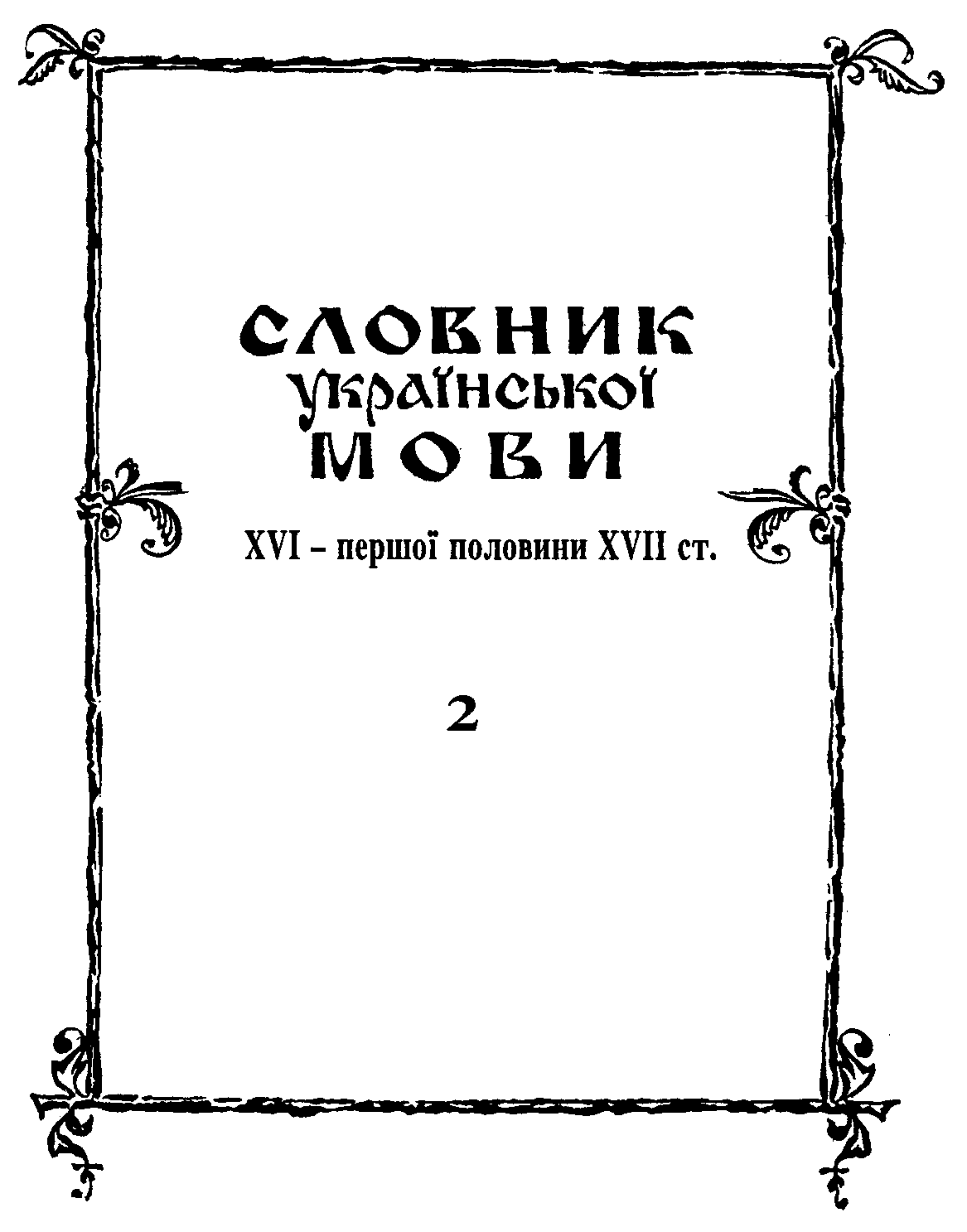

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

2

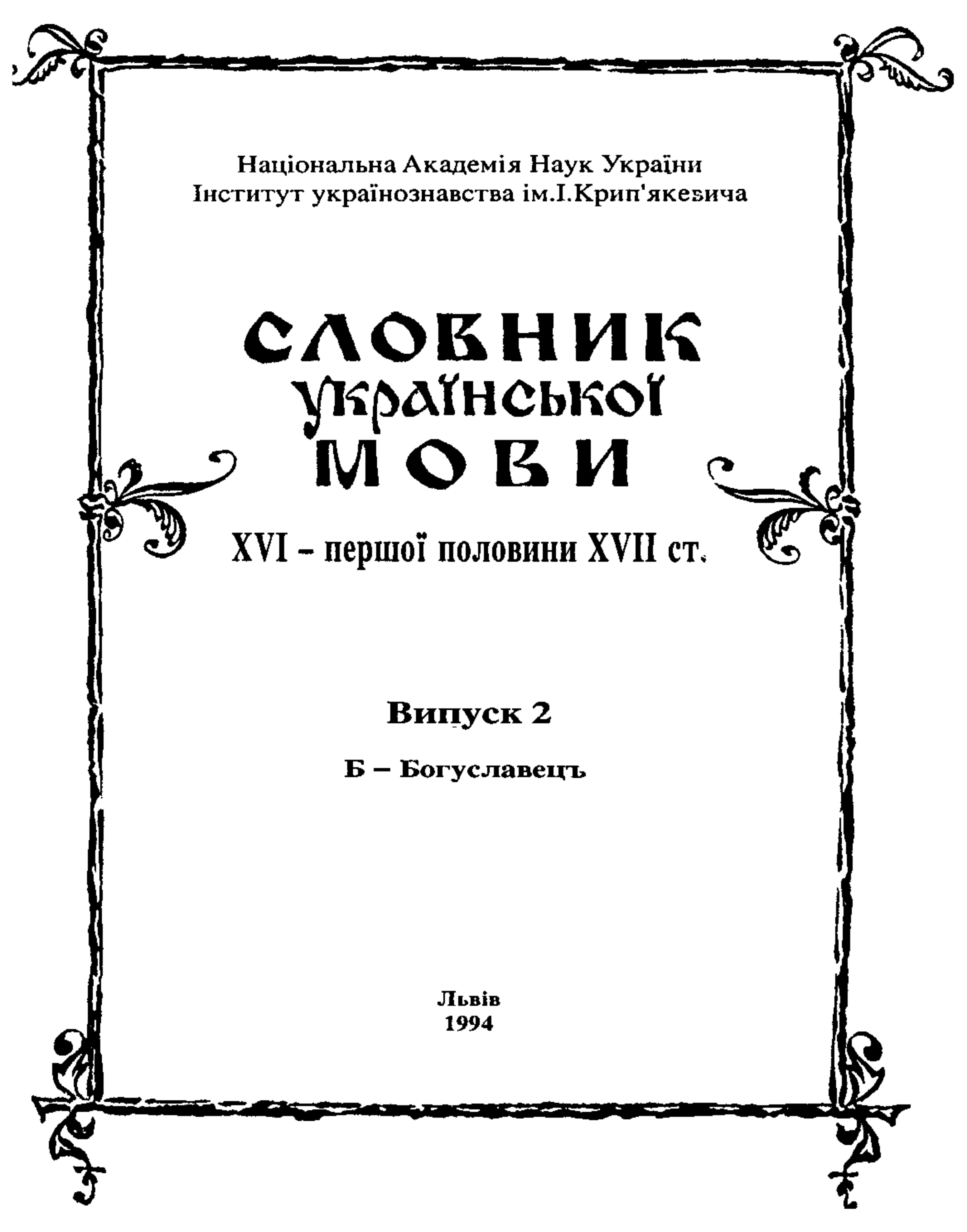

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XVI – першої половини XVII ст.

Випуск 2

Б – Богуславецъ

**Львів
1994**

ББК 4У (03)
С 48

Другий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI - першої половини XVII ст. - першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народно-розмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1335 слів; тут подано їх семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Словник української мови
XVI - першої половини XVII ст.:
У 28-ми вип./НАН України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;
гол.ред. Д.Гринчишин.
Вип.2. Б - Богуславецъ
Укладачі Б.Криса, М.Онишкевич,
Н.Осташ, М.Сенів.-
Львів, 1994. - 152 с.

Від редакційної колегії:

Другий випуск уклали кандидати філол. наук: Б.Криса (безъбоженство - благий), М.Онишкевич (блуда - богуславецъ), Н.Осташ (б - безъ), М.Сенів (благо - блощица).

Технічну роботу виконувала А.Рибка

Випуск до видання підготували У.Єдлінська, Р.Керста, М.Чікало

Комп'ютерна верстка - Є.Жеребецький, О.Рак

Комп'ютерний набір - О.Тріль

Редакційна колегія складає щиру подяку рецензентам і всім тим, хто своїми порадами, консультаціями та допомогою на різних етапах праці спричинився до підготовки та публікації цього випуску.

Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
290008, Львів, вул.Винниченка, 24.
Відділ української мови Інституту
українознавства ім.І.Крип'якевича

Видання здійснене за фінансовим сприянням міжнародного фонду
"Відродження"

ISBN 5-7702-0521-0

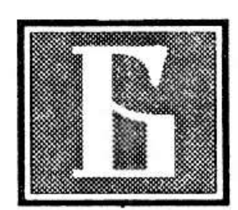

Б[1] Друга літера алфавіту, яка в староукраїнській мові вживалася для позначення звука *б* . Числового значення не мала.

Б[2] *див.* **БЫ.**

БА[1] *спол.* (*приєднувальний*) **1.** (*вживається для приєднання членів речення*) а навіть, а також, ба: за єго сѧ гишпанїѧ, лонкгобардїа, францѹзскаѧ нѣмецкаѧ земля, ба и великаѧ часть всхωдны(х) панствъ ω(т) цесарства римского, з болшою нижъ пере(д) тымъ коли шкодою оторвала (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 124); ты такъ добре вымовлѧєшь яко я ба єще ле́пи(й) (к. XVI ст. *Розм.* 18); та́я наоу́ка єсть филосо́(ф)скаѧ, ба и бг҃осло́вскаѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 242); Южъ та(м) было заровно кождому станови. Якъ попови та(к) хлопови ба и шля(х)тичови (1636 *Лям. о пр.* 7 зв.).

2. (*вживається для приєднання речень, що уточнюють чи доповнюють зміст попередніх*) а навіть, а також, ба: Не гадай, ажъ ачей, тя не пріймєть; айно, чомъ тя зовєтъ, ба изъ радустю овунъ пріймаєтъ грѣшныи (XVI ст. *НЄ* 131); Што́ся я́вно в то́йрочной воинѣ показало, Же ихъ по всѣхъ гости́нцахъ мно́го позди-ха́ло. Ба и ко́нь ба́рзо тлу́стый прѹдко ѹстава́єтъ, Кгды му жолнѣръ ωброкѹ за́вше недода́єтъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 49)

БА[2] *част.* (*заперечна*) ні: Христосъ мовитъ: прячте собѣ иманіє на небесѣхъ, а мамонъ мовитъ, ба, на земли (XVI ст. *НЄ* 94).

БАБА *ж.* **1.** (*мати батька або матері*) баба: вызнаває(м) ты(м) нн҃шим доброво(л)ны(м) записо(м) спо(л)ны(м) ... што в которы(х) имє(н)я(х) деди(ч)-ны(х) по нєбощицы панє(и) анъдрєєво(и) кѹнєвъско(и) ... бабє моє(и) ганъны надаринъскоє то є(ст) в юсковца(х) заго(р)ца(х) ... на ... панъюю ω(в)до(т)ю кѹнєвъско(г) ма(т)кѹ мою надаринъскоє а по то(и) ма(т)цє моє(и) на мєнє ... право(м) прирожоны(м) припали (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 33); которая Фу(р)совая, ... была баба ихъ, ма(т)ка ω(т)ца ихъ Василья Дєдовича (Київщина, 1600 *ККПС* 154); ω(т) бабы Маляровє Ма(т)ки зо(л) три (Львів, 1607-1645 *РДВ* 25).

2. (*стара віком жінка*) баба: а взяли(с)мо ѹ дѣда чты(р)дєся(т) гро(ш) и г҃ кгды бабу трясли в шпитали (Львів, 1607-1645 *РДВ* 25); Взѧли(с)мо ω(т) ба́бы злоты(х) д҃ котрыє ω(т)казала на цє(р)ковъ котраѧ баба мє(ш)кала ѹ ω(р)мѧ(н) (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 1 зв.); Ба́ба. Anus. Vetula (1650 *ЛК* 423).

3. (*взагалі жінка*) *розм.* баба: Давъши покой овой плетъце, што о аръцибискупе Грезненскомъ набре-дилъ, могу ему такоюжъ отдати: баба на торгъ гневалася, а торгъ о семъ ани ведалъ! (Вільна, 1599 *Ант.*869); выдали(х)мо на странѹ то́й же бабѣ г҃ золотыи (Львів, 1607-1645 *РДВ* 15), а ба́ба ω(д)кѹл бы в' Тре́бники влѣзла нє зна́ю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5);

Оучинилъ тє́ды бгъ ба́бамъ до́брѣ, бо збу́дова́лъ имъ до́мы (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

4. Повитуха, *заст.* баба: а какъ исполнилоса ·о· м(с)цеи· родила анна. оуспытала бабы· рекучи. што єс- -ми родила. и ωна рекла. жѣньскии поль ((1489 *Чет.* 16); іωсифъ … и сн҃ы свои приста́вилъ, а самъ пошолъ гла́дати ба́бы жидо́вки з҃ выфлеώма (XVI ст. *УЄ* № 29519, 160); Фарє(с) и за́ра кды ю(ж) мѣли роди́тиса, єдинъ ру́коу вы́садилъ з҃ оутробы, которо(и) привазала ба́ба ша(р)латную пелушкоу (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); Єсли бы ба́ба вѣдаючи жє дита мо́жєтъ дочека́ти свще́ника сама крести́ла, алє єсли́ бы ба(р)зо сла́боє дита было, то(г)ды пови(н)на по(д) грѣхом смертє(л)ны(м) сама кр(с)ти́ти (Львів, 1645 *О тайн.* 19); гдыжъ сп҃ситєль нашъ народи́вшиса нѣ ω(т) кого и́ншого пови́тый былъ, тылкω ω(д) самой Преч(с)тои Па́нны, а ба́ба тамъ що мѣла чини́ти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5); И ре́клъ црь ба́ба(м) євре́йскимъ… приказуючи имъ: коли будетє ба́бить єврєанкамъ, а при́дє часъ роже́нıа, є́слиса сн҃ъ оуро́дитъ забійтє єгω а є́сли дочка захова́йтє (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

5. Ворожка, знахарка, *заст.* баба: княз ку(р)пьски(и) … прошлого року … мєнєчю(к) у скрини … кнєгини … нашо(л) с пєско(м) и з волос(є)мъ и з ыными чарами дала кнєгини … баба котораа мєшкаєтъ в па(в)ловича(х) в ы(и)мє(н)ю кнєгини лока(ч)коє (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); А потом по розних мєстцах до бабъ и людей розных для розмаитых трутизнъ посылала (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497); Ба́ба нє в҃ воро́жка(х) (чим҃ са ста́ро(ст) таки́х҃ безчє́сти(т)) и ча́рах҃, а́лє в҃ бо́азни Бжєй и в҃ ωчекива́нıю смрти: я(к) о́ныи Ба́бы кото́рыи Фараώна нє услу́хали (Київ, 1623 *МІКСВ* 82); помєнєная Аньнуша,.. передъ ихъ милостю признала: "правда то єстъ, жємъ я волосы и потъ твоєжъ дочки брала, которые же въ користи бабє отдала, которая баба южъ умерла" (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 449).

6. *ч.* Вл. н.: С москвы, григоріа, дмитрєєви(ч) баба, вписалъ ро(д) свои, никифора, оуліаноу (Київ, к. XV - поч. XVI ст. *Пом. Печ.* 40).

◇ **Бабы звѣзды** - (*назва сузір'я*) Волосожар, Плеяди: Ба́бы звѣзды. Pleiades. Vergili(a)e (1650 *ЛК* 423).

Див. ще **БАБКА**[1].

БАБАКЪ *ч.* **1.** (*хутро бабака*) бабак: Панъ Бєлєцьки(и) … побра(в) // … У Русачька: … дєлия фалє(н)дышовая, бабака(ми) подшитая, шапо(к) двє — ω(д)на куняя, другая ма(р)му(р)ковая) (Житомир, 1650 *ДМВН* 193-194).

2. Вл. н.: Прокопъ бабакъ (1649 *РЗВ* 322 зв.).

БАБИЗНА *ж.* (*спадщина по бабі*) *заст.* бабизна: ива‹н› зєзна(л) и(ж) са єму досы(т) оучинило з дѣдо‹визны› // баби(з)ны и(з) ωчизны з матєри(з)ны части тоѣ (Одрехова, 1572 *ЦДІАЛ* 37, 1, 1-1 зв.); дошла на(с) вѣдомо(ст) же … тыє имє(н)а нє ро(з)дѣлныє, на которы(х) … собє бли(з)ко(ст) матєризны и баби(з)ны право(м) прирожоны(м) быти мєнять (Звидчє, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 15).

БАБИЗНЫЙ *прикм.* Успадкований по бабі: сторона засъ поводовая вси тыє добра водлє жалобы своєє на позвє(х) положоноє, баби(з)ны(ми) быти, твє(р)дила, а такого дєлу николи быти нє прызнавала (Городно, 1555 *ЛНБ* 103, 20/Id, 1989, 83 зв.); **имєнє бабизноє** *див.* **ИМѢНЄ**; **право бабизноє** *див.* **ПРАВО**[1].

БАБИЙ[1], **БАБІЙ, БАБѢЙ** *прикм.* **1.** Баб'ячий, бабський, жіночий: алє и(ж) гь бь на(с) ω(т) то́го уховалъ, жє нѣ ма(ш) ба́бѣ(х) пѣснїй анѣ фра(н)-тов҃ски(х), є́дно правди́вы(х) філософо(в) грє(ц)ки(х) (Львів, поч. XVII ст. *Крон* 161 зв.); Ба́бїй. Anilis. (1650 *ЛК* 423);

2. (*належний бабі, знахарці, ворожці*) бабський, баб'ячий: Той жє Стый… нарѣка́ючи на шє́пты и воро́жки ба́бѣи на(д) бо́лными, мовитъ: Єстєсь вѣрный, зна́мєнайся кр(с)томъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 78); т҃ыи грѣша(т) … кото́рыи ба́ва(т)са забобо́нами и о́ны(м) вѣрют҃, я́кω то ба́бѣм҃ шє́пта(м), выли́ва́ню во́ску и о́ловю (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 907).

3. У складі вл. н. **Бабии Крыницы**: былъ єсми на справє… Василя Єловича Малинского, которую мєлъ съ постановєнья словного съ паномъ Павломъ Вышинскимъ, на нивє урочища Бабии Крыницы, надъ рєкою Стохотомъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 6/I, 215); **могила бабья** *див.* **МОГИЛА.**

◇ **ягода бабия** *див.* **ЯГОДА.**

Див. ще **БАБСКИЙ.**

БАБИЙ[2] *ч.* Бабій, бабич. Вл. н.: Гринь баби(и) (1649 *РЗВ* 171 зв.).

Див. ще **БАБИЧЪ.**

БАБИНЕЦЪ *ч.* Бабинець: доперож казалъ передние двери до церкви з притвору, алиасъ бабинъца, выбитъ (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 752).

БАБИНЪ, БАБЫНЪ *прикм.* Бабин. **1.** *У знач. ім.* Вл. н.: в то(м) же ѡ(с)трове други(и) ѡ(с)трово(к) подо гре(б)лею прозываемы(и) баби(н) (Овруч, 1585 *ЛПБ* 5, II 4045, 82); Ѿме(л)ко баби(н) (1649 *РЗВ* 28 зв.); Андрушко Бабынъ (Там же, 130 зв.).

2. У складі вл. н. **Бабинъ мостокъ**: ѡт того врочища до копца, который межи Лисичою Лозою и Бабиным мостком (Шайно, 1538 *AS* IV, 174).

БАБИТИ, БАБИТЬ *дієсл. недок.* (кому) (*приймати дітей під час пологів*) *заст.* бабити: obstetrico, бабю (1642 *ЛС* 287); И рéклъ цр҃ь бáба(м) еврéйскимъ ... коли бꙋ́дете бáбить евреанкамъ, а прѝде часъ рожéньѧ, éслисѧ сн҃ъ оурóдитъ забійте егѡ а éсли дочка заховáйте (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.).

Див. ще **БАБСТВОВАТИ.**

БАБИЧЬ, БАБЫЧЬ *ч.* Бабич, бабій. Вл. н.: Ѳома иванови(ч) Баби(ч) вла(с)ная рука (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Ва(с)ко баби(ч) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 20 зв.); Иван Бабычъ (1649 *РЗВ* 197).

Див. ще **БАБИЙ**[2].

БАБІЙ *див.* **БАБИЙ**[1].

БАБКА[1], **БАБЪКА** *ж.* **1.** Те саме, що **баба** у 1 знач.: Якож напервей положили перед нами на тое имене свое... лист бабки своей, паней Феди... Шиловича (Вільна, 1545 *AS* IV, 433); мае(т) ... па(н) по(д)коморы(и) ... то все ме(ти) чого в де(р)жанъю е(ст) ... в дворе(х) кгрꙋнъте(х) и люде(х) в кремянъци ... по зошлы(х) п҃ну дидꙋ пане(и) бабце и п҃не(и) м҃тю(и) (Кременець, 1599 *ЛПБ* 5, II 4050, 34); Св. княгиня Олга, во св. крещеніи Елена, наречена, бабка великого князя Волóдимира (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 854); панъ Янъ Тремъбицъки(и) ... ѡхороняючи целости права своего ... дедичъно(г)[о], до доб(р) тыхъ ... // по небо(ж)чика(х) зошлы(х) бабце и ма(т)це нашо(и) Янового(и) Тремъбицъко(и) належачого, абы жа(д)ное бе(з)правъе ... праву ... не заходило, ѡ нева(ж)но(ст) акту теперешнего ... пи(л)не и повторе протестовалъсе (Ісаїки, 1648 *ДМВН* 252-253); зачимъ тамъ справы и речи манифестантисъ погинули, а менoвите, тестаментъ небожчики панее Розношинское, бабки его милости (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 224).

2. Те саме, що **баба** у 2 знач.: anicula, бабка (1642 *ЛС* 83).

3. *ч.* Вл. н.: А(н)дрѣ (!) Бабъка, могилеве(ц) (Луцьк, 1592 *ТУ* 226); Томашко бабка (1649 *РЗВ* 148 зв.).

БАБКА[2] *ж.* (Plantago L.) подорожник, *діал.* бабка: трóскоть, посполите всáкꙋю травꙋ мꙋдрыцѣ называ́ю(т), а иног(д)ы выкладáе(т)сѧ подорó(ж)ни(к), язы́чо(к) ба(б)ка (1596 *ЛЗ* 82); Трóскоть: Посполи́те всáкое зѣлье мꙋдрицѣ пóлное называ́ю(т), а и́ногды выкладáеться, подорóжникъ, язы́чокъ, бáбка (1627 *ЛБ* 134); arnoglossum, бабка зелие (1642 *ЛС* 92); pithion, бабка трава (Там же, 317); Бáбка зéліе. Plantago (1650 *ЛК* 423).

БАБКА[3] *ж.* (*дрібна монета*) гелер, шеляг. **нѣ одну бабку** — ні гроша, ні гелера: Такъ мовивъ и Василій, коли уздрѣвъ и богатыи, што ся постятъ, и чинятъ молитву, и за грѣхы стогнутъ, а убогымъ нѣ одну бабку не дали (XVI ст. *НЄ* 126).

БАБСКИЙ *прикм.* (*властивий бабі, бабам*) бабський, баб'ячий, жіночий: Присмотри жь ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословец (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240); Еще на смѣшное отрыганиe бабского богослова отвѣщаем// албо пытати его будем, что несмыслно баєт, и чюдимся (Там же, 241-242); anilis, бабски(й) (1642 *ЛС* 83).

Див. ще **БАБИЙ**[1].

БАБСКО *присл.* По-бабськи, по-баб'ячому: aniliter, бабско (1642 *ЛК* 83).

БАБСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **бабити**: Бабствую, бáбю. Obstetricor. Obstetrico (1650 *ЛК* 423).

БАБУСЕНКА, БАБУСЕЙКА *ж., пестл.* Бабусенька: Prodawala babusienka reidku, - Hde-m sia wziaw kozak Chweidko, Vchopyw y oskreptaw y zyw babusinu reidku (бл. 1650 *ШКП* 179); Oy v misty Pereaslawlu ... posered rinku Prodawala ... babuseyka toy hrin (!) (Там же).

БАБУСИНЪ, БАБУСЫНЪ *прикм.* (*належний бабусі*) бабусин: Prodawala babusienka dudy, - Hde-m sia

wziaw kozak z budy, Vchopyw y naduw y spaliw babusine dudy (бл. 1650 *ШКН* 179); Hde-m sia wziaw kozak Ochryn, Vchopyw y oskrebtaw y zyw babusyn toy hrin (!) (Там же).

БАБЫНЪ *див.* **БАБИНЪ.**

БАБЫЧЪ *див.* **БАБИЧЪ.**

БАБѢЙ *див.* **БАБИЙ**[1]**.**

БАБЯКЪ *ч.* Бабій: То видиш, ижь тая хула на отшедших во пустыню или в горы не Златоустого есть, истинного богословца, але бабяка и домолѣжня (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

БАВЕЛНИЦА *див.* **БАВОЛНИЦА.**

БАВЕЛНЯНЫЙ *прикм.* (*стп.* bawełniany) те саме, що **баволняный:** Поясо(в) чотыри: два єдвабныє чо(р)ныє шнѡровыє // а два кита(и)чаны(и) блокитны(и), и бавє(л)няны(и) пєтры(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 257-258).

БАВИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого) (*не відпускати*) затримувати, тримати: па(н)... Нємєричъ... принявши козаковъ для ѡбороны чє(р)ниховскоє, ки(л)кадєся(т) члвка, бавилъ ихъ при собє нєдє(л) чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 122); Панъ староста бави(л) мя при собѣ нєдє(л) пѻ(л)тори (Снятин, 1607 *ЛСБ* 418); Ѡ томъ всю(м) ширѡкѡ бы(м) на тымъ мѣс(т)цѹ прáви(л), Алє жє бымъ нє былъ прикри(м), и васъ нє бáви(л) (Львів, 1616 *Бер. В.* 77); Продолжáю, Продóлжѹю, бáвлю (1627 *ЛБ* 101).

2. (чим) (*відчувати потяг до чогось*) займатися, захоплюватися, бавитися: Зане же патриарха лядскаго языка сам вѣдом не есть и при себѣ таковых человѣк на преложенье от ляцкого языка на еленский не имать, того ради, вѣдаючи, яко басни и лжа суть, а не истинна, реченное в том скаржином писании, посла сего ко мнѣ во Святую гору и повелѣ только лжу изявити, а не любопренем ... бавити (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 159); Православный: Што ся тыче грубости, або и сутелности - о томъ ужемъ предъ тымъ мовилъ, теперъ тымъ бавити не хочу (1603 *Пит.* 44).

3. (що і без додатка) (*про час*) гаяти, тратити, марнувати, *діал.* бавити: Теды о том на сей час писанном бавити потребу не вижду (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176); Вѣ чолó бовѣмъ и прáвє ѻтрєсѧ моу стáвитъ, И до скоронéнѧ злóсти, чáсѹ нє бáвитъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405); мѡрѡг, бавлюся, мє(д)лю, ко(с)ню, бавлю, времєню (1642 *ЛС* 273).

4. (чим) Забавлятися: до чáсѹ... смáко(м) свои(м) бáви(т) и тѣши(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 76 зв.).

Див. ще **БАВИТИСЯ.**

БАВИТИСЯ, БАВИТИСА, БАВИТИСЕ *дієсл. недок.* **1.** Бути, залишатися, знаходитися, перебувати: Дворане Литовскіе... ехали на войну теперъ... подъ утраченьемъ именья, а меновите, которіе ся звыкли бавити при дворе господарьскомъ, при канцлереи для пожитку своего (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); скоро то(т) ѻну(к) мо(и) ѡ(т) двора гдр(с)ко(г) гдє ся ѻстави(л)нє (!) в ка(н)цлярыє(и) гдрско(и) бавить ту(т) ... приєдєть (Єсківці, 15?' *ЛНБ* 5, II 4044, 100 зв.); панове послове... шли до... воеводы Киевъского, абы мовитъ могли съ тыми людми, которые се при его милости бавили (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 194); вижѹ вєжѹ мѣйскую єсли нє мылюсѧ заправды позно бѹдє(т) нижъ приѣдємо... //... нє замыкаю(т) брамы пєрє(д) дєвятою годúною тымъ лєпий кгдыжъ нє радъ бавлю сѧ на прє(д)мѣстю ани я тєжъ (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.-38); Тѣню Смéрти, живóтъ дочáсный мѣноýючи: И на тóєсѧ зáвшє бáрзо фрасоýючи. Пóкижъ такъ долго боудємѹсѧ тоу бавити А нє рúхлосѧ прєдъ Бгомъ своимъ Стáвити (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 5 зв.); по сє(и)мѣ кро(л) ѡ(т)ѣха(л) былъ до ли(т)вы, и та(м) прє(з) лѣто бавилъсѧ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173).

2. (чим) (*відчувати великий інтерес, потяг до чогось*) займатися, захоплюватися: я з молодости лет своих бывал есми на Ук..ине, бавячися службами колконадцат лет (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 46); Дворане Литовскіе аби ся вжо двором не бавечи, ехали на войну теперъ заразомъ, подъ утраченьемъ именья (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 402); прєто и мнихо(в) котрыє то та(м) тою сѧ типографїєю ѹ ва(с) бавятъ заховѹ(и)тє и(х) собѣ (Ясси, 1614 *ЛСБ* 451, 2 зв.); Живописѹю: Малю́ю, фарбѹю, тáкжє малáрствомсѧ бáвлю (1627 *ЛБ* 37); я тръго(м) сѧ бавлю (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 249); помєнєны(и) ѡтє(ц) протопопа володимє(р)ски(и)... //... в будє своє(и) то(р)гомъ и га(н)длє(м) сє бавячи, мєжи и(н)шими книгами книгу рускую... вєлєбному ѡ(т)цу Євля(м)пиєви Обла(м)пскому прода(л) бы(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 306-307); тыи грѣша(т)...

котбрыи бáва(т)сѧ забобóнами и ѡ́ны(м) вѣрꙋ́ют (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 907); А коли ждáли пріѣздꙋ єгω, розбо́є(м) сѧ бáвили (серед. XVII ст. *Хрон.* 180 зв.).

3. Баритися, затримуватися, *діал.* бавитися: Врядникъ ... Нестеръ почалъ говорити: "изнайду дей я виноватого, напрасно ся тутъ бавимо" (Луцьк, 1570 *Ив.* 267); допюро идꙋ з школы ... Я нигде // не бавилємъсє (к. XVI ст. *Розм.* 7-7 зв.); Медлилъ: Мешкалъ, бáвилъ сѧ (1627 *ЛБ* 62); за ни(м) єха(л) папу(ж)ка и бави(л)ся єще дни(и) 4 (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1 зв.); єлисей скоро ишю(л) нє бави(л)сѧ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 234); Прéго нє бáвтесѧ на пꙋщи вѣка сегѡ́, идéже по(л)нѡ змїєвъ (Чернігів, 1646 *Перло* 168); єслибы была на то воля божая а поспє(х) твꙋ(и) ца(р)ски(и) зара(з) нє бавячисѧ на панство тоє наступати а мы зо всѣм во(и)скомъ запоро(з)кимъ ꙋслꙋжить вашо(и) ца(р)ско(и) ве(л)можности готовисмо (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. № 12); протесътанътъ,... на завътрее, не бавечи се, рано с Кнегинина уехалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 188).

4. (чим і без додатка) Забавлятися, розважатися, бавитися: Сѣнóвникъ, Тотъ котóрый до справова(н)ѧ ýгръ налéжитъ, и тымъсѧ бáвитъ (1627 *ЛБ* 131); которыи в томъ волю ихъ ... выконавъши, побитого на улицу з бурсы, // поведаючи, же "такъ кождому, хто одню при той церкви будет се бавил", викинули (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 590-591); а єслисѧ на ярмарку бáвити, з кóждымъ на поткáню жá(р)ты и забáвꙋ мѣти бꙋдꙋтъ, зáмкнеными двéри найдутъ, и // нихтó имъ ихъ нє ѡдо́мкнетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 137-138); и так маючи шчось троха респекту такъ на особъ духовныхъ, яко тежъ и на гостей шляхту, которые ажъ до змерканья тамъ бавилисе, заледво паней Корсаковой з дня помененого дванадъцатого на день тринадъцатый июля въ томъ дворе переночовать далисте (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 543).

БАВЛѢНЄСА *с.* (*захоплення, відчуття потягу до чогось*) заняття: Ѡпла́зство: ꙋхищрéнїє, ѡпáтрность ... бáвлѣ(н)єсѧ непотрéбными рéчами, хитлáнство, плéтки (1627 *ЛБ* 152).

БАВОЛИЦА *ж.* Буйволиця: Г(с)дь ... Казáлъ бáволици ити за мнóю áжъ до кéльи (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. I),* 6); пристꙋпи до бáволицы, и пїй молоко єи (Там же).

БАВОЛНА *ж.* (*стп.* bawełna, *стч.* bavlna, *свн.* boumwol(l)e) бавовна: от каменя баволны грошей шест (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); твоѧ мл(ст) ... побра(л) ... // ... ко(л)д)ро кита(и)чаное з бавo(л)ною на лава(х) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6-6 зв.); Боумáга: Бáво(л)на, папѣръ, áлбо всáкаѧ мѧккотá (1627 *ЛБ* 12); ba[t]bacion, бумага, баво(л)на (1642 *ЛС* 100).

БАВОЛНИЦА, БАВОЛНЫЦА, БАВЕЛНИЦА *ж.* **1.** (*бавовняна хустка*) бавовнянка: Свѣжи(н)ско(му) Прокꙋраторови баво(л)ницꙋ за зло(т) г҃ и гро(ш) деса(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8); Панъ Юре(и) Макаровичъ заграбилъ ... Копꙋли баво(л)ныцы това(л)ни ѡбрꙋсы (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.).

2. Бавовняна завіса (?): а товалии, єдвабницы и бавелницы тонкие з запонами зеленое китайки ... до церкви братское належати маютъ (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 508).

Див. ще **БАВОЛНЯНКА.**

БАВОЛНЯНКА *ж.* Те саме, що **баволница** у 1 знач.: побрали ... хꙋсто(к) двє баво(л)няно(к) тꙋре(ц)ки(х) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 7 зв.).

БАВОЛНЯНЫЙ *прикм.* Бавовняний: од чинкотор простых баволняных грош один (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); А на (м)ни де(и) ... взяли ... кафтани(к) баказыєвы(и) баво(л)няны(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 9 зв.).

Див. ще **БАВЕЛНЯНЫЙ.**

БАГАТСТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БАГАТШИЙ *див.* **БОГАТШИЙ.**

БАГАТЪ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БАГАТЫЙ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БАГАТЫРЕЦЪ *див.* **БОГАТЫРЕЦЪ.**

БАГАТЫРЬСКИЙ *див.* **БОГАТЫРСКИЙ.**

БАГАТЬСТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БАГАТѢТИ *див.* **БОГАТѢТИ.**

БАГАЦКИЙ *прикм. у знач. ім.* Багацький. Вл. н.: Савька Бага(ц)ки(и) (1649 *РЗВ* 393).

БАГМЕ *див.* **БОГМЕ.**

БАГЛАЙ *ч. Діал.* баглай "ледар, тюхтій". Вл. н.: Ми(с)ко Баглай (1649 *РЗВ* 412 зв.); Процикъ Багла(и) (Там же, 416).

БАГНИСКО, БАҐНИСКО *с.* Багнисько, багнище: Тогда земля явиласѧ яко сꙋхáѧ рєчъ: чéрьна,

шпе́тна, яко нѣа́коє багни́ско мокротна, на́га, и неокраще́нна (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15); претожъ ѡсѹди́лъ себе само́го, шесть мѣсаци в' багни́скѹ скитском', кото́роє в' глѹбо́кой пѹщи было, сѣдѣти на́го (Вільна, 1627 *Дух. б.* 4 зв.).

БАГНИСТИЙ *прикм.* Болотистий, багнистий: Да́й ми члка яково́го, кото́ры(и) бы през' нѣа́кіи лѣсны́и, терни́стыи и багни́стыи шол' мѣстца (Вільна, 1627 *Дух. б.* 26).

БАГНО *с.* Багно, драговина, мочар: имєня наши ... зъ озєрами ... болотами, багнами - урожоному пану Якубови Миклашевскому (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-2, 167); лазъ великыи межи яругами шашовыи оу багнѣ (Бенедиківці, 1603 *ІЗУжг.* XIV, 222); Гди слнцє пустить пропо(р)ции в че(р)воноє морє, албо в багно, тогди тягнеть к себѣ тую воду руду (серед. XVII ст. *Луц.* 543).

Див. ще **БАГОНЪ.**

БАГНАТА *мн.* (*ритуальні гілки верби, лози, пальми й ін.*) верба, *діал.* багнята: Ваїє, розки з квѣто(м), лоза, багна́та (1596 *ЛЗ* 32); Ваїє: Прѹтьє финїково, ро́зки Дакти́лѹ, або Палмо́вого де́рева, з' квѣто(м), ба́гната, шѹ(т)ки (1627 *ЛБ* 189).

БАГОНЪ *ч.* Те саме, що **багно**: ты(м) доло(м) мостищо(м) ѹ вольховы(и) багонъ (1546 *ОГ* 11); ѡ(т) тоє горы черезъ малый багонъ (Там же, 51 зв.).

БАГОРЪ *ч.* **1.** (*густо-червоний, пурпуровий колір*) багрянець, *діал.* багор: Багоръ. Color purpureus. Punice(us). Ph(o)eniceus (1650 *ЛК* 423);

барвник, фарба такого ж кольору: Ба́горъ: Шарла́товаа фарба (1627 *ЛБ* 5); Bahor: purpurowa masć: to iest farba (Жовква, 1641 *Dict.* 49); ostrum, i, го(р)влєница (!), багоръ, кровъ же(л)вовъ (1642 *ЛС* 296).

2. Одяг пурпурового кольору: голова твоя яко Кармилъ, а волосы головы твоеи якъ багоръ златъ-тканыи царевъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

БАГРАНИЙ *див.* **БАГРЯНЫЙ.**

БАГРАНИЦА *див.* **БАГРЯНИЦА.**

БАГРЕВО *присл.* Багрово: М(с)ца а́вгѹста ѕ второ́й годи́ны вно(ч), м(с)ць бы(л) в затмє́ню таки(м) зна́комъ багре́во ма́ло нє вве(с) (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.).

Див. ще **БАГРАНО.**

БАГРОВЫЙ *прикм.* Багровий, густо-червоний: по(р)фира єсть жо(л)въ, а́лбо риба кото́раѧ з' се́бє пѹща́є(т), ша(р)ла(т)ны(и) то єсть багро́вы(и) по(т) которого збира́ю(т) на ша(р)ла(т)нѹю фа(р)бѹ, ѡ(т)гы сѧ зовє(т) ша́рла(т), и сѹ(к)нѧ з' ша(р)ла́тѹ, и сѹ(к)но багро́вои фа́(р)бы (1596 *ЛЗ* 68); Баграни́ца: шарла́тъ, албо єдва́бъ багро́вои фа́рбы, или шарла́тнаѧ ша́та (1627 *ЛБ* 5).

Див. ще **БАГРЯНИЧНИЙ, БАГРЯНЫЙ.**

БАГРЯНЕЦЪ *ч.* Назва трав'янистої рослини: hys[g]e, багрянецъ трава (1642 *ЛС* 222).

БАГРЯНИЙ *див.* **БАГРЯНЫЙ.**

БАГРЯНИЦА, БАГРАНИЦА, БАГРАНИЦА, БАГРАНИЦА *ж.* **1.** Дорога тканина багряного кольору: Баграни́ца, шар'латъ, албо єдва(б) багровѹ(и) фа́р'бы (1596 *ЛЗ* 25); porphira, по(р)фира, че(р)влєница, багряница (1642 *ЛС* 322); Багряница. Purpura (1650 *ЛК* 423).

2. Багряниця: и такъ нб(с)ный воинъ ѡ(т) прободѣния копейного. далъ дшю свою в рѹки бжьи. и нєб(с)ны(м) // венце(м) вѣнчанъ. и мно(г)цѣнною багрaницею ѡдѣнъ (1489 *Чет.* 59 зв.-60); з'волок'ли з' него багрaницю и оболок'ли его въ одѣанїє его (1556-1561 *ПЄ* 118 зв.); Нынѣ ж багряница - то папына слава, понеже и сам єсть блудничая глава (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); *Образно*: ты вѣр'ный члчє тѣлѹ своємѹ оучини // оубо́гѹю ѡде(ж)дѹ а мыслъ и дшѹ багрaни́цею, и виссо́номъ чи́сти(м)... ѡблєци (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 215-215 зв.).

БАГРЯНИЧНИЙ *прикм.* Те саме, що **багряный**: hisginus, багряничний (1642 *ЛС* 222).

Див. ще **БАГРОВЫЙ.**

БАГРЯНЫЙ, БАГРАНИЙ, БАГРЯНИЙ, БАГРЯННИЙ, БАГРЯННЫЙ, БАГРЯНЪ, БАГРАНЪ, БАГРАНЫЙ *прикм.* Багряний, густо-червоний, пурпуровий: виделъ дєи єсми женоу чистоу и сватѹ ... багрaнѹю ризѹ имѣла на собѣ (1489 *Чет.* 49); Тогды вышолъ ис' вънъ носѧчи трьновый вѣнє(ц) а багрaноую одежоу (1556-1561 *ПЄ* 429 зв.); выско пак сплєтшї терновъ вѣнец и вложїли на голову его и оу водѣнє багрянноє ѡболоклї его (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 94); Дарусмъ убо отцу моему блаженъному Селивестру ... попоразницу багрянную, хламиду, черъвленъную рызу (Вільна, 1599 *Ант.* 540); Ирисова трава имѣє(т) цвѣтъ багрa(н) (XVI ст. *Травн.* 477);

ostrifer, ostrin(us), ракови(й), баграни(й) (1642 *ЛС* 296); purpure(us), багрянъ, че(р)вленъ (Там же, 339); Багряна хламида. Vestis purpurea. Punicea. Ph(o)enicea (1650 *ЛК* 423).

Див. ще **БАГРОВЫЙ, БАГРЯНИЧНИЙ.**

БАГРАНИЦА *див.* **БАГРЯНИЦА.**

БАГРАНИЦА *див.* **БАГРЯНИЦА.**

БАГРЯНО, БАГРАНО *присл.* Багряно: Ѡбрыцаю: Чирвоню я(к) кровь, албо багра́нѡ чиню (1627 *ЛБ* 149).

Див. ще **БАГРЕВО.**

БАГРАНОСТЕНЪ *прикм.* Багрянистий: сѣма тоє травы баграностію (XVI ст. *Травн.* 250 зв.).

БАГРАНЪ *див.* **БАГРЯНЫЙ.**

БАГРАНЫЙ *див.* **БАГРЯНЫЙ.**

БАҐАЗИЄВЫЙ, БАКГАЗИЄВЫЙ, БАКАЗЫЄВЫЙ *прикм.* (*пошитий з багазії - бавовняної тканини*) бавовняний: староста овруцкий… / … выправуючи ся тежъ на тую послугу… велелъ имъ приволоки бакгазиевые блакитные до барвы своси мети (Краків, *1583 АрхЮЗР 8/V, 235-236); А на (м)ни де(и) само(м)* на(и)пе(р)ве(и) взяли… кафтани(к) баказыєвы(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 10).

БАҐАЗИЯ, БАКГАЗИЯ, БАКГАЗЫЯ *ж.* (*тур., ар.* bagazija) бавовняна тканина, ситець: ѡдѣвало чо(р)ноє аксами(т)ноє бакгазиєю по(д)шито которое справила ивановаѧ богаты(р)цевая и дала до цркве чере(з) пна двда (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); взято… є(р)мякъ… бакгазыєю по(д)шит[ы(и)] (Житомир, 1583 *АЖМУ* 51); взѧто бакгазе(и) локотъ два (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 312); по(з)ваны(и) побра(л)… жѹпа(н)… бакгазиєю по(д)шиты(и) з гафътками // срѣбрними злоци(с)тыми (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 149 зв.-150); Багазия шка(р)латная дрѹкованая в квѣты (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 75).

БАДАВѢЙ *ч.* (*тур.* bedevi) (*кінь турецької породи*) румак: Или не вѣдаемъ я(к) на ты(х) грѣды(х) бадавѣѧ(х), валаха(х), дрыкга(н)та(х), стѹпака(х), єдиноходника(х), колы(с)ка(х), ле(к)тыка(х), бро(ж)ка(х), карыта(х)… въмѣстити не може(т) (1596 *Виш. Кн.* 238 зв.).

БАДАНЄ, БАДАНІЄ, БАДАНЬЄ, БАДАНА *с.* (*стп.* badanie) вивчення, дослідження, дошукування, вивідування: а ѧ знову тебе пытаю и прошоу, абы(с) пре(д)сѧвзатого бадáнѧ грани(ц) не перескоковалъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 145 зв.); Сполечность ваша… бе(з) ѡмешканьѧ ѡхотню всѣмъ ѡказуйте, правды пилного бадáньѧ, слѹшными и звычайными цркви стой, способами волне чините допущайте (Єв'є а: Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 19); Яко бовѣмъ иныи а иныи сѹтъ до грѣховъ розныхъ побѹжаючіи … такъ ты(ж) и бадáнѧ чинѧ(т) єднѹ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 125); И насъ к тому провадилъ абыхмо… з оучинковъ, чинили бадáн'ѧ. Єсли бѹдешъ рахѹнокъ з него за насъ брати… не рачъ насъ карати (Вільна, 1620 *Лям. К.* 13); Възыскѹемоє: Тоє ѡ чомъ питанье и бадáнье бываєтъ (1627 *ЛБ* 20);

заглиблення, проникнення: Баданіє внутръ сердецъ людскихъ и мыслей ихъ (Вільна, 1600 *Катех.* 21).

Див. ще **БАДАНЄСА.**

БАДАНЄСЯ, БАДАНЄСА, БАДАНЬЄСЯ, БАДАНЬЄСА *с.* (*стп.* badaniesię) те саме, що **баданє**: Тоє тежъ мы заховати вызнаваемо, заховавши пилнѣйшее о синодѣ Никейскомъ бадáньеся (Київ, *1621 Коп. Пал. 595); ємѹ самомѹ днии нашии злѣцимо, а пилность, старан'є, и бадáн'єсѧ ѡ немъ на ѹмыслѣ* мѣймо (Вільна, 1627 *Дух. б.* 85); Испытаніе: истѧзаніє, выпытованьє, вывѣдованьєсѧ, розбираньє, бадáньєсѧ (1627 *ЛБ* 50); Нехай теды каждый з насъ себе пилно стережетъ, абы свой Кр(с)тъ ѡпѹсти(в)ши, чѹжого непосилъ, абы не в бада(н)єсѧ ѡ житіи // ближнегѡ ѡчи свои влѣпи(л)… але нехай свой Кр(с)тъ по(д)имовати и носити любовнымъ и доброволнымъ оумысломъ старает'сѧ (Київ, 1632 *МІКСВ* 284).

БАДАНІЄ *див.* **БАДАНЄ.**

БАДАНЬЄ *див.* **БАДАНЄ.**

БАДАНЬЄСЯ *див.* **БАДАНЄСА.**

БАДАНА *див.* **БАДАНЄ.**

БАДАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* badać) (що) вивчати, досліджувати: И што головнѣйшихъ поводовъ албо аркгѹме(н)тѡ(в) // Николаєвыхъ широкость бадаючи, весполъ и противъ ставачи оуставы щирои и непохибнои правды, не вынайдѹючи анѣ вымышлѧючи ѡмылныхъ фѣкгѹръ албо цыркле́й землемѣ(р)скихъ, в которыхъ бавачиса бе(з) пожиткѹ зостали, правдѹ выставити хотачи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 191-192).

Див. ще **БАДАТИСЯ.**

БАДАТИСЯ, БАДАТИСА *дієсл. недок.* (*стп.* badać się) **1.** (о чім) Вивчати, досліджувати (що): себе

нє вѣдаючый, а ѡ вы́шши(х) на(д) сєбє рє́ча(х) бада́ючі́йсѧ, котόрый нє вѣдає(т), щό сѧ мнѣ з ни(м) дѣати боу́дє(т), а ѡ при́шлы(х) ча́сѣхъ практыкоуе(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 120); Ты́є єдна́къ Бόзскіи спра́вы ра́чєй а́бы шанова́ны и чтє́ны были, анѣжєли а́бысѧ ѡ ни́хъ глꙋбόкѡ и цїєка́во бада́но, потрєбꙋ́ютъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 4 зв.);

(у чому) (*зосереджуватися на чомусь*) заглиблюватись (у що): а є(с)ли ся хто хочє(т) глꙋбѣ(и) ѡ то(м) в история(х) бадати то(г)ди ємꙋ то сна(д)нє при(и)дє, што мнѣ з великою працєю (1582 *Кр. Стр.* 75); що дόброго бє(з) него... лю́дє(м) можєтсѧ тра́фити, ба́дайтєсѧ в пи́смѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 149 зв.); нє годи(т)сѧ анѣ при́стоитъ в᾽ такόвыхъ ли́стахъ, то єсть в᾽ Николаєвы(х) ба́датисѧ и коха́тисѧ и ни́ми здꙋбитисѧ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 185).

2. (о чім і без додатка) Допитуватися, довідуватися (про що): Бόльшє нє ба́дайсѧ, бо та́йна єсть, и спра́ва Дха с(т) вы́шшє рόзꙋмꙋ члчого (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 249); а ѡ Бзѣ, кто онъ єсть вє́длꙋгъ прирожє́нѧ, и на котόромъ мѣсцꙋ, и я́къ всѣ рє́чи з᾽ нѣчόго оучини́лъ и в᾽ бы́тность привє́лъ, згόла жа́днымъ спόсобомъ ѡ томъ нє ба́датися (Київ, 1627 *Тр.* 148); З вшєла́кою пи́лно(ст)ю иска́вши и бада́вшисѧ, и правди́вы(х) оуста(в) наслѣдова́вши, нѣчόго нє ѡ(т)ымꙋ́ємѡ и нѣчόго нє прикладає́мѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 87).

3. (чим, через що) (*виявляти інтерес до чогось*) займатися, захоплюватися (чим): Илє єноколвєкъ ажъ до си́хъ ча́совъ такъ на́шєго я́ко прє́шлого вѣкоу ѡ(т)цєвє и оучитєлє црковныи вѣры нашєи таємницы, хотѣли пи́лнѣй оува́жити, и тыми сѧ ба́дати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 152 зв.); той з᾽ того а и́ный з᾽ и́ного бόкꙋ я(к) срόкгїй звѣрь напа(д)ши, ша́тꙋ црковнꙋю ... ша́рпаємо ѡкрꙋ́тнє дїалєкти́цкимъ оусилова́ніємъ, и ла́пачками ба́даємъсѧ порожнє (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 205); И Бо(з)ского є́стєства а́лбо прирожє́нѧ допꙋститъ ли тобѣ ба́датисѧ чєрє(з) зємлємѣрноє цыркліова́ніє и рысова́ніє (Там же, 272).

Див. ще **БАДАТИ.**

БАДЕЦЪ *ч.* Заохочення, стимул: Бадєцъ. Stimulus. Calcar (1650 *ЛК* 420).

БАДЛИВЕ *присл.* Допитливо, з цікавістю: Прόдокъ нашъ Адамъ иныи рєчи зоставивши ѡ Бзѣ рачєи выбадоваль сѧ и ѡ єго прирожєнꙗ ясне хотячи бадливє выпытова(л) (Київ, 1627 *Тр.* 148).

БАДЛИВЫЙ *прикм.* (*стп.* badliwy) допитливий, цікавий: Въ таємницы божіи бадливыи очи впустивши (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 921); всѣ... сꙋды Бжїи вѣдати нє мόжнаѧ єсть рє́чь, и для тόгѡ налє́житъ на́мъ нє бы́ти в᾽ том᾽ бадли́выми (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 39).

БАЄВЫЙ *прикм.* (*пошитий з баї*) байковий, *заст.* баєвий: оныє закопали ... въ гумнє того ивана Кузки ... чамаръ двє, одна чырвоная фалєндиповая, лисами подшитая, а другая баєвая чорьная, кроликами чорными подшитая (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/І, 458).

БАЖАННА *ж.* Назва трав'янистої рослини: cynocrambe, бажа(н)на трава (1642 *ЛС* 151).

БАЖАНТЪ *ч.* (*стп.* bażant) фазан: Бажантъ пти́ца. Phasian(us) (1650 *ЛК* 423).

БАЖАНЪ *дієприкм. у знач. ім.* Бажаний. Вл. н.: Калинъ бажанъ (1649 *РЗВ* 193).

БАЖѢТИ *дієсл. недок.* (що від кого) **1.** Бажати, прагнути, хотіти: Али, хрестіанинє, смотри, ци можєшь учинити тулко дѣлъ, кулко бажитъ (*слово* бажитъ *закреслено. - Прим. вид.*), желастъ выдъ насъ Христосъ, ци нѣтъ, ци можєшь держати усѣ заказы до кунця? (XVI ст. *ПЄ* 11); Вѣруйме, ажъ воскрєснємє изъ гнилости на пожитокъ вѣчный, котрого бажимє выдъ Бога (Там же, 57).

2. Вимагати: а они умрутъ у грѣхохъ, та потумъ мутъ бажѣти выдъ насъ душѣ ихъ (XVI ст. *ПЄ* 153).

БАЗА *ж.* Портик, колона; нижня частина колони: за слꙋ(п) до попо(в)ского домꙋ з базою ... далисмы павлꙋ мꙋралю з роботою, с камєнє(м), с привозомь зло(т) д (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 76); на базаматъ тєса(л) с тою базою (Львів, 1592 *ЛСБ* 1039, 1).

БАЗАЛѢЙ *ч. Діал.* базалій "тюхтій, неповороткий". Вл. н.: Ва(с)ко Базалѣй (1649 *РЗВ* 134 зв.).

БАЗАМАТЪ *ч.* (?): пораховано є(ст)ь ни(ж)є кро(м) тоє штꙋки что... на базаматъ тєса(л) с тою базою (Львів, 1592 *ЛСБ* 1039, І).

БАЗАНОВЕЦЪ *ч.* (*лат.* Lysimachia) вербозілля: востꙋ́лїє зѣльє єсть, базанόвєцъ (1596 *ЛЗ* 37).

БАЗИЛИСКЪ, БАЗЇЛІСКЪ *ч.* (*пол.* bazylisk, *гр.* βασιλίσκοζ) василіск, ящірка: Да́й єй по тыхъ вы́кинєныхъ з᾽ нєи Пада́лцахъ и Базїлі́скахъ бє(з)пєчнє ходи́ти, а потопта́ти Лва и Смόка (Вільна, 1620 *См. Каз.*

28); Трудно бовѣм томѹ по áспидѹ и базилискѹ стѹпати (Вільна, 1627 *Дух. б.* 223).

Див. ще **БАЗИЛИШОКЪ, ВАСИЛИСКЪ.**

БАЗИЛИШОКЪ *ч.* (*стп.* bazyliszek) *перен.* Злобна (злісна) людина: Нех вѹзрокъ тéрнє мѹдрости тепéрь кóлетъ смѹтных // Базилишковъ Оунѣтских, Аспідовъ ѡкрѹтних (Київ, 1632 *Єв.* 295-296).

Див. ще **БАЗИЛИСКЪ, ВАСИЛИСКЪ.**

БАЗИЛІЙСКИЙ *прикм.* (*який стосується василіан - членів ордена св. Василія*) василіанський: Дрѹгїй єпéанъ, силвїѹсъ, пото(м) пиѹсъ назвáный, аї, исторїи синóдѹ базилїйского широцє, а прáвє явнє показѹєтъ, же нє сáми бискупи на синóдєхъ мáютъ гóлосы рóзници а спóры ро(з)стрыгáты могѹчїє (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 55).

БАЗИЛѢШКОВЪ *прикм.* Василісковий, ящірковий: третего дне зась слышали тамъ странные шарканя базилѣшкове и тыжъ иншие барзо дивные потворове (Вавілон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711).

БАЗІЛІСКЪ *див.* **БАЗИЛИСКЪ.**

БАИЛЯ *ж.* Знахарка, *діал.* баїля: А вы, инце хрестяне, коли упадаете у якую концовань дяволову, албо у страхъ смертный, албо у кварь, не идѣте ико баилямъ, албо ико ворожкамъ, албо ико (кому иншему), али лише учини молитву правую смиреную (XVI ст. *НЄ* 114); А мы, дурныи, коли есме бетѣжнѣ, а мы идеме ико баилямъ жонамъ, што бы намъ баяли (Там же, 155).

БАЙ *ч.* Знахарство, *діал.* бай: Дѣля того, братя мои любыи, познавайме, ажъ у нашуй неволи не могутъ помочи баи, тай ніякѣ лѣки, тай ни зѣля безъ помоче (*в ориг.* поче. - *Прим. вид.*) Христовои (XVI ст. *НЄ* 59); усякий бай не иньшая доброта, лише естъ дявулская молитва (Там же, 155).

БАЙДА *ч.* Байда, гульвіса. Вл. н.: Марко байда (1649 *РЗВ* 140).

БАЙДАКЪ *ч.* (*річкове судно*) байдак: росказали имъ давати мыта в томъ именью вашомъ... ѡ(т) ба(и)дака - по шести, а ѡ(т) чолну... по тры гроши (Вільна, 1558 *ТУ* 88); на завтрѣ... ба(и)дакѡ(в) н̃ и чо(л)нѹ(в) без личбы спалили жебы ся поляци не мѣли чи(м) перевезти на та(м)тую сторонѹ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169).

БАЙДИКЪ *ч.* *Діал.* байдик "дерев'яна підставка під війя або дишло", *рос.* байдик "батіг, палка, хворостина". Вл. н.: Хвє(д)ко ба(й)ди(к) (1552 *ОЧерк.З.* 13).

БАЙКА *ж.* **1.** (*твір алегоричного змісту*) байка, казка: Отколь на око видѣти дается, же приведенная отъ Креузы отступника о Митрофанѣ патріарсѣ ... повѣсть, якобы его мѣлъ святити ... папа Римскій, естъ у насъ Езопова о колодѣ на мори здалека видѣна байка! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 637).

2. (*про щось небувале*) вигадка, байка, небилиця: бáснь, казка, слóво, бáйка (1596 *ЛЗ* 28); И хтожъ такъ шаленый будетъ, жебы таковымъ вашимъ баснямъ верити мел? Знать, ижъ тот... который нерозмыслнетую байку зложилъ, николи папежа ... не виделъ! (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1111); тотъ за(с) же медвѣдъ заби(л) сѝлою своéю заслѹжилъ абы былъ в нб̃о принаты(и) и межи звѣздáми поставленный то сѹтъ ба(и)ки пога(н)скїє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203); Бáснь: Кáзка, бáйка, вымысл (1627 *ЛБ* 5); Тѹ южъ Атлáсъ, ѡ Мѹзо переста(в) з старѣлымъ Прешлы(м) бáйко(м) вѣрити, внима(и) ср(д)цем смѣлы(м) (Київ, 1632 *Єв.* 301); Бáсни звагóмыа: Внєтéчныи, встыдли́выи Пѣсни, Гáдки, и Бáйки (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); єсть єдина бáйка написана в кнйгахъ нáшихъ рѹских, якóбы антихристъ мѣлъса народити въ єр(с)лимѣ с черницѣ, алє то ба(и)ка що то писáлъ лóжъ (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

БАЙКОПОВѢДАЧЪ *ч.* Байкар: Баснослóвъ: Байкоповѣдачъ (1627 *ЛБ* 5).

БАЙРАКЪ *ч.* (*тур.* bayır або buyrak) **1.** Байрак: отписую... предкомъ моимъ все сенокосніе и пахотніе заходи и байраки (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); до... Плоского лѣса повинно бить дванадцят байраковъ (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16).

2. Вл. н.: ва(с)ко байракъ (1649 *РЗВ* 327).

БАЙРАМЪ *ч.* (*тур.* bajram) (*релігійне мусульманське свято*) байрам: Бы дáлъ бг̃ъ ѡ(т)цѹ владыце побывáти в кримѣ, в перекóпѣ... ѡбáчилъ тамъ яко... всѣ нево(л)ницы байрáмъ тата(р)скїй ѡ(д)ностайнє с татáрами ѡбходи́ти по невóли мѹса(т) (Острог, 1598 *Отп. КО* 18); Западися жъ ты зъ онымъ твоимъ байрамомъ Татарскимъ! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1067).

БАЙРАЧНЫЙ, БАЙРАЧЪНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Байрачний. Вл. н.: Иванъ Ба(и)рачны(и) (1649 *РЗВ* 374); Кондратъ ба(и)рачъны(и) (Там же, 385).

БАЙРАЧОКЪ *ч.* Невеликий байрак, байрачок: отписую пасеку будучую на Чутцѣ, с пчелами и дванадесятма байрачками (Чигирин 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); зъ доброй волѣ моей продала пасеку свою ... зъ байраками и байрачки и изъ рѣчкою Макаровкою (Чигирин, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 17).

БАКАЗЫЄВЫЙ *див.* **БАҐАЗИЄВЫЙ.**

БАКАЛАРЪ, БАКАЛАВРЪ, БАКАЛЯРЪ, БАКАЛАРЪ *ч.* (*лат.* baccalaureus) учитель, бакалавр, бакаляр: Мы суди и єдначи полюбовны: Иванъ Богданович Сопѣга ... маршалок ѡсподарьский, а Мартин Тѻръ, секретар пана воеводы Виленского, а бакаларъ кнꙗза бискѹпа Лѹцкого (Краків, бл. 1531 *AS* III, 390); маєтъ Єє Милость, пани дядинаꙗ моꙗ, бакалꙗра статечного, который бы ихъ наѹки Латинского писма добрє ѹчити могъ ... в домѹ моємъ вєлѣть ѹчить (1577 *AS* VI, 74); тисячє(и) по(л)горы золоты(х) ѡнъ [Сагайдачний] на школу .., на выхованьє бакалавровъ ѹчоны(х) лєкговалъ и вѣчными лѣты на пожитокъ и(х) ѡфѣровалъ (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1); фундовано на убогих школяровъ петдесят золотых, а бакалярови другую, - то спат школяровъ не доходитъ (Луцьк, 1640 *АрхЮЗР* 1/VI, 757).

БАКАНЄ *с.* Лаяння, лихослів'я: Запрѣщє́нїє: Загрожє(н)є, бака(н)є, фѹка́ньє, лаꙗ(н)є (1627 *ЛБ* 42).

БАКАТИ *дієсл. недок.* Лаяти, лихословити: Ѡбличаю: строфѹю, фѹка́ю, ба́каю, злословлю, прєкопываю, ѡбъꙗвлꙗ́ю, напоминаю, оупоминаю, на ѡчи вымѣтѹю, поганблꙗ́ю (1627 *ЛБ* 148).

БАКЛАНЪ *ч.* Баклан. Вл. н.: Трохи(м) бакла(н) (1649 *РЗВ* 73).

БАКШТА *див.* **БАШТА.**

БАКЪШТА *див.* **БАШТА.**

БАЛАБАНЪ, БОЛОБАНЪ *ч.* (*тур.* balaban) **1.** (*різновид сокола*) балабан: Цена птаха(м) хованымъ на мысли(в)ство... ястребъ вєлики(и) три рубли грош(й) Болоба(н) два рѹбли (1566 *ВЛС* 99 зв.).

2. Вл. н.: пан Манойло Болобан (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 365); Ста́ласꙗ оугѡ́да и пе́вноє постановлє́ньє мєжи ... я́но(м) димитрїє(м) сѹлико́вскимъ ... а мєжи ... гєдїо́номъ бала́баномъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 28 зв.); Иванъ болобанъ (1649 *РЗВ* 185).

БАЛАКА *ч.* Балакун, базіка, *діал.* балакай. Вл. н.: Мелешько Балака (1649 *РЗВ* 127).

БАЛАКАЛО *ч.* Балакун, базіка, *діал.* балакало. Вл. н.: Богданъ Балакало (1649 *РЗВ* 146 зв.).

БАЛАМУДЪ *див.* **БАЛАМУТЪ.**

БАЛАМУТИТИ *дієсл. недок.* **1.** (**кого, ким і без додатка**) (*обдурювати, збивати з пантелику, крутити*) баламутити: иньшие мудърей баламутятъ, бо часу певъного не положили (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 158); владыки // в ли́стєхъ з ри́мѹ пи́саныхъ, нє то́лко жє грє́чєскои рєлѣи лю(д)ми бє(з) вєты́дѹ баламоу́тили, покрываючи своє ѡ(т)стѹ ...ньє, алє ... оудава́ти то, жє рєлѣꙗ грє́чєскаꙗ вцалє имъ єсть чєрє(з) насва́тшєго ѡ(т)ца захо́вана и надыма́тисꙗ тымъ смѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 45-45 зв.); Ту menie wszechdy bałamutysz A szto sie nie hodyt rádysz (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* 3); мнѡ́го на(с) тако́вы(х), и(ж) пра́вдѣ бж҃о́и нє хо́чємо вѣрова́ти ... ры́хлѣ(и) воро(ж)ка(м) оувѣрим кгды бѹдѹ(т) баламоу́тити (1645 *УЄ* №32, 70); **свѣтомъ баламутити** - баламутити, крутити світом, обдурювати: На остатъку чынитъ зменъку о календару новомъ. И тамъ покажетъся, же ани нового, ани старого не розумеетъ, а только свѣтомъ баламутитъ (Вільна, 1599 *Ант.* 517).

2. Наговорювати, вигадувати, плести: I szto ta bisowa doczka bałamutyt łuboy menie tutaki nie baczyt (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* 2).

БАЛАМУТНЫЙ *прикм.* Брехливий, неправдивий, обманний: многие зъ нихъ зъ манастырей поутекавши, а ставшисе бегунами, толко гроши баламутными повестьми собираютъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); антихре(ст) ричи(т) своими клатвами ѡбѣ(т)ницами ... и и(н)шими баламу(т)ными вымы(с)лами своими (XVI ст. *КАЗ* 631 (на полях); И такъ тою проклетою ересю своею, еще неслыханою, Русь поблазнилъ, же его книжкамъ баламутнымъ лѣпѣй, нижъ евангелiи, вѣрятъ! (Вільна, 1608 *Гарм.* 180).

БАЛАМУТНЯ, БАЛАМУТНА, БАЛАМУТЬНЯ *ж.* Те саме, що **баламутство:** Если же пришолъ антихристъ, чыли его еще ожидати маешъ, — абысь потомъ, будучи еретыческими баламутьнями уведеный и сподѣваючысе, же папежъ есть антихристомъ, власного н[е]правдивого антихриста ... не проглядѣлъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 149); але только

тщеславия, пыхи и надутости полни, а небылицы змышляючи, баламутнею ся бавятъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1017); прото(ж) то синодо(м) зватиса не може(т), але все есть фрашкою баламутнею, блазенство(м) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58); Комужъ тутъ лепей верыти: чы Филялстовой баламутни, чы … листрыкейскому ихъ соборови, которымъ затлумляючы правдивый ѳлорентийский соборъ, фалшивый якись … подкидаютъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 965); вѣдаю же то сѹтъ фрашки и баламѹтнѣ поганьскіе (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203 зв.); якуюсь баламутню и небылицу о том соборѣ недавно въ друку выдали (Вільна, 1608 *Гарм.* 179); Таа лжа: Кламство, бладь, лганье, баламѹтна (1627 *ЛБ* 59).

БАЛАМУТСТВО *с.* Брехня, ошуканство, баламутство: слышале(м) вправдѣ лечъ такъ веле є(ст) баламѹ(т)ства ижъ не вѣдати комѹ вѣрити (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); Не всѣ ли отъ молодости ажъ до старости нынѣшнего часу въ сварахъ, тяжбахъ, судахъ, правахъ, практыкахъ, лжехитростяхъ, абы баламутствомъ ближнего звитежилъ, животъ свой проводили и нынѣ провожаютъ? (1603 *Пит.* 101); ѡтрѹби(и) по(л)мѣ(р)ковъ 3 ѡ(т) шко(л)но(и) фѹры продале(м) … ѡстато(к) до коне(ч)нѣ(и)шого и(х) баламу(т)ства завѣси(ли) (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв.).

Див. ще **БАЛАМУТНЯ.**

БАЛАМУТЪ, БАЛАМУДЪ *ч.* Ошуканець, баламут, крутій: Што са трафило и то(му) баламѹтови исидорѹ м(д)ромѹ … емѹже вм(с) подражатели естеса стали (1598 *Виш. Кн.* 277); види(т) ми са же бы на хоути остати мѹсѣли, а поготовью теперь вѣдаю певне же зостанѹтъ, такъ пospолите баламѹто(м) кѹрка на костелѣ показѹю(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 198 зв.); Смотрыжъ, хрестиянъский брате, яко ся тотъ баламутъ не чуетъ, и самъ себе своимъ козикомъ пиластъ? (Вільна, 1599 *Ант.* 805); ри(х)лѣй заправ(д)ы ты(м) баламоутомъ оувѣримо тое же яко же ты(м) воро(ж)кам (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 135 зв.); Не слухай же тых баламутовъ, которые тобѣ вдают, ижбы там церковъ божія правдивая мѣла быти, где владза свѣтская з духовною змешалася (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); Бладивый: Соуеслoвный, сватотливый, проужномовный, лгаръ, баламѹтъ (1627 *ЛБ* 11); falsidicus баламѹ(д) льга(р) (I пол. XVII ст. *Сем.* 82).

БАЛАНДА *ч. Діал.* баланда "пудний балакун; незграбна людина". Вл. н.: Ѡсипъ бала(н)да (1649 *РЗВ* 363 зв.).

БАЛБЕРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛБЪРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛВАННИЦА, БАЛЪВАНЪНИЦА *ж.* Язичницька святиня: тоюжъ милостью и васъ геретикове милуютъ… а ваши церкви балъванъницами называютъ (Вільна, 1599 *Ант.* 977).

БАЛВАНОКЪ *ч.* Невеликий ідол, божок; бовван: Ѡсобливе напро(д) ѡ Іюдѣ Маккавею, который в' Ионѣ Крола великого мѣстѣ, кгды люо(д) … ѡ(т) непріателей побитый и посѣченый видѣ(л), и пазѹхи и(х) вытрасаючи, захованый балванки понаходи(л), заразъ для очищена … грѣхѹ … спорадилъ офѣрѹ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 106).

Див. ще **БОЛВАНЕЦЪ.**

БАЛВАНСКИЙ, БОЛВАНСКІЙ, БОЛВАНЬСКИЙ *прикм.* Поганський, язичницький: црь же бы(ст) оу велико(м) розмышлѣньи. и в тоузѣ … што его наоукою слава(т) х(с)а ба҃ а болваньская честь погибае(т) (1489 *Чет.* 59 зв.); Ієрусалимъ и королѣ его …которыи поганского балванского шаленства перешли безецностями своими, которі, зъ балванскихъ оферъ радуючися, чародѣйствомъ вшелякимъ, ворожками и пташимъ вѣщованемъ обходячися, чого напротивъ самого Бога навымышляли! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 836); Веласоръ: болванскій плацъ, або сѣно, державца ласки (1627 *ЛБ* 193).

БАЛВАНЪ, БОЛВАНЪ, БОЛЪВАНЪ *ч.* **1.** (*не-християнське божество*) ідол, божок, бовван: люди … почали грѣшно и безаконно жити, идоломъ и болвано(м) слѹжити (1489 *Чет.* 18); А была тая долина Єрозолиме где стерва и и(н)шие плюга(в)ства вывожено и для того тое ме(ст)цо в обридло(ст) пришло и(ж) та(м) перве(и) балвохва(л)ци де(т)ки свои Молохови балвану ѡферовали палили (Хорошів, 1581 *Є. Пег.* 5 зв.); истѹканъ, вылитый болъванъ (1596 *ЛЗ* 51); пытаю што розѹмѣетъ, о ѡномъ оуріи навышшомъ ерею, который за ахаза к(р) ѡлтаръ збѹдовалъ, на которомъ самъ и с короле(м) балваномъ асирійскимъ офѣровалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63); кланаласа в той горѣ бо(л)вано(м) а не бг҃у (к. XVI ст. *УЄ* № 31,

69 зв.); що за те́мно(ст) была и соломо́нова, же … ба добродѣѧ своего ω(т)стоупи́вши балвано(м) ωфѣры приноси́лъ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 188 зв.); Такъ пога́нскіи ри́тины, и(ж) дѣмо́нскіи балва́ны бы́лы, ω(т)ве́ржены ты(ж) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 24 зв.); Комедіи обычаемъ поганскимъ отправуютъ. Образы истуканныя, мѣсто малеваныхъ, маютъ, обычаемъ балвановъ языческихъ противу св. Отецъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 27); Веелсепфонъ: Болва́нъ вѣтрꙋ полно́чного, потае́мны(и) зе́ркала, а́бо одрѣжи́те(л) полно́чны(и) (1627 *ЛБ* 192).

2. (*статуя із зображенням нехристиянського божества*) ідол, кумир, бовван: У Афинехъ много множество бол'вановъ было (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 61); видачи то нѣмцы послꙋше́н'ства папе(з)ского зобра́вшисѧ с процесїею … и з ве́ликимъ вы́тесаны(м) балва́но(м) вмѣсто кр(с)та г(с)днѧ, ве́длє … обы́чаю вы(ш)ли (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36 зв.); а иныи людє … жебы сѧ нє клѧнали … бо(л)вано(м) золоты(м) и србрєнымь мѣденым и камєны(м) и дєрєвєны(м) которыи ани видети могу(т) ани слыше(т) ани ходити (XVI ст. *КАЗ* 621); и(х) [поганъ] бого́въ … ро(з)ныє звѣрѧ́та тагнꙋли, балва́нъ-сатоурно(в) оужъ; бахꙋсовъ тигры (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199 зв.); болвана оного на землю звергла и скрушила (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Зачи(м) нє ω том' є(ст) рє(ч), алє ω ро́зносты мєждꙋ ωбразо(м) на табли́ци маліова́нны(м) и между вы́тесанны(м) балвано(м) (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 31); Нє ꙋчи́нишъ собѣ балвана, а́лбо ры́тогω ώбразꙋ, ани жа́дногω подобе́нства ты(х) ре́чій, кото́рыи сꙋтъ на нбѣ в'згорꙋ, и // кото́рыи на зємли ни́зкω (Львів, 1646 *Зобр.* 83-83 зв.); А та́къ вєсь лю́дъ вшо(л) до до́мꙋ Саа́ла и зꙋ́брили єгω, и олтари и балва́ны єгω полама́ли (серед. XVII ст. *Хрон.* 332);

(*надгробний знак*) статуя: собра(в)ши попе(л) и ко(с)ти я(к) бы(л) ωбыча(и) ꙋ рымя(н) стары(х), в трꙋ(н)ву (в)ложили, та(м) же пото(м) бо(л)ва(н) … по(с)тавили (1582 *Кр. Стр.* 86).

БАЛВЕРЧИКЪ, БАЛВЕРЪЧИКЪ, БАЛВИРЧИКЪ *ч.* **1.** Те саме, що балверъ: черевики и капыци того балверъчика найшли подъ лужкомъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 474); опатрꙑный Войтехъ столяръ через … шляхетного Криштофа Щуку, на того балверчика … жаловалъ (Там же); самъ отец владика … взявши ножици, голову на чотыри стороны сам стрыг, а потомъ балвирчикови … стрычи казал (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 312);

помічник або учень перукаря (голяра): оного безъ вшелякое причины оголилъ и балвирчикови потомъ казалъ голити (Володимир, 1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 339).

2. Вл. н.: Станиславъ … балверъчикъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 8/III, 475).

БАЛВЕРЪ, БАЛБЕРЪ, БАЛБѢРЪ, БАЛВѢРЪ, БАЛЬВѢРЪ, БАРБЕРЪ, БАРБѢРЪ, БАРВЕРЪ, БАРВИРЪ, БАРВѢРЪ *ч.* (*стп.* barbierz, balwierz, *фр.* barbier) **1.** *заст.* Цирульник: Рємесники Кравъцовъ в мєстє г(с)дрє(и) домовыхъ є … ба(р)вє(р) ωди(н) (Володимир, 1552 *ОВол. З.* 201 зв.); по вы(и)стъю кнзя булыги с тоє светлицы по(д)ня(л) єсми … пана кєлємета // ωкру(т)нє зранєно(г) … и по ба(л)бєра по(с)лали єсмо (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 31-32); панъ Ива(н) Бо(р)зобогаты(и) … у мєнє тую пѧ(т) па(н)цыро(в) кгва(л)товнє в господє моє(и) в У(р)бана, ба(л)вєра, взалъ и єщє мєнє самого бити хотєлъ (Луцьк, 1573 *ТУ* 155); а кгды … обачили, же балбѣръ Горуховский не может ему досыть учинит и помочи, послали по лепшого балбѣра (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 375); тот балвѣръ ехати не хотел (Там же, 381); Бо и ба(р)вѣръ кгды бы хо́ро(г) во єди(н) днь лѣчи(л) а в дрꙋги(и) занєдба(л), мѣсто злѣчє(н)я в болшую бы хоробꙋ єго припра́ви(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); и ничого… ꙋпоминатисѧ нє маю а(ж) ли на ба(р)вѣра и на справꙋ а(ж) до вылєчє(н)я моєго давано и досы(т)ся стало (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 43 зв.); у балвира Рачъковского… мимо тую господу идучы, перед воротами… заспивали, хотечы ялмужъну отрымат (Луцьк, 1639 *АрхЮЗР* 1/VI, 754); призвала барвѣра, и оголи з плєницъ волосовъ єгω (серед. XVII ст. *Хрон.* 187).

2. Вл.н.: Якубъ барбѣръ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 386); Я(с)ко ба(л)бѣръ (1649 *РЗВ* 45); Ярема Ба(л)вѣръ (Там же, 392 зв.).

Див. ще **БАЛВЕРЧИКЪ.**

БАЛВИРЧИКЪ *див.* **БАЛВЕРЧИКЪ.**

БАЛВОФАЛСТВО *див.* **БАЛВОХВАЛСТВО.**

БАЛВОФАЛЬЦА *див.* **БАЛВОХВАЛЦА.**

БАЛВОХВАЛСТВО, БАЛВОФАЛСТВО, БАЛ-

ВОХВАЛЬСТВО, БАЛХВАЛСТВО, БОЛВОХВАЛСТВО *с.* (*стп.* bałwochwalstwo) ідоловірство, ідолопоклонство: Што если есть балвофалство, яко геретыкове мовять, тогдыжъ папежъ не толко жебыся мѣлъ надо вси боги и светые выносити, але ся и Богу и светымъ под[д]аетъ, а не толко болвановъ фалити не заказуетъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 153); папѣжа за христа мѣти то ест балхвалство (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73); Много кроле(в) было … которіи не бы(ли) годни того абы што ѡ ни(х) писано, абовѣ(м) загаси(в)ши слово Бжіе, до болвохва(л)ства са вергли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 14); двоакій ме(ч) намъ подае(т): єдинъ противъ балвохва(л)ства готовый ѡбнаженый, а дрȣгый противъ незбожного… недовѣрства зготованый (поч. XVII ст. *Проп. р.* 138 зв.); по ѡно(м) то чюжоло(з)ствѣ и забійствѣ, пото(м)ковъ его бал'вохвальство, могла загладити и покрыти ѡ(т)цев'скаа его пама(т)ка (Острог, 1607 *Лѣк.* 101); Азали, … не явное єсть балвохвальство Деревȣ, злотȣ, и срѣбрȣ кланатиса (Київ, 1632 *МІКСВ* 277).

БАЛВОХВАЛЦА, БАЛВОФАЛЬЦА, БАЛВОХВАЛЬЦА *ч.* (*стп.* bałwochwalca) ідоловірець, ідолопоклонник: А была тая долина Єрозолиме где стерва и и(н)шие плюга(в)ства вывожено и для того тое ме(ст)цо в обридло(ст) пришло и(ж) та(м) перве(н) балвохва(л)ци де(т)ки свои Молохови балвану ѡферовали палили (Хорошів, 1581 *Є.Пег.* 5 зв.); Бо тежъ насъ такимижъ балвофальцами, а еще спроснѣйшими, нижъ папежьниковъ, зовутъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 146); єсли бы балвохвалца лаванъ, часоу неволѣ іакововы не продолжилъ, жадєнъ бы не вѣдалъ, якъ іаковъ рахиль любилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); Христіане правовѣрныи поклѡ(н)ницы и оучтивость ѡбразомъ с(т) выражаючій, не сȣ(т)… балвохвалцами (Київ, бл. 1619 *О обр.* 7).

БАЛВОХВАЛЬСКІЙ *прикм.* Поганський, язичницький: манасіа, которыи… црков' замкноулъ, а ба(л)вохвальскіе слоу(ж)бы на ѡшȣка(н)є людій на(з)бытъ выві(ш)ши(л), и зо всѣ(х) кроле(в), иле и(х) было пере(д) нимъ былъ не(з)божнѣйшимъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 25).

БАЛВѢРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛДА *ч., розм.* Балда. Вл. н.: я дей, водле росказаня… пана моего, з бояры полонскими Иваном Гарабурдою а Иваномъ Балдою, тыи вси шкоды… списавши, и то на вряде замку Луцком оповедал (Луцьк, 1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 100).

БАЛЕНЯ, БАЛѢНА *ж.* (*лат.* balaena) кит: И напервѣй, повелѣ бгъ водѣ; да изведе дшоу живоу, рибы, китовъ великих' и балень множество и гадъ всакій въ водахъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13); balana балѣна ріба (І пол. XVII ст. *Сем.* 35).

БАЛИКЪ *ч.* Балик. Вл. н.: Романъ баликъ (1649 *РЗВ* 200).

БАЛКА[1] *ж.* (*яр*) балка. У складі вл. н. **Грузька балка**: Волевачевскіе байраки, якихъ меемъ восемъ… зъ нижшей головы, въ зідши от жбира, гдѣ могила, и от Грузкой балки… - то все синови моему Андрею и петсотъ копъ гроцей (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14).

БАЛКА[2] *див.* **БАЛЬКА.**

БАЛОВАТИСА *дієсл. недок.* (*покриватися хвилями*) хвилюватися: далеко море пеке(л)ное балоуєт'са и мракомъ покрываетъса (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 158).

БАЛСАМОВЫЙ, БАЛСАНОВИЙ *прикм.* Бальзамовий, бальзамний: Ѡбонаніе якъ много тагне(т) вон'ностій, заживаєтъ крокосовъ и балсамовы(х) кропелекъ шоукаєтъ? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); іѡсифъ… плащеницȣ коупил' и мастами ба(л)-сановыми тѣло помазалъ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 100); Абы тые, которые помазȣются, были блгоѡха(н)ные бгви // дла чого, єслибы миро было выве(т)релое, такъ, жебы запахȣ ба(л)самового не былю чоутъ (Львів, 1645 *О тайн.* 28-29).

БАЛСАМЪ, БАЛЪСАМЪ *ч.* (*лат.* balsamum, *гр.* βάλσαμον) бальзам: а когда не моглъ еси вштечн..й своей жа(ж)дѣ догодити, то чини(лъ) єси сєбѣ при(с)маки … то бȣди(н)ками ѡбытими, то квѣтками па(х)нȣчими, ля(з)нями, ба(лъ)самами, мȣзиками, спѣваками и иними играми, до нечистости способными (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); Єстъ олива з' балсамомъ змѣшанаа, до которыхъ и иншыи олѣйки па(х)нȣчыи примѣшȣваются дла блгоѡханіа (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 6); И такъ Тѣло Гнє, Іѡсифъ съ Никѡдимомъ помазали, маст'ми дорогими; ба(л)само(м), и измирною (Чернігів, 1646 *Перло* 95 зв.).

БАЛСАНОВЫЙ *див.* **БАЛСАМОВЫЙ.**

БАЛТА *ж.* (*тур.* balta) (*сокира, насаджена на довгий держак*) *діал.* балта: тых всих верхуменованыхъ студентовъ своихъ оружно, с кордами, шаблями и балтами для взятя кгвалтомъ ... з манастыра и з школы брацкое выправили (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593).

БАЛУШИТИ *дієсл. недок.* (*пол.* bałuszyć) верещати, галасувати: Dyla toho tobi powidáiu nie báłuszy Bo wózmiesz kiom zá vszy (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 3).

БАЛХВАЛСТВО *див.* **БАЛВОХВАЛСТВО.**

БАЛЬВѢРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАЛЬКА, БАЛКА *ж.* (*стп.* belka, balka, *нвн.* Balken) (*дерев'яна колода*) балка: Ср(д)це основа́нїю на со́вѣсти ра́зȣма я́ко тын̾кова́н̾є ваплéноє кáмє(н)нои стѢны, я́ко вѧзáн̾є и бáл̾ки в̾ бȣдовáню мо́щиє знáтыє, фѣан̾є нє росто(р)гноу(г)сѧ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 203); Хто во гнилю́мъ похи́ломъ домȣ жить зезво́литъ ... Гды обáчитъ ... Бáл̾ки трєщáтъ, а весь домъ зовсѢмъ оупадáєтъ Хто з розȣ́мныхъ в̾ таковы́хъ рȣ́инахъ зостáєтъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 17); *Образно*: тотъ ωгонъ, ба(л)кȣ ока внȣтрнего выймȣючи, ωчищаєтъ розȣмъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 229).

БАЛѢНА *див.* **БАЛЕНЯ.**

БАЛЯСЫ, БАЛАСЫ *мн.* (*пол.* balas, *im.* balaustro, *фр.* balustre, *лат.* balaustium) (*стовпчики для балюстради*) баляси: узяли ... балясы ку охандоству замку покупленые, столы флядровые (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/I, 25); за два(д)цатъ баласовъ далє(м) гроши(и) м҃. (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6 зв.);

круглий стовпчик: у Грудины дерева з цментара сила, и балясы у Савки Кубрака вси засътал онъ, возъный (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158).

БАНДОЛЕТЪ, БАНЪДОЛЕТЪ *ч.* (*пол.* bandolet, *фр.* bandelette) **1.** Перев'язь для шаблі: побрал ... пистолетовъ инъдерляндскихъ два, за золотыхъ тридцет шест; банъдолетов долгих инъдерляндских два, за золотых шестдесят (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654); у Матиаша, слюсара замъкового, взяли пару банъдолетовъ, цыны фунтовъ пять, колодокъ двадцатъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

2. Палаш: тамъ же одняли протестуючому банъдолетъ, который се сталъ золотыхъ тридцати (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 229); взял ... банъдолетъ за золотых шестнадцат, лукъ туръский з лубем гавътованымъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 308).

БАНЕЧКА *ж.* Баночка: У олтару престолъ и жертовникъ, миска на дару чирвоная, банка глиненая зъ виномъ, банечка и гадка миденая, што воду носятъ, маленкие (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183).

БАНИТКА, БАНИТЪКА *ж.* Вигнанка: Того(ж) рокȣ ... дале(м) ωчєви(с)тє в рȣки самомȣ ... Стєфанȣ нємирыча позо(в) ...// ω пєрєхова(н)є и мє(ш)ка(н)є споко(и)ноє ма(л)жо(н)ки своєє ... яко банитъки с пово(д)ства п҃на Ивана Ко(р)дыша ω чо(м) то(и) позо(в) писаны(и) ... ширє всю рє(ч) и жалобȣ в собє ωписȣєтъ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, I, 5, 51-51 зв.); Яко сє выше(и) Поменило тоє мо(ц)ноє є(к)зекȣции взглядо(м) спо(л)кова(н)я з нєю ма(т)кою своєю яко вѢ(ч)ною бани(т)кою (Житомир, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 69 зв.).

БАНИТЪ, БАНЪНИТЪ, БАНѢТЪ *ч.* (*стп.* banita, banit, *im.* bandito) вигнанець, *заст.* баніт, банит, *рідко* баніта: помененый Кидройтъ зо всихъ панствъ выволанъ и вѣчнымъ банитомъ єстъ (Люблін, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 127); А нех Богу дякуєтъ, же его што срожшого не поткало, яко выклятого и банънита, Божымъ и свецкимъ правомъ осужденъного! (Вільна, 1599 *Ант.* 971); на которыхъ рочкахъ позваный задавалъ поводови, же локумъ станды поводъ метъ не можетъ, указуючи то, же естъ банитомъ (Луцьк, 1608 *АрхЮЗР* 1/VI, 382); Великый ω(н) законодавца ...// тоє дáлъ, абы мáрнотрáвцы, прє(з) вє(с) вѣ(к) в гáнбѣ были або банѣтами (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289-289 зв.); Противники мусятъ зъ пляцу уступовати а за баниты, то естъ за поконаніи и осуженіи и проклятыи себе узнати (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 910); возъны(и) ... ωбъволалъ ... приводєчи то всѣмъ до ведомости абы с ... позъваными яко банитами и правомъ пєрєконаными жадъного спо(л)кȣ ани ωбъцованя нє мали (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122 зв.).

БАНИЦИЯ, БАНИЦІЯ, БАНИЦЫЯ, БАННИЦИЯ, БАНЪЦИЯ, БАНЪЦЇЯ *ж.* (*стп.* banicja, *фр.* bannir, *слат.* bannitio) (*позбавлення людини громадянських прав і вигнання її з країни*) *заст.* баніція: за тымъ прошоно, абы отъ того переводу инстыкгаторского и скарбового волынымъ нинешнего

Михаила Ратомского учинено, баницию зъ него знесено и одъ плаченья пяти тисячей гривенъ вызволено (Варшава, 1597 *АрхЮЗР* 8/V, 279); за спротиве(н)ємъ суду земъского па(н) воєвода ѡтосла(н) бы(л) на баницыю (Київщина, 1600 *ККПС* 149); А та(к) мы видячи таковоє заборонє(н)є ѡвяза(н)я преречоно(г) ... пна крако(в)ского, яко спротивного и права непослушного на да(л)шую єкзєкѹцыю то є(ст) баницыи вывола(н)я с короны по(л)скоє ... до трыбуналу любє(л)ского ... ѡдослали є(с)мо, и ты(м) листо(м) наши(м) ѡ(т)сылає(м) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111); Они [Терлецкій і Ипатей] ... // ... пустили межи нихъ ... кіи, посторонки, ланцухи, турмы, инквизици, мандаты, баниціи и иныи мученія и трапеня (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1064-1065); гды(с) ѹслышало, и(ж) жорави(н)ски(и) (взглєдо(м) знесеня баніцій с него запо(з)вавши на трібуналъ) насъ вздалъ: на тє(н) часъ в(з)глєдо(м) пра(к)ти(ки) бы(д)ло(в)ско(мѹ) з(л) 1 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1052, 7 зв.); до мє(с)та брѹсилова ... и(х) м(л) Пано(в) Голѹбовъ ... для ѡ(т)биранья добръ ... во(з)но(г) з шля(х)тою посыла(л) ѡ што ю(ж) и баницыя на и(х) м(с)тя(х) ѡ(т)рымана и пѹбликована была (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 84); судъ ... // ... возъного сѹдового ... адама куновъского до ѡбъволанья и публикованья тоє баниции придаєтъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 122-122 зв.); тую справу на далъшую водълє права посполитого, то естъ на вказанье на позваныхъ вины банниции и ее публикации до суду головного ... отсылаетъ и термин за припозвом ... заховуетъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 467); **баницию на собе носити** — бути засудженим на вигнання, зазнавати баніції: за которымъ декретомъ тотъ Григорей аболи Гедионъ Болобан сталъ се банитом и выволанцемъ, а легце собе важачи право посполитое и з него тую баницию на собе носечи, ни за што ее не маючи (Варшава, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 285); **баницию на собе одержати** — бути засудженим на вигнання, зазнати баніції: А є(с)ли бы(м) я а(л)бо пото(м)ковє мои права нє по(с)лушни были и баницию на собє ѡдє(р)жати допу(с)тили тєды жа(д)ного по(д)нєсєня с канцєлярие(и) єго к(р) м(л) брати нє маємо (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 32); **вина баниции** *див.* **ВИНА.**

БАНИЦЫЙНЫЙ *прикм.* Який стосується баніції. **вина баницыйна** *див.* **ВИНА.**

БАНІОВАНЯ *с.* Судове покарання людини баніцією — вигнанням з країни: Третіи способы, которыми тую дискордію форитуютъ суть тыи: церквей зъ имѣньемъ однятье, набоженства забороняне ... баніованя, вязеня духовныхъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1114).

БАНКА, БАНЬКА *ж.* **1.** (*скляна, металева і т. ін. посудина*) банка, слоїк: пришла к немоу жона котораѧ то мала алавастрь мира (банкоу олѣю) (1556-1561 *ПЄ* 183 зв.); и вышѹ(л) пе(р)ши(и) и выли(л) баньку свою на землю (XVI ст. *КАЗ* 640); У олтару: престолъ и жертовникъ ... банка глиненая зъ виномъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); Чва́нецъ: Ба́нка, ѡли́внаа сѹди́(н)а, фа́ска, фла́ша (1627 *ЛБ* 156); И взѧ́лъ Самойлъ ба́нкѹ оли́вы и вы́лилъ на головѹ єгѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 208); Ба́нка: Ampulla, [C]istula (1650 *ЛК* 424); **банка лазебная** — посудина для наливання олії в лампу: Ячайце: Ба́нка лазе́бнаѧ, сѹди́на го́жая кѹ налива́ню оли́вы в ла́мпѹ (1627 *ЛБ* 161).

2. *перев. мн.* (*грушовидні скляночки для виклику припливу крові*) банки: Начрътава́ю, ва́лю, Изва́лю ... дрѹкѹю, а́лбо ба(н)ка́ми кро́вь пѹща́ю (1627 *ЛБ* 164).

БАНКЕТОВАНЄ *с.* Бенкетування, розважання: досы(т) тѹ есть заправды до весоло(г) банкетованѧ (к. XVI ст. *Розм.* 14); Бога́чъ на ко́ждый день го́йне оужива́ючи, весели́лсѧ,... //... роскошова́лъ, и тѣши́лсѧ, все своє стара́нїє на шáтах коштo̓вны(х) ... и на штоде́нномъ банкетова́ню засади́вши (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 597-598).

БАНКЕТОВАТИ *дієсл недок.* Бенкетувати, розважатися: гды в домоу ... а́дама ве́село в ро́скоша(х) ра́йскіхъ банкетова́ли, ѡто спрѹдка вѣтръ грѣха ѡ(т) пе́кла повста́лъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192); Назавтрѣе, скоро день въ дорогу, упрошаетъ зъ собою и Богуринского и на своемъ возѣ завозитъ его до Фалимичъ, гдѣ дний колко зъ нимъ банкетовавши, его отпустилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1061); Сънаслажда́юсѧ ... Банкетѹю (1627 *ЛБ* 127).

БАНКЄТОВАТИСА *дієсл. недок.* Бенкетувати, розважатися: Дозна́ли того на собѣ сыно́ве бли́же(н)ного Іѡ́ва, кото́рыи банкетѹючисѧ оу ста́ршогѡ бра́та з жона́ми // своими по(д) часъ само́и оутѣхи ѡ(т)

2 738-4

завале(н)ѧ дόмѹ мизéрнє погúнѹли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941-942).

БАНКЕТУЮЧИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Бенкетник: ωто бѹра я́каѧсь // гвалтóвнаѧ … чтúри коуты дóмоу розорва́ла, и всѣ(х) бáнкєтоуючи(х) … спóлнє привалúла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 191 зв.-192).

Див. ще **БАНКЕТУЮЧИЙСА.**

БАНКЕТУЮЧИЙСА *дієприкм. у знач. ім.* Те саме, що **банкетуючий**: нападáєтˢ Птоломéй на пáныхˢ здрадéцко … и такъ всѣхˢ банкетѹючихсѧ позабíѧлъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942).

БАНКЕТЪ, БАНКИТЪ, БАНЪКЕТЪ, БЕНКЕТЪ *ч.* (*стп.* bankiet, *нім.* bankett, *фр.* banguet, *іт.* banchetto) бенкет, банкет: знать, же не ездять на банъкеты, ани на опилства, не на фальше, ани на здрады (Вільна, 1599 *Ант.* 599); ω таком банкетѣ бѹдте здоровы пане ω(и)че и пани матко (к. XVI ст. *Розм.* 23 зв.); то(т) мáрнотравца то(л)ко ω бéсѣда(х) злы(х) и банкéта(х) прáви(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 291 зв.); Той же самъ Црь єдного часѹ, спросилъ до себе всѣ(х) сєнаторовъ, и Пáновъ Цр(с)твїѧ своєго на банкитъ (поч. XVII ст. *Пчела* 5); На жа(д)ные бесѣды нєѹчтивыи, албо ба(н)кєты, жаде(н) ходити … не мае(т) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 89); Пúрнєство: Пúръ, бáнкє(т), ѹчта (1627 *ЛБ* 81); В тóй чáсъ, где хлѣба свѣта сего … где достáтнїи банкéты … // … где мéрзкоє мѹжелóжство, вˢ пожадлúвости здрадлúвѹй кохáючїисѧ (Львів, 1642 *Час. Слово* 269 зв. - 270); Але дїáволъ хúтраѧ покѹса … покáзѹетъ прéлестˢ свою, и рóскошъ тогω свѣта; банкéти, пáнство … и всѧкоє грѣхотворéнїє (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.); *Образно*: С тыхъ мѣръ ω Константинє тыи ти Бесѣды цркве дáєтъ, зычачы, жебысь на обѣды Нб(с)ныи былъ прóшонъ, и тáмъ честовáный, за тотъ бáнкетъ Наѹки всѣмъ ω(т) тебє дáный (Київ, 1624 *На г. Долм.* 2);

◇ **зробити бенкет** (кому) — провчити кого: Ой ты, мужу необачный! Зроби жонѣ бенкетъ смачный: Змажъ ю лоемъ зъ дхлого хорта, Ачей зжененъ з шкуры чорта (Луцьк, 1575 *КС* XXV, 98).

БАННИКЪ *ч.* **1.** Лазник, *діал.* банник: balneator, ба(н)никъ (1642 *ЛС* 100).

2. Той, хто допомагає лікареві втирати мазі: reunctor, ris, ба(н)никъ, помазате(л) (1642 *ЛС* 354).

БАННИЦИЯ див. **БАНИЦИЯ.**

БАННЫЙ *прикм.* Банний, лазневий: balnearis, balneari(us), ба(н)ный (1642 *ЛС* 100).

БАНОВАНЬ *ж.* (*мад.* bán) смуток, туга, печаль: мовитъ Христосъ: токмитъ у сердци // чл҃вѣку мирнусть и весѣля, а мамонъ: токъмитъ журу и банованъ (XVI ст. *НЄ* 94-95).

БАНЪ *ч.* (*стп.* ban, *хорв.* ban) (*назва дрібної монети*) шеляг: ω то(ж) тоє всє порѹчено пну ма(р)кови гречинови ис пано(м) лєско(м) и скри(н)ку це(р)ковную в которо(и) было на то(т) ча(с) пѣнази(и) це(р)ковны(х) д҃і золотыхъ и пу(л) гро(ш) и бановъ за ко(л)ко г(р) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033).

БАНЪНИТЪ *див.* **БАНИТЪ.**

БАНЬТЪ *див.* **БАНИТЪ.**

БАНЬЦИЯ *див.* **БАНИЦИЯ.**

БАНЬЦІЯ *див.* **БАНИЦИЯ.**

БАНЯ[1], **БАНА** *ж.* Лазня, баня: слѹги … разожгоша баню стоящоую на краи ωзера то(г) (1489 *Чет.* 144); balineum … банѧ (I пол. XVII ст. *Сем.* 35); balineum, баня, омывате(л)ниця (1642 *ЛС* 100);

(*мінеральні джерела*) купелі: забáвившисѧ тоу(т) трóхы до васъ ω жéны ворочаюсѧ, тоу(т) соу(т) сп(с)úтелные бáнѣ и мылницѣ в котóры(х) мыютсѧ чúстыи и зѹзанны (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175); Що значи(ш) на ωстáто(к) ты коупе(л) силоамскаѧ, або сажавко? Нѣчóго заистє тылко сакраментá, тыє бовѣ(м) соу(т) іωрдáнь, бáни, сажóвки, чръвоные мóрѧ, которїє нєємановъ грѣшны(х) и трѹдовáты(х) ω(т) приказы оулѣчáютъ, а єгиптѧнъ потоплѧ́ютъ (Там же, 194 зв.).

БАНЯ[2] *ж.* Християнський обряд хрещення: А братии таковой, которые, зъ единогожъ семени Духа Светого порожени и единою банею Божественъного порожения окрещени будучи, знову отродилися (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1001); Тáѧ Тáйна вˢ пúсмѣ стóмъ мáєть розмаúтыє нáзвиска вˢ главѣ г҃ до Тúта называєтсѧ ωдъ Ап(с)ла, Бáнєю ω(т) рождéнїѧ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901).

БАНЯ[3] *ж.* (*мад.* banya) копальня солі: Слатúна: Росѹлъ, окнó где водá солонáѧ, сˢ котрóисѧ сѹлˢ рóдитъ, бáнѧ, вежá (1627 *ЛБ* 116).

БАНЯ[4], **БАНА** *ж.* **1.** (*опуклий дах, що має форму*

півкулі) купол, баня: оу ѡстро́зѣ ви́дѣли на цр҃кви за́мкови на ка́ждои ба́нѣ по́ три свѣцы гора́щіи (1509-1633 *Остр. л.* 132); ѹ премышлі копила пи манолевая ... цвя(ч)ки и бля(х) на баню трыста (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 2 зв.); А потомъ на церковъ, гдемъ я былъ ся зачинилъ, до мене штурмуючи, съ пулгаковъ стриляли, баню на церкви, бляхами побитую, и муръ побили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 135); Старый муръ по вышние окна збивши, весь верхъ на ново змуровали: самую баню и тые четыре бани около неи знову робили (поч. XVII ст. *КЛ* 82); въ справѣ ка(м)пѣяновъско(и) выдале(м) на ратѹшы фр. 1:24 за направена кватыры в банѣ ѡ(л)тарево(и) жыдови фр. 20 (Львів, 1636 *ЛСБ* 1054, 18); помененые Шылневичъ ис Константымъ ... // оную [Ганьну] ... в здоровю остерегаючы, на баню се церковную завели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 332-333).

2. (*глиняна, скляна або металева посудина для зберігання рідких та сипучих речовин*) казан, котел; *розм.* баняк, банка: кня(з) ку(р)пски(и) // побра(л) ... ба(н) великихъ и малы(х) се(м) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133-134); котлы и банѣ горѣлчаные ... то все побрано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); тены тоую коупель было в баню складноую влато и закопано было в лѣсѣ (к. XVI ст. *УЄ* N31, 60); взято Котловъ кѹхо(н)ныхъ двана(д)ца(т) ба(н) мѣдяныхъ пятьна(д)цать (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); бань дванадцать горелчаных межы се(!) розобрали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 535).

3. (*грушовидна скляночка для виклику припливу крові*) банка: Cucurbita бана, ко(р)ба (I пол. XVII ст. *Сем.* 62).

БАРАКЪ *ч.* (*фр.* baraque, *іт.* baracca) барак. Вл. н.: Иванъ Баракъ (1649 *РЗВ* 330 зв.).

БАРАНЕЦЬ *ч.* (*молодий баран*) баранець, баранчик: [царь] посла рабы своа призвати наречены(х) на бракы и не хотѣли пріити и за(с) посла(л) дроугіи слѹгы а мови(л) и(м) рецѣте ты(м) званны(м), абовѣмь юже ѡбѣ(д) мой гото(в) є(ст) и бара(н)цѣ юже оуко(р)мленныи поставленныи (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 168 зв.).

Див. ще **БАРАНОКЪ.**

БАРАНИЙ, БАРАНІ, БАРАНІЙ, БАРАННИЙ, БАРАНЪИ, БАРАНЪИЙ, БАРАНѢЙ, БОРАНЬИЙ *прикм.* (*який належить баранові*) баранячий: гдѣ было намазано кровью бораньею тоу(т) агг҃ль не оумора(л) (1489 *Чет.* 171); от ста скур козловых и бараних грошей двападцать (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 559); пограбили ... ску(р) барани(х) два(д)ца(т) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 90); казал палити лой, кишки баранѣи и быдлачие (поч. XVII ст. *Вол. В.* 100); скѣпилное вино, придавши к' немѹ кръве ... баранеи и ма́лпіеи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 7 зв.); Рѹгъ: якѡ кѹзѣй, бара́нѣй, коро́вѣй (1627 *ЛБ* 109); ско́ры черво́нѣе бара́нїѣ ... ѡфѣрова́ти каза́л' (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 5 зв.); Оучини́ жь те́жь прикры́тье дрѹго́е на ве́рх' з скѹръ бара́нних червоно фарбова́ных (серед. XVII ст. *Хрон.* 103 зв.).

(*зроблений з хутра барана*) баранячий: кожухи два бара(н)и(х) ... побра(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II 20651, 1 зв.); дае(ть) емѹ староста ... кожѹ(х) барани(й) (1552 *ООвр. З.* 100); А на немъ само(м) зня(ли): сермягу ... кожу(х) барани(и) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 127); и маетъно(ст) ... ты(х) по(д)даныхъ хрептьницки(х) ... пограбили // ... ермякъ люнъски(и) ... кожухъ барани(и) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89-89 зв.); барані кожѹ(х) (I пол. XVII ст. *Сем.* 151); пограбили ... // ... сокирѹ шлыкъ барани(и) поя(с) (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.-73).

Див. ще **БАРАНОВЪ.**

БАРАНКОВЫЙ *прикм.* Який стосується баранця; такий, як баранець: не каза́ли южъ бо́лше Х҃а в' осо́бѣ бара́нковои маліова́ти, єно в' осо́бѣ члч(с)кой (Київ, бл. 1619 *О обр.* 37);

який стосується офірного баранця: и якъ на о(н) ча(с) кото́рого до́мѹ поро́ги кро(в)ю бара́н'ковою не пома́зано, та(м) перворо́(д)ны(...) заби́вано (Вільна, 1596 *З. Каз.* 46); Росказа(л) Б҃ъ абы́ Жидѡ́ве две́рныи порѡ́ги, и ѡбои подво́и кро́вю бара́нковою пома́зали (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 209); Але еще́ и в' ста́ро(м) За́конѣ фиқгѹра тогѡ зна́кѹ в' оужива́н'ю ... была... //...Гды бара́нковою кро́вю поро́ги и подво́и домѡ́въ свои́х' людъ Іи́льскій пома́зыва(л) (Київ, 1632 *МІКСВ* 275-276).

БАРАННИЙ *див.* **БАРАНИЙ.**

БАРАНОВЪ *прикм.* Баранячий: лѣпшее есть послѹшенство нижъ оферы: и оуслѹхать лѣпѣй нижли оферовать лой барановъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 216).

Див. ще **БАРАНИЙ.**

БАРАНОКЪ *ч.* **1.** Баранець, баранчик, ягня: всӧды ... ѡба́чишъ ... жертӧвни(к), на кото́ро(м) ... офѣро́(в)ници бара́(н)ки живы́е офѣрӧючи коло́ли (Вільна, 1596 *З.Каз.* 42); тєды нѣчого и(н)шого нє розоумѣєтся точило є(д)но ... якобы пр(с)то(л) на которо(м) то требнїци ѡфѣроу чини(л) к(д)ы заколєвали ѡни(х) бара(н)ко(в) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 165); ѡвчая кӧпель ... та(к) назва́на была, ижъ в ней кӧпали баранки ... кото́рыи ... на ѡфѣрӧ Гдӧ Бгӧ мѣли рѣзати (поч. XVII ст. *Пчела* 50); агнець: Бара́но(к), бара́нъ (1627 *ЛБ* 5); А коли сє выпо́лнатъ дни очище́ньа єи, за сы́на а́бо за дочкӧ принєсє бара́нка ро́чнюгѡ на всєсожєньє (серед. XVII ст. *Хрон.* 119 зв.); *У порівн.* : Первѣй мѣлъ быти взгоржонымъ и ... утрапленнымъ, веденымъ на забите, яко баранокъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 377); Хс Г(с)дь нєви́ннымъ бӧдӧчи, я́кѡ // бара́нокъ, для грѣхѡвъ наши(х) и ѡ(т)кӧпе́нѧ оутерпѣлъ, и оуме́рлъ (Львів, 1646 *Зобр.* 20 зв.-21).

2. Виріб з тіста у вигляді баранчика, що використовується у релігійному обряді; пасха: а ѡни пошо(д)ши нашли ... и наготовили па́схоу (то єсть бара́нка) (1556-1561 *ПЄ* 318); Але коли колвекъ одно припадалъ четвертыйнадцать день луны мѣсяца первого, то есть апрѣля ... светили пасху, на тотъ часъ, коли и Жыдове пожывали своего баранка (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 139); Бо ажъ во 14-ый день ку вечеру баранка и опрѣсноки починали ясти (1603 *Пит.* 45); **баранокъ великоденный (великоденый), великоденный баранокъ, баранокъ великодный** — великодній баранок; пасха: то та(м) барнька вели́кодєнаго жидовє пожи́вали (1598 *Розм. пап.* 6); Называетъ первый день опрѣсночный - не тотъ, въ который баранка великоденного и опрѣсноки ясти починали, але день 10 луны мѣсяца перваго (1603 *Пит.* 45); Єв(г)листа выписоуєть ... якь ты(ж) Хс, изыдши вєликодєнного баранка, або агньца, роздаєть оученикомь своимь тѣло своє и кровь свою (1556-1561 *ПЄ* 317); та(м) была ... зготована го(р)ница и баранокъ великодный оупєчено ... вєдлє ѡбычаю жидовскаго (XVI ст. *УЄ Трос.* 51).

3. *перен.* Паства: рєклъ ємоу паси агнцѣ мои (баранкы) (1556-1561 *ПЄ* 440 зв.); И далей Өилялєтъ мовитъ: "не реклъ (поведа) Хрыстосъ Богъ: "паси овцы Мое, паси баранки Мое", але только попросту мовилъ: "Паси овцы Мое" (Вільна, 1599 *Ант.* 903); поневажъ якъ апостолове не были Петровыми баранками и овцами ... такъ и всѣ всего свѣта епископове - сполпастырѣ суть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 654).

4. Символ Ісуса Христа: чотыри ста(р)ши(х) ӧпали пєрє(д) бара(н)ко(м) (XVI ст. *КАЗ* 608); тыхъ котӧрыи зышли в Бж(с)твє́нны(х) тає́мницахъ спомина́ємъ, и за ни́хъ пристӧпӧємъ, про́сячи бара́нка прє(д)ложо́ногѡ кото́рый свѣта грѣхъ зглажӧєтъ, алє жєбы ѡ(т)то́ль имъ нѣякоє было оутѣшє́нїє (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 151); Вєдє́тъ бы на смє́ртъ, скро́много Бара́нка; Ми́лого Сы́на; самъ Отє́цъ, и Ма́тка. Ѡнъ тє́жъ Ро́дичѡвъ за́разся зрѣка́єтъ: Свѣтӧ вмира́єтъ (Львів, 1642 *Бут.* 10); И шо́лъ до ни́хъ нєви́нный бара́нокъ я́кѡ до ... волко́въ: и ла́годнє ко(ж)до́гѡ поздоровля́ючи посо́льство ѻцо́вскоє справовалъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 60); **баранокъ божій** - Христос: Іѡа́нъ свє́дчит: Ѡто бара́нокъ Бж҃їй, котрїй гла́дитъ грѣхи свѣта (Вільна, 1627 *Дух. б.* 97); на то́мъ ѡлтарӧ былъ ѡфѣрова́нъ Бара́нокъ Бж҃їй, за грѣхи всєгѡ мїра, Іис Хс (Чернігів, 1646 *Перло* 136).

5. Баранячa шкіра: у Максима Гроба...колпакъ люнский, баранками подшитый, зги́нулъ ему (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/І, 386).

Див. ще **БАРАНЕЦЪ, БАРАНОЧОКЪ.**

БАРАНОЧОКЪ *ч.* Те саме, що **баранокъ** у 4 знач.: ѡ Барано(ч)кӧ мо(и) прєч(с)ты(и) и прєнастѣишїй, то є́стєсь за грѣхи мои, ба́рзо изранє(н)ый (Чернігів, 1646 *Перло* 100).

БАРАНЪ, БАРУНЪ, БОРАНЪ *ч.* **1.** Баран: жидова зав(ж)ды на паскоу бараны рѣзывали (1489 *Чет.* 169 зв.); Такежъ жаловали намъ, што жъ, дей ты берешъ на нихъ по тры поборы на годъ - по дватцати яловицъ, а по дватцати вепровъ, а по дватцати барановъ (Краків, 1524 *АЛРГ* 197); да(ли) єсмо и(м) деся(т) золоты(х) ... на пиво ... и гро(ш) на два(д)ца(т) борано(в) а бора(н) по ӣ аспръ (Ясси, 1565 *ЛСБ* 41); має(т)ность мою ... з дво(р)ца побра(ли) ... ѡвє(ц) триста, барановъ ѡсмъдеся(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 101); пограбили //... ӧ клима боярина... барановъ два ... вепря ко(р)мнюго (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89 зв.-90);

овець пятьдесять, барунувъ пєднадцатъ ... то все куплено за шестьдесять золотыхъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); да(л)є(м) ... панѹ янѹшови гро(ш) .и. за бара(н) (Одрехова, к. XVI - поч. XVII ст. *ЦДІАЛ* 37, 16, 19); Пигмєи ... на баранѣ(х), або ко́за(х) изда(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.); агнєць: Бара́но(к), бара́нъ (1627 *ЛБ* 5); А такъ возмѣте собѣ се́мъ быко́въ и ·з· бара́новъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 58).

2. *Перен., лайл.* (*про нерозумну людину*) баран: алє хто́ жъ нє розѹмѣєтъ, жє // то одно клю́чка подо́бна оной, бара́нє коло́тишъ водо́ю (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.-178).

3. Вл. н.: а хлопятам моим: Кордышу две копе грошей, // Степанкови Баранови, Мокренскому ... тым по копе грошей (Тороканів, 1555 *ЧИОИЛ* V-3, 158-159); бы(л) єсми на справє ... пна мєлєха барана и сына єго василя барана ѹ кгру(н)тє и(х) барановъско(м) (Овруч, 1614 *ЛНБ* 5, II 4054, 70); баранѹ за двѣ шърѹбы г(р) 24 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.); Антъто(н) бара(н) (1649 *РЗВ* 199 зв.).

БАРАНЪИ *див.* **БАРАНИЙ.**

БАРАНЪНЫКЪ *ч. Діал.* баранник "пастух баранів". Вл. н.: Гринко баранъникъ (1649 *РЗВ* 151 зв.).

БАРАНѢЙ *див.* **БАРАНИЙ.**

БАРАНЯ *с. Діал.* бараня́ "ягня". Вл. н.: Пєтро Бараня (1649 *РЗВ* 153 зв.).

БАРБЕРСКИЙ *прикм.* (*який стосується барбера - цирульника*) цирульницький: тепер єду до Свинюхъ, до дому, по свое начине ремесла моего барберского (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 391).

БАРБЕРСТВО *с.* Послуги цирульника: А што били его въ именьи владики луцкого въ Жабчи, и онъ за барберство ... и за шкоды заплатилъ за себе 6 копъ грошей (1521 *АЛРГ* 172).

БАРБЕРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАРБЕРЬ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАРБЪРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАРВА, БАРЪВА, БАРЬВА *ж.* (*стп.* barwa, *стч.* barva, *свн.* varwe) **1.** Колір, барва: отъ гладъкихъ аксамитовъ чорных, червоныхъ, бурънатъныхъ и иныхъ барвъ, отъ кождого локтя по грошей три (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); кнгиня ма(р)я ... ѹ мєнє заставила ... стихари два дяконискиє // ѡди(н) я(т)ла(с)у полосатого розно(и) ба(р)вы ... дрѹги(и) стиха(р) ка(м)ки бєлоє пищатоє (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118-119); Бо яко ж тыє новоперємѣнныє квѣтки и маи вмѣсто зєлє́ноє ба́рвы всє бѣлою намъ зверхѹ притрасаю́ть (Острог, 1587 *См. Кл.* 14 зв.); Алє ѡноє бо(л)шєє а видимоє подобє(н)ство было ѡ тои силѣ гнєй, коли сѧ оуказалъ мойсєѡви зєлєный коустъ ... яко сто(л)пь громовый троякою баръвою ѡцє(м) наши(м) на поущи (к. XVI ст. *УЄ* N31, 93); сѹ(т) тоґ(д)ы роу́сь пръваа, которой нѣкото́рой на́дѣю(т)сѧ выроди́тисѧ ... ѡ(т) ба́рвы зроума́на чо́рной, гдє и днє(с) зовє́мо роу́сы влю́сы (Львів, поч. XVI ст. *Крон.* 47 зв.); А была ма́нна я́кѡ насѣньє коріандрово ба́рвы я́кѡ би́сєра свѣтлогѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 133);

(*забарвлення волосяного покриву у тварин*) масть: а всю чєрє́дѹ односта́тной ба́рвы то єсть бѣлой, а́бо чє́рной во́лны ѡ(т)далъ вʼ рѹки сынѡ́мъ своимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.).

2. Одяг, мундир, ліврея: та(к) жє сукна на барву пахо(л)комъ, каразєи, поставовъ чоты(р)дєся(т) куплє(н) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 119); пани ... взѧла на потрєбѹ кнзя ... полълота костокъ до барьвы кнзя (Володимир, 1590 *ЖКК* I, 313); Сиби(л)ла химика ... была ро́до(м) и(з) влю́ской зємлѣ ... хо(ди)ла в барвѣ нбно́й, то є(ст) мѹ(д)ро(и), влю́сы роспѹстивши ... (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 75 зв.); Ри́за, ѡдѣа́ніє, ѡдє́жда: шата, ба́рва, пла́щъ, вє́рхнєє ѡдѣньє (1627 *ЛБ* 109); чєлядь позосталую протєстантис з барьвы одєрлъ и стрєлбу од них ȝобрал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 439).

3. Прикмета, ознака: А в. мсть, поддаными его королевское милости будучи, такъ се упорне на зверхность короля его милости торгать и владыки складать, и жадное барвы моцы духовное нє маючи, хочєтє? (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 206).

◇ **подъ барву пъянства** — в стані сп'яніння: в понєдѣлокъ князь Кгрєкго(р) ... изъ ... многими помо(ч)никами своими, ... по(д) ба(р)ву пъя(н)ства з оружъємъ рознымъ выбє(г)ши на мѣсто, людє(и) тутошни(х) мѣстски(х) побили (Луцьк, 1586 *ТУ* 209).

БАРВЕНА *ж.* (*річкова риба родини коропових; вусач*) марена: barb(us) или barbo, ба(р)вєна рыба (1642 *ЛС* 100); mull(us), парма или ба(р)вєна риба (Там же, 274).

Див. ще **БАРВЕНКА.**

БАРВЕНКА *ж.* Те саме, що **барвена**: mullul(us), ба(р)ве(н)ка, то(ж) (1642 *ЛС* 274).

БАРВЕНЫЙ *див.* **БАРВЯНЫЙ.**

БАРВЕРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАРВИНОКЪ, БАРВѢНОКЪ *ч.* (*стп.* barwinck, *стч.* barvinek, *нім.* Barwinkel, *лат.* vince, porvinca) **1.** (*назва трав'янистої рослини*) барвінок: hydragogos, ба(р)вѣнокъ трава (1642 *ЛС* 221).

2. Вл. н.: иляшъ ба(р)винокъ (1649 *РЗВ* 9).

БАРВИРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАРВИСТЫЙ *прикм.* Барвистий, різноколірний: побра(но) ... шо(л)ку ба(р)вистого литє(р) пать по чотыри золоты(х) (Луцьк, 1573 *ТУ* 154);

різномастий: тойже кнажнє Өедорє, ... даю и дарѹю зъ именей моих ѡтчизных ... жеребцовъ // чотыри барвистыхъ (Рожана, 1571 *AS* VII, 399-400).

БАРВѢНОКЪ *див.* **БАРВИНОКЪ.**

БАРВѢРЪ *див.* **БАЛВЕРЪ.**

БАРВЯНОХОДЕЦЬ *ч.* Ліврейний слуга: а мы пред ся предстоящих барвяноходцев поколко десят маемо (1598 *Виш. Кн.* 105).

БАРВЯНЫЙ, БАРВЕНЫЙ *прикм.* (*стп.* barwiany) барвистий, різноколірний: Въ той же дей коморе взяли ... панцыровъ пять ... сагайдаковъ пахолчихъ, барвеныхъ, зъ луками и зъ стрелами (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 122); побрал...суконъ пара барвяных лювдиціовых (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654).

БАРДАБУШКА *ж.* (*стп.* berdebuska) гаркебуз, аркебуз: сознаваю, иж одного полгака ... короткого, товстого, яко бы кынталтом бардабушки, ложе оправлено, позычил ми пан Микита (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 404).

БАРДАШЪ *ч. Діал.* бардаш "велика сокира, теслярська сокира". Вл. н.: Я(ц)ко Ба(р)дашъ (1649 *РЗВ* 148).

БАРДЗО *присл.* (*стп.* bardzo) дуже: Который то Діалогъ ... быль ... на простый діалектъ перевѣлъ, къ воли единому зацному мужеви ... который презъ милость и захованье бардзо засъ былъ случеиъ зъ блаженнѣйшимъ отцемъ (Єгипет, 1602 *Малиш.* 50).

Див. ще **БАРЗЕ, БАРЗО.**

БАРДЫШЪ, БАРДЫШЬ *ч.* (*слат.* barducium) (*вид холодної зброї*) бердиш: самого пана Броновицкого окрутъне киймы, бардышами стовъкли и въ руку левую презъ палъцы ранили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 46); бáрдышь. Lunata securis. Hasta falcata (1650 *ЛК* 424).

БАРЗДО *див.* **БАРЗО.**

БАРЗЕ *присл.* (*стп.* barze) дуже: Ваша Милост лацно стоитъ ѡбачит може, иж ѡни ... так хциви сѹт и так барзе прагнѹт ласки Вашей Милости (Белз, 1552 *AS* VI, 128).

Див. ще **БАРДЗО, БАРЗО.**

БАРЗЕЙ, БАРЗѢ, БАРЗѢЙ *присл. в. ст.* (*стп.* barzicj) **1.** Більше: ... ра(д)нѣй и ба(р)зѣй то(му) чѹдѹ(й)са, кто може(т) о(т) грѣха повстати (1598 *Виш. Кн.* 279); его ѡ(т)цъ любилъ барзѣй нѣжъ дроугы(х) сно(в) своихъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 152); єднакъ мармуровый ѡбразъ бы(л) зацнѣйшій, и бáрзѣй шацовáный (Там же, 248); кг(д)ы бы кто льва мо(ц)ного хотачи зáбити, на скоурѣ ты(л)ко рáнилъ, ѡномѹ бы шкóды не оучини(л), жáдное, áле ба(р)зѣй бы его на себє ро(з)дражнилъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 100); на широкость мóрскѹю, и оурóчища страшныеса пѹщáти, речъ єсть кóждомѹ, а бáрзѣй неоумѣєтномѹ небезъпéчнаа (Львів, 1614 *Кн. о св.* 440); Трызнанскаа Лиліа, за Стóлки в Сєнáти, И Пóла Марсóвые, якъ са даєтъ знáти. Бáрзѣй собѣ на тóтъ чáсъ, мѣстцє оулюбила, В Ѡгорóдкѹ Црковномъ, бы спáть пошлюбила (Київ, 1648 *МІКСВ* 35); **имъ барзѣй** — чим більше: имъ бáрзѣй оуважáю ты(м) бáрзѣй здаєтса мнѣ рє(ч) быти троудиѣйшаа, а закрытшаа (поч. XVII ст. *Проп.р.* 266 зв.); Имъ бовѣмъ барзѣй подступокъ той отступникове обмовляти починають, тимъ его всему свѣту оказалишимъ чинять! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 590); **тымъ барзей (барзѣй, барзѣ)** — тим більше (швидше): такъ ты(ж) и дáскалови ... кгды при люде(х) и поря(д)нє нє толко сына, але и слѹгу до реме(с)ника прикáзѹютъ, и пото(м) кгды са чого наѹчить ты(м) ба(р)зе(й) занехáти того нє хотя(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 7 зв.); Наконец хотячи тым барзѣ унѣю ствердити ... всѣ церемонѣе нашѣ похваляютъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); и имъ дáлей в Пост входити бѹдемо, ты(м) бáрзѣй з прéшлых тыднев полѣпшéна собѣ принабывáймо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 75); им далей, тым барзей [пожар] палати и шыритисе почал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

2. Швидко, хутко: Што теды за дивъ, же цесаръ Аркадій зъ такъ тяжкого грѣху отъ Іннокентія, папы Римского, строфованъ бывши, грѣхъ свой барзѣй узналъ, строфованье вдячне принялъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 653).

БАРЗО, БАРЗДО, БАРЪЗО, БАРЬЗО *присл.* (*стп.* barzo) дуже, вельми: Того́ же ро́кꙋ богданъ ръжин'скіи с коза́ки низові́ми впа́дши на переко(п) ба́рзо велі́кіи шко́ды почини(л) (1509-1633 *Остр. л.* 127); Лоука бж(с)тв'ный зъ ан'тїωхїи былъ ро́домъ лѣкарь ба́рьзо не посполитыи (1556-1561 *ПЄ* 201 зв.); Потомъ Же́лехъ выстꙋпивши, почалъ мовить ... на Єго Милость кназа Романа слова прикрие, а барздо вшꙋпливые (Петрків, 1565 *AS* VI, 262); Сѣда́ти маю(т) ко́ждыи(и) на мѣстцы свое(м) певно(м) назна́чено(м) ве́дле наꙋки. кото́ры(и) болше ꙋмѣеть сѣдѣти буде(т) вы́шше, // бы и ба(р)зо нищь бы(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2 зв.-3); а бꙋде(т) прихо(д) его вто́ры(и) на землю сла́вныи, з мо́цꙋ ба́рзω велі́кою и(з) стра́хо(м) на проти́вны(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 3 зв.); то ми са барзо подобае(т) (к.XVI ст. *Розм.* 36); Та́а то жена ... в' то(м) рожде́нію ба́ръзо болезнꙋетъ и мꙋчитса (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.); в' Книгах Лати́нски(х) ба́рзо мно́го сло́въса Гре́цких' нахо́дить (Київ, 1623 *МІКСВ* 74); Зѣлω: Ба́рзω, мо́цно, гвалто́вне (1627 *ЛБ* 39); В той часъ ... ма́теръ на́па, та(ж)ко болѣла, и стогна́ла, и в' пороже́ню перворо(д)ного сн҃а свое(г) ба́рзо Кро́вѣю ωблива́ласа (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); спра(в) ба(р)зо сила, записо(в), ωбликго(в) ... и ро(з)ныхъ процесо(в) ω(д) ωсобъ ро(з)ныхъ ... побрано и кгва(л)-то(в)не поша(р)пано (Житомир, 1650 *ДМВН* 198);

(*у великій кількості*) багато: налий ω(т)цꙋ твоемꙋ наполни все полно не такъ барзо наливаи (к. XVI ст. *Розм.* 13); По́то(м) почали и(з)дыха́ти в' мѣстѣ та(к) ба́рзо, и(ж) ю(ж) и(м) землѣ недостава́ло в' мѣсте к хова́нію (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84); аме́ωи(ст): Ка́ме(н) дорогі(и), якω по́ломе(н) [мѣд'] (ест) ба́рзω в' гωра(х) нахо́ди(т)са лівійски(х), на берега́хъ мо́рски(х) (1627 *ЛБ* 175).

Див. ще **БАРЗЕ, БАРДЗО.**

БАРЗѢ *див.* **БАРЗЕЙ.**

БАРЗѢЙ *див.* **БАРЗЕЙ.**

БАРИЛКО, БАРЫЛКО *с.* **1.**(*невелика дерев'яна посудина для зберігання рідини*) барилко: а того за(с) не видиши, ижъ за твои(м) черево(м) бо(ч)ки с пивами, барила з медами, бари(л)ка з винами ... волоча(т) (1596 *Виш. Кн.* 75).

2. (*міра місткості*) барилко: А тамъ же Єє Милость сама покормливати ꙋбогих и пива дла нихъ по пол барилка давати нехай велитъ (1577 *AS* VI, 80); а барилко горѣлки розсѣкъ (Луцьк, 1592 *ВИАС* I, 15); винень в меде барылко немалое (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

БАРИЛО, БАРЫЛО *с.* **1.** (*дерев'яна посудина для зберігання рідини*) барило: В той час ... было // ... в пивницы ... бочок двадцат порожних а одна с квасом грушовым, барил пят (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/IV, 163-164); цебровь два ... в пивницы ... барыль пять ... было (II пол. XVI ст. *ЖКК* II, 131); а того за(с) не видиши, ижъ за твои(м) черево(м) бо(ч)ки с пивами, барила з медами ... волоча(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 75).

2. (*міра місткості*) барило: еско́ шилимови(ч) ... ме(л) ... вина бари(л) д҃ (Берестя, 1583, *Мит.кн.* 23); взели ... ꙋ слꙋги ꙋ себестияна .. // ... горелки барило (Луцьк, 1595 *ЛПБ* 5, II 4048, 88-88 зв.); у Клима Котельника взяли барило меду съ пивницы (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 114); на которой колясе было ... барило меду (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 366).

3. *ч.* Вл. н.: Анъдрѣй барыло (1649 *РЗВ* 133).

БАРИШЪ *ч.* (*тюрк.* baryš) (*прибуток від торгівлі*) бариш: променялъ самъ Иона Красеньский ... черезъ сына своего Василья ... на дворецъ Фалимичи а село Иванчичи, и къ тому полторы тисечи золотыхъ Полскихъ придатку, або баришу, собе Василей съ сыномъ взялъ (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/I, 209).

БАРІШНІКЪ *ч.* Баришник, перекупник: барішні(к) (I пол. XVII ст. *Сем.* 143).

БАРКИ, БОРКИ *мн.* (*стп.* barky) плече, рамено, барки: слышишь хлопе той звязокъ на ба́рки вложи и ωны(и) занеси до господы м... (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); тогож [Скойтина] вяжучи борки обох раменъ повыворочали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465).

БАРНАДЫНЪ, БАРНАРДЫНЪ, БЕРНАДИНЪ, БЕРДАРДИНЪ, БЕРНАРДЫНЪ, БЕРНАРЪДИНЪ *ч.* (*стп.* bernardyn, bernadyn) **1.** (*монах католицького ордену св. Бернарда*) бернардинець, бернардин: Той

унѣи творцы нѣякієсь вызуиты, которые людей з розуму вызываютъ и сами с крыжаковъ повстали, которыхъ бернардынове барзо не любятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 19); лицємѣ(р)никовъ и роскошниковъ, бє(р)надино(в), фра(н)цишкано(в) ... и прочи(х), до которы(х) заслыхнѹлємъ ω нѣкоторы(х) з вашего бра(т)ства жє сѧ с хорыми своими на мшѹ ωфѣрѹю(т), длѧ исцилєнїѧ (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2); взглядом фундации их милостей отцов барнардынов ... судиная земская луцкая, ... под самым местом, давши за кгрунты килка тисечей золотых, фундовала (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 426).

2. Вл. н.: Ива(н) ба(р)нады(:;) (1649 *РЗВ* 20).

БАРНАДЫНЪСКИЙ *прикм.* (належний бернардинові) бернардинський: Панъ Юрє(и) Макаровичъ ... пограби(л) поєсы ба(р)надынъскиє два сребрънеє (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.).

БАРОНѢѴШЪ *ч.* Церковні анали, написані католицьким кардиналом Бароніушем: Припа́трьсѧ ко́ждый в' то́мъ Баро́нѣѹшѹ, я́ко // я́снѹю пра́вдѹ затлѹма́ютъ, опла́токъ або опрѣснокъ хотѧчи оукгрѹнтова́ти (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 263-264); Баро́нѣѹшъ з легаці́й це(р)ковныхъ кѹплены(и) черє(з) ω(т)ца ωно́фріа (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 268).

БАРСКИЙ *прикм.* Барський. **мыло барскоє** *див.* **МЫЛО**[1].

БАРТА *ж.* (*нім.* Barte) сокира: ты́и з жа́лю вели́кого по своє́мъ ω(т)ци мо́цно до двôрѹ добыва́лисѧ, а добы́вшисѧ прибѣгши єдє́нъ и оуда́ривъ влады́кѹ ба́ртою, и оуби́ли єго на смрть (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.); Сѣчи́во, бар'та, топо́ръ (1596 *ЛЗ* 74); Сѣчиво: Ба́рта, топо́ръ, соки́ра (1627 *ЛБ* 131).

БАРТНЫЙ, БАРТЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* bartny) те саме, що **бортный**: пасеки домные и бартъные вшелякие повыдерали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 152); **дерево бартноє** *див.* **ДЕРЕВО.**

БАРТОЛЪ *ч., перен.* Книги, написані італійським письменником-єзуїтом і проповідником Даниїлом Бартолем: та́къ мно́гїи оуча(т)сѧ, и ба́рзо працѹю(т), дѣи рочныи чита́ютъ, бартоло(в), назоновъ, нє и(ж)бы лѣпшїй живо(т) оучини́ли ... алє жєбы певы(н)ного настоуповати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.).

БАРТЪ *ж.* (*стп.* barć) те саме, що **борть**: панъ Янъ Жылицъкий ... прыехавъши а заставъшы в тых маетностях ... пасеки в бартяхъ повыдераные жалоснную передо мною, урядом, заносилъ манифестацию (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 61).

БАРУНЪ *див.* **БАРАНЪ.**

БАРХАНОВЫЙ *прикм.* (*виготовлений з бархану*) байковий: побрали ... каптан бархановый, коштовал чотыри золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9).

БАРХАНЪ *ч.* (*ар.* barrakan) (*ворсиста бавовняна тканина*) бархан, бумазея, байка: В ... возє моємъ было ... шту(ч)ка ба(р)хану, папери по(л)ризы (Луцьк, 1564 *ТУ* 106); от штуки бархану барвы вшелякое грошей два (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 561); на жє(р)товнику покровє(ц) чи(р)воны(и) ба(р)ха(н) покрывало староє (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); ба(р)ханѹ штучка а҃ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 16 зв.); Бархань. Vestis vel tela go[s]i[p]i[na] (1650 *ЛК* 424).

БАРХАТЪ, БАРХЕТЪ, БАРХУТЪ *ч.* Бархат, оксамит: Панє мой чого потрєбѹєшъ хочеш ли аксамитѹ єдомашки, дамасцєнѹ бархєтѹ ... блавату? (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); рызы одны чемлету белого ..., з окладкою адамашку бурнатного, а другие волненые, простые, з окладкою бурнатного бархату (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); напрестолное Евангеліе едино позолотистое, а другое серебряное, чорнымъ бархутомъ крытое (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20).

БАРХУТОВЫЙ *прикм.* Бархатний, оксамитовий: покровцовъ два одинъ бархутовый чорный, а другїй камчастый бѣлый, золотомъ шитый (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 20).

БАРХУТЪ *див.* **БАРХАТЪ.**

БАРЩОВЫЙ *прикм.* (*стп.* barszczowy) темночервоний, *діал.* борщовий: тот сын мой Стефан веспол из маткою своею ... выбрали и выкрали, взяли ... кобенякъ мой люнъский барщовый (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 493).

БАРЪКАНЪ *див. ще* **ПАРКАНЪ.**

БАРЪЛОГЪ *ч.* (*стп.* barłog) барліг. *У порівн.*: Мы же нн҃ѣ жа́лѹємо да́ти за ню, мало́го ωкрѹха хлѣба ... и лєжачи я́ко вєпрѣ в' барълогѹ в' ро́скоши свѣта того хо́чемо вылєжати цр(с)тво нб(с)ноє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 83 зв.).

БАРЪСОВЫЙ *прикм.* (*виготовлений зі шкіри або хутра барса*) барсовий: при том дей седлє рад

сребреный былъ, в которомъ было сребра три гривны ис кѹтасом барьсовымъ (Вільна, 1555 *AS* VI, 17).

БАРЫЛКО *див.* **БАРИЛКО.**

БАРЫЛО *див.* **БАРИЛО.**

БАРЫШОВЕЦЪ *ч.* (*мешканець або виходець із с.Баришівки*) баришовець. Вл.н.: Ѡлешько Барышовець (1649 *РЗВ* 439 зв.).

БАРЫШЪ *див.* **БАРИШЪ.**

БАСАЙРАБЪ *ч.* Бесараб. Вл.н: Баса(и)рабъ (1649 *РЗВ* 373).

Див.ще **БАСАРАБА, БАСАРАБОЙ, БАСАРАБЪ.**

БАСАЛИКЪ *ч.* (*тур.* basałyk) нагайка з олов'яним наконечником: сами до зє(м)лѧ по(л)скои идоу(т) и наши(х) бра́тїй ... до себе бєроу(т), и кр(с)тать и(х) са́блами, ба́салики и нагайка́ми (к. XVI ст. - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 113 зв.).

БАСАРАБА *ч.* Бесараб. Вл. н.: Ма(р)ко Басараба (1649 *РЗВ* 197).

Див. ще **БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБОЙ, БАСАРАБЪ.**

БАСАРАБОВЪ *прикм.* Бесарабів. У складі вл. н. **басарабовъ бродъ**: Во(и)тъ кѹзминъски(и) максимъ з бояры ... вели ... // ... ажъ до дорогъ которыє ... розышлисѧ ѡдна пошла к басарабовѹ бродѹ а дрѹгая к чѹбинѹ (1546 *ОГ* •91-91 зв.).

БАСАРАБОЙ *ч.* Бесараб. Вл. н.: Васи(л) Басарабо(и) (1649 *РЗВ* 156).

Див. ще **БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБА, БАСАРАБЪ.**

БАСАРАБЪ *ч.* **1.** Бесараб: Та(к) ... в прєкопѣ сѹ(т) о(с)та(н)ки кгото(в) а(л)бо гєто(в) лито(в)ски(х) и борома(н)ски(х) (!) рѹ(с)ки(х) прє(д)ко(в), которыє словє(н)ски(м) языко(м) ... мовя(т), и быдло а(л)бо чобаны в поля(х) пасѹ(т), а зовѹ(т)ся нꙑнѣ басарабами ... словаками и сєрбами (1582 *Кр. Стр.* 50).

2. Вл. н.: Василє(и) Богданови(ч) Корчовски(и) ... заруку положилъ сто копъ грошє(и) пану Басарабу (Житомир, 1584 *АЖМУ* 82); у Демяна Басараба - сало вепровое за золотыхъ три (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 405).

Див. ще **БАСАЙРАБЪ, БАСАРАБА, БАСАРАБОЙ.**

БАСАРУНОКЪ *ч.* (*нім.* Besserung) відшкодування за побій: Слѹга)м) Пна Морохѹ(в)ского басарѹ(н)кѹ дали(с)мо зло(т) м҃. (Львів, 1615 *ЛСБ* 1047, 4 зв.).

БАСНОМУДРЕЦЪ *ч., зневажл.* Байкотворець: Сїє жє рєчє́нїє моє то(л)ко ѡ имєни згоды тоє вашоє кни(ж)ки, ксє(н)дзовє бискѹпи, рєклоса; пока(з)уючи я(к) ба(с)ном(д)рьца(ми) ми(р)ски(ми) ... // надѹтого, сва(р)ливого и тєлє(с)ного м(д)рованїа ра(з)умѹ вѣра шафована бꙋ́ти нє має(т), нє можє(т), и нє бѹдє(т) (1598 *Виш. Кн.* 276 зв. - 277).

БАСНОМУДРИЕ *с., зневажл.* Байкомудрування: Тогда себе вѣру о святом духе и от сына исходящем и другие ереси, яко опреснок, пуркаториум и протчие басномудрия во своем лживом костеле латынский род з боготворенными папами соградили (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

БАСНОПИСЕЦЪ *ч., зневажл.* (*автор видумок, байок*) байкотворець: Посмѣй же ся сам себѣ, баснописче, от сего слова взявши срамоту (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241).

БАСНОСКАЗАТЕЛЪ *ч.* Той, хто розповсюджує видумки, байки; базіка: Да́ска(л) или ѹчи́тє(л) сєя шко́лы, ма́єть быти блгочє(с)тивъ, разѹмє(н) ... нє смѣхостроитє(л) ... нє чародѣ(и), нє басноска́тель (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1 зв.).

БАСНОСЛОВЕЦЪ, БАСНОСЛОВЕЦ *ч.* Той, хто складає або розповідає легенди, байки; байкомовець: Присмотри жь ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословец (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240); А баснослѡвци, а́льбо поє́тѡвє, ты́хъ то Сірйнѡвъ повѣда́ютъ бы́ти пта́хѡвъ, а́лє тварїй за́сь бѣлоголо́въскихъ, котрꙑє ласкотли́выми а прина́дными оу́шѡмъ пѣснами своими ... до себе звѡ́датъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439); Баснословєцъ. Fabulator (1650 *ЛК* 424).

Див. ще **БАСНОСЛОВЪ.**

БАСНОСЛОВИЄ, БАСНОСЛОВІЄ, БАСНОСЛОВЇЄ *с.* Пустослів'я, пусті балачки, небилиці: Басносло́вїє, нѣкчє(м)наѧ мо́ва (1596 *ЛЗ* 28); То бо их есть и ремесло: поганское науки баснословием, орациями, похвалами и похлѣбствы смачными слабоумных и ненаказанных прельщати (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163); молю и напоминаю любовь вашу: дайтѣ место и фундамент в разумѣ вашем православной вѣрѣ и никакоже ни единым markзнѣм и хитростѣм словесного баснословия, от духопрелѣстнаго источника отригающим, самомнимаго разума

вѣруйтѣ (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв.* бр. 233); Баснословіє. Fabulatio (1650 *ЛК* 424).

БАСНОСЛОВИТИ *дієсл., недок.* Пустословити: баснословлю. Fabulor (1650 *ЛК* 424).

БАСНОСЛОВІЄ *див.* **БАСНОСЛОВИЄ.**

БАСНОСЛОВЇЄ *див.* **БАСНОСЛОВИЄ.**

БАСНОСЛОВЪ *ч.* Те саме, що **баснословецъ**: А что поминает первых святых пап чюдотворцов и мучеников, которые в Римѣ были, а тѣми похвалу себѣ латынски баснослов Скарга учинити хоцет, тогда да знают латынскии мудрецы, яко тѣ не нынѣшних пап вѣры были, але восточных (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 187).

БАСНОТОЛКОВАНИЄ *с.* Вигадане, неправдиве тлумачення: Таж латинник свѣдителства от писания о сем дати не может никакоже ... Но что сотворит? На баснотолкование Иоановѣх словес востечет, како Христос // духа святаго послати обѣща (1588-1596 *Виш. Кн.* 129-130).

БАСНЬ *ж.* **1.** (*твір алегоричного змісту*) байка: Езопова то - о головѣ хорошой але безмозгой баснь! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 589); Ба́сни звагóмыѧ: Вшетéчныи, встыдли́выи Пѣсни, Га́дки, и Ба́йки (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); Баснь. Fabula (1650 *ЛК* 424);

легенда, оповідання: Ѡ Сíри́нахъ тыжъ ба́снь éсть такáа, за погáньства єще Грéцкого дáвнаа (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439).

2. (*вигадка, небилиця, неправда*) *розм.* байка: С тоє причи́ны згóды є(ст) потреба в которо(и) // вм(с) кохати(с) зачни, а да(н) навы́кни дава(ти) нє ѡпинá-ючиса и бáснє(и) лю(д)ски(х) нє слухаю(чи) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1-1 зв.); Тако да знáєте, я(к) слове(н)скі(и) язы(к) пре(д) бг҃мъ ч(с)тнѣйши є(ст) і ѡ(т) єлли(н)скаго, и лати(н)скаго: сє жє нє басни соу(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 225); И хтожъ такъ шаленый будеть, жебы таковымъ вашимъ баснямъ верити мел? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1111); Але то штоденныи отступницкіи плетки, голословныи басни! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 702); Єжєли ты томоу́ вѣришь и нє маєшь съб҃ѣ за бáсни, чємоу(ж) єго хóчєшь мѣти на земли дѣди́чє(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* N 29515, 272 зв.); и́сповѣдь мáєть бы́ти прóстаа, щы́раа, бє(з) вымóвокъ нє мѣшáючи бáсєнъ яки(х), альбо гистóрїй (Львів, 1645 *О тайн.* 80).

БАСТРА *с., зневажл.* Байстря: Прелюбодѣйчищє: Бáстра (1627 *ЛБ* 95).

БАСУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БАСУРМАНЪ *див.* **БЕСУРМАНЪ.**

БАСУРМАНЪСТВО *с.* Магометанство, мусульманство, іслам: дєтє(и) ихъ ... (в) басу(р)манъство намовати ... нє маю(т) (1566 *ВЛС* 95).

БАСУРМЕНЪ *див.* **БЕСУРМАНЪ.**

БАСЪ *ч.* (*лат.* bassus) **1.** (*звук низького тону*) бас: Басъ ... Bassus. Imus sonus modulatus (1650 *ЛК* 424).

2. Вл. н.: Иванъ басъ (1649 *РЗВ* 373).

БАТАЛА *ч. Діал.* батала "копистка, якою мішають сир". Вл. н.: Григорый Батала (1649 *РЗВ* 132 зв.).

БАТЕНЬКО, БАТУНЬКО *ч., пестл.* Батенько: Jużesz sie ne żury miły báteńku (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.); Idem sobi brátya ... Iskáty Popády ... Koturaia od naszohu bátuńka vteklá (Там же, 5).

БАТКИ, БАТЪКИ *мн.* **1.** (*батько й мати стосовно до своїх дітей*) батьки: Тепер сѧ тоє дѣєт ꙋ рѹси, же ѡставили заповѣдь божию, та батков слꙋхают (поч. XVII ст. *Вол. В.* 75).

2. Предки, батьки: єго мл(с)ть кн҃зь ку(р)пски(и) ... на(с) дє(и) вжо во (в)ло(с)ность нашꙋ нєдопꙋскаєтъ чого дє(и) и батъки наши и мы ... з вєкꙋ давного дє(р)жали (1582 *ЖКК* II, 192).

БАТКО, БАТЪКО *ч.* **1.** (*чоловік стосовно до своїх дітей*) батько: Штож дей батько твой Денис и ты самъ свекрови ее ... вена естє не отдали (Володимир, 1555 *АрхЮЗР* 8/IV, 350); тая девка у воду в Стыр скочила, и батко ее ... прибегши, ажъ до човна ухватил (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 424); **батко кресни** — хрещений батько: Pomahay Boh bátku Mikitá kresny: Szczomeś tepier twa miłost nie iesny (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2).

2. (*титул служителів культу*) отець: Chodiłá sie do Kololá Sándrá skárżyty On ich welił bátku Wł́adyce zyednáty (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 1).

3. Вл. н.: а естлибыхъ я на той рокъ опысаный пану Батку Мисаковичу ... тое сумы пенезей ... не отдалъ ... тогды буду повинен ... гую суму пенезей совито платити (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 155); а въ жидовской улици домъ Батковъ, въ которомъ самъ Батко мешкалъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 56).

БАТКОВЪ *прикм.* (*належний Батькові*) Батьків: а въ жидовской улици домъ Батковъ, въ которомъ самъ Батко мешкалъ (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 56).

БАТОГЪ, БАТУГЪ *ч.* (*канчук, пуга*) батіг: мѹчитель повєлѣ(л) совлєщи ѡдѣниє єє и совлєкши повєлѣ(л) батоги бити нємл(с)тивно (1489 *Чет.* 86); вунъ [Христосъ] учинивъ батугъ изъ пересуче, и выгнавъ вонъ тыхъ, што продавали и куповали у церкви (XVI ст. *НЄ* 99); *у порівн.*: чомъ усякый бетюгъ естъ кортанъ, якъ батугъ, на насъ выдъ Бога посланъ за грѣхы нашѣ (XVI ст. *НЄ* 154).

БАТРАКЪ *ч.* Батракъ. Вл. н.: Анъдрѣ(и) … батра(к) (1649 *РЗВ* 385).

БАТУГЪ *див.* **БАТОГЪ.**

БАТУНЬКО *див.* **БАТЕНЬКО.**

БАТУРА *ж. Діал.* батура "великий батіг". Вл. н.: Фе(с)ко Батѹра (1649 *РЗВ* 22 зв.); Сидо(р) Батѹра (Там же, 365 зв.).

БАТУРИНЕЦЪ, БАТУРЕНЕЦЪ *ч.* (*мешканець або виходець із м.Батурина*) батуринець. Вл. н.: Кирило Батѹринєцъ (1649 *РЗВ* 382); васко батуренецъ (Там же, 445 зв.).

БАУКАЛЪ *ч.* (*глиняний посуд*) дзбанок: Кгды котбри(и) з ни(х) дзбáнокъ глúнаны(и), которы(и) ѡни баоукáломъ зовоу(т), або що такоє … зопсѹє, або згѹби(т) … ємѹ нє бывáєтъ проще(н)но (серед. XVII ст. *Кас.* 41 зв.).

БАХМАТЪ, БАХЪМАТЪ *ч.* (*тат.* bachu - широкий, at - кінь) **1.** (*бойовий верховий кінь*) *діал.* бахмат: Пахоло(к) ми(ш)ко на нє(м) па(н)цє(р) … ба(х)ма(т) по(д) ни(м) гнє(д) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 93); побралъ и пограбилъ … ко(н) гнеды(и) … бахма(т) бу(р) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 90); кгва(л)то(в)нє выдравъ … бахъмата строкатого (Житомир, 1650 *ДМВН* 193).

2. Вл. н.: Лаври(н) ба(х)матъ (1649 *РЗВ* 10).

БАХУРЧИКЪ, БАХУРЪЧИКЪ *ч.* (*єврейський молодик, хлопчак*) *діал.* бахурчик: невѣрные жидове бахуръчики, на име Израилъ а Нисанъ … на взгарду закону и виры християнское каменемъ метали (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 266); Што кгды постережоно, тыхъ бахурчиковъ, наиме Израиля а Нисана, поймано, и се зде до вряду приведено и до везеня отъдано (Там же).

БАХУРЪ, БАХОРЪ, БЕХУРЪ *ч.* (*гебр.* bachur) **1.** (*дитина, єврейська дитина*) *діал.* бахур: Дыспутуй же о то з Ляментомъ. который вѣрный сынъ церкви Божое его (а не іеретыцы) писалъ. З ним ся то тамъ было стерти, не зъ своими бахурами (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 276); Отожъ есь выгралъ, на томъ соборѣ вашомъ. Когось то переперъ? Своихъ же бехуровъ дурный лейзеръ (Там же).

2. Вл. н.: бы(в) оу правѣ Грицкувъ Іва(н) и Бахуръ Лукачъ, и всє сєло (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); Пу(д) єго давъ Федуръ попувъ Бахорови Мигаïлови оу 6 золоты(х) (Там же).

БАХУСЬ *ч.* (*гр.* βάκχοζ, *лат.* Bacchus) (*в античній міфології бог вина, виноробства, веселощів*) Вакх, Бахус: Іѡпите(р) … оу звѣра скопѹ премéни(л) … апóлло ѹ кроýка. Бáхоу(с) ѹ козла (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.); и(х) [поганъ] богѡвъ … ро(з)ные звѣрáта тагнѹли … бахѹсовъ тигры; нептоуновъ дє(л)фины (поч. XVII ст. *Проп. р.* 199 зв.).

БАЧЕНЯ, БАЧЕНЄ, БАЧЕНЬЄ, БАЧИНЬЄ *с.* **1.** Розум, мудрість: Которому мы себе сами и службы наши нанижшіе ласцѣ и милостивому баченью вашей милости пана нашого милостивого поручаемо (Київ, 1575 *АСД* IV, 16); що я то бачному и ростропному баченю в(ш) м(л) пано(м) и братия(м) мои(м) порѹчаю (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Маю … надею, ижъ кождый бачення побожного и мудрого прудъший будетъ до веры тому, што такъ светые и мудрые презвитери Божыи … приносятъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 230); Моудрованіе: Вырозѹмѣванье, мѹдрость … ростропно(ст), смыслъ, бачéнье, рóзѹмъ (1627 *ЛБ* 66); што(!) все мудрому баченю велможности вашей полетивши и отписъ того листу, унижене просимъ, отдаючисе при томъ зъ унижоными прозбами и послугами въ ласцѣ велможности вашей (Чернігів, 1648 *АЮЗР* III, 157); **до бачення прийти** — прийти до розуму, опам'ятатися: Неха(и) боуде(т) прокла(т), и непроще(н), поты а(ж) блю(з)нѣрства своє(г) перестáнє(т), и до бачена при(и)дє(т) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 53); **на баченю здоровий** — при світлому розумі: я, іеродияконъ Силвестер … обавляючись, абы мя смертъ неготового не застала, любом теды на теле зхоралый, однакъ на баченю и умысле

добре здоровый, таковый порядокъ в повереной мне от Бога … зверхности чиню (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* І-1, 65).

2. Погляд, розсуд, міркування: маетъ … сынъ мой …всимъ тымъ менованымъ, яко рухомыми маетностями, такъ именями … подле налепшого баченя и уподобаня своего оборочати и шафовати (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 30); Яко(ж) я того баче(н)я св‹о›его да(л) єсми єго мл(с)ти кнзю дми(т)рєю бурємскому сє(с) мо(и) ли(ст) вызна(н)я моє(г) по(д) п‹е›ча(т)ю моєю и власно(и) руки моє(и) писаны(и) (Буремль, 1560 *ЛНБ* 5, II 4043, 23 зв.); Має(т) … па(н) писа(р) самъ … тымъ имє(н)ємъ шафова(ти) водлугъ доброє воли и налєпшого бачє(н)я своє(г)[о] (Житомир, 1584 *АЖМУ* 139); або́вѣмъ що написа́ти и до вѣдомости твое́є пода́ти, то моѧ была пови́н'ность, чомоу до́сытъ за во́лєю бжєю оучинилємъ, а я́ко то пріймова́ти и я́късѧ с ты́мъ ѡбходи́ти, то южъ на твоє(м) бачє́ню налє́житъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); Оусмотраю, ѹмышла́ю, намѣра́ю: Мѣрѹ до цѣли, годжѹ, змѣра́ю, або смотрѹ, ѡбачыва́ю, ѡгла́дѹю, маю взгла́дъ, бачє́ньє (1627 *ЛБ* 168); лєчъ выставити ихъ и вы́ховати в' вѣрѣ и побо́жности Православно-каѳолі́ческой и до сп(с)ніѧ привести, то даръ єст' Бжі́й, кото́рогѡ ро́дичи бєзъ ѡсо́бнои Ла́ски Бжє́й мѣ-ти нє мо́гѹтъ, ты́лко з' мо́ци тогѡ Сакрамє́нтѹ ма(л)жє́нства стгѡ, єсли бачє́н'є и ро́зѹмъ Правовѣрный Христіа́нскій мѣти бѹдѹтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 928).

3. Увага, пильність: Бо злє и нєбєзпєчно кролєвскіє, и кнѧжацкіє ѹставы … нарѹшати и ламати, а ѡ божихъ пакъ якъ маємъ розѹмєти, ѡ которыхъ нарѹшєнью в добромъ бачє(н)ю страшно бы и помышлѧти (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Проси(м) … всѣхъ христоимєниты(х) людєй исполнєня црковнаго, ѡ ми́лостивоє и ла(с)кавоє Бачєня и вспоможє́ня на такъ я(с)ныє и всѣ(х) ва(с) Посполитыє Потрєбы (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); **бачєня мати на кого, мати (имѣти) бачєньє на що:** а) мати на увазі когось, щось, пам'ятати про когось, щось: Которыє єсли бы що бо(л)щє на(д) м золоты(х) выдали я … вѣ(р)нє милы(х) брати(и) поко(р)нє прошу и пилно жадаю бга ради и правды єго дѣля ра(ч)тє на ни(х) мл(с)ти бачєня с ты(х) мѣръ жє ты(ж) нини на мєнє маютъ, нєха(и) то(т) выдато(к) вымєшкаю(т) в домѹ (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); мы, маючи бачєньє на пєлгримокъ тыхъ, которыє отъ свицкихъ роскошєй на духовныє, отъ зємли на нєбо … идут и на той дорози биды и напасти в удручєню тила приймовати, звытяжаючи грѣхъ, изволяютъ … тоє мєшканьє поступити мусимо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); єслибы сє што на записахъ слушныхъ ведлє права справлєных и на врадѣ признаныхъ, показало, на то маютъ пилноє око и бачєнє сыновє мои (Володимир, 1609 *АСД* X, 232); б) зважати, звертати увагу на що: Жалу(ю)ся ващє(и) … мл(с)ти … На г(с)дна гєдєѡна єп(с)па Лвовского и(ж) ми вєликую … бѣдѹ ѹчини(л), нє маючи бачє(н)я на вѣрѹ х(с)вѹ анѣ на ста(н) мо(и) дѹховны(и) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1); То пакъ панъ Сємєнъ Богуринский … нє маючи бачєнья на зверхъность и на вряд … мене самого // рѹкою своєю зъбилъ (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 265-266); **на бачєню мати, мати (мѣти) на бачєню** що - мати на увазі щось, пам'ятати про щось: ап(с)лѡвъ и до́кторѡвъ сты(х) прикла́ды и по́вѣсти на бачє́нью ма́ючи в' про́сто(м) домѹ сино́дъ ѡ(т)правова́ти волѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 86); при́стои(т) тєды в то(т) ча(с) и грѣхъ мѣти на бачє(н)ю, и то(т) оу́мыслъ ѡ(т)чаѧ́ніѧ нє бра́ти пєрє(д) сє́бє (Острог, 1607 *Лѣк.* 92); Ради: Дба́й, мѣй на бачє́ню (1627 *ЛБ* 104); **при бачєню быти** — бути уважним, пильним· И на го́лос єго оу́ши свои нада́вши. Котры́й до насъ мо́вилъ, нє бо́йтєсѧ нє бо́йтє, При бачє́ню ты́лко боу(д)тє, а мє́нжнє сто́йтє (Львів, 1616 *Бер. В.* 71).

4. Намір, воля: къ тому маетъ сынъ же мой, князь Михаило Чарторыйскій, роздати по церквахъ на обиходъ и панахиды певную суму пенезей … што все справе и доброму бачению сына моего милого князя Михаила Чарториского поручаю (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 29); Я маючи в том доброє бачєнє и бѹдѹчи цѣлый на здорови и на смыслє моєм … записѹю тым моим листом жонє моєй … тѹю сѹмѹ пѣнѧжнѹю сєм тисѧч золотых (Краків, 1539 *AS* IV, 177).

5. Ласка, милість, прихильність, пошана: прошѹ и(ж) бы вм на на(с) вє(р)ны(х) приятєлє(и) … хотя малю взгля(д) и бачє(н)є рачила мє(т) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 277); В тыє часы Ипатєй Володимєрскій у княжати … у вєликой ласцѣ и бачєню за оныє показаныє цноты и житіє побожноє былъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31);

пилно прошу абы ласки и баченя благочестия вашего, яко люде пустынные въ людскости и утвержению въ православіи дознавати мѣли (Корсунь, 1625 *КМПМ* I, дод. 274).

БАЧИТИ, БАЧЫТИ *дієсл. недок.* (*стп.* baczyć) **1.** (кого, що і без додатка) (*сприймати зором*) бачити, оглядати: княз Ковелский мовилъ княѕю Коширскомꙋ: ωдного судью твоего ... вижꙋ, а старшого, ... не бачꙋ (Ковель, 1537 *AS* IV, 103); вина не бачиш ли того? (к. XVI ст. *Розм.* 13); вы в людій бачи́те, в' воцѣ поро(х) а в себе не чю́ете бе́рвена (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 155); ато ба́чиш' пере(д) две́(р)ми зготóваный ми вóзъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 123); Не бачишъ передъ собою войска? (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 19); крыва́выє Раны єгѡ́ [царя], сами ба́чте, а съ мнѡю в' жа́л(о)сти мо́ей и ва́шей го́рко пла(ч)те (Чернігів, 1646 *Перло* 93 зв.); **бачити очима своими** — бачити на власні очі, бути очевидцем чогось: Мы есмо бачили сами ωчима своими ... ижъ ωни тыи грани зрꙋбавши, выжегають, и при нас ωтъ ωгневъ тыхъ повтекали (Ковель, 1537 *AS* IV, 112); **презъ сонъ бачити** — бачити у сні: по́ты(м) ѡ́бра(з) кото́рый пре(з) со́нъ ба́чи(л) ... мо(г) бы был' и ка́мен'нꙋю змякчи́ти дшꙋ (Острог, 1607 *Лѣк.* 19).

2. (що і без додатка) Зауважувати, бачити, помічати, спостерігати: Бачꙋ же вм(л) зъгоды прагнете (Володимир, 1595 *ЛСБ* 288); Бо кгдыжъ то врожоная прырва кождого, же нихто до себе злостий ни якихъ не бачить, рыхлѣй ихъ въ комъ иномъ упатритъ (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 166); не бачи(ли) єсте в' на(с) ... нѣчого пога(н)ского, а вжды гоубою своєю об'мовля́єте бы́ти пога́ны (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 147); а то не бачишь, и(ж) еде(н) есть законодавець и сꙋдія́, къторый моцень сп(с)ти и погоубити (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 57); Чему ж ти, о пане, ратовать не рачиш. Кричимо ку тобѣ, а ти як не бачиш (1648 *Елег.* 152).

3. (що і без додатка) Розуміти, усвідомлювати, бачити: И зрозꙋмели есмо с тыхъ листовъ ... и бачачи ижъ намъ не потреба лепшого сведецтва надъ ωтца твоего и тыхъ земянъ Волынскихъ ... на ихъ чоломъ битье то вчинили (Непоромичі, 1527 *AS* III, 316); А так мы бачачи таковое небезпеченство, ωт тых людей неприятелских ... росказали есмо листы наши по всей земли Волынской писат, приказꙋючи всимъ княжатомъ .. жебы ωни кꙋ слꙋжбе нашой ... збройнꙋ поготовꙋ были (Варшава, 1544 *AS* IV, 387); Знать, ижъ ѳилялетъ не Русинъ, бо не знаетъ ключа пасхалного и не бачитъ того: коли кольвекъ ключъ пасхальный на А, альбо на Б стоитъ, завжды Великъ день муситъ зимы займовати (Вільна, 1599 *Ант.* 773); с по́лного бовѣ(м) есте́смо прироже́ныя и що на́съ мае(т) бы́ти не ба́чимо (Острог, 1614 *Тест.* 160); Су(д) ... // ... бачечы то ижъ справа иде(т) з ꙋря(д)нико(м) прыле(г)лымъ, которомꙋ фору(м) право по(с)политое пере(д) судо(м) близъшы(м) показало прото су(д) позваному форумъ ꙋзнавшы, постꙋпова(т) наказꙋе(т) (Київ, 1621 *ЛНБ* 5, III 4057, 19 зв. - 20); Бо оуже я бачу близко конець нашъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 25);

бачу (бачишъ, бачимо) *у ролі вставн. сл.* (*вживається при потребі звернути чиюсь увагу на щось*) як бачу (бачиш, бачимо): Не без причи́ны вм того своего висаріо́на яко ба́чꙋ на до́брой па́мяти ма́єте (Острог, 1598 *Отп. КО* 30); Поднялесьсе, бачу, не своего дела - писмомъ ширмовати (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1051); Не хвалижъ тое проклятое конъѳедерацыи, которая, яко самъ бачишъ, до такъ великого злого всимъ своволникомъ ворота отворыла! (Вільна, 1599 *Ант.* 853); Ко́ждое абовѣм' дре́во з'внꙋтр' выпꙋска́етъ од'ын'я, якъ ба́чимо, ли́ст'я, цвѣтъ, и ѻвоци (Вільна, 1627 *Дух.б.* 295);

(що) відчувати: Це(р)кви ієрусали(м)скои ꙋвѣрити рачи(л) Абы ко(ж)ды(и) вѣрны мило(сть) его бачи(л) (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 100).

4. (що, на що і без додатка) Зважати (на що), враховувати, брати до уваги (що): Мы, бачачи, ижъ листъ нашъ дали есмо тымъ людемъ нашимъ свинухомъ ... которые в томъ селе слуги путные, в которыхъ нашъ листъ будеть, тых Михайлу не дали есмо (Краків, 1512 *АрхЮЗР* 8/IV, 222); мы бачечи на то, же они суть люди вкраинныи ... с тое роботы мосту замкового также ихъ вызволяемъ (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 41); А та(к) ... су(д) для розмышле(н)я тое речи ω(т)ложили есмо до дня за(в)трашнего, суботу, намови(в)ши ся есмо з собою, а бачечи в то(и) справе, и(ж) еще головно(г)[о] виказу не вчинили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 93); И я, то бачачи, ижъ то

здавна до того святого Николая належало, … все тое отдаю до монастиря моего Батуринского (Київ, 1636 *АИМЗМ* 5, № 1 (1)); А бачачи ре(ч) слу(ш)нѹю … ѡны(х) Бѣликовичо(в) при ве(р)хѹписаны(х) кгру(н)та(х) … листо(м) наши(м) зоставѹе(м) (Острог, 1637 *ЦДІАК* 1471, 1, 1, 99 зв.);

бачъ (бачьте) *наказ. сп.* (*вживається для вираження застереження, зауваження*) дивись (дивіться): Ба(ч)же єзоу́ите, яко пр(о)ркъ назва(л) рымскій оура(д), папѣжа, коне́мъ дики(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 149); Ба́чъ за́цный мѹжѹ, яко с(т) Па́велъ лю́дской мѹдрости пова́гѹ ѡшѹка́ніе(м) называ́етъ ма́рны(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 201); и приказоваль имъ рекоучи бачьте а выстерегайтеся квасоу фарисейскаго, и квасоу ѝродова (1556-1561 *ПЄ* 156 зв.).

БАЧИТИСЯ, БАЧИТИСА *дієсл. недок.* (*стп.* baczyć się) **1.** (кому) Здаватися, уявлятися, бачитися: што́ са ва(м) бачи(т) если боу́де(т) в нѣкоторого чл҃ка сто ѡве́ць и заблю́уди(т) єдина ѡ(т) ни(х) чи не остави(т) ли́ дева(т)деса(т) и дева(т) на го́ра(х) и пе(д)ши ище(т) заблоуждшаго (1556-1561 *ПЄ* 79 зв.);

бачитъса *у ролі вставн. сл.* (*уживається для вираження припущення чогось*) здається: феврала назвали мартомъ, а марта кветнемъ, бачитмїса и ма(и) ѹ ныхъ змѣнитъ своего имене скѹтовъ (Острог, 1587 *См.Кл.* 22).

2. (в чому) Розумітися (у чім), усвідомлювати (що): неслоу́шне то́ же са в то́мъ не бачишъ, и́жъ не то́лко ро́вны(и) ѡ(т) ровного, але и вы́шшїй мѣсцемъ ѡ(т) ни́жшего … за вы́стѹпко(м) и нецнѡ́тою става́єтса єще́ ни́жшимъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 82).

3. (кому) Хотітися, бажатися: Пре́го, щоса комѹ ба́читъ, Во́лно яко собѣ ра́читъ (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. ненум.).

БАЧМАҐИ, БАЧМАКГИ *мн.* (*одн.* бачмакгъ *ч.* і бачмага *ж.*) (*тур.* bašmak) черевики: якожъ при томъ зраненью своемъ менилъ собѣ быти шкоды: чеканъ, макгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 *АСД* III, 60); побрали … боты козловые новые, бачмакги сафяновые, поясъ сребный (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 113); але сто(и) ты, // крывоногїй ба(ч)ма(ж)ниче, и(з) своею кривоно(жно)ю ба(ч)магою, ци мо́же(ш) нею та(к) попрати силѹ вражїю, я(ко) то(т) невы́тръты(и) череви́чище (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв. - 235); Высотѹпцѣ: Бачмаґи, а(л)бо пантофлѣ (1627 *ЛБ* 23).

БАЧМАЖНИКЪ *ч.* Той, хто носить бачмаги: але сто(и) ты, // крывоногїй ба(ч)ма(ж)ниче, и(з) своєю крывоно(жно)ю ба(ч)магою, ци мо́же(ш) нею та(к) попрати силѹ вражїю, я(ко) то(т) невы́тръты(и) череви́чище (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв. - 235).

БАЧНЕ *присл.* (*стп.* bacznie) **1.** Розважливо, розсудливо, розумно: смо́(т)рнѣ, ро(з)мы́слне ба(ч)не (1596 *ЛЗ* 79); ба́чне оува(ж)не и розоу(м)не то са ѡ(т)правова́ло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 70 зв.); слѹга, вше(д)ши в' якїй пала́цъ,… бере(т) на́чина, и ты́ми ба́чне и ростро́пне слѹжитъ кро́леви (Вільна, 1627 *Дух. б.* 127); Прїйми́жъ то́тъ оупоми́нокъ ѡ(т) слѹгъ свои́хъ вдѧ́чне, Преѡсщ҃е́нный Петре: што ѹчини́шъ ба́чне (Київ, 1633 *Євфон.* 309).

2. Уважно, пильно: оубери(ж)са ѡ(з)до́бне в оде́жѹ непока́ла(н)нѹю Дѣ(л) до́бры(х) и што(с) ѡ(т) ба ѡде(р)жа́(л) шафѹй ты(м) ба(ч)не и присто(и)не (Вільна, 1596 *З. Каз.* 83 зв.); Памата́йтеса абысте́ его зажива́ли ба́чне станъ ва́ш кн҃жацкїй оучти́востью ѡздо́бачи зна́чне (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 12).

БАЧНОСТЬ *ж.* (*стп.* baczność) **1.** Розум, мудрість, розсудливість, кмітливість: Оухищре́нїе или Бл҃гоѹхи(щ)ре́ное, до́втѣпъ, ро́зѹмъ, ба́чность, сѹпте́лность, о́стрость (1627 *ЛБ* 142); Мѹдрость: Ба́чно(ст), умѣ́тно(ст) (Там же, 164).

2. Увага, пильність: с таковыми речми // плеточными, а неправдывыми до нас присылат не бѹдѹт, але лепшѹю бачност и пилност в таковых речах земских в собе заховыват бѹдѹт (Вільна, 1541 *AS* IV, 291-292); а тымъ впередъ не отмѣнную, але также добрую бачность и ласку его милости ку собе способити хотечи … записую именье свое материстое (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 322); а впро(д) з немалы(м) подиве(н)емъ ѹ себе ѹважаю и(ж) бачно(ст) тм(с) ме́сца николи дати не хотячи … ѹпри(и)ме нехо(т) и нела́ску ѡ сла́ве мое(и) кновати рачи(ш) (Кореличі, 1593 *ЛСБ* 246, 1); **бачность мати (мети, мѣти), мати (мѣти) бачность** (на кого, на що) - брати до уваги кого, що, зважати на кого, що, пам'ятати про кого, що: мы бачност нашѹ … на то маючи, иж ѡный замок Браславский … естъ намъ и речи посполитой

потребный … ѡмыслили єсмо без мешкана … ѡный замок … знову росказат забудовати (Олбенг, 1552 *AS* VI, 124); Што єсмо первєй того многократь до тебе писали … приказуючи, абы єси на то добрую бачность мелъ, ижбы Казаки тамошниє на влосы Татарскиє нє ходили и шкоды никотороє имъ нє чинили (Вільна, 1541 *AS* IV, 295); бачачи то, иж єсми по жонѣ своєй … нє малый посаг … взал и то єсми всє … утратил на службах господарских и маючи на то бачность, а хотачи сыну своєму … за то досит учинити … даровал єсми сына моєго … всим Степанєм (Острог, 1522 *AS* III, 237); приказуєм тобѣ, ажбы Твоа Милость, маючи бачност на нас господара и на тєпєрєшнюю пильную потребу зємскую, як єси здавна звыклъ дла насъ … так и тєпєрь штобы єси против тым людєм нєприатєлскимъ … єхал конно, а збройно (Краків, 1539 *AS* IV, 197); **на бачности мети (мѣти)** — мати на увазі (на думці): ты бы ѡ том вєдал и вєдлугъ того листу кназа бискупова в той речи са заховал, нижли тоби єси на бачности в себе мел (Вільна, 1540 *AS* IV, 262); то всє што сє до на(с) ѡ(т) вшє(и) мл(ст)и писало на добро(и) бачности то буде(м) мѣти (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123).

Див. ще **БАЧЕНЯ.**

БАЧНЫЙ, БАЧЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* baczny) **1.** Розсудливий, розважливий, кмітливий, розумний: И за то вашу милость моєго милостивого пана покорнє прошу, абы ваша милость, яко … панъ мудрый и бачный, у себе то поважывшы а гамуючы своволныюсть и упоръ такихъ … нєбачныхъ людей, которыє … маєстатъ Его Святый ображаютъ … и покой посполитый взрушаютъ … абыся таковыє кгвалты и збытки, а звлаща особамъ духовнымъ … нє дѣяли (Дубно, 1575 *АСД* IV, 17); Але тепєрь кождый бачный хрєстиянинъ, маючы предъ очима обоє писанье, латвє осудити правду и нєправду можєтъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 983); и увесь тотъ поступокъ вашъ блазенствомъ и баламутнєю щырою у людей бачныхъ почытаєтся, што-сьтє кольвекъ у Берестию бредили (Вільна, 1599 *Ант.* 835); Пріими ѡ(с) Архієрею Великїй значный, яко в речахъ нє похибнє дѣльный и бачный (Львів, 1616 *Бер.В.* 66); Розумный … и бачный члкъ, который … вшелакїє припадки … терпливє и вдачнє зноситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 110); оуспиваймо мысли грѣховныа: заховаймо молитву спокойную, розум' бачный, мысль чл҃кую (Львів, 1642 *Час. Слово* 277 зв.).

2. Уважний, пильний: що я то бачному и ростропному бачєню В(м) м(л) пано(м) и братия(м) мои(м) поручаю (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); доброє славы змаза поровняєтся у людей бачныхъ зо стратою здоровья (Володимир, 1608 *АСД* VI, 118); Чителнику ласкавый, вдачнымъ хоти быти: И яко бачный, досыть с' себє оучинити (Львів, 1616 *Бер. В.* 96); Былъ абовѣмъ весь Мужъ духовенъ, прикла(д)ный,.. в' науканю братїи ростропный, в' строфованю бачный (Вільна, 1620 *См. Каз.* 21); Бл҃гоухищрєнный. Ростропны(й), довтѣпный, бачный, соуптєлнє охєндожный (1627 *ЛБ* 10); кнажа ѡный нє был' ѡблудникъ, и подступца, алє щирый, и бачный, и нє на здрадѣ, анѣ к'сачи пытанїє оучинилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 707);

у знач. ім. : прото(ж) то синодо(м) зватиса нє можє(т), алє всє єстъ франкою баламутнєю блазенство(м) и оу бачны(х) ваги жаднои слуушнє мѣти нє має(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 58); А поневажъ тоє, што отступникъ написалъ, нєбылица єстъ и овшемъ фалшованьє явноє писма, прє то и доводъ єго фалшивый єстъ, и у бачного нѣкого мѣстца нє маєтъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 553).

БАЧНѢЙШИЙ, БАЧЪНЕЙШИЙ *прикм. в. ст.* Розумніший, мудріший: Приводятъ декрета подмєтныє, южъ отъ передпѣйшихъ и бачнѣйшихъ зъ нихъ потоптаныи и оплєваныи! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 504); Якож кгды бы другиє, бачънейшиє, оного нє ратовали и замысъловъ тамтых людей прєсвазиєю своєю нє одвели, перъшы [illegible] оживили от развивъ тятыхъ (Луцьк, 1638 *АрхЮЗ* 8/III, 597).

БАЧЪ 1. *част.* Бач, дивись, бачиш, ось: Васнь: Храпъ мигѣньє, спать, бачъ, вєй, нємаль, нєгли, нѣчто (1627 *ЛБ* 13).

2. *ч.* Вл. н.: Тимошъ Бачъ (1649 *РЗВ* 22 зв.).

БАЧЪНЕЙШИЙ *див.* **БАЧНѢЙШИЙ.**

БАЧЫТИ *див.* **БАЧИТИ.**

БАША *ч.* (*тур.* paša) (*у давній Туреччині та інших мусульманських країнах титул високого урядовця*) баша: башомъ кламным', и цєсарови пышному роуки намазуютъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167 зв.); В которомъ старанію єсли нєбожата почтами и упоминками

подъ часъ наробяютъ, и башомъ кламливымъ ... руки намазуютъ, азажъ то имъ слушне за зле можетъ быти почитано? (1603 *Пит.* 28); Который то протосингел, будучи человѣком годным и учоным, добре был цесарови турскому знаємый и всѣмъ башомъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33); Южъ назначи́вши свого, до Мѣст͛ на́шихъ Ба́шѡ //... Але Бъ҃, в͛ кото́рого мо́цы єстъ звитя́зство: Дода́лъ мо́ци нш҃ємѹ Войскѹ, на Пога́нство (Київ, 1622 *Сак. В.* 46-46 зв.); Южъ на волоскомъ березе тамъ войска // турские въ полю лежатъ, до которого войска цесаръ прислалъ башу (1630 *МИВР* 321-322).

БАШТА, БАШЪТА, БАКСТА, БАКШТА, БАКЪШТА *ж.* (*стп.* baszta, *стч.* bašta, *слат.* bastia) **1.** (*оборонне укріплення*) вежа, башта: a koli bakszta budet na toj hore sprawłena ... tohdy żadnoho prystupu ne dopustyt (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 20); А што пишешъ до насъ, ижъ ты ... вжо еси две баксте накрылъ и житницу поставилъ (1551 *АрхЮЗР* 8/V, 53); Броны до замъкѹ двє з башътами по(д) вєжами (1552 *ОКЗ* 33 зв.); На ѹглохъ замъкѹ того на всихъ чотырєхъ вывєдєны ба(ш)ти валомъ жє такъ толъстымъ и высокимъ яко стєны замъковыє (1552 *ОЧерк.З.* 16 зв.); продали до(м) сво(и) вла(ст)ны(и) кѹпны(и) тѹ(т) в Житомирѹ лєжачи(и) по(д)лє домѹ Крѹтєнєва на рогѹ кѹ ба(ш)тє ново(и) пнѹ҃ Даниєлю Васюти(н)ско(мѹ) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 12); ра(и)цы лвовскиє, ѹпросивши ѡ(т) пновъ҃ брати(и), камєнє цє(р)ковного штукъ 18 а то на ѡправѹ баштъ мѣс(ц)ки(х) (Львів, 1620 *ЛСБ* 1049, 1 зв.); Храни́ло, храни́лищє, стра́жъ: сторо́жа, вєжа́, або ба́шта, гдє стра́жъ стєрєжє(т) (1627 *ЛБ* 144); guintana porta, то(р)жищная брама, врата, ба(ш)та, (1642 *ЛС* 343); тыє по(з)вы въ ворота ба(к)шты замъкѹ тамє(ш)но(г) по(в)тыка(л) (Київ, 1646 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 763, 14 зв.).

2. *перен.* Фундамент, оплот, опора: кр(с)тъ є(ст) ... вѣнє(ц) па́нкности, вѣры ба́шта мо́цнаѧ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295).

БАЮРКЪ *ч.* Баюра, калюжа, багно: Со́нмъ во(д)ный: Зтѣкъ, водъ згромаже́ньє, ставъ, ба́юркъ, ѡзєро (1627 *ЛБ* 119).

БАЯ *ж.* (*бавовняна або вовняна тканина з ворсом*) байка, *заст.* бая: побрали ... ферезийку лязуревую фаленъдышовую, зъ белыми петлицами, подшитую баею (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 429).

БАЯНЄ, БААНЄ *с.* **1.** Оповідання байок, вигадок, небилиць: Баснословіє: Баа(н)є, ба(и)ки повѣда(н)є (1627 *ЛБ* 5).

2. Ворожіння: коли не можетъ намъ помочи одна [баиля] гораздъ, а мы идеме и до десятыхъ, а у ихъ баяню не естъ нѣчого, лище мутъня и прелесть (XVI ст. *НЄ* 177).

БАЯТИ *дієсл. недок.* **1.** (що, о чім і без додатка) Розповідати, говорити, *діал.* баяти (що, про що і без додатка): Прєложє(н)ство то́є і єдиновла(д)ство, о кото́ромъ дѣєпи́съ ба́єть, нє было за пєтра ст҃ого, я́коса вы́шшєй показа́ло (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 108); И то (тежъ еще) якая правда, што о Родискомъ опате баютъ, ижъ зъ две:іа тисячми войска въехалъ потаємне въ ночи до Ѳлоренцыи? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1111); нет тамъ тое баламутни, о которой Ѳилялетъ баетъ (Вільна, 1599 *Ант.* 829); И онъ тежъ то безъ жадныхъ доводовъ баетъ, не печалуетъ о вѣры правой (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 723); Єды(н) мѣщани(н) ѡбра(л)ся зѹхвалы(и) ... Такиє новины ѡ томъ повѣдали. Людє которыи на то(и) дивъ смотрыли. Алє ся в мовѣ своє(и) нєзгажаю(т) розно баютъ (1636 *Лям. о пр.* 9);

(що) вигадувати, видумувати: Еще на смѣшное отрыгание бабского богослова // отвѣщаем албо пытати его будем, что немыслно бает, и чюдимся (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241-242); **сны баяти** — говорити нісенітниці, верзти: А што колвекъ о соборѣ томъ Сардикійскомъ ... отступникъ Креуза баетъ, сны баетъ, и нѣгды того, што баетъ, нѣчимъ не доведетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 589).

2. (без додатка) Ворожити, замовляти: А мы, дурныи, коли есме бетѣжнѣ, а мы идеме ико баилямъ жонамъ, што бы намъ баяли (XVI ст. *НЄ* 155).

БААНЄ *див.* **БАЯНЄ.**

БДѢНИЄ, БДѢНІЄ, БДЕНИЄ, БДЕНІЄ *с.* (*цсл.* бдѣниє) ревна молитва у нічний час: А иніи отходятъ у монастырь яко тежъ на пущу, а тамъ даютъ прикладъ побожности ... въ постехъ, въ низулеганіи и бденіи (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 151); А в͛ манастырѣ ... вмѣсто бде́ніа, пѣ(с)ни, и млт҃вы, и

тор҇жества дх҃о(в)наго; пси вью(т), гла҃са(т), и ликꙋю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264); яко бы(с)тє ѡ само(и) то(и) вещи еп(с)пѣ събравшися бдение сотворили в млт҃вꙋ ко бг҃ꙋ (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1); Мѣрность во всє́мъ, была є́мꙋ я́кобы приро(д)на ... сонъ мѣрко́вный, бдє́нїє штоно́чное, пра́вилю штодє́н҇ное (Вільна, 1620 *См. Каз.* 18 зв.); нє(х) че(р)нъци и попы ваши бдение чиня(т) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 436, 1); Та(к)же до по(с)тꙋ вшелакоє оутрапе(н)є телє́сное стагає́т҇са во(з)держанїє, бдѣнїє, на земли легáнїє, поклóны ... и про(ч) (Львів, 1645 *О тайн.* 98); **всєнощноє бдєнїє** — (*церковна служба протягом всієї ночі*) всенощна: Бдє́нїє: То́єстъ прє(з) цѣлꙋ́ю но́чъ чꙋ́тьє, млт҃вы прє(з) всю́ но́чь в҆ чꙋ́лости бє(з) спанá в҆ цр҃кви ѡ(т)правóваными, а вє́длꙋ(г) чинꙋ цр҃кóвного назыв́а(т)са, всєно́щноє бдє́нїє (1627 *ЛБ* 172).

2. Неспання: плоть и кров потом тѣла и подвигом мысльнаго внимания во бдѣнии нощном, и дневном трезвѣнии и присѣдѣнии мѣстном и безмолвном увяляти и изсушити (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Слухай же ... брате, егда начнеш дѣлю подвига своего, постом, молитвою, трудом и подвигом всегдашним, бдением во безмолвии, стрежися, абы еси не прочитал ни едино писание еретическое (Там же, 209).

БДѢТИ *дієсл. недок.* (о чім) Турбуватися, піклуватися (про що): повинуйтеся наставникомъ вашымъ и покаряйтеся: тіи бо бдять о душахъ вашихъ (1596 *РИБ* XIX, 300 (виноска); ѡ таковы(х) єже мало бдѣ(т) ѡ дала (!) бж҃їи(х) (Сучава, 1606 *ЛСБ* 402, 1).

БЕГАТИ *див.* **БѢГАТИ.**

БЕГАТЇ *див.* **БѢГАТИ.**

БЕГЕТАТИ *дієсл. недок.* Мекати, *діал.* бегетати: Бо бегє́чꙋчи почали рѣзко скака́ти, Ра́дости и весє́лья на́мъ збыть додава́ти (Львів, 1616 *Бер. В.* 76).

БЕГЛЕЦЪ *див.* **БѢГЛЕЦЪ.**

БЕГЛЕЦЬ *див.* **БѢГЛЕЦЪ.**

БЕГЛОСТЬ *див.* **БѢГЛОСТЬ.**

БЕГЛЫЙ *див.* **БѢГЛЫЙ.**

БЕГУНКА *див.* **БѢГУНКА.**

БЕГꙊНЪ *див.* **БѢГꙊНЪ.**

БЕГЪ *див.* **БѢГЪ.**

БЕДА *див.* **БѢДА.**

БЕДНАРКА *ж.* (*стп.* bednarka) (*жінка бондаря*) бондарка, *розм.* бондариха: ксендзъ Антоний Янишевский ... противъко ... Васкови ткачови, Васчысе беднарцы ... оферовалсе правъне чынити не заехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 156).

БЕДНАРСКИЙ *прикм.* (*стп.* bednarski) (*пов'язаний з бондарством*) бондарський: пилка беднарская една; пилка малая една (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

БЕДНИЙ *див.* **БѢДНЫЙ.**

БЕДНЫЙ *див.* **БѢДНЫЙ.**

БЕДРА *ж.* Те саме, що **бедро** в 2 знач.: доткнꙋвса жилы бє́дры єгѡ, а натыхъмѣсть // оусхла (серед. XVII ст. *Хрон.* 50-50 зв.).

Див. ще **БИОДРО.**

БЕДРО *с.* **1.** Стегно, бедро, клуб: А вси држачи мечи а къ боемъ велми оумѣлыи, а единого кождого мечь на бедрахъ его про страхи ночныи (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); са(м), пакь іѡан҇нь имѣль ... пóясь кóжаный на бє́дра(х) (1556-1561 *ПЄ* 26); въ кого бєдра бола(т), то то(ж) пїи (XVI ст. *УТ* фотокоп. 7 зв.); чресло, бокъ, бе(д)ро, чересло (1596 *ЛЗ* 88); Іѡа(н) ... ходи(л) въ одѣанью с҆ шє́рсти вє(л)блю́довои, припоасáвши бєдра свои скóрою (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 33); Оружія теды суть ... поясъ препоясанья бедръ, абы безъ вшелякой завады бѣчи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 859); пóясъ рамѣнныи ѡколо бє́др҆ своѣхъ мѣлъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 889); parametia, бєдра, стегна (1642 *ЛС* 300); Под҇ложи́лъ тє́ды слꙋга рꙋкꙋ свою под҆ бєдрó пáна своєгѡ́ и присáглъ ємꙋ на тꙋю мóвꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 37); Бєдрó. Соха (1650 *ЛК* 424).

2. Нога: Докóлє храмлєтє на обє(д)вє бєдра ва҃ша (1600 *ЦНБ* 476 II/1736, 47); мовит святый Златоустый: доколѣ храмлете на обѣ бедра ваша? (Львів, 1605-1606, *Перест.* 46); *Образно:* земла трасє́намъ зна́та бы́вши грози́ла жє бє́дра свои нє могоучи стрѣ́пѣти по(д) морды(р)цами рóсторгнє(т) и погрꙋхотá ны(х) з҆ бры́лами землѣ и и(х) спрóсвико(в) в собѣ скры́єтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 104 зв.).

3. Рід, потомство: якъ пророковáлъ ѡ тóмъ Іáкѡвъ, Нє оустáнєтъ Кнажа з҆ Іꙋды, и вожъ з҆ бєдра Єгѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 853).

Див. ще **БИОДРО.**

БЕЖАТИ *див.* **БѢЖАТИ.**

БЕЗАКОНИЄ *див.* **БЕЗЗАКОНИЄ.**

3 738-4

БЕЗАКОНІЄ *див.* **БЕЗЗАКОНИЄ.**

БЕЗАКОННИКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗАКОННЫЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНОВАТИ *див.* **БЕЗЗАКОНОВАТИ.**

БЕЗАКОНСТВО *див.* **БЕЗЗАКОНСТВО.**

БЕЗАКОНЪНЫЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНЪСТВО *див.* **БЕЗЗАКОНСТВО.**

БЕЗАКОНЫЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗАКОНЫКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗБЛАЗНЕНО *присл.* Без спокуси: Без'мол'вникъ, Єримита, который нє в' гѡкѡ а без' затрьвожєна свѣта того бє(з)блазнєнѡ, без погоршєн'а живєтъ (1596 *ЛЗ* 31).

БЕЗБОЖЕНЪ *див.* **БЕЗБОЖНЫЙ.**

БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗЪБОЖЕНСТВО *с.* Те саме, що **безбожность**: Выдкрыстъ ся (*в рукоп.* вы(д)крысте - *Прим. ред.*) гнѣвъ Божій изъ неба на усякое безъбоженъство и неправду людскую (XVI ст. *ПЄ* 129).

Див. ще **БЕЗБОЖИЄ, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖИЄ, БЕЗБОЖІЄ *с.* Те саме, що **безбожность:** ѡ землє запѹстѣлаа и зарослаа трънїє(м) безъвѣрїа и бє(з)божїа (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); Называєтса свѣтлымъ востокомъ, понєжє показѹєтъ намъ, свѣтъ слнца нєоугасимаго … и тмѹ смоутнѹю безбѡжїа, и лесть єрєтичєскѹю прогонитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50); Вы всєгѡ свѣта идолопоклонєнїє скорєнили, и Въ тмѣ безбѡжїа сѣдащихъ, просвѣтили (Чернігів, 1646 *Перло* 48).

Див. ще **БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖНЕ *присл.* Безбожно: Кнзи и властитєли Слово Бжїє почтѣтє, Мл(д)нцовъ нєзлобивы(х) бє(з)бо(ж)нє нє гѹбитє (Львів, 1591 *Просф.* 75); Што са заса тычєтъ тои васни и нєзгоды, на которѹю вали(т) причинѹ ѡ(т)натьа хр(с)тїанѡмъ през' тоурки патрїаршєє в' константинополю цркви … и то щираа потваръ, без'божнє на хр(с)тїаны в'кладанаа (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 177 зв.).

Див. ще **НЕЗБОЖНЕ.**

БЕЗБОЖНИКЪ, БЕЗЪБОЖНИКЪ *ч.* **1.** (*людина, що не визнає існування Бога, не вірує в Бога*) безвірник, безбожник: Але теперъ некоторые (безъбожники) не толькѡ вторую, але и третюю поймують (а предся престоловы служать, противъ ясныхъ правилъ) (Вільна, 1599 *Ант.* 741).

2. (*людина, що не визнає християнської віри*) поганин: Напередъ тогды дѣєписє єсли жъ то правда, жє противъ томѹ костєлови, которого члѡнки соу(т) чєрезъ без'бѡ(ж)ника звоєваны и посагнєны, браны пєкєлныє пєрємогли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 157); Погледи на чотыри священные патриярхи и пастыри истинные церкве Христовы, яко, межи оными безбожниками мѣшкаючи, ани вѣри, ани сукцессіє порядное не стратили (1603 *Пит.* 8).

БЕЗБОЖНІЙ *див.* **БЕЗБОЖНЫЙ.**

БЕЗБОЖНОСТЬ, БЕЗЪБОЖНОСТЬ *ж.* Безбожність, безвір'я: члкъ жє зазрости дїаволской вѣрѹ ємши прєстѹпилъ зако(н) … бє(з)божности и блѹда прїимованїємъ нє вьздєржанъ бысть (Острог, 1588 *Сур.* 5); Возлюбилъ єси ѡ(т)чє справєдливость свꙗтѹю, маєшъ в нєнависти безбожность проклꙗтѹю (Львів, 1591 *Просф.* 66); А єсли(ж) дочастнє тоє з'єдночєнїє повѣди(т) Николай жє са ставаєтъ, посмотри ми са знѡвѹ розѹмными очима таємнє ѡповѣданой безбожности (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 290); Вы на то ѡбраны, и Бгомъ посланы. На морє вєликоє бѹрливоє, страшливоє и зло(с)ливоє … На морє поганской безбо(ж)ности … Бгомъ навєдены (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.).

Див. ще **БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗБОЖИЄ, БЕЗБОЖСТВО, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОЖНЫЙ, БЕЗБОЖНИЙ, БЕЗБОЖНІЙ, БЕЗЪБОЖНЫЙ *прикм.* **1.** (*який не дотримується релігійних догм християнства, не вірує в Бога*) безбожний: Тотъ под..ный Нашъ Станиславъ, реченый передъ тымъ Либко Дановичъ … опустивши фалшивую безбожную жидовскую вѣру … а на тое мѣстцо правдивую христіанскую вѣру принялъ (Петрків, 1565 *РЕА* II, 138); сє єсть догматъ безбожных єрєтикъ (Львів, 1591 *Гр. Іер.*); мати … ѡтроко(в) … по замордованю шєсты сновь єє ѡ(т) безбо(ж)ного тирана … напоминанїє и наоукоу ѡ(т)чєскоую чинила, и моу(ж)ствны(м) голосо(м) до нєго та(к) мовила (1598 *Розм. пап.* 6); злочинца добродѣй укрижованый: И от

безбожныхъ жидовъ заморъдованый (Львів, 1630 *Траг. п.* 161);

нехристиянський, поганський: бєзбо(ж)нии срацини ты(х) полонєны(х) ωдиноу часть продаша (1489 *Чет.* 96); И тéжъ пироги на завтрѣє ро(ж)ства х(с)ва котóрые принося(т) до цркве мнящє в чє(ст) б(д)цы єже є(ст) велико бєсчестиє и догматъ бєзбóжны(х) ієрети(к) два яже Б(д)ца пáче слóва и ра(з)ума нетлéнно роди (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Ваши патриархове и церковъ Восточная, которыхъ перемогли брони пекелные, абовѣмъ ихъ осягнула безбожная тиранская рука, гдѣ имъ жадныхъ наукъ … ведле потребы, овцами христовыми, ани розширеня хвалы Божее Турчинъ не допущаєтъ (1603 *Пит.* 25); и до тихъ часъ ω(т) безбожныхъ ариянъ покою нє маємъ (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

у знач. ім. безбожник, безбожний: Дай ми о Пілате, преслѣдованого: И от безбожныхъ такъ заморлованого (Львів, 1630 *Траг. п.* 169).

2. (*який порушує релігійні догми*) грішний, безбожний: Вл(д)ки безъбо(ж)ные вмѣсто правила и кни(ж)наго чтенїа, и поученїа в Закони Гдни днь и нощъ на(д) статȣтами и лжею оувєсь вѣкъ свои оупра(ж)наю(т) и погȣблаю(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 264 зв.); тылько абы(с) нє роспача(л), и нє пȣща(л)са доброє надѣи, абысь нє впа(л) в що оупадáю(т) нєзбо(ж)ныє … єсли кто має(т) дшоу бєзбóжноую (Острог, 1607 *Лѣк.* 10); Нѣза(ч) мáєшъ намóвы, нє дбáєшъ подáркω(в), Лéгцє вáжишъ бєзбо(ж)ны(х) глȣпы(х) и(х) посва(р)кω(в) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Бєзбóжнаа лахеси и тысь єго нити нє хотѣла до конца статéчнѣ добити (Вільна, 1620 *Лям. К.* 5); попалáю(т) всалáкȣю рєчь бє(з)бо(ж)нȣю якo хворо(ст) (*Устрики*, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 347).

3. *Перен.* (*безсовісний, безсоромний, злочинний*) безбожний: а та(к) мы су(д) за таковы(м) при(з)на(н)є(м) ты(х) злочи(н)цо(в) за таки(и) злы(и) а бє(з)бо(ж)ны(и) ȣчино(к) и(х) на кара(н)є го(р)ло(м) а плачє(н)є голо(в)щины вскаѕȣє(м) (Володимир, 1588 *ЖКК* І, 303).

Див. ще **НЕЗБОЖНЫЙ.**

БЕЗБОЖНѢЙШЕ *присл. в. ст.* Безбожніше: И штóжъ зайстє на(д)то бȣдєтъ бєзбожнѣйшє, ω Господúнє Ѳеóдωрє (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 240).

БЕЗБОЖНѢЙШІЙ *прикм. в. ст. у знач. ім.* Безбожніший: и та(к) ли то ω(т) всѣ(х) бє(з)божнѣ(и)шїи, вы бȣдȣчи хво створѣна тръвáєтє (Вільна, 1596 *З. Каз.* 106).

БЕЗБОЖСТВО *с.* Те саме, що **безбожность:** По которо(и) ногами вашими ходите,.. на васъ перє(д) гмъ бгмь плачє(т),.. просачи сотворитела, я(ко) да пошлє(т) сєрънъ смртны(и) .., которій бы васъ // выгȣбити … моглъ, и(з)волачи лѣпше пȣста в (чс)тотѣ стоати, нєжели вашим бє(з)бо(ж)ство(м) запȣстошона ω(т) хвалы всєси(л)наго ба … бы(ти) (до 1596 *Виш. Кн.* 260-260 зв.).

Див. ще **БЕЗБОЖЕНЪСТВО, БЕЗБОЖИЄ, НЕБОЖНОСТЬ.**

БЕЗБОКИЙ *прикм. у знач. ім.* Безбокий. Вл. н.: Анъдрѣ(и) Бє(з)боки(и) (1649 *РЗВ* 402 зв.).

БЕЗБОРОДКО *ч.* Безбородько. Вл. н.: Передо мною Остапомъ Безбородком бурмистром … жаловав и оповедав Кузма, на Демидиху, иж овечка моя прилучила ся до овечок ее (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7); шляхетный панъ Анъдрей Шимановъский … протестовалъ на противъко … // … Безбородкови старому (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 486-487 зв.).

БЕЗБОЯЗНЕНЪ *прикм.* Безбоязний, відважний: impauidus, неустраши(и)(й), безбоя(з)не(н) (1642 *ЛС* 227).

Див. ще **НЕБОАЗЛИВЪ.**

БЕЗБОЯЗНѢ *присл.* Безбоязно, відважно: intrepide, безбоязнѣ (1642 *ЛС* 244).

БЕЗБРАЧНЫЙ *прикм.* Неодружений: Алéктωръ, пѣтєлъ: áбо безбра(ч)на(а) дѣва, або Пéрла Кринга(л)на вˋ когȣтє нахóдачааса (1627 *ЛБ* 174);

у знач. ім. : Подобáєтъ Єп(с)кпȣ бы́ти нєпорóчнȣ,.. Діакони да бывáютъ єдинїа жєны мȣжи. Что на пéрво(м) собóри Стыи Бгонóсныи ω(т)цы мнóго ω то(м) оуважáвши, иж вˋ мірѣ трȣдно бєзбрáчномȣ жыты, позвóлили (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 31-32).

БЕЗБРОДИ *прикм.* Безбородий: бє(з)броди (І пол. XVII ст. *Сем.* 94).

БЕЗБРОННЫЙ, БЕЗЪБРОНЪНЫЙ *прикм.* Беззбройний, неозброєний: тамъ же, будучи розгниваны о непаправене того мосту, на месчанъ безбронныхъ ударили и людей невинныхъ, незбройныхъ … копиями попробияли (Луцьк, 1617 *АрхЮЗР* 6/І, 384); а мы безбронные будучи, пилновали смы однакъ того,

гдѣ бы они з тымъ медомъ, есля до домовъ своихъ, албо еще где на чие иньшие пчолы найти мели (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 81); самъ Янъ Бокгунъкий тогожъ небожъчика Миколая Крепътовского ... безъброньного, въ кулыпу правую ноги штыхомъ шаблею пхнулъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 787).

БЕЗБУРНЫЙ *прикм.* Безбурний, спокійний: Сѣтѡ Чотырдесáтногѡ Пóста чáсъ Брáтїє ... подóбенъ єстъ прíстани нѣакой тíхой, и бє(з)бꙋ́рной (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 101).

Див. ще **НЕБУРНЫЙ.**

БЕЗБѢДНИКЪ *ч.* Той, що не зазнав біди, не був у небезпеці: Акі(н)дúнъ: Безбѣдни(к), нє сый въ бѣдáхъ, тóестъ, нє бꙋ́дꙋ́чїй в' жа(л)по(м) небе(з)пєче(н)ствѣ (1627 *ЛБ* 173).

БЕЗВЕРХИЙ, БЕЗЪВЕРХЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безверхий. Вл. н.: Степанъ Безверхий (1649 *РЗВ* 5); Ва(с)ко Безъвє(р)хы(и) (Там же, 144 зв.).

БЕЗВИНЕ *див.* **БЕЗВИННЕ.**

БЕЗВИНЕНЪ *див.* **БЕЗВИННЫЙ.**

БЕЗВИННЕ, БЕЗВИНЕ, БЕЗВИННЕЙ, БЕЗВИНЪНЕ, БЕЗЪВИННЕ *присл.* Те саме, що **безвинно:** ты тоє именьє в него ѡтнал безвиннє (Краків, 1532 *AS* III, 399); Ивана Кисла безвинне збито (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); А они дей его безвиннєй ... прутьемъ били, мордовали (Луцьк, 1564 *Ив.* 263); моєго ... слугу ... бє(з)ви(н)нє ... збили и зранили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); То, де(и), все во(и)тъ побра(л) и пограби(л) бє(з)винє (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); кнзь Матуши(н) Воронєцки(и) зъ Збаража ... безъви(н)нє в мєне имє(н)є моє вла(ст)ноє Ю(р)євичи бєзправнє былъ взялъ и ѡ(т)нялъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 75); а кто ся гнѣваєтъ (*в рук.* гнѣває(т)сѧ. - *Прим. вид.*) на брата своєго безвинне, виненъ єсть вѣчному суду (XVI ст. *НЄ* 22); Смєртъ ємꙋ [Сампсонꙋ] покóєнꙋю бєзвúннє готꙋютъ (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.); ѡню(г)[о] по[и]ма(в)ши, бє(з)ви(н)нє на зє(м)ли покину(в)ши, киями и ѡбухами ... нємилосє(р)дънє росказа(л) зби(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

Див. ще **НЕВИННЕ.**

БЕЗВИННО *присл.* Безвинно, безневинно, безпідставно: жаловалъ Намъ войтъ Берестейскій Павелъ ... на Данка и на Песаха ... штожъ дей они домъ мой властный держать безвинно (Берестя, 1507 *РЕА* 1, 71); к тому на(с) привело жє па(н) нїнъ бє(з)ви(н)но по(и)ма(в)ши ста(р)ши(х) сусєдо(в) ... пере(д) селю(м) постави(л) и повєша(ти) ихъ хотє(л) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.).

Див. ще **БЕЗВИННЕ, НЕВИННЕ.**

БЕЗВИННЫЙ, БЕЗВИННИЙ, БЕЗВИНЕНЪ *прикм.* Безвинний, безневинний, невинний, безпідставний: Я противко неи такъ се не заховалъ ... алемъ ... с пьянства своего о горло мало не приправилъ, што она, такъ и всѣ безвинные битья, мнѣ, яко цнотливая ... малжонка, отпустила (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 20); Але якъ тіи два папежеве святой старожитности и продковъ своихъ благочестіа вѣрніи строжове безвинны суть въ томъ, такъ и святый Фотій въ томъ естъ безвиненъ же Римскихъ епископовъ за той придатокъ былъ екскоммуниковалъ, поты ажъ ся то зопсованое засъ направило (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 736); innocuus, безви(н)ни(й), нєврєдящи(й) (1642 *ЛС* 238).

Див. ще **НЕВИННЫЙ.**

БЕЗВЛАЖИЄ *с.* Безводдя: в нє(м) же сатани(н)ская привѧза(н)наѧ некаѧ вє(р)вица є(ст), ѡна(ж) и(з)влє(к)ши на сꙋхотꙋ, тако во бє(з)влажии сѣы(х) и бгодꙋхновє(н)ны(х) прєдании ꙋморає(т) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213).

БЕЗВОДЄ, БЕЗВУДЯ, БЕЗЪВОДЯ, БЕЗЬВУДЯ *с.* (*нестача води*) бéзводдя: а просторо(н)ность замъкꙋ того нєпомиръноє нє по людехъ а бє(з)во(д)є и ѡтъдаленьє ѡтъ днепра ѡтъкꙋль бы имъ часꙋ ѡблеженьѧ могъ быти ратꙋнокъ (1552 *ОЧерк.З.* 18 зв.); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы безчесныи до нынѣшьняго часа, и терпиме голодъ и безьвудя (XVI ст. *НЄ* 40); рыбы изъ сажавокъ повыловляли, а иншую зопсованемъ того кола безъводя поморыли (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161).

БЕЗВОДНЫЙ, БЕЗВОДНИЙ *прикм.* **1.** Безводний: сѣыи иванъ ... жи(л) бо во поустині бєзводнєй (1489 *Чет.* 272 зв.); коли жь пакь нєчистый доухь из члка изыйде(т) переходи(т) черезь без'вод'ны(и) мѣста ищоучи покоѧ алє нє найде тогды рєче(т) навръноуса до домоу моего (1556-1561 *ПЄ* 59); Якꙋю слáвꙋ прп(д)бїѧ з на(с) ѡни нá..и м(ѣ)ти боу́дꙋ(т), гдѣ их

сли́чнои ста́лости ма́рнє зволока́ючи сѧ обнажа́ємо сѧ, гды свойми плохими смѣло(ст)ми, я́ко о́блацы бє(з)во́дныи ... выстоупѡ́ємо (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 204); Часомъ отъ зною, то отъ горачности Опрочъ хлеба потравъ и безводной млости Тымъ способомъ веку онъ молодого зажилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92); Ви́димω прє(з)рочи́стоє вωдѣ живы́хъ Жрóдлю, Котóроє ма́єть ωбєрнѹ́тиса въ рѣкѹ ба́рзо вєли́кѹю, и вєсь свѣтъ напаѧ́ючѹю, з' сѹхо́ѣ и бєзво́дноѣ зємлѣ выника́ючєє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 754); всє бѣжитъ бѣгомъ нєпостоѧннѣмъ, якω тѣнь ωблака бєз'во(д)ногω (Чернігів, 1646 *Перло* 122).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: Андрѹшко Бє(з)во(д)ны(и) (1649 *РЗВ* 170).

БЕЗВРАТНЫЙ *прикм.* Безворітний: таковый безвратный оных приход, и николи же от сих не сподѣвайся помысла за спасение крещенных душ (1608-1609 *Виш. Зач.* 200).

БЕЗВРЕДНИЙ *прикм.* Нешкідливий, незлобивий: indemnis, безвре(д)ни(й), незлобивъ (1642 *ЛС* 233).

Див. ще **НЕВРЕДНИЙ.**

БЕЗВРЕМЕНЕНЪ *див.* **БЕЗВРЕМЕННЫЙ.**

БЕЗВРЕМЕННЕ *присл.* Те саме, що **безвременно**: пропове́да(л) сло́во, нале́га́лъ, бл҃говрє́мєннє и бє(з)врє́мє(н)нє, строфова́лъ, громи́лъ, просилъ, во вшелѧ́кой терпли́вости и на́цѣ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.).

БЕЗВРЕМЕННО *присл.* Постійно: тоу(т) зара(з) нєприѧтє(л) дѹшнѣи сѣти свои заставившы возъгладо(м) якобы цвичєна въ побо(ж)ности, и ωбычає(в) цнотлывы(х) ωны(х) поволи собѣ заганѧєтъ и нєдо(з)рєлый коло(с) молоды́сти и(х) бєзврємє́нно пожи́наε(т) (1598 *Розм. пап.* 4); до кома(г) и шкѹтъ, бє(з)врємє(н)но зимою и лѣто(м) в нєпого(д)ноє врє́мѧ гóнитє (1598 *Виш. Кн.* 273); Ин'шїє за(с) прєстѹплє́нїѧ ... я(в)ныє знєва́ги ... та(и)но ядє́нїѧ и бє(з)врємєнно кра(д)ко(м) ... рѹчны(м) кара́нїє(м), або вы(г)на́нїє(м) ωчищаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 42 зв.).

Див. ще **БЕЗВРЕМЕННЕ.**

БЕЗВРЕМЕННЫЙ, БЕЗВРЕМЕНЕНЪ *прикм.* Постійний: Нє смѹща(и)тє(с) в то(м) анѣ злорє(ч)тє ипатию в ро(с)пачи єго на го(р)шєє приводѧчи с чєго во(з)ра(с)таε(т) яро(ст) гнѣвъ и клопо(т) бє(з)врємє(н)ны(и) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); Не все ли плоть и кров, и питание безвременно свинскаго закона? (1599-1600 *Виш. Кн.* 151).

БЕЗВСТИДНЫЙ, БЕЗВСТИДНИЙ, БЕЗВСТЫДНЫЙ, БЕСВСТЫДНЫЙ *прикм.* Безсоромний, безстидний: Ви(ди)тє ли иж нє добрє ри(м)скїє овца чинат, што кѹрєвнико(м) и дворѧно(м) бє(з)встыдны(м) на(д) собою владѣти допѹщаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284 зв.); И слоу́шнє абы Коро́на такъ копто́внаѧ: котроу́й жа́днаѧ инша́ѧ нє єсть ро́вна̂ѧ. Ша́рлатною кръвю вса, свѣтно проквитаючи: Бє(с)встыдный на́рω(д) Жидω(в)скїй завстыжа́ючи (Львів, 1616 *Бер. В.* 85); гдѣ въ то́й ча́сь смѣлость роспѹстнаѧ и бє(з)встыд(д)наѧ (Львів, 1642 *Час. Слово* 270); impuno ... безвстидни(й) (1642 *ЛС* 228).

БЕЗВСТИДСТВО *с.* Безсоромність, безстидство, безстидність: impedentia ... безвсти(д)стю (1642 *ЛС* 228).

Див. ще **БЕЗВСТЫДЛИВОСТЬ.**

БЕЗВСТЫДЛИВОСТЬ *ж.* Те саме, що **безвстидство**: початокъ имя маетъ лагодности, а конецъ - безвстыдливость и нечловеченство (бл. 1626 *Кир. Н.* 18).

БЕЗВСТЫДНЕ *присл.* Безсоромно, безстидно: Щасливый...костел латынский...бо ся з своего учителя...шидит, а пред ся ним ся // хвалити безвстыдне смѣет (1608-1609 *Виш. Зач.* 228-229); Бѹдѹчи тєды ... изволє́нїємъ Бж҃имъ приωздоблє́нный ... и вѣдѧчи ... ижъ проти́вници на́ши ... сѹть ба́рзω тѧ́жкими и насилствѹющими Православнымъ ... безвсты́днє называ́ючи дх҃о́вны(х) на́шихъ нєѹками .. Интє́нцїи, и скѹткωв Та́инъ Бж(с)твє́нны(х) нє знаєтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

БЕЗВСТЫДНЫЙ *див.* **БЕЗВСТИДНЫЙ.**

БЕЗВУДЯ *див.* **БЕЗВОДЄ.**

БЕЗВѢРА *ж.* Те саме, що **безвѣрїє**: бє(з)вѣра (I пол. XVII ст. *Сем.* 96).

Див. ще **БЕЗВѢРСТВО, НЕВѢРА, НЕВѢРИЄ, НЕВѢРСТВО.**

БЕЗВѢРЇЄ, БЕЗЪВѢРЇЄ *с.* Безвір'я, безбожність: да познаю(т) хр(с)тїанє что єстъ нн҃а прóстаѧ восточны(х) вѣра, и что дрѹги(х) ω(т)щєпє(н)цо(в) хитроє бє(з)вѣрїє (1599-1600 *Виш. Кн.* 202 зв.); ω зємлє запѹстѣлаѧ и зарослаѧ, трънїє(м) бєзъвѣрїа и бє(з)божїа (Там же, 264 зв.); *Образно*: Тыє сами и(з) вѣри выбѣгли, во яму бє(з)вѣрїа впали и ω(т) сєбє собѣ смр҃ть зъє(д)нали (п. 1596 *Виш. Кн.* 254 зв.).

Див. ще **БЕЗВѢРА, БЕЗВѢРСТВО, НЕВѢРА, НЕВѢРИЄ, НЕВѢРСТВО.**

БЕЗВѢРНИКЪ *ч.* Безвірник, безбожник: а зловѣрный, хота́й не вѣри(т) вьскрсенїю, зна́й ѡ ти́мъ запе́внє безвѣрникꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 147).

Див. ще **НЕВѢРНИКЪ.**

БЕЗВѢРСТВО, БЕЗВѢРЪСТВО *с.* Те саме, що **безвѣрїє:** Вымѣсто зась вѣры, и надеж(д)и, // и любви, бє(з)вѣрьство, ѡ(т)ча́анїє, ненави(ст), зави(ст), и мръзо(ст) владѣє(т) (до 1596 *Виш. Кн.* 261 зв. - 2о2); и оуказа(л) петро́ви и(ж) нє вѣтръ ани морє єго погрꙋжа́ло алє бє(з)вѣ(р)ство (XVI ст. *УЄ* № 29519, 94 зв.); а такъ, знагла бє(з) заслꙋги жа(д)ноє ѡ(т) б҃а, тꙋю годно(ст) ... да́рꙋ привлаща́ти ... собѣ смѣєтє и ѡнꙋю згоду, вѣри таи(н)ство со бє(з)вѣр'ство(м) ... мѣща́єтє и споиваєтє (1598 *Виш. Кн.* 269).

Див. ще **БЕЗВѢРА, НЕВѢРА, НЕВѢРИЄ, НЕВѢРСТВО.**

БЕЗВѢСТНЕ *присл.* Те саме, що **безвѣстно:** Уважаючи тежъ то добре на себе, ижъ пречечоный Костентинъ ... на шляхахъ непріятельскихъ, куды были звыкли непріятели татарове безвѣстне и невидоме далеко въ панства наши коронныи вторгивати, наеждчати // ... замки ... знову побудовалъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/ІІІ, 286-287).

БЕЗВѢСТНО, БЕЗВЕСТНО, БЕЗЪВЕСТНО *присл.* Безвісно, таємно, несподівано: Который замокъ нашъ Браславский прошлого году царъ Перекопский ... безвестно вторгнувшы въ панство нашо, взялъ и спалилъ (Ольбенг, 1552 *АрхЮЗР* 8/V, 96); поганство Татаровє ... на пороги чєрєз рєкꙋ Рось перешли дла того, жебы безвѣстно в панство нашо вторгнꙋти и шкодꙋ вчинити могли (Вільна, 1558 *AS* VII, 21); Татаровє безъвєстно в панство нашо ходєчи, шкодꙋ великꙋю чинатъ (Варшава, 1566 *AS* VII, 104).

Див. ще **БЕЗВѢСТНЕ.**

БЕЗВѢСТНЫЙ *прикм.* Невизначений, неясний: Если безвѣстный голосъ труба дастъ, кто ино наготовитъ ся на гарцъ (XVI ст. *НЄ* 165);

невідомий, нечуваний, небачений: скажи ми безвѣстная и таиная премоудрости твоєа (1489 *Чет.* 286 зв.); О, безвѣстная лже! О, замтузе вшетечный! Цнотливою зовеш - будучи не знают ли вси (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 177).

БЕЗГАДЛИВЪ *прикм.* Нерозумний, безголовий: Коли есть ся слуга нарюкъ, не будь безгадливъ, хотя можъ, коли поневоленъ быти, тогды бурше роби (XVI ст. *НЄ* 24); Як могу научити другого, если самъ безгадливъ буду (Там же, 37).

БЕЗГЛАГОЛЕНЪ *прикм.* Німий, безмовний: мнимаєтє и Никифоро(в) язы(к), кото́рого затворили є(с)тє и нє слышитє єго вашꙋ непра́вдꙋ ѡблича́юща(и), яко нѣмѣ мо(л)чи(т) бє(з)глєнъ є(ст) (1598 *Виш. Кн.* 310).

БЕЗГЛАСЕНЪ *див.* **БЕЗГЛАСНИЙ.**

БЕЗГЛАСИЄ, БЕЗГЛАСЇЄ *с.* Мовчання, безмовність, німота: Для того, иж яко мертви всѣ овци в той долинѣ костелного бесловесного послушенства ока бервеном власти пастырское привалены сут и в нечувствѣ и безгласии сѣдят и о спасении своем ... не вѣдают, толко, як ся кому трафит, безсмыслънꙋ ... умирают (1598 *Виш. Кн.* 98); Абꙋвѣмъ при ста́рости ча́съ коро́ткїй, и прꙋдкїй ... а сме́рть на всѣ лѣта живота на́шегѡ, пра́ва свꙋєгѡ заживає́тъ ... язы(к) безгла́сїємъ свя́зꙋєтъ, и ра́зꙋма тмꙋю покрива́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124 зв.).

БЕЗГЛАСНЕ *присл.* Те саме, що **безгласно:** на дрꙋги(и) днь по сє(д)мицы мешканя моєго в монастыри, безгла(с)нє ... ѡ(т)ѣхалє(м) (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

БЕЗГЛАСНО *присл.* Мовчки, тихо: ѡбра(з) б҃жїй и подобиє носащи(м), овца(м), бє(з)гла(с)но, яко жє скꙋтꙋ, по(с)лѣдовати повелеваєтє (1598 *Виш. Кн.* 285 зв.).

Див. ще **БЕЗГЛАСНЕ.**

БЕЗГЛАСНИЙ, БЕЗГЛАСЕНЪ *прикм.* Безмовний, мовчазний, німий: По(д)аре́мни(и) бє(з)гласє(н), або ѡсє(л), чловѣчи(м) го́лосо(м) промо́ви(в)ши(и), облича́є(т) пр(о)рокꙋ бєзоу́мїє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); яко агнє(ц) прамо стрегоущемоу єго бє(з)гласє(н), тако нє ѡ(т)врьзаєт) оусть свои(х) (XVI ст. *УЄ Трос.* 73); insonus, нєгласящи(й), бє(з)гла(с)ни(й) (1642 *ЛС* 240).

БЕЗГЛУЗДЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безглуздий, дурний. Вл. н.: Иванъ бє(з)глꙋ(з)ды(и) (1649 *РЗВ* 375 зв.).

БЕЗГОДИЄ *с.* Негода, непогода: скоро всє ѡ(т)пꙋстивши ꙋ вєликоє бє(з)годиє дє(н) и но(ч) єхало(м), кони похроми(л) ... са(м) мало здоро(в)а нє страти(л) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213).

БЕЗГОДНЫЙ *прикм.* Негідний, нікчемний: всй же стіи ѡци ... повѣдаша дховно празновати а не телесно, не чрѣвоу ... безго(д)ны(м) піа(н)ство(м) но гви (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 121 (на полях).

БЕЗГРѢХОВНЫЙ *прикм.* Безгріховний: Ѡ црѹ вѣчнои сла́ви, Дарѹй на(м) бе(з)грѣхо́вной заба́вы (Чернігів, 1646 *Перло* 17).

БЕЗГРѢЩЕНІЄ *с.* Відпущення (прощення) гріхів: Вы мертвы были у грѣховъ и безъ к(ре)щѣня тѣла вашего, ожививъ естъ изъ нимъ и даровалъ намъ безъгрѣшеніе (XVI ст. *НЄ* 193).

БЕЗГРѢШЕНЪ *див.* **БЕЗГРѢШНЫЙ.**

БЕЗГРѢШІЄ *с.* Те саме, що **безгрѣшность:** не ста́рого ѡ(т)мѣна́ємо // в' дитѧ, а́ нѣ члвка в' живо́тъ ма́тки єгѡ воро́чаємѡ, а́ле грѣха́ми зра́неного и зболѣлого,... ла́скою нб(с)ного Цра взво́димо на дѣти́нноє безгрѣшіє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 905-906).

Див. ще **БЕЗГРѢШСТВО.**

БЕЗГРѢШНОСТЬ *ж.* Безгрішність, безгріховність, непорочність: А та(к) ю розби́ли и злоупили з оны(х) Єи богаты(и) оуби́рове ... то є(ст) ѡноую неви́нно(ст) ... бе(з)грѣшно(ст) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 303 зв. (на полях); Нєха́й жє вѣдаю(т), жє то Хс рєклъ, нє бе(з)грѣшность дѣти(н)нѹю пока́зѹючи, алє хотѧчи оучєнико́въ ѡ(т) высо́кои мы́сли ... кото́рѹю тогды по ни(х) зрозѹмѣ(л), ѡ(т)вести, а покорѣ наѹчити (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 82).

Див. ще **БЕЗГРѢШІЄ, БЕЗГРѢШСТВО.**

БЕЗГРѢШНЫЙ, БЕЗГРѢШЕНЪ *прикм.* (*який не має гріхів*) безгрішний, безгріховний: бгъ са(м) только бе(з)грѣшенъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 7); сам безгрѣшный Христос тым же бозким промыслом своим на сей свѣтъ приходилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); кто притъ, жє нє приоболокъсѧ в' тѣло безгрѣшноє: бѹдєтъ вы́вержєный ѡ(т) збаве(н)ѧ и живота (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125); моє бе(з)грѣшноє тѣло што тобѣ ви́нно (Вільна, 1627 *Дух. б.* 97); Тогда прєнастѣйшаѧ // Два ... ѡплакова́ла Тѣло прєстоє безъгрѣшноє (Чернігів, 1646 *Перло* 95-95 зв.);

у знач. ім. безгрішний, безгрішник: Безгрѣшного грѣшныи ѡто оутискѹютъ, Іса нєви́нного ѡкрѹтнє мордѹютъ (Львів, 1631 *Волк.* 15 зв.); Съ грѣшники безъгрѣшный сполкѹєтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 74).

БЕЗГРѢШСТВО *с.* Те саме, що **безгрѣшность:** вє́длѹгъ си́лы бе(з)грѣшства прокла́тство перемѣни́лъ на благословє́ніє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 776).

Див. ще **БЕЗГРѢШІЄ.**

• **БЕЗГУБЫЙ** *прикм. у знач. ім.* Безгубий. Вл. н.: Макси(м) бе(з)губы(и) (1649 *РЗВ* 177).

БЕЗҐЛОВОКЪ *ч.* Те саме, що **безґловьє: Сажа́єтъ** наро́ды Хс на травѣ, наѹча́ючи на(с) покорѣ и скро́мности, абы́сѡ нє за́вшє матєра́цѡвъ и безґло́вкѡвъ шѹка́ли, длѧ ѡ(т)починє́нѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 428).

БЕЗҐЛОВЬЄ *с.* (*стп.* bezgłowie) подушка: възгла́віє: възгла́вница, безґло́вьє, албо по́дѹшка (1627 *ЛБ* 19).

БЕЗДНА, БЕЗНА, БѢЗДНА *ж.* (*цсл.* бездъна) **1.** (*безмірна глибина, безмежний простір, глибоке провалля*) безодня, пропасть: ѡ(т)ворилаcѧ бѣз(д)на водамъ (1489 *Чет.* 13); Вл(д)ко ги ... ѡ(т) всѣхъ бе́зднь мо́рскыхъ напо́лнилъ єси собѣ исто́чникъ оди́нъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 31 зв.); и пита(л) єго іс мовачи що ти є(с) імѧ. а ѡ(н) ре(к)ль лєгиѡ(н), понєва(ж) бѣсовє многіи были оувошли оу нєго и просили ха, абы и(м) нє каза(л) во без(д)ноу ... поити (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 215); изъ вѣровъ перейшли великую бездну по суху (XVI ст. *НЄ* 118); воздѹхъ, тма єстъ вер'хѹ бе́здны (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11 зв.); Про́пасть: ѡ(т)хла́нь, Тє́мность, Бе́з(д)нѹ Та́къ зовємо (1627 *ЛБ* 101); barathrum, пучина, пропа(ст), бе(з)дна (1642 *ЛС* 100); Всѧко(ж) землѧ была нєвидома и нєѹкрашєна // и тма вѣрхѹ бѣздны (серед. XVII ст. *Хрон.* 1-1 зв.); *Образно*: Ты всѣмъ створє́намъ справѹєшъ. На нб(с)ной нєдозри́мой высо́кости, и в' мо́рскихъ бєзнах' глѹбо́кости (Чернігів, 1646 *Перло* 16);

перен. (велика кількість чогось) невичерпність, незліченність: Кре́стъ на ѡстато(к) глоубо́костю по(д)вы(ш)шоный єстъ, жєбы соу́дѡвъ г(с)нихъ бе́здны, нєвимо́вно(ст) вынале́зєнѧ ...ба́рзо зна́чнаѧ была (поч.XVII ст. *Проп. р.* 299 зв.); Жро́дло, Рєко до́броти нєдошлаѧ Бе́здно (Вільна, 1620 *Лям. К.* 6); ма́єтъ бо́вѣм' ми́лости нєвы́чєрпаныѣ жро́дла, и милосє́рдѧ бе(з)днѹ, и жа́лованѧ нєоубытоє мо́рє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 633); Моліо тѧ Бжє прилє(ж)но, Прі́йми ю [дѹшѹ] нигѣ любе́зно, Нєдозри́маѧ ми́лости бе́зно (Чернігів, 1646 *Перло* 17); Блгодарѹ тѧ ... Црѹ Аггльскій, вѣчнои сла́вы, Нєдозри́маѧ бе́зно щєдро́тъ (Там же, 23).

2. Пекло, безодня: богатый дѣля чого бывъ понесюнъ у бездну и муку? (XVI ст. *ІЄ* 148).

Див. ще **БЕЗОДНЯ.**

БЕЗДОЛНИКЪ *ч.* Нещасливець, безталанник: Кото́рый в҆ Нбѣ Престо́лъ свои сла́вы ма́етъ, Са́мъ са на́ земли яко без҆до́лникъ то́лка́етъ (Чернігів, 1646 *Перло* 71 зв.).

Див. ще **БЕЗДОЛНЫЙ.**

БЕЗДОЛНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Бездольний. Вл. н.: тишко бе(з)долны(и) (1649 *РЗВ* 369).

Див. ще **БЕЗДОЛНИКЪ.**

БЕЗДОМНИКЪ *ч.* Бездомник, безпритульний: зара(з) позна(л) є(с)ми ре́ктора вм(с) саколюбца, селолюбца, злато и сребролюбца, а не ни́щаго сиромаха, бе(з)домни(к)а, не имѹщаго где главѹ по(д)клонити, х(с)а (1598 *Виш. Кн.* 277 зв.).

Див. ще **БЕЗДОМНЫЙ, БЕЗДОМОКЪ.**

БЕЗДОМНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безпритульний, бездомний: ни́щи(х) нако(р)ми и без(д)омны(х) в до(м) сво(и) оуведи (XVI ст. *УЄ* N 29519, 11 зв.); Если претω хочемω, и мы братїє принати, Ха // в҆ домы на́ши, и накорми́ти егω, прїимѹймω бездо́мныхъ, оуводѣмω до домώвъ на́шихъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 737-738).

Див. ще **БЕЗДОМНИКЪ, БЕЗДОМОКЪ.**

БЕЗДОМОКЪ *ч.* Те саме, що **бездомникъ**: Безкро́вный: Бездо́мокъ (1627 *ЛБ* 6); Жебракώвъ и бездо́мковъ҆, в҆веди в҆ домъ҆ сво́й (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 654).

Див. ще **БЕЗДОМНЫЙ.**

БЕЗДОРОЖЬЄ *с.* Бездоріжжя: хто тою дорогою не ходит҆, тотъ в҆ бе(з)дорож҆и блѹдит҆ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 269).

БЕЗДРУЖНИЙ *прикм.* Недружний, одинокий: incomes, бездружни(й) (1642 *ЛС* 231).

БЕЗДУШЕНЪ *див.* **БЕЗДУШНЫЙ.**

БЕЗДУШНИЙ *див.* **БЕЗДУШНЫЙ.**

БЕЗДУШНОСТЬ *ж.* Бездушність, черствість, байдужість: я́ко(ж) то ми́лые непе́вные послώве вели́каа и бе(з)пе́чнаа бе(з)доу́шность ва́ша (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 46).

БЕЗДУШНЫЙ, БЕЗДУШНИЙ, БЕЗДУШЕНЪ *прикм.* **1.** (*позбавлений життя*) неживий, мертвий, бездушний: Пла(ч)те бголю(б)ци, и стогнѣте, глєдячи на того трѹпа … ох҆та(и)те по не(м), напоминаючи я(к) красны(и) мертв, бы(л), ко(ли) здоро(в) бы(л), а тепе(р) я(к) са и(з)мѣни(л), ко(ли) ωтрѹпѣ(л) и бе(з)дѹшє(н) ста(л) (1599 *Виш. Кн.* 217); Ово дїа́волъ котрїй я́кω Ле́въ рыка́етъ, Кгды бѣдного члка поглоти(т) шѹка́етъ. Лєжи́тъ пра́вє безду́шный (Львів, 1631 *Волк.* 30); inanimus,… бездушний (1642 *ЛС* 229);

(*який нічого не відчуває*) неживий, бездушний: не терпѣлъ на(с) видѣти бѣсомъ поработившихса и бездѹшны(м) коумиромъ (1489 *Чет.* 30 зв.); Про́сто мо́вачи ста́ва(г) сωбѣ Бга бе(з)дѹшного//а в то́мъ смерте́лнє грѣшатъ (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. - 10); Та́кожъ и болва́ны ри́тыи и ли́тыи ро́билъ зо вьса́кой (!) мате́рїи. И многїє наро́ды до тогω шале́нства позатега́лъ, ижъ са ѡнымъ безду́шнымъ а рѹкама людскима оучиненымъ Бгωмъ нерозѹмныи кла́нали (серед. XVII ст. *Хрон.* 20);

(*який не має душі*) бездушний: Хрыстосъ прынялъ чловѣченство наше, то есть тѣло и зъ душею, противъ ереси Аполинарыевы, который вѣрылъ Тѣло Христово быти бездушное (Вільна, 1603 *Гарм.* 201); камение возопиют и бездушная тварь свѣдчити будет, иж то есть не смиреннаго мудрования истинны корень, але мучителское и гордостное лжи и силы потварь (1608-1609 *Виш. Зач.* 213).

2. Безсердечний, жорстокий, бездушний: А Іюда скариω(т)скїи…порозоумѣ(л) пре(з) наоукоу дiаво(л)скоую, ижь старѣшина жидовьска рада(т), якобы мѣти Іса в роукахъ своихъ, А ю(ж) бездоушныи навчи(л) Іюдоу, якъ бы мѣ(л) его продати (XVI ст. *УЄ Трос.* 46).

БЕЗДЫМНЫЙ *прикм.* (*який горить без диму*) бездимний: acapnos, бе(з)ды(м)ны(й) (1642 *ЛС* 64).

БЕЗДѢЛНЫЙ *прикм.* **1.** (*вільний від праці*) неробочий: день // бе(з)дѣлный, в҆ котбры(й) са жа(д)ное слѹже́бничее дѣло не ω(т)правѹет҆ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 207).

2. Неспроможний, неправдивий: Почто ся хвалите силнии во злобѣ, бездѣлнии суще в словесной ωздобѣ Порѣваючися на Божию истно(сть) и на ха спса єнѣю пре(д)вѣчню(ст) (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 109).

БЕЗДѢТНЫЙ *прикм.* **1.** Бездітний: я бе(з)дѣтнаа и вдова (поч. XVII ст. *Проп. р.* 128 зв.).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: Лєвько Бе(з)дѣ(т)ны(и) (1649 *РЗВ* 404).

БЕЗЕЦНИКЪ *ч.* (*стп.* bezecnik) негідник: вы бы всакого стан8 подданые наши ... ω том ведали и того истого Валентого Желеха за безецника маючи, вжо ωт сихъ местъ нихто з вас его в дом8 своемъ не переховывали (Вільна, 1565 *AS* VI, 285); А на бо́льшое обелженье - якобы якимъ безецникомъ, не зъ рукъ въ руцѣ, але на кій узявши свое писма черезъ особъ легкихъ незнаемыхъ подаютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 117);

розпусник: Там бо есть у латыни своєволя, там есть чистец по смерти мудрым безецником, впетечником и роскошником (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 191).

БЕЗЕЦНИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* bezecnić) (що) безчестити, неславити, ганьбити: отступникове за то на нихъ небо и землю обернути усилуютъ,.. ексистимацію ихъ добрую потварами // безецнятъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 734-735).

БЕЗЕЦНОСТЬ *ж.* (*стп.* bezecność) безчестя, безслав'я, розпуста: нече́стіє, не(з)бо(ж)но(ст) непобо(ж)но́сть, безе́цность за(к)аменѣлость ср(д)ца (1596 *ЛЗ* 60); яко в Лядской земли ... титулы, и вавилонская музыка ... в прелесть латынскую мало не всѣх выкрало, тако и овде - власть, безецность, роскош тѣла, угодное житие безбожных и невѣрных турков миролюбную мысль до себѣ притягает (1608-1609 *Виш. Зач.* 219); Ієрусалимъ и королѣ его ... которыи поганского балванского шаленства перешли безецностями своими, которін, зъ балванскихъ оферъ радуючися ... напротивъ самого Бога навымышляли! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 836); Нече́стїе: Незбо́жно(ст), бе(з)че́стїе, непобо́жно(ст), нецно́та, безе́цно(ст), закаменѣлость се́рдца (1627 *ЛБ* 77); Неѡжи́тымъ або́вѣмъ лю́демъ, пецѡ́нымъ, роско́шникωмъ, и нелитости́вымъ богачѡ́мъ, сме́ртъ Єстъ, ω(т)лꙋчи́тиса ω(т) тѣла, и ωтїйти ω(т) ро́скошїй въ м8к8, ω(т) сла́вы въ безе́цность (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 601).

БЕЗЕЦНЫЙ, БЕЗЕЦЪНЫЙ *прикм.* (*стп.* bezecny) **1.** Ганебний, підлий, безчесний, розпусний: вашъ вѣкъ, ваше лживо ца(р)ство, ва́ша свѣ́тная сла́ва, ва́ша безецная роскошь ... ва́ше все еже вѣкъ се́й вн8тръ себе крые(т) (1598 *Виш. Кн.* 307 зв.); ш8беница и столпъ несла́вны(и) и безе́цный южъ са ωбе(р)ноули на четвероуго́лны(и) и копло́вый сто́лпъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 296 зв.); Где абовѣмъ за́здрость безе́цная, не шкодитъ: Тамъ приазнь плынетъ, и все до́брое похо́дитъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 96); Нечести́вы(и), Безе́цны(и), нецнотли́вы(и) (1627 *ЛБ* 77); Всѣ бовѣмъ иле зъ людій естъ, которыѣ въ боло́тѣ безе́цны(х) свин'ски(х) памѣтностїй роскошꙋютъ и веселꙋютъ, зъ ωбы́чаевъ своѣ(х) свина́ми называ́ют'са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 27); Нехай те́ды поганбе́но б8детъ вшела́кое каце́рство безе́цны(х) геретикѡвъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 277);

у знач. ім. розпусник, безчесний: "... Если справедливый заледвѣ збавлен будет, нечестывыи, а безецъныи и грешныи где ся окажет?" (Вільна, 1600 *Катех.* 44); Им безецным и Христос соблазном; а не только человѣк добрый (пол. XVII ст. *Вол. В.* 97).

2. Який поставлений поза законом, засуджений на вигнання з країни: вырокомъ нашым такъ есмо нашли, же ωн честь и вер8 стратил, а сказалисмы его быти безецнымъ и немаючы(м) вже николи местца и помешкана во всих землахъ и межы всими поддаными нашими (Вільна, 1565 *AS* VI, 285).

БЕЗЖЕНЕЦЪ *ч.* Неодружений чоловік: agamus, бе(з)женецъ (1642 *ЛС* 75).

БЕЗЖЕННЕ *присл.* (*стп.* bezżennie) **мешкати безженне** - жити неодруженим: священникъ (Илія) по зестю с того свѣта перпое жоны своее, не мешкаючы при парафии безженне, неслушне и непорядне в второе малженство вступивши, над заказъ духовный литоргию Божественную отправовати ... усиловалъ (Львів, 1633 *КМПМ* II, 18).

БЕЗЖЕННЫЙ, БЕЗЖЕННИЙ, БЕЗЖОННЫЙ, БЕЗЪЖЕННЫЙ *прикм.* Неодружений, нежонатий: А которыи попы ... безжонны повѣту Кіевского, тыи до вашей милости ѣдутъ (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 301); Але рыхлей и подобней то ку правде, ижъ яко вера Рымская въ Полще настала, такъ подобно и каплани безъженные настали (Вільна, 1599 *Ант.* 739); innuptus, безжен(н)и(й) (1642 *ЛС* 238); Та(к) тежъ жона́тый ми́рскій, бо(л)шъ // ни(ж)ли бе(з)же́н'ный [грѣшитъ], еслибы ωба́два впа́ли въ прелюбодѣанїе (Львів, 1645 *О тайн.* 60-61); Бе(з)же́нный. C(a)elebs-libis (1650 *ЛК* 424).

БЕЗЗАКОНЕНЪ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗЗАКОНИЄ, БЕЗАКОНИЄ, БЕЗАКОНЇЄ,

БЕЗАКОНЬЄ, БЕЗЗАКОНІЄ, БЕЗЗАКОНЬЄ, БЕЗЪЗАКОНИЄ *с.* (*порушення правового порядку, законів або церковних догматів*) беззаконня, незаконність; несправедливість: двдъ реклъ. в безаконьи зача(т) есмь (1489 *Чет.* 127 зв.); так' же и вы з'вер'ха сѧ окázоуете лю́де(м) быти справедливы в' поу́трьноста(х) є(ст) есте́ по́л'ни безаконїа и неправ'ды (1556-1561 *ПЄ* 99 зв.); И всякоє безаконие ... видячи не таити но епископо своемо ωповедати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Тайна уже совершается беззакония (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Павелъ светый зоветъ его чловѣкомъ безаконія и сыномъ погибели (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 149); Бо еслибы такъ было, яко вы зъ своимъ соборомъ поведаете, - а якобы смели такъ великие и хрестиянские господари неправду за правду и таковое безъзаконие, яко вы поведаете, што ся тамъ деяло, пооаляти и до людей иначей удавати? (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1109); У добруй чести поживаймє у нынѣшнюмъ вѣку, иждѣмє доброи надежѣ и явленія // славы великаго Бога ... што давъ себе за насъ и изъбавивъ насъ выдъ усякого беззаконія (XVI ст. *ІІЄ* 192-193); А той антихристъ ... безаконія сынъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 318); а по́тимъ ω(т)кри́стъсѧ члвѣкъ, грѣха́ люби́тель, сынъ без'зако́нїѧ, проти́вникъ Бжій (Чернігів, 1646 *Перло* 136 зв.).

Див. ще **БЕЗЗАКОНСТВО.**

БЕЗЗАКОНИКЪ *див.* **БЕЗЗАКОННИКЪ.**

БЕЗЗАКОННЕ *присл.* Те саме, що **беззаконно** в 1 знач.: мещане ... нн҃ѣ запомнѣвши бг҃а и повинно(с)ти своее хр(с)тїанъское ... в томъ до того часу нечу(й)не бе(з)зако́нне пребываютъ (Київ, 1590 *ЛПБ* 4, 1136, 32, 1).

БЕЗЗАКОННИЙ *див.* **БЕЗЗАКОННЫЙ.**

БЕЗЗАКОННИКЪ, БЕЗАКОНІКЪ, БЕЗАКОННИКЪ, БЕЗАКОНЫКЪ, БЕ́ЗЗАКОНИКЪ *ч.* (*порушник церковних догматів, усталених норм*) беззаконник, нечестивець, грішник: ω(т) безаконікъ оубиенъ будетъ (1489 *Чет.* 181 зв.); ωди́нъ с ни(х) ... оуби(л) ωдною но́чи ... ва(с) безáконниковъ з ро́сказанѧ его мл(с)ти (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 12 зв.); И слова бо́де(т) мо́вити блю(з)нѣрскіє проти(в) на(и)выш'шого безако́нникъ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 66); Святый бо дух мешъка́нья в грѣшников не мает, и безако́ныков господь погубляет (к. XVI ст. *Укр. п.* 77); лепше един творяй волю Господню, нежели много беззаконниковъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48); пресвѣтлый княжа Василій зъ сыномъ своимъ ... который такъ му любезный былъ ... // ... въ раду нечестивыхъ не пошолъ, и на дорозѣ беззакониковъ апостатовъ не станулъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1137-1138); Бе(з)зако́нникъ. Iniguitas. Improbitas (1650 *ЛК* 424).

БЕЗЗАКОННО, БЕЗАКОННО *присл.* **1.** (*не за християнським законом*) беззаконно: люди ... почали грѣшню и безаконно жити (1489 *Чет.* 18); живо́чій бе(з)законно, боитъ сѧ длѧ закона оумершого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 330); вѣкъ той насто́питъ, стра́хо, бо́лезни, и смо́тко, та́к' пога́нωмъ невѣрнымъ, я́ко и хр(с)тїанωмъ сваво́лнимъ бе(з)зако́нно живо́щимъ, // въ грѣсе́хъ, безакωнїѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв. - 136).

2. (*проти закону*) незако́нно: nefas, нелѣпо є(ст), бе(з)зако(н)но (1642 *ЛС* 279).

Див. ще **БЕЗЗАКОННЕ.**

БЕЗЗАКОННЫЙ, БЕЗЗАКОННИЙ, БЕЗАКОННЫЙ, БЕЗАКОНЪНЫЙ, БЕЗАКОНЫЙ, БЕЗЗАКОНЕНЪ *прикм.* **1.** (*який порушує церковні догми, усталені релігією норми*) беззаконний, незаконний; нечестивий, безбожний, грішний: Півє за(с) надъ бг҃а бг҃ами вы(ш)шими ... на(д) творца, ро(в)ны(м) здание(м) образа своего всѣ(х) почтившаго, соудо(м) безако(н)ны(м) во(з)неслисѧ (до 1596 *Виш. Кн.* 261); Але дале́ко суть от святого пу́ти, и в безако́ный навыкнули пребы́ти (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); Длѧ того ко́ждый Хр(с)тїанскій члвче, старайсѧ пил'но: абысь ω(т) внѣлакого непобожного оучи(н)ко хоро́нилсѧ ... и ω(т) товариства безаконны(х) людій (поч. XVII ст. *Пчела* 24 зв.); illex ... бе(з)законенъ (1642 *ЛС* 225); incestus ... нечи(с)ти(й), бе(з)зако(н)ни(й) (Там же, 230).

2. *У знач. ім.* грішник, нечестивець, *заст.* бе́ззаконник: то моу(ч)никъ геωргии притерпѣлъ ω(т) безаконыхъ (1489 *Чет.* 177 зв.); Тайна уже совершается беззакония, точию одержай нынѣ, дондеже от среды будет и явится беззаконный (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); Г҃-я наука: якъ покаяніе далъ Бг҃ъ грѣшнымъ и беззаконнымъ, постъ, молитва ..., то тымъ спасенъ ся грѣховъ своихъ (XVI ст. *ІІЄ* 9); скоро члкъ по крещéнїи в' грѣхъ оупада́етъ ... през' тою ст҃ою та́йно ω(т)по́щéнїе грѣховъ одер'жавшы

з҆ Бгом҆ съєдинаєт҆ся и з҆ мертвого живы́м, и з҆ без҆законнюго пра́ведны(м) става́е(т)ся (Львів, 1645 *О тайн.* 48).

БЕЗЗАКОННУЮЩІЙ *прикм.* Незаконний: Измѣня́тъ време(н)на и законъ и беззако́ннующій завѣтъ ... и ѡсквернятъ сщ҃ѐннаѧ (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв)* 28).

БЕЗЗАКОНОВАТИ, БЕЗАКОНОВАТИ *дієсл. недок.* (*без додатка*) Порушувати закон, грішити: И штожъ теды тобѣ маю повѣдити, колько безаконꙋютъ нынѣ Лати́нскіи сынове ѡ(т) мꙋдрости прожного ѡшꙋкання (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 202); Неправдꙋю: Крѝвжу, безаконꙋю (1627 *ЛБ* 75); Згрѣшилисмѡ ... бе(з)законова́лисмѡ неоусправедли́вилисмѡса пре(д) тобою (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 258); Бе(з)законую. Inique ago. Contra legemago. Pecco in legem (1650 *ЛК* 424).

Див. ще **БЕЗЗАКОНСТВОВАТИ.**

БЕЗЗАКОНСТВО, БЕЗАКОНСТВО, БЕЗАКОНЪСТВО, БЕЗЗАКОНЪСТВО *с.* Те саме, що **беззаконие:** а для многого бе(з)зако(н)ства и(з)гасне(т) любо(в) мно́ги(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 25); Чомъ заказувъ моихъ не сокотили, пубю палицевъ ихъ безаконство; если заказувъ не будутъ держати, я ихъ безаконьство буду сокотити (XVI ст. *ПЄ* 154); Тая унѣя предводителница отъ малого початку отщепенства на великое згулное беззаконство и до вѣчнои муки углаженная стежка (бл. 1626 *Кир. П.* 18); єсли нѣкоторыи з тыхъ зостанꙋть оусхнꙋ(т) в҆ неправостахъ своихъ, и вызнаютъ беззаконство своє и продковъ своихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 127 зв.);

беззаконний вчинок: Благыи, котрымъ ся выдпустили беза(ко)нства, и котрымъ покрыли ся грѣхи ихъ (XVI ст. *ПЄ* 124); упалисмо, як листє з дерева, за беззаконства наши (Вільна, 1600 *Катех.* 41).

БЕЗЗАКОНСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (без додатка) те саме, що **беззаконовати:** И такъ беззаконствуючи презъ весь день никчемной философіи, упадаете въ долъ омамения (1603 *Пит.* 107).

БЕЗЗАКОНЬЄ *див.* **БЕЗЗАКОНИЄ.**

БЕЗЗЛОБИВЫЙ *прикм.* Беззлобний, незлобний, добродушний: Але когда добрый владыка на проповѣд выбрал простых хлопов, смиренных нищих, беззлобивых рыболовов ... и тым церков свою поручил, в шафунок спасение человѣческое ... злецил, - так же властие и патриарха, слѣда христова державися, учинил (1598 *Виш. Кн.* 104).

Див. ще **НЕЗЛОБИВЫЙ.**

БЕЗЗЛОБИЄ, БЕЗЗЛОБЇЄ *с.* Беззлобність, незлобність, доброта, лагідність: для того, и(ж) пога(н)скіє еще догматы ... кꙋсаючіє ... Петровы вѣры, Іѡа(н)новы ч(с)тоты Іа́кового бе(з)злобіѧ и прочїи(х) ап(с)лъ бе(з) хи́тръства вомѣстити ниже Помыслити не могутъ (1598 *Виш. Кн.* 272); incriminatio, непорочно(с)т(ъ), беззлобиє (1642 *ЛС* 232).

Див. ще **НЕЗЛОБИЄ.**

БЕЗЗУБКО *ч. Діал.* беззубко "той, хто не має зубів". Вл. н.: Иванъ Бе(з)зꙋбко (1649 *РЗВ* 307 зв.).

БЕЗЗУБНЫЙ *прикм.* Беззубий: infr(e)ndes, бе(з)зубнѣ дѣти (1642 *ЛС* 236).

БЕЗИСПЫТНО *присл.* Непохитно: Благочестие ест безиспытно несумнѣнна вѣра, упование истинно (1599-1600 *Виш. Кн.* 151).

БЕЗКВАСИН *прикм.* (*про тісто*) бездріжджовий: До того ѡпрѣснок безквасин яко бездꙋшен, безсоленъ яко безꙋменъ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74).

БЕЗКЛОПОТНЕ *присл.* Те саме, що **безклопотно:** дай то Бже, жебыхмо недоста́ткꙋ своего жаловали и фрасова́лися, а не якъ отылыи безклюпотне жили (Вільна, 1627 *Дух. б.* 14); Яко гдыбы якій шляхтичъ, в҆ достаткахъ великихъ безклюпотне жилъ (Там же, 160).

БЕЗКЛОПОТНО *присл.* Безклопітно, безтурботно, без клопоту; спокійно: князь Юрьи, воевода кіевскій, на тое дѣло выслалъ насъ, абыхмо безклопотно промежи ними того досмотрѣли и ихъ поеднали (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 161).

Див. ще **БЕЗКЛОПОТНЕ.**

БЕЗКЛОПОТНЫЙ *прикм.* Безклопітний, безтурботний: То́е(ж) ... и теперъ ... дѣет҆ся, и(ж) цр҃кве хвы сп҃ове, та(к) свѣ(т)скіи якъ и дꙋхо(в)ныи всѣ ѡныи доча́сныи ре́чи//и живо(т) без҆клопо(т)ны(и) оу ѡ(т)щепе(н)цѡ(в) и єретикѡ(в) вида(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 20 - 20 зв.); А гды дш҃а до ѡного мѣста ст҃ыхъ прійдетъ, тогды бе(з)клюпотный и бе(з) покꙋсы живо́тъ вести можетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 247).

БЕЗКНИЖНЫЙ *прикм., перен.* Неписьменний: па́че же где бы ся реченїе ра(з)ѹмѣнїя ко(н)чило, та(м) дх҃ви да ѡ(т)почивае(т), ѡ(т)дыхае(т) и постоюває(т); а то для того, абы и просты(м) бе(з)кни(ж)ны(м) слѹхачо(м) разѹ(м) реченныхъ явле(н) и вымѣсте(н) бы(л) (1599-1600 *Виш. Кн.* 201 зв.);

у знач. ім. мо(и) є(ст) даска(л) проста(к), але ѡ(т) всѣ(х) моудрѣишїй которы(и) бе(з)кни(ж)ны(х) оупремоудрає(т) (1599-1600 *Виш. Кн.* 203).

БЕЗКОНЕЧЕНЪ *див.* **БЕЗКОНЕЧНЫЙ.**

БЕЗКОНЕЧНО *присл.* Безконечно, вічно: Ѡ, како щасливая дш҃а твоя, яко прійде до жениха своего… абы … веселилася еси безконечно (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 280).

Див. ще **БЕЗКОНЕЧНѢ.**

БЕЗКОНЕЧНИЙ, БЕЗКОНЕЧЕНЪ, БЕЗЪКОНЕЧНЫЙ, БЕСКОНЕЧНЫЙ *прикм.* **1.** Безконечний, вічний: пе́тръ моги́ла митрополи́тъ на тое наложи́лъ незличо́нно … на посрамле́нїе нечести́вымъ и ѿ(т)стѹпнико(м) правосла́вныя вѣры на безконе́чное мѹче́нїе ихъ (1509-1633 *Остр. л.* 131); то ес проклятство вѣчное и мука безконечная (1594 *Свєщ.* 73); Коли кто дастъ воды чашу студеной во имя Господня, и за то пріиметъ заплату въ царствіи безъконечнумъ (XVI ст. *ПЄ* 213); а вша(к)же нехай та́къ боу́детъ ве́длѹгъ твое́го сло́ва, ижъ поживе́шъ на тылькие лѣта, и жа(д)ное ѡ(д)мѣны не оутє́рпишъ, щи ро́вноежъ то проти́въ без̾коне́чнымъ вѣкомъ и моу́камъ го́р̾кимъ и сро́кгимъ ѡнымъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 38); а по(р)вавши … вове(р)гутъ ю [дш҃ѹ] … на мѣсто мѹкъ безконечны(х) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 278); Бг҃ъ явне прійдетъ … введе́т̾ … до невымо́вных̾ ро́скошїй, и до бесконе́чного живота вп̾рова́дит̾ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 44); стра́хаюся огня пеке́л̾ного, або́вѣм̾ безконе́ченъ єсть (Львів, 1642 *Час. Слово* 266); **во безконечный вѣкъ, во безконечныи (безконечныя) вѣки** *див.* **ВѢКЪ.**

2. Безмежний, великий: прішо(л) к намъ мл(с)рдия дела безконе(ч)ного (1489 *Чет.* 164 зв.).

3. Незліченний: идый в Македонию, да запретиши нѣкоим не ходити ко иным учителем, ниже внимати баснем и родословием их безконечным (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); Неисче́тный: Незли́ченый, безконе́чный, безмѣрный, конца и ли́чбы нѣма́ючїй (1627 *ЛБ* 74).

БЕЗКОНЕЧНѢ *присл.* Те саме, що **безконечно:** infinite, infinito, безконечнѣ (1642 *ЛС* 235).

БЕЗКОРОЛЕВЄ, БЕЗЪКОРОЛЕВЄ *с.* (*стан держави без короля*) міжкоролів'я: сему записови моему даю волност кождому таковому, у кого бы сес запис мой был, себе позвати позвом правным и не правнымъ до которого колвек права, суду и вряду … задворного, а часу … безкоролевя, каптурового, албо який бы на тот час уфаленый был (Луцьк, 1611 *АрхЮЗР* 8/III, 533); во(л)но буде(т) є(и) м(л) пн҃е(и) крѹше(л)ни(ц)ко(и) … мене само(г) на се(и)мъ за(д)воро(м) а(л)бо кого боже ѹхова(и) бе(з)короле(в)я и до сѹдѹ каптурового … по(з)вати (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30 зв.); Рады и урядники коронные и депутаты судовъ каптуровыхъ воеводства Кіевского, под часъ без̾королевя обраные (Житомир, 1632 *ТУ* 297).

Див. ще **БЕЗКОРОЛЕВЪСТВО, БЕЗКРОЛЕВЄ, БЕЗКРОЛЬЄ.**

БЕЗКОРОЛЕВЪСТВО *с.* Те саме, що **безкоролеве:** тежъ черезъ листъ мой отвористый, подъ печатью моею и съ подписомъ власное руки моее, давши его перве, передъ посланьемъ возного … будь за панованя королей ихъ милости пановъ нашихъ, або въ безкоролевъстве, суды и роки были бы постановеные, актыковати (Луцьк, 1587 *АрхЮЗР* 6/I, 164).

Див. ще **БЕЗКРОЛЕВЄ, БЕЗКРОЛЬЄ.**

БЕЗКРОВНЕ *присл.* Безкровно: для насъ єди́н̾ разъ заколе́ного бара(н)ка на ко́жды(и) день бе(з)кро́вне ѡфѣрѹємого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 860).

БЕЗКРОВНЫЙ[1]**, БЕЗЪКРОВНЫЙ** *прикм.* **1.** (*який не містить у собі крові*) безкровний: такъ и въ го́рней ча́сти, чл҃ка, въ главѣ, в бѣло(м) и безкро́вномъ мо́зкѹ, оумъ невиди́мый, самовла́стный, бесме́ртный (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21 зв.); И для тогожъ называемъ въ литургии светой тую светую (службу) - жертвою безъкровною (Вільна, 1599 *Ант.* 747); А якожъ-то вы смѣете таковые дуды зъ набоженствомъ, а еще при насвятшой офѣрѣ безкровной мѣшати, и еще писмомъ святымъ подпираете, кламство на святыхъ Божіихъ приносячи?! (1603 *Пит.* 79).

2. (*який відбувається без пролиття крові*) безкровний: в̾ зако́нѣ на́шомъ Ла́ски ѡфѣры двоя́кїи знайдѹютъ ся, Пе́ршая кр̾ва́вая ѡфѣра … Дрѹгая

ѡфѣра безъкро́вная (Київ, 1639 *МІКСВ* 217); з҄ тогѡ свѣта воѡрꙋже́нны тоею безъкро́вною же́ртвою ѡ(т)иде́мѡ (Львів, 1646 *Мог. Тр.* 915).

БЕЗКРОВНЫЙ[2] *прикм.* (*який не має житла, бездомний*): Bezkrowny: nie osiadły: nie maiący domu (Жовква, 1641 *Dict.* 49).

БЕЗКРОЛЕВЄ, БЕЗКРОЛЕВЪЄ *с.* (*стп.* bezkrólewie) те саме, що **безкоролевє:** мы сами ... на ѡны(м) рокꙋ станꙋти ... нє закладаючисє ани шпичачисє ... во(й)ною ... бє(з)кролєвьємь и иньшими вшєлякими ѡборонами пра(в)ными ... маємо (Жорница, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 112 зв.); оныє подданыє подчась безкролевя ... // ... в тыхъ всих добрахъ розные кривъди и шкоди починили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 203-204).

Див. ще **БЕЗКОРОЛЕВЪСТВО, БЕЗКРОЛЬЄ.**

БЕЗКРОЛЬЄ *с.* (*стп.* bezkrólewie) те саме, що **безкоролевє:** ѡ што дає(м) во(л)но(ст) прєрєчоны(м) ѡсоба(м) ... по(з)вати на(с) ... до якого ко(л)вєкъ иного сꙋдꙋ часꙋ короля его мл(с)ти и в бє(з)крольи роко(м) завиты(м) Абы и накоро(т)ши(м) пєрє(д) рока(ми) альбо в ро(ч)ки (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34 зв.).

Див. ще **БЕЗКОРОЛЕВЪСТВО, БЕЗКРОЛЕВЄ.**

БЕЗЛЕПЪ *присл.* Без потреби, даремно: всѣмъ ср(д)цемъ прилєжно чти со слєзами, а листы нє // ѡбрацаи безлєпь (1489 *Чет.* 284-284 зв.).

БЕЗЛИСТЪ *ч.* (Equisetum L.) хвощ: Caucon, бє(з)ли(ст) зелиє, хвощь (1642 *ЛС* 115).

БЕЗЛИЧНИЙ *прикм.* Безособовий: impersonalis, бє(з)лични(й) (1642 *ЛС* 227).

БЕЗЛОБИВЫЙ *прикм.* Незлобний, беззлобний, добродушний: безлобивыи оумъ принємнє со свѣтлыми свечами ... въ црковъ стꙋю подьмо (1489 *Чет.* 314 зв.);

у знач. ім. : иныя ... нє работаю(т) бꙋ по своємꙋ чрѣвꙋ и льстать глы ложными безлобивы(х) ср(д)ца (1489 *Чет.* 305).

БЕЗЛѢПИЦА, БЕЗЪЛЕПИЦА *ж.* Безглуздя, недоречність, нісенітниця: Такъже и мы зъ ними видимо то ясне, ижъ писма его такими баламутнями и никчемными безълепицами не посквернилися (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1113); Повѣдь же ми, што было по овой безлѣпицы альбо радшей баламутни, которая написана въ "Требникахъ" Балабановыхъ: яко приймати отъ Латинъ приходящого до нашое церкви? (Вільна, 1608 *Гарм.* 220).

БЕЗЛѢПИЧНЫЙ *прикм.* Безглуздий, недоречний: ѡ дьяволе(х) нє оуспоминаимо безлѣпичны(х) словъ нє говорѣмъ (1489 *Чет.* 339 зв.).

БЕЗЛѢТЕНЪ *див.* **БЕЗЛѢТНЫЙ.**

БЕЗЛѢТНО *присл.* Навіки, вічно: тымъ то́лко бо́лшїй або ѡ(т)мѣнный ѡ(т) сна и дха, ижъ єсть повꙋ́домъ, алє одной чти, одного бж(с)тва которого снъ ... ѡ(т) нєго ... бє(з)лѣтно, безътєлє́сно, нєсказитєлно, безъстр(с)тно порожє́ньємъ происшо́лъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46 зв.); И съ дхомъ стымъ црству(й)тє безлѣтно, всєстаѧ троцє в славѣ прєбогатно (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 87).

БЕЗЛѢТНЫЙ, БЕЗЛѢТНИЙ, БЕЗЛѢТЕНЪ *прикм.* Вічний, безсмертний: я напишꙋ о безлѣтнє(м) и нєсозданнє(м), ѡ(т) пєрво всѣ(х) вѣковъ ѡ(т) оца рожєно(м) (1489 *Чет.* 42 зв.); Бездню исчє(р)пати когда нєꙋдобно, тобѣ же чловче сиє нєподобно. Мѣряти высотꙋ нбного крꙋга изчитати лѣта безлѣтного Бга (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 112); То́й же зе́мны(и) и Нб(с)ны(и), и доча́сны(и) и за́внє бꙋдꙋчїй, бє(з)лѣтны(и) и по(д)лѣтны(и), створе́ный и не створе́ны(и), стра́стны(и) и бє(з)стра(ст)ны(и), Бъ и Члкъ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126 зв.); єдинoро(д)ны(й) онъ Снъ Бжїй, безлѣтенъ бꙋдꙋчи, з҄ нєвымо́вноѣ доброти своє́ѣ ... захотѣлъ ... шчєгѡ прирожє́нꙗ оуча́стникомъ быти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 349).

БЕЗЛЮДНЫЙ *прикм.* Безлюдний, незаселений: и нѣтѣ гды земля, и мо́рє, и о́кръгъ землѣ, и безлю́дныи краи ... и всѣ ко́нцы зе́мли Блгч(с)тїємъ напо́лнилисѧ, розꙋмѣєшъ єй в҄ чо́мъ оушко́дити, а́лє нє змо́жєшъ (Київ, 1625 *Злат. II.* 129 зв.); Понєва́жъ бовѣмъ нѣкоторыи нєдозрѣлꙋю и без҄ часꙋ частокроть в҄ гости́нѣ подпали сме́рть, то єсть, в҄ мо́ри, и в҄ гора́хъ нєпроходи́мыхъ и без҄лю́дныхъ ... и морозахъ, и иныи вшєла́кїи сме́рти оутє́рпѣли (Київ, 1627 *Тр.* 37); А нє идє́тъ до мѣста которого, а́лє на мѣсцє пꙋстоє безлю́дноє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 426).

БЕЗМАЛА *присл.* Те саме, що **безмаль:** а господского великого и пресветлого празника безмала нє за тую нєфорємнꙋю процєсїю ѡ(т)стꙋпили, и с костела выкинꙋти (!) (Острог, 1587 *См. Кл.* 20 зв.); без

мала не всѣ бы турчилис, ибо истинно,.. и вавилонская музыка, и поганских наук блядословие руского народа з благочестивой и православной вѣры в прелесть латынскую мало не всѣх выкрало (1608-1609 *Виш. Зач.* 219);

мало не, мало що не: Паки мнимамы, дабы был другий Епифаний, силный в молитвѣ, без мала бы и Скарзѣ, если бы сам доброволнѣ произволил, того недуга свободится учинил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161).

БЕЗМАЛЬ *присл.* Мало, трохи: ба! безмаль южъ не такъ, бо хотяжъ по-Полску мовимо, але правъ и звычаевъ запомнилисмо (Київ, 1624 *Коп. Пал.* 958).

Див. ще **БЕЗМАЛА.**

БЕЗМЕЗНИКЪ *ч.* Некорислива людина, безсрібник: а в тои книзе єсть словъ ... рі стым бє(з)мезнико(м) (1489 *Чет.* 289).

БЕЗМЕЗДНО *присл.* Безплатно, даром, даремно: Егда час призовет и диявол своих учеников и гонителей на истинну воздвигнет, тогда и от таковых плодов покажися быти истинною насажден в церкви ... всуе и безмездно трудится (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 169).

БЕЗМЕНЪ *див.* **БЕЗМѢНЪ.**

БЕЗМЕСТИЄ *див.* **БЕЗМѢСТІЄ.**

БЕЗМИЛОСЕРДНЕ *присл.* Немилосердно, безжалісно: умерлымъ въ гробахъ недаючи спокойне лежати, оныхъ безмилосердне одирали (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 139).

Див. ще **НЕМИЛОСЕРДНЕ.**

БЕЗМИЛОСТЕНЪ, БЕЗЪМИЛОСТЕНЪ *прикм.* Немилостивий, немилосердний, безсердечний: Умеръ и богатый а бывъ невѣренъ и безъмл(с)тенъ (XVI ст. *НЄ* 149).

БЕЗМОЗКИЙ, БЕЗМОЗГИЙ, БЕЗМОЗКІЙ, БЕЗЪМОЗКГИЙ *прикм.* Безмозкий, безтямний, безглуздий, нерозумний: Значытъ то: не толко вера и сумненье твое завилое, але и овое пудло твое безъмозкгое, на которомъ ся поврозы покрутили (Вільна, 1599 *Ант.* 923); Алє ѡ глоупый и бє(з)мо́зкїй чл҃че (поч. XVII ст. *Проп. р.* 129); Албо роздмѣенъ же з҄ людми бє(з)мо́зкими и ѡста́тнимъ глꙋпство(м) и невѣдомостю ѡслѣплеными розмовлѧ́енъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 296); Єзопова то - о головѣ хорошой, але безмозгой баснь! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 589).

БЕЗМОЛВИЄ, БЕЗМОЛВІЄ, БЕЗМОЛЪВИЄ *с.* (*цсл.* безмълвиє) мовчання, безмовність, тиша: бєзмолвиє мл(с)тыни и вса вгодна бг҃ сими красотами радꙋєтса д҃ша (1489 *Чет.* 8 зв.); которы(х) догма(т) єстє са нє ꙋчили ... тѣснотою(ж) исти(н)ного жи́тїа и б(єз)мо(л)вїа до ра(з)ума х(с)ва єстє са нє тиснули (1598 *Виш. Кн.* 279); Слухай же ... брате, егда начнеш дѣло подвига своего, постом, молитвою, трудом и подвигом всегдашним, бдением во безмолвии, стрежися, абы еси не прочитал ни едино писание еретическое (1608-1609 *Виш. Зач.* 209); ѡво извѣщаю ... ижє єсми ся по чу(ж)ди(х) страна(х) скиталъ н҃нѣ жє ꙋвидѣхъ пристанищє ... м҃трє б҃жєи идєжє вєлиє бє(з)молъвиє (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1); перекладач ... написав, якобы Златоустый, сам чистившися и полеровавшися на благоразумие в безмолвии и отлучении от человѣк, иноком новым ... возбранял им тое ... освятитися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); *Образно* : И ви́дѣвши тоє ... ра(з)сꙋжда́ючи в собѣ са(м) в҄ затворѣ, тємницѣ бє(з)мо(л)вїа сєдачи яко ка́ко и ѡткꙋдꙋ бы в҃м(с) такоє ла(с)ки, да́ру б҃лжє(н)ства и святости доспѣти могли (1598 *Виш. Кн.* 268 зв.); **быти въ безмолвїи** — мовчати: Жєнѣ же оучи́ти нє повєлѣва́ю, ни владѣти мо́жемъ, но бы́ти въ безмо́лвїи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 920).

БЕЗМОЛВНИКЪ *ч.* Мовчальник, мовчун: Исихїй: Безмо(л)вни(к), мо(л)чали(в) (1627 *ЛБ* 209).

БЕЗМОЛВНЫЙ *прикм.* Мовчазний, безмовний, тихий, спокійний: островъ увесь называемый Дубовецъ с полемъ ... на тое затишное, безмолвное и безпечалное житие иноческого чину людемъ записуемо (Дубно, 1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 90); ярем креста христова, искусов борбы, подвигов во мысли и плоти к духом лукавым поднебесным во терпении взявши, преплыти ... и плоть и кровь потом тѣла и подвигом мысльнаго внимания во бдѣнии нощном, и дневном трезвѣнии, и присѣдѣнии мѣстном и безмолвном увялити и изсушити (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Фотій волѣлъ въ безмолвномъ монастыру живота докончити, нежели на столици патріаршеской седѣти (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 755).

БЕЗМОЛВСТВОВАТИ, БЕЗМОЛЬСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Жити у тиші: Ти́хо пребыва́етъ:

Безмольствѡ(т), въ ѡти́шіи пребывае(т) (1627 *ЛБ* 132); Овы́ … дѣ(в)ствомъ … непорѡ́чномѡ женихѡ Хр(с)тѡ прилѡчают'са … ѡ́вы́ оунижа́ючиса, ѡ́вы́ оуслѡгѡю-чи: ѡ́вы́ працѡючи, ѡ́вы́ без'мол'ствѡючи: єдины сторáкі ѡ́воцы принóсат', дрѡгі шест'десаторáкі (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 495 зв.).

БЕЗМУЖНАЯ *прикм. лише ж.* (*яка не має чоловіка*) незаміжня: innuba, безмужная (1642 *ЛС* 238).

БЕЗМЫТНЕ, БЕЗЪМЫТЪНЕ *присл.* Те саме, що **безмытно:** сторожу пилную на тых местцах казали мѣти, абы всакии кѡпцы … безмытне не проєжчали (Вільна, 1536 *ТУ* 62); Што тежъ есте просили и чоломъ били господарю его милости, абы его кролевъская милость рачылъ вамъ дозволити жита, ярыны … доброволне а безъмытъне до Кгданьска спускати (1554 *РИБ* XXX, 267); волю тако жъ вшелякого стану людемъ и купцомъ … на тотъ ярмарокъ прiѣздити … безъ вшелякого препагабанья мытниковъ нашихъ волно безмытне торговать, купчить и гандлевать вѣчными часы (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 283); Юско Абрамови(ч) … ве(л)ности ѡглєда(в)ши, волы моє черє(з) место доброво(л)нє и бє(з)мы(т)нє пропусти(л) (Володимир, 1602 *ТУ* 235).

БЕЗМЫТНО *присл.* (*без сплати мита*) безмитно: што жъ есмо перво сего дозволили ему [кгреку] въ панствѣ нашомъ … доброволнѣ и безмытно торговати по городомъ и мѣстомъ нашимъ (Петрків, 1526 *АЮЗР* I, 69); допущаемъ тымъ всимъ бояромъ и мещаномъ … везде въ панстве нашомъ Великомъ князстве Литовскомъ збожъя и живность всякую безмытно … куповати и товарми кождыми безмытно торговати (Вільна, 1562 *АрхЮЗР* 8/V, 139).

Див. ще **БЕЗМЫТНЕ.**

БЕЗМЫТНЫЙ, БЕЗМЫТЪНЫЙ, БЕЗЪМЫТНЫЙ *прикм.* (*який не платить мита*) безмитний: Наѡстáткѡ ѡ́бовѣмъ всѣхъ нáшихъ спрáвъ, зо всѣхъ годи́нъ живота нáшегѡ ѡ(т) без'мы́тного сѡдіи бѡдетъ пытáнє (Київ, 1627 *Тр.* 37); **безъмытный листъ** *див.* **ЛИСТЪ.**

БЕЗМѢНОВЫЙ *прикм.* Який стосується безміна, кантара. **вага безмѣновая** *див.* **ВАГА.**

БЕЗМѢНЪ, БЕЗМЕНЪ, БЕЗМѢНЬ, БЕЗЬМѢНЪ, БѢЗМЕНЪ *ч.* (*тур.* vezne, *ар.* uizna) (*міра ваги*) безмін, кантар: которыи ко(л)вѣ ме(ш)ка-ю(т) в мѣстє кие(в)ско(м)… торгѡ(м) са ѡбыхода(т) и в бѣзме(н) важа(т) и в локоть мѣра(т) … тыи вси … ма-ю(т) к ра(т)ушѡ … пла(т) давати (Київ, 1518 а. 1533 *Арх. Р.* фотокоп. 29); а которы(и) бы бра(т) не хотѣль на ѡ(б)сылане быти на тѡ(м) вина црк ѡ(в)наа законѡ(м)ъ карати и безмѣнь воскѡ (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); теперешни(и) староста ѡтъ каждого члвка … береть соли по два безмены (1552 *ОЧерк. З.* 9); а кого бы брата выбирали старѣиши(н)ство а ѡ(н) бы са зборона(л) без причины слушнои вине(н) дати г бе(з)мѣны воску (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); П.Мигаль … всю братию препросиль и три бе(з)мѣны во(с)ку … ѡ(д)даль (Львів, 1623 *ЛСБ* 1043, 36 зв.).

БЕЗМѢРИЄ *с.* (*цсл.* безмѣрие) те саме, що **безмѣрность:** вода ѡчищаєть ѡ(т) грѣха, погашае(т) полома страшны(х) и безмѣрие лихого грѣха (1489 *Чет.* 214).

БЕЗМѢРНЕ, БЕЗМѢРЪНЕ *присл.* Те саме, що **безмѣрно:** ины(х) многы(х) добродѣиствь свои(х) сты(х) чини(л) и(м) невымовне бе(з)мѣрънє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 164 зв.); зостáвте ма го(р)ко плáкати и не тѣшите ма, ани бовѣ(м) такóвы(м) плáчем' плáчѡ нынѣ, за котóрый бы(м) мѣль бы́ти гóден' нарѣка(н)а, ижъ бе(з)мѣрне плáчѡ (Острог, 1607 *Лѣк.* 13); Яко то кгды трафится празникъ св. Петра … хвалять его … преизлишне, безмѣрне (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 475); Знáиже якѡ ѡ́гнь тебѣ слѡжит', загрѣвае(т), просвѣщáєть, а если безмѣрне глѡпе бѡдеш' заживáти, тогда тебѣ принесе шкóдѡ, и смéрть (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.).

Див. ще **БЕЗМѢРНО.**

БЕЗМѢРНИЙ *див.* **БЕЗМѢРНЫЙ.**

БЕЗМѢРНО *присл.* Безмірно, сильно: моужь … радость и весѣлье // приимае(т) безмѣрно (1489 *Чет.* 168 зв. - 169).

БЕЗМѢРНОСТЬ *ж.* Безмірність, незмірність, надмірність: є(ст) то проти(в)но ба(р)зо дана тое, томѡ богатомѡ же вмѣсто ро(з)манты(х) мѡзы(к) або строуме(н)то(в) в'здыханіє бе(з)престані, мѣсто бе(з)мѣрьности па(н)ства теды є(д)нои кроплѣ хоче(т) воды (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 212); Преизáщество: Препмнóгѡ, превозложéніє, премнóжество, безмѣрность (1627 *ЛБ* 94).

Див. ще **БЕЗМѢРИЄ.**

БЕЗМѢРНЫЙ, БЕЗМѢРНИЙ, БЕЗМѢРЬНЫЙ *прикм.* (*значний щодо міри, кількості, сили вияву*) безмірний, незліченний, безмежний: б҃а испѹстила ѡ(т) безмѣрноє высоты вси англ(с)кие силы (1489 *Чет.* 52 зв.); вса зє(м)ла на которой живє(м) якъ єдина то́(ч)ка в посре́(д)кѹ не́ба … а нб҃са нб(с)ныє, єщє бо(л)шє бє(з)мѣрнѹю маю(т) ли́(ч)бѹ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 79 зв.); ВєлєрѢчїє: Безмѣрноє блєкота(н)є,… вєлмо́жность сло́въ (1627 *ЛБ* 14); Неисче́тный: Нєзли́ченый, безконе́чный, безмѣрный, конца́ и личбы нѣма́ючій (Там же, 74); immensus, безмѣрни(й) (1642 *ЛС* 226); Цр(с)тво твоє споко́йноє, и вѣрноє, ѹ вели́чествѣ сла́вы безмѣрноє (Чернігів, 1646 *Перло* 16);

довготривалий, безконечний: Та́а то жена … стогна́намъ вели́кимъ крича́ла, кгды пръворо́дного сп҃а роди́ла … кгды са кръвъ сло́въ са стрѹменами точи́ла, безмѣрьныи бо́лѣзни, претерьпѣва́ла тогда́ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56 зв.).

БЕЗМѢСТЇЄ, БЕЗМЕСТИЄ *с.* Непристойність, недопустимість: и та(к) и(ж) пришло вє(л)ми постыдѣтиса на(м) таково(му) бє(з)местию щого велми дивнє и телеснє смущаюса и(ж) вра(г) прелѹкавы(и) (Новогородок, 1592 *ЛСБ* 213); indecor, безѡбразие, безмѣтие (*у Київському списку XVII ст. правильно:* бє(з)мѣстїє - *Прим. вид.*) (1642 *ЛС* 232).

БЕЗМѢСТНО *присл.* Непристойно, неприпустимо: Болши есть бог от короля и царя; сии толко властию сородство людское превосходят, а плотию и кровию, и смертию всѣм ровни суть; тѣмже безмѣстно и безслювѣсно есть от сих, иже у властѣх земных забавление имут, веселитися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

БЕЗМѢСТНЫЙ *прикм.* Неприпустимий, непридатний: Ненадо́бны(и): Бє(з)мѣстны(и), … нѣна́що незго́жі(и) (1627 *ЛБ* 74).

БЕЗНА *див.* **БЕЗДНА.**

БЕЗНАЧАЛНЕ *присл.* (*про Трійцю в християнській релігії*) (*не будучи створеним, існуючи вічно*) відвічно, споконвічно: Дх҃ъ с(т): ѡбщій, пре(д)вѣчнє безнача́лнє неро(з)дѣлнє (Чернігів, 1646 *Перло* 11 зв.).

БЕЗНАЧАЛНЫЙ, БЕЗНАЧАЛЬНЫЙ *прикм.* (*про Бога і триєдине божество*) (*який існує відвічно, не маючи початку*) відвічний, споконвічний: онъ … вьвидѣлъ оу б҃а оп҃а є(г) безначалного сп҃а (1489 *Чет.* 43); Ѡ(т)че безнача(л)ныи, сынѹ же родите(л), // христе сынѹ его живота подате(л) (к. XVI - поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 86-87); Отець єст Богъ … безначалный, вѣчный (Вільна, 1600 *Катех.* 55); Ста́рость, знаменѹєть долгыготоу́ вѣковъ, и безчи́сленноє множество ча́совъ, и безнача́лноє (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 ненум.); Мы же вѣрим єдиного только сты(х) всѣ(х) дх҃а розоумѣємо быти ст҃го безначально(г) цр(с)твѹющаго зоуполыюго б҃а (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 51); А в той бы́тности бо(з)кой, сѹть трі́ Персо́ни ро́зніи, безнача́лніи, в персона(л)но(и) истотѣ, несли́тнїи (Чернігів, 1646 *Перло* 11).

БЕЗНОГІЙ *прикм.* Безногий: тамъ же … не застали ничого, толко … дей худого, а безногого, а схоралого коня (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 77);

у знач. ім.: пока́жѹтъся и безърѹки(и), и бє(з)ноги(и), слѣпы́(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 145 зв.).

БЕЗНОСЫЙ, БЕЗНОСЪ, БЕЗЪНОСИЙ *прикм. у знач. ім.* Безносий. Вл. н.: Иванъ безъноси(и) (1649 *РЗВ* 37); Калинъ Бє(з)носъ (Там же, 177); Мѹсѣ(и) Бє(з)носы(и) (Там же, 402 зв.).

БЕЗОАРЪ *ч.* (*фр.* bezoard, *іт.* belzuar, *ар.* badizahr, bazahr) (*протиотрута*) антидот: побрал … шкатулка з олейками розмантыми: з дриякъвою, алькермесомъ, сервистаномъ и с килъку безоаров (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 654).

БЕЗОБРАЗЕНЪ *див.* **БЕЗОБРАЗНИЙ.**

БЕЗОБРАЗИЄ *с.* Непристойність, неприпустимість: indecor, безѡбразие, безмѣтие (!) (1642 *ЛС* 232).

БЕЗОБРАЗНИЙ, БЕЗОБРАЗЕНЪ *прикм.* (*цсл.* безобразьныи) **1.** Безформний, аморфний: Горноє же мѣсто его [воздоуха] горачієє барзо, ѡгневидно, само по … естествоу безобразно (Почаїв, 1618 *Зерц.* 11); informis, безобра(з)ни(й) (1642 *ЛС* 236).

2. Огидний, огидливий, потворний, неподобний: Что явнє видимо нѣтъ стра(ж)дєши, мр҃твъ, на(г), бє(з)ѡбразє(н), уби(т) и поврьже(н) лежиши (1599 *Виш. Кн.* 218).

3. Непристойний, поганий, жахливий: тако(же) и … вы … того не вѣдаєте … и(ж) то(т) крыкъ аєрные воздѹхи прелетѣвши, всѣ нб(с)ныє крѹги прошикѹвшы, ѹ пр(с)тла ст҃ыа Тр҃цы са ѡпирає(т), и ваше мѹчителство и непра(в)дѹ до ко(н)ца ѡбнажає(т), голѹ

безобра(з)нѹ бє(з)вєсты(д)нѹ як єдинѹ машкарѹ (1598 *Виш. Кн.* 310 зн.); сопротивные духовному разуму слова его, и голы и безобразны евангелскому и апостольскому согласию, поставляю их пред очи ваши на пляц (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 163); indecorus, нелѣпи(й), безωбразни(й) (1642 *ЛС* 232).

БЕЗОБРОННЕ *присл.* (*стп.* bezobronnie) беззахисно: кнѧз Роман ... безпечнє, а безωброннє седел, где ... тот Валентый Желехъ ... // ... зрадливе в ночы дирєю з гаркабѹза чотырма кѹлами пострелилъ (Вільна, 1565 AS VI, 275-276).

БЕЗОБРОННЫЙ, БЕЗЪОБРОННЫЙ *прикм.* (*стп.* bezobronny) безборонний, беззахисний: и к томѹ ... рокѹ про(ш)лого ... в за(м)кѹ нєсѹхоє(ж)ско(м) слу(г) приятелє(й) моихъ ... ѹ ночи зра(д)ливє и шко(д)ливє бє(з)ωбро(н)ныхъ порани(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 274); тумультъ великий людей ... нападши на мене на томъ мосту Глущецкомъ, окрутне а нелитостиве безъобронного чоловѣка, барзо схорялого збили, змордовали (Володимир, 1598 *АрхЮЗР* 3/I, 143).

БЕЗОВОЦНЫЙ *прикм.* (*стп.* bezowocny) (*який не дає плодів*) безплідний, неплідний: жебы́смо як' дерево бє(з)ωво́цноє, до ωгнѧ вѣчного пекє́лного ωдосла́ны не были (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 492).

БЕЗОДНЫЙ *прикм.* Бездонний. *Образно* : Минаючы ѹни(т)скѹю безоднѹю ямѹ если мило Спсєніє, абы(с) не лѣни(л) приходити и присылати (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.).

БЕЗОДНА *ж.* Безодня: Бє́здна, Безо́днѧ, про́пасть, глѹбо́кость, мнώзство мнώгоє вώдъ, окиѧ́на (1627 *ЛБ* 6); *Образно* : але мы оуставичнє ... за́вшє по во́дахъ глѹбо́кихъ и стра́шныхъ, по безо́днахъ з' велı́кимъ нєбєзпєчє(н)ствомъ, шкодли́вє, и до́лгω пла́ваємω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 102).

Див. ще **БЕЗДНА.**

БЕЗОИСТЛѢНИЄ *с.* (*цсл.* безъистлѣние) нетлінність: бъ ... поновлѧєтъ плоть на безои(с)тлѣниє (1489 *Чет.* 254 зв.).

БЕЗОКИЙ *прикм.* Невидимий. *Образно* : помєнє́ный їєродїа́конъ Вита́лїй, в' краи на́шы Литов'скїє ... прыє́халъ, хо́тєчы наѹкъ Бо(з)ски(х) пе́р'люю, пр́икладом' стго Вар'лаа́ма: до слѹ́жбы Бжоє прыва́би(т) Їωаса́фа ... // єсли́бы єго, смртъ без'ώкая без' ча́сѹ не пор'ва́ла (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2 зв. - 3 ненум.).

БЕЗОРУЖНІЙ *прикм.* Беззбройний, неозброєний, *заст.* безоружний: На гоненія бо и апостолы [Христос] посла́в, на бѣды и скорьби ити им завещав, И безоружніи на брани посла́ни, абы были языци спасе́ни (к. XVI ст. *Укр. п.* 81).

БЕЗОРУЖНО *присл.* Беззбройно, *заст.* безоружно: Мало що и(х) позосталы(х) безωрѹжно вышли на пѣши(х) нωга(х) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181).

БЕЗОТВОЛОЧНЫЙ, БЕЗЪОТЪВОЛОЧНЫЙ *прикм.* Невідкладний: А так я тебе сим листом моим навпоминам, абы Твоѧ Милость,.. зложивши рок, право дал и справедливост безωтволочнѹю наконец вделал (Київ, 1558 AS VII, 38); мы ... напоминаємъ, Абы вм ωто водлу(г) жалобы котораѧ достаточнє ѹчинена будеть, пну песочинъскому, и тому слузе его паньцы(р)ному справедливость скуточную и безъωтъволо(ч)ную ѹделали (Кременець, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 72).

Див. ще **НЕОТВОЛОЧНЫЙ.**

БЕЗОТВѢТЕНЪ, БЕЗЪОТВѢТЕНЪ *прикм.* **1.** (*який не має виправдання*) невиправданий: Безотвѣтен бу́деш пред царем роспя́тым и от святых его ста́неш ся проклятым (к. XVI ст. *Укр. п.* 77).

2. (*який не несе відповідальності*) безвідповідальний: Аще хтω мı́рьскихъ ра́ди дѣль и справъ ω(т) сщє́н'ныхъ сьбώръ оудала́тисѧ боудѹтъ, и па́ствинѹ свою презира́ти ... мы же ω си́цєвыхъ да боудємъ безω(т)вѣтни прєдъ Бгомъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 19).

БЕЗОЧНЕ *присл.* позаочі, за очі: кгды бы ты(ж) кто хотѣ(л) ω(т) да́скала сына своє(г) на потрє́бу и́нѹю взя́ти, те́ды не бє(з)ώчнє ани прє(з) кого и́ного, то(л)ко самъ своє́ю ωсо́бою ... взя́ти єго має(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 7).

БЕЗОЧНЫЙ *прикм.* Те саме, що **безокий.** *Образно*: Дрѹги(м) разо(м) оука́зѹєтсѧ члкъ тѣло(м) яки́мсь слѣпы(м) и без'о́чны(м), которомѹ за о́чи Бгъ всемогѹщїй подає(т) ты́х же прелюжо́ны(х) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 2 зв.).

БЕЗПАЛКО *ч.* Безпалько. Вл. н.: харъко безъпа(л)ко (1649 *РЗВ* 135).

Див. ще **БЕЗПАЛЧИЙ, БЕЗПАЛЧИКЪ, БЕЗПАЛЫЙ.**

4 738-4

БЕЗПАЛЧИЙ, БЕЗЪПАЛЧЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безпалько, *діал.* безпальчий. Вл. н.: Яцько безъпа(л)чы(и) (1649 *РЗВ* 204); Иванъ Бе(з)па(л)чи(и) (Там же, 381 зв.).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧИКЪ, БЕЗПАЛЫЙ.**

БЕЗПАЛЧИКЪ *ч.* Безпалько. Вл. н.: У Степана Безпалчика: двое кони зъ возами, то все контовало копъ дванадцать (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 217).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧИЙ, БЕЗПАЛЫЙ.**

БЕЗПАЛЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безпалий. Вл. н.: Семенъ Бе(з)палы(и) (1649 *РЗВ* 150 зв.).

Див. ще **БЕЗПАЛКО, БЕЗПАЛЧИЙ, БЕЗПАЛЧИКЪ.**

БЕЗПАМЯТНЕ *присл.* (*не задумуючись*) несвідомо, безтямно, безпам'ятно: але трвати в' грѣсѣ и в' нем' бе(з)памѧ(т)не валѧтисѧ, ѡстатнюю наводитъ погибель (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 26).

БЕЗПЕННО *присл.* Без грошових стягнень: а хто бы колве хотѣлъ въ тотъ Прилѣпъ вступатися ... мы маемъ тое въ правѣ заступати ... такъ, какъ бы его милость самъ и по немъ будучіи потомки держати безпенно, вѣчно, въ впокои (Новогородок, 1518 *АЮЗР* 1, 59).

БЕЗПЕРЕСТАНИ *присл.* Те саме, що **безперестанку:** што презъ целый день безъ перестани чинили, такъ же жаденъ зъ замочку выйти ... не могъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11).

Див. ще **БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПЕРЕСТАНКУ, БЕЗПЕРЕСТАНЪКУ *присл.* Безперестанку, безперестанно, безперестану, постійно: мешкаючи я ... в стане малженьскомъ часъ немалый, и ... завжды, уставичне, без перестаньку, дознавала есми // ... отъ его милости ку собѣ великую ... ласку и милость малженскую (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 321-322); Тое справивши рѫкодѣлїе возми, не ѡдачи анѣ примѫшаючи себе, до читанѧ и рѫкодѣлїѧ, жебысѧ в' томъ без' перестанкѫ знаходити (Київ, 1625 *Кіз. II.* 200); овыѣ слѫжбы нашѣ Створителеви Бгѫ безперестанкѫ ѡ(т)давали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 15).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПЕЧАЛНЫЙ, БЕЗЪПЕЧАЛНЫЙ, БЕСПЕЧАЛНЫЙ *прикм.* Безтурботний, безжурний, спокійний: если то оуслышитъ игемонъ мы его оутолимо, а ва(с) безъпечалныхъ оучинимо (1556-1561 *ПЄ* 123); не вм(с)ли ... славою вѣка сего коронѫетесѧ, в' достатка(х) беспеча(л)ны(х) и роскошны(х), я(к) в ма(с)лѣ плываете (1598 *Виш. Кн.* 274); Отѡ юж' ближей до на(с) збавенїе наше настѫпило ... до доброѣ и безпечноѣ, до тихоѣ и безпечалноѣ пристани приплынѫлисмѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56); Бе(з)печалный. Dolorum e(t) molestiaru(m) expers. Nulla tristitia affectus (1650 *ЛК* 425).

БЕЗПЕЧЕНСТВО, БЕЗПЕЧЕНЪСТВО, БЕЗПЕЧЕНЬСТВО, БЕЗЪПЕЧЕНЪСТВО, БЕЗЬПЕЧЕНСТВО, БЕСПЕЧЕНСТВО *с.* (*стп.* bezpieczeństwo) **1.** Те саме, що безпечность у 1 знач.: Бо кгды бы еси водлугъ перного росказанья нашого ку той роботе того замку нового пилыность вчинилъ, вжо бы до того часу самъ съ поддаными нашими въ лепшомъ безпеченьстве тамъ мешкалъ (1551 *АрхЮЗР* 8/V, 50); много бе(з)пече(н)ствѫ коро(н)номѫ на то(м) належи(т), абы жаденъ чѫжоземецъ, зваща люде греческого законѫ з' земль тѫре(ц)кихъ до панствъ нашихъ не приходили (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 209); тоежъ и тепер чинимо, жадаючи и упоминаючи, абы упрейме верность ваша жалем брати своих, у везене забраных, и так значною шкодою своею побужени, для остережения власного безпеченства (Краків, 1605 *ЧИОНЛ* XV-3, 130); ѫтвержденїе: Бе(з)печность, безпеченство, змоцне(н)е, оумоцне(н)е, по(д)крѣпленїе (1627 *ЛБ* 142); Безпеченство Alacritas (1645 *Уж.* 41 зв.);

гарантія, забезпечення: наказѫемъ пану Кѫрилови абы ... того ся записѫ вырѣкъ вызнавши же тые огороды за пѣнязѣ це(р)ковные су(т) куплены и право на бра(т)ство абы ѫлилъ для лѣпшого бе(з)пече(н)ства це(р)кве на пото(м)ные часы (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 8 зв.); Объявлене то есть отцевское, то есть церкве фундаментъ, то есть безпеченство вѣчности (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 346); сторона позваная противко праву посполитому и бе(з)печенъству актовъ таковы(х), право(м) посполитымъ и конъституциями ѡбварованы-

ми, чинячи и винъ на таковых заложоныхъ не ωбавляючи(с), зославъшы умы(с)лнє на то(т) актъ люде(и) по(д) ωсмъсотъ служалы(х) (Ісайки, 1643 *ДМВІІ* 237).

2. Те саме, що **безпечность** у 2 знач.: Нѣгды собѣ не ωбѣцꙋ(и) бе(з)пече(н)ства в то(м) животѣ, хо(т) бы(с) добрїй сѧ зда(л) собѣ зако(н)ни(к), або набо(ж)ны(и) пꙋсты(н)ни(к) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19); завжды молитвы и мольбы ω нихъ до всемогꙋчого Бга чинити: бо тыхъ здоровіє и помыслность нашимъ єст безпечєнствомъ и покоємъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 931).

3. Те саме, що **безпечность** у 3 знач.: то єсть повинность наша королевская, с хути и милости, нашой, все доброе и пожиточное зъ наболшимъ безпеченствомъ Рѣчи Посполитое и подданыхъ нашихъ отъ непріятель … опатровати и забигати (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 284);

опіка: Поготовю по смерти хвалены быти маютъ, гды одержатъ Доволство з богатства … Безпечєнство з можности, и Пошанованьє з годности (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3).

4. Те саме, що **безпечность** у 4 знач.: скором ся тое горилъки напил, страх мене уже оминулъ и безпеченъство ми приступило (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 504); а прето абысь с певны(м) безпечєньство(м) могъ чинити що ко(л)векъ хочешъ, завшеса впро(д) радъ нижли почнешъ чинити (Острог, 1614 *Тест.* 146).

5. Те саме, що **безпечность** у 5 знач.: Злы(х) люде(и) за(с) бе(з)пече(н)ство з пыхи збы(т)наго розꙋмлєна вчинає(т)сѧ, а наконе(ц) на ωшꙋканасѧ самого себе ωбе(р)не(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 19); а той [Саркаръ] з великимъ безпече(н)ствомъ, и смѣло(ст)ю, Всхо(д)нюю крайнꙋ бꙋрачи, и гꙋбачи грековъ в ней знайдꙋючи(х)сѧ проходилъ (Київ, 1627 *Тр.* 658).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНЬЄ.**

БЕЗПЕЧЕНЪ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕЗПЕЧЕНЬЄ *с.* Те саме, що **безпечность** у 3 знач.: Далъ намъ справу вельможный князь … ижъ онъ на урочищу Пиратинѣ … для безпеченья и заслоны панствъ коронныхъ, подлугъ правъ посполитыхъ … замокъ … будуетъ, мѣсто садитъ и закладаетъ (Краків, 1592 *АрхЮЗР* 7/III, 297).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНСТВО.**

БЕЗПЕЧИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* bezpieczyć) **1.** (кого) Обіцяти безпеку (кому): Мошко Мисанови(ч) … ωповеда(л) … и(ж) … во(и)тъ коростеновъски(и) … не маючи … до мене жадное потребы … узвавъши мене до дому своего и бе(з)печивши мене … звеза(л) и мучи(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59).

2. (*від кого*) Захищати, обороняти, забезпечувати: еще хотечи собе тымъ слушней и безпечней от так неласкавого брата обваровати и безпечити, покорне и унижоне просит (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 128).

БЕЗПЕЧНЕ, БЕЗПЕЧЪНЕ, БЕЗЪПЕЧНЕ, БЕЗЪПЕЧЪНЕ, БЕСПЕЧНЕ, БЕСПЕЧЪНЕ *присл.* (*стп.* bezpiecznie, *стч.* bezpečne) **1.** Те саме, що **безпечно** в 1 знач.: тогди на(м) богданꙋ воєводи да є(ст) ωпа(т) слобо(д)но и доброволно и мирно и безпечнє и бе(з) жа(д)нои шкоды выити из землѧ королѣ полского (Ясси, 1510 *Cost. DB* 473); ωтъ ωстрога боло(н)емъ видно зъ за(м)кꙋ ходѧтъ по водꙋ бе(з)печъне (1552 *ОЧерк. З.* 15); тую мою скри(н)ку … рачили вм … постави(т) в склепе штобы бе(з)печъне ω(т) ωгню и ω(т) запрева(н)ѧ ω(д) зе(м)ли (Київ, 1592 *ЛСБ* 1035, 36); прото на все барзо радъ позволи(т), яко(ж) сѧ са(м) до того завсегды примовлєт, и яко видимо мало мысли(т) о синодѣ, але болше яко бы могъ безпечне доехати пре(д) тоурки на столицꙋ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 49); И пришло до того, же вже тамъ ани жертвы светое беспечне приносити не можешь, ани въ маленькій звоночок зазвонити (Вільна, 1608 *Гарм.* 187); не маете се чого обавлят; безпечне до нас едте (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 473).

2. Те саме, що **безпечно** в 2 знач.: князь … Роман … безпечне, а безωбронне седел (Вільна, 1565 AS VI, 275); протожъ беспечне в склѧно(м) а всемъ прозрочистомъ кгмахꙋ мешкалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 91); въ которой [избе] пани Корсаковая на тотъ часъ зъ гостми … безъпечне седила (Київ, 1633 *КМІЇМ* I, дод. 542); А ми будемо с тобою жити на вѣки безпечне (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 24).

3. Те саме, що **безпечно** в 3 знач.: a hdy by ludy peneżnyi zawżdy obecne meszkały, tohdy jak zamok onyi Zwinohorodski może bezpieczne zabudowan byty (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 23); и(з) нею [правдою бжїею] переставати бе(з)печне маєть (Острог, 1587 *См.*

Кл. 2); свт҃ѣ(и)шего патріа(р)ха намовля(и)те до Львова, бе(з) жадное тръвоги, и бе(з)печне неха(и) едеть (Львів, 1590 *ЛІІБ* 4, 1136, 2, 30, 2); Ино въ томъ ся беспечне упевняю, ижъ гдѣ ся въ тыхъ пяти толко обачышъ, же болшей упору, анижли правды наслѣдуешъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 119); мы ... безпечне то твердимо, ижъ соборовъ святыхъ ухвалы заховуемо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 591); Великого жъ старана приложити имъ потреба, абы сыно(в) своихъ ... пре(д)ставили // Хр(с)ту ... на страшномъ дню ... мовачи бе(з)печне тыи слова (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 904-905).

БЕЗПЕЧНЕЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙ.**

БЕЗПЕЧНЕЙШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕЗПЕЧНО, БЕЗПЕЧЪНО, БЕЗПЕЧЬНО *присл.* **1.** (*без загрози небезпеки, без страху*) безпечно: ено Вашей Милости ... покорно прошу, рач ми ... моя ... пани через посланца якого Вашей Милости ωтписати, ижбых мог безпечно до Вашей Милости приехати и в целости зас ωтехати (Степань, 1544 AS IV, 413); замкнѹлъ то в недостигненыхъ свои(х) сѹ(д)бахъ, которыхъ ткнутися розѹмы лю(д)скими такъ бе(з)печно, якъ соломѣ огня (Острог, 1587 *См. Кл.* 12 зв.).

2. Спокійно, безтурботно: Седели бе(з)печьно на тотъ часъ за переми(р)емъ которое есть г(с)дрю нш҃омѹ с татари и тѹ(р)ки (1552 *ОБЗ* 142 зв.); Та(к) все бе(з)пе(ч)но было я(к) пе(р)ше (1582 *Кр. Стр.* 68 зв.); Безбѣдно: безѹпадкѹ, безъ трѹдности, безпечно (1627 *ЛБ* 5).

3. Без вагання, сміливо, впевнено, рішуче: во всемъ кры(в)ды бж҃ие на нихъ справедливостю святою поискано абы имя бж҃іе в люде(х) ... и помноженіе все(г) доброго безпечно ч(с)тно славило (Київ, 1590 *ЛІІБ* 4, 1136, 32, 1); И тако реку, хотя жь безпечно, прости мя, господи, коли бы не тѣ чюдотворные тѣла в теперешнем вѣку и разслабленном остали, без мала не всѣ бы турчилис (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

БЕЗПЕЧНОСТЬ, БЕЗПЕЧНОСТЪ, БЕСПЕЧНОСТЬ *ж.* **1.** Безпечність, безпека: а тыи яръмарки маютъ черезъ тыдень стояти и вси люди посполитыи маютъ въ нихъ добрую безпечность и доброволенство мети приехати, и отъехати, и торговати (Вільна, 1528 *АрхЮЗР* 5/I, 36); мѣста, села поосаживалъ и тымъ немалую безпечность Рѣчи Посполитой, паньствамъ и подданымъ нашимъ учинилъ (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 287); вода бовѣ(м) зимностю псуется, а теплю(м) оумягѣйшается, яко в мѣстѣ поря(д)но(м) ицно(ст) его е(ст) покой и бе(з)печно(ст) мещанъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215); Ѹтвержденіе: Бе(з)печность, безпеченство, змоцне(н)е ... по(д)крѣпленіе (1627 *ЛБ* 142).

2. Спокій, безтурботність: Ѡ(т)рада: Оулже(н)е, фолга, безпечность, дѹфа(н)е ... переста(н)е, волно(ст), покой (1627 *ЛБ* 146); А дарѹй намъ цр(с)тва твоего правдивогω свободѹ и безпечность вѣчнѹю (Чернігів, 1646 *Перло* 15 зв.).

3. Захист: Оповежено ... ижъ он водлугъ правъ и волностей посполитыхъ шляхетскихъ ... ку покою и безпечности панствъ нашихъ коронныхъ замок будует и мѣсто садитъ (Варшава, 1591 *Тр. ПЛК* 52); надѣя заисте добра и моцная е(ст) хр(с)тіано(м), бе(з)печно(ст) оупадаючи(х) ср(д)це(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295).

4. Впевненість, сміливість, відвага: Але цо за причина смѣлости моеи. Безпечности двери до ωсобы твоеи Ѡтворила мнѣ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); Извѣство: Певно(ст), безпечно(ст), ... опасство (1627 *ЛБ* 45).

5. Зухвалість, сваволя: И тω, прошѹ усилне, бѹдь мѹ въ то подобный Принати рачъ то(т) дарѹ(н)къ, хо(ч)же не з го(д)ныи Ѡсобы твоеи: лечъ самая сердечность Принята нехъ бѹдетъ, а прощена безпечно(ст) (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); Неωбиновеніе: Безпечность, по(д)сланіе, дръзновеніе (1627 *ЛБ* 147).

Див. ще **БЕЗПЕЧЕНСТВО, БЕЗПЕЧЕНЬЄ.**

БЕЗПЕЧНЫЙ, БЕЗПЕЧЕНЪ, БЕЗПЕЧЪНЫЙ, БЕЗЪПЕЧНЫЙ, БЕСПЕЧЕНЪ, БЕСПЕЧНЫЙ, БЕСПЕЧОНЪ *прикм.* **1.** (*який не має в собі небезпеки, захищає від якоїсь небезпеки, гарантований від небезпеки*) безпечний: не бѹдѹчи есмо ωт него панства нашого безпечни, казали есмо панам радам нашим ... великого князства Литовского самимъ и землю всю рѹшити ... и поготовѹ быти кѹ ωбороне панства нашого напротив того неприятеля (Краків, 1538 *AS* IV, 155); тую мою скри(н)ку ω(т) и(х) ωзе(м)ши ѹ захова(н)и своемъ бе(з)пе(ч)номъ рачили вм поstави(т) в склепе (Київ, 1592 *ЛСБ* 1035, 36); оуторѹй на(м) бе(з)печнѹю дорогѹ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 209); за тымъ нихто своего права ани вольности безпечен уже не будет

(Львів, 1605-1606 *Перест.* 39); такъ те(ж) и ростро́пны(м) безпе́чный при́стоїть давай (Острог, 1614 *Тест.* 167); хтожъ межи та́къ мно́гими стра́стами тогω тѣла, и межи та(к) части́ми ле́пами и пова́бами тогω свѣта, безпе́чною и ненарѹшо́нною доро́гѹ пожи́тїа своегω прова́дити мо́жетъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

2. Спокійний, безтурботний: там в том дворку малъжонку его менованую, безпечную, шляхтянку учтивую, правом и покоем посполитым объварованую … заставши … з дворка … уступит казали (Луцьк, 1523 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); а мене, яко невѣсту безпечную, вывлекши з воза, сам особою своею … змордовал и зранилъ (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 444); в' ѹти́скоу в' стра́хѹ і в' мордова́нїю, ни єдино ω(т)починенїє безпечноє, албо со(н) оу поко́ю не боу(де)тъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 32); былъ бымъ безпе́ченъ, жебы́сѧ ко́ждый Правовѣрный в' томъ за оусо́пшихъ приноше(н)ю по доста́ткѹ … оупе́внити и оумоцни́ти могъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 152); Неблазне́нный: Безпе́чный, незблѹ́дный, я́ко пѹ́ть (1627 *ЛБ* 71).

3. Відважний, сміливий, впевнений: єді́нъ наученыи в' законѣ прислоухова́ючисѧ словѹ(м) хвы(м), боу(д)учи, беспеченъ в' науцѣ своеи пристоупилъ надѣва́ючисѧ вловити вь яко́и ωмы́лности г҃а (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 296 (на полях); Єсли члонка своего не жа́ловалъ в' бо́ю То́тъ си́лный Ри́мскїй Ри́церъ, що рече́шъ поко́ю Якъ борони́лъ ω(т)чи́зни Сце́вола безпе́чный, З' которого повста(л) Ро́дъ Могилωвъ серде́чный (Київ, 1632 *Євх.* 299); Вотѹ́йте мѹ в' то́мъ ро́кѹ, свѧтобли́вымъ Пора́дкомъ; бы́ти, поча́ткомъ щасли́вымъ // Абы южъ за́вше та́къ ишла безпе́чна Ро́та стате́чна (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв. - 8).

4. Зухвалий, жорстокий: Дрѣзостны(и), дрѣзкїй: Бе(з)пе́чны(и) … невстыдли́вый (1627 *ЛБ* 30); Людскїи грѣхи, каралъ беспечными словы (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 14).

5. *У знач. ім.* Вл. н.: ти(ш)ко бе(з)пе(ч)ный (1649 *РЗВ* 19 зв.).

БЕЗПЕЧНИЙШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕЗПЕЧНѢЙ, БЕЗПЕЧНЕЙ, БЕСПЕЧНЕЙ, БЕСПЕЧНѢЙ *присл. в. ст.* (*спокійніше, певніше, гарантованіше від небезпеки*) безпечніше: для того видить ся ихъ милости, абы посылокъ який людми большими былъ, на што бы они пры томъ будованью огледатися и тымъ беспечней оную роботу кончыти могли (Петрків, 1552 *АрхЮЗР* 8/V, 78); скри́на тестаме(н)тѹ // за́вше лю(д) ї́ильскїй … длѧ переплыва́нѧ іωрда́нѹ оуперѣжа́ла, жебы дрѹгїє до землѣ ωбѣцова(н)но(и) бе(з)печнѣй пришли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206 зв. - 207); Слыша́ле(м), бовѣ(м) часто, же бе(з)печнѣй є(ст) слѹ́хати и прїймова́ти порадѹ нѣ(ж)ли давати (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 17 зв.); каза(л) столе́цъ велми ди́вный спра́вить, а ланцѹ́хи желѣзными мо́цне оуваза́ть, абы такъ бе(з)пе́чней моглъ сѣдѣть (серед. XVII ст. *Хрон.* 463).

Пор. **БЕЗПЕЧНЕ, БЕЗПЕЧНО.**

БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ, БЕЗПЕЧНЕЙШИЙ, БЕЗПЕЧНЫЙШИЙ, БЕЗЪПЕЧЪНЕЙШИЙ, БЕСПЕЧНЕЙШИЙ, БЕСПЕЧНѢЙШЫЙ, БЕСПЕЧНѢШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** (*певніший, надійніший, гарантованіший від небезпеки*) безпечніший: теперъ еси самъ то узналъ и хвалишъ тотъ новый замокъ, ижъ естъ лепший и безпечнейший ку обороне (1551 *АрхЮЗР* 8/V, 50); го́ры лѣсы е́зера верте́пы везе́нѧ яски́нѣ … безпечнѣйшїе, абовѣмъ в ты(х) пр(о)роцы албо ме́шкаючи албо погроу́жени боу́дѹчи // прр(о)ковали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 84 зв.-85); иншїе звѣра́та гды но(ч) настоу́поуєтъ в' ѧмы вхо́дѧ(т) якъ в' ме́шканѧ бе(з)печнѣйшее (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255); ходи где хо́че(ш) … а не на(и)де(ш) онои доро́ги взгорѹ, анѣ бе(з)печнѣ(и)шеи на долѣ, Єдна доро́га кр(с)та ст҃го (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 5); которые то речи … были для безъпечънейшюго схованья даные (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 586); кгды проте(с)туючи(и), будучи бе(з)пе(ч)ны(и)ши(и) трохи здоро(в)я своего ω(т) ребелиза(н)то(в) … в дому свое(м) в Се(л)цу … в року тепере(ш)ны(м) … зкгва(л)тили и по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

2. Спокійніший, певніший: Бо за тою единостью могутъ вже быти беспечнейшыми зъ своими церъквами (Вільна, 1599 *Ант.* 855).

Пор. **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕЗПЛОДЕНЪ *див.* **БЕЗПЛОДНЫЙ.**

БЕЗПЛОДІЄ, БЕСПЛОДІЄ *с.* Даремність, марність, безплідність: та(м)того бы ся на(м) сорома ѹбоѧти потреба, а нн҃ѣ покаѧтисѧ, да не поставлены

бѹде(м) з нашего нинѣшне(г) житїа бе(з)плодїе(м) пре(д) ѡны(м) страшны(м) и нелицемѣрны(м) сѹдїею (1598 *Виш. Кн.* 276); дхи(ж) лѹкавїи по(д)нб(с)нїи ... в хр(с)тиа(н)ствѣ наше(м) владѣю(т) ω(т)нюдѹ же за невѣрїе и бесплодїе нine попѹщены є(с)мо в запѹстѣнїе, з нашею правъславною вѣрою (1599-1600 *Виш. Кн.* 199).

БЕЗПЛОДНЕ *присл.* (*без нащадків, без дітей*) безплідно: Те(ж) кгды бы котораѧ жона будѹчи замѹже(м) бе(з)плодне ѹме(р)ла маючи не(в)ное внесе(н)е за выправою ω(т) родичо(в) своихъ ... таковое внесе(н)е засе в то(т) же до(м) с которого вышла ве(р)нутисѧ мае(т) родичо(м) ее, которые заму(ж) выправи(ли) (1566 *ВЛС* 65 зв.); внуки мои ... не сплодивъши по собе потомъства, мели с того света безплодне зыйти (Липівка, 1581 *АрхЮЗР* 8/III, 329).

Див. ще **БЕСПЛОДНО.**

БЕЗПЛОДНЫЙ, БЕЗПЛОДЕНЪ, БЕЗЫПЛОДНЫЙ *прикм.* **1.** (*який не має потомства*) безплідний, бездітний: ω вдовы бе(з)плодные которые дете(и) не мають (1566 *ВЛС* 62 зв.);

у знач. ім. : Рече бо и Василий Великий о безплодных, толко одежду носящих (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 246);

(*про рослин*) безплідний, неродючий: Єв(г)листа выписоуе, якъ іс послалъ по ωслѣ и якъ смоковницоу безъпло(д)ноую оусоушилъ (1556-1561 *ПЄ* 170); На которѹю ... письма ... пересторогѹ ... нашi ... Панове добре помнѧчи, а правдивое ... Бга позна(н)е ... и вѣрѹ ... не бе(з)пло(д)ными в ви(н)ницы его лѣторослми оказати сѧ оусилѹете, але при иныхъ побожныхъ ... справахъ ... своихъ ... особливе сѧ кохаете (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 5 ненум.).

2. Безрезультатний, марний, даремний, безплідний: Латинскому же навѣту не внимайте и красной лжи хитрословесия их не удивляйтеся, зане есть мертва и безплодна (1588-1596 *Виш. Кн.* 141); тыи покрадают слово ... и [вѣрѹ] самѹю ωставлѧю(т) пѹстѹю бе(з)пло(д)нѹ въ добры(х) дѣла(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* N 29515, 192).

(*такий, від якого немає користі*) безплідний: То ли и х(ст)а дѹрны(м) ... наречете которы(и) видѣвши Архиерее и пастырѣ бе(з)плодные, мѣста це(р)ковные в широки(х) ревеѣенда(х) позасѣдалые ... на про(с)ты(х) сѣтоткателе(и) рыболовѡ(в) вложи(л) (1598 *Виш. Кн.* 289).

Див. ще **НЕПЛОДНЫЙ.**

БЕЗПЛОТНЫЙ, БЕЗПЛОТЕНЪ, БЕСПЛОТНЫЙ *прикм.* Безтілесний, безплотний: беспло(т)ный архистратигъ ре(ч) еи (1489 *Чет.* 36 зв.); Множество же аггльское, нѣ прибываетъ, нѣ оумалѧетсѧ, не родѧтъ бо сѧ, нѣ оумираютъ, понеа(ж) безъплотны соу(т) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 1 зв.); тая унѣа нѣчого своего власного нѣ маетъ, але въ постатѣ чужой оказуется, якъ бѣсове берутъ на себе тѣло з офѣр дымовъ, приносимыхъ имъ отъ чародѣевъ, будучи сами бесплотными (бл. 1626 *Кир. II.* 15); Бе(з)плотныи. Carne carens. Incorporalis. Incorporeus (1650 *ЛК* 425); **безплотные силы** *див.* **СИЛА.**

БЕЗПОГРѢШНЫЙ *прикм.* Непогрішимий, правильний: Бе(з)погрѣшный. Certus. Non errabilis (1650 *ЛК* 425).

БЕЗПОДОБНО *присл.* Дуже, сильно: тое твое зданье ганилъ безподобно ап(с)лъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 8 зв.).

БЕЗПОЖИТОЧНО *присл.* Даремно, безкорисно, некорисно: не лучше ли радуешися ... о оном, при цари обрѣтающимся, нежели о домолѣжни, с тобою пребывающим и безпожиточно валяющимся (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

Див. ще **НЕПОЖИТОЧНО.**

БЕЗПОЖИТОЧНЫЙ *прикм.* Безкорисний, некорисний: че(м) сѧ ты смѣе(ш) зъ инока, ижъ онъ не оумѣе(т) с тобою говорити, и тра(к)товати // я(к) пѹстое коло млын(н)ое крѹтѧчи а выворочаючи бе(з)пожито(ч)ный то(т) язы(к) (1596 *Виш. Кн.* 245-245 зв.).

Див. ще **НЕПОЖИТОЧНЫЙ.**

БЕЗПОЛѢЗНЫЙ *прикм.* Марний, безкорисний: да не увязнет кто в прелести сего безполѣзного свѣту (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 237).

Див. ще **НЕПОЛѢЗНЫЙ.**

БЕЗПОРОЧНО *присл.* Сумлінно, бездоганно: Тобѣ бголюбе(з)ному гедиωну болобану и(ж) єси пробачи(л) боя(з)нь бжию ... понужаешисѧ ... послоушє(н)ство свое къ намъ всегда ... ω(т)давати бе(з)поро(ч)на (!) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255, 1); благаймо Єго, жебы и намъ скарбъ Дха своего даровати рачилъ,

ꙗко бысмо во всѣхъ приказа́нахъ Єго бє(з)поро́чно и чи́сто жи́ти... могли (Вільна, 1627 *Дух. б.* 189).

Див. ще **НЕПОРОЧНО.**

БЕЗПОРОЧНЫЙ *прикм.* Непорочний, невинний: свѣтелъ празни(к) мт҃и господнѧ сє пришєствиє безпорочныя невѣсты (1489 *Чет.* 78).

БЕЗПОСРЕДНЕ *присл.* Безпосередньо, прямо: ономꙋ я(к) Па́стырꙋ Рѡссі́йскогѡ Блгч(с)тїа зако́ннє и Пра́вилнє нале́жномꙋ звы́клоє послꙋше́нство бє(з)посре́днє ѡ(т)даючи, тꙋю с(т): Ла́врꙋ ве́длꙋгъ звы́чаевъ єй старожи́тны(х) з Мітропо́лїи Кі́євскои вынатꙋю, са́мымъ Патріархи(м) справова(л) дозо́ромъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 29).

БЕЗПОСТАВЕНЪ *прикм.* Нестриманий, нестримний: и въ на́шей поста́вѣ бываетъ ве́длꙋгъ бо(з)коѣ ѧ́спости: ѧ́лє до видомо́ѣ поста́вы, бє(з)поста́венъ бꙋдꙋчїй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 869).

БЕЗПОТОМНЕ, БЕЗЪПОТОМНЕ, БЕЗЪПОТОМЪНЕ *присл.* Без нащадків, без потомства: дворъ пустовский ... по смерти Ивана Билдея, мельника, безпотомне зошлого, правомъ кадуковымъ ... на насъ припалъ (Вільна, 1582 *АрхЮЗР* 8/V, 231); князь ... ча(ст) свою чє(р)ньчи(ч) по(з)ваному записа(в)ши право(м) заста(в)ны(м) бє(з)пото(м)нє ꙋмє(р) (Луцьк, 1597 *ЛНБ* 5, II 4049, 69 зв.); сынъ єє безъпотомънє часꙋ недавъного такъже зъшолъ (Люблін, 1630 *ЛНБ* 103, 2010, 10); па(н) Я(н) Модзоле(в)ски(и) ... оповеда(л) ... кгды ѡ(н), приєхавши до має(т)ности своє(и) дедиччно(и) (!) ... ча(с)ти ѡ(д)ноє за(с)тавою заведеноє была (!) (*позн. вид. — Ред.*) зо(ш)лому с того света пану ... Трыпо(л)скому в пе(в)но(и) сумє пинезє(и), которы(и), безъпото(м)нє с того света зшє(д)шы, за(с)таву свою ... ѡсєротелую зо(с)тави(л) (Житомир, 1649 *ДМВН* 180).

БЕЗПОТОМНОСТЬ *ж.* (*відступність потомства*) бездітність: Проро́чица Анна моли́твою и по́сто(м) Самꙋи́ла зача́ла, и нарꙋга́нѧ бє(з)пото́мности по(з)бы́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 65); А жона єгѡ Анна... ѡпла́ковала вдо́вство и бє(з)пото́мностъ свою (Там же, 756).

БЕЗПОТОМЪНЫЙ *прикм.* (*який не має дітей, нащадків, потомства*) бездітний, безплідний: Єго Мил ... тую сыновицу Ихъ Мил ... до малженьства ... взялъ, на право посполитоє ... неоглєдаючисє ... и чого Боже уховай по зейстью єє безпотомъномъ, потомъкомъ єє прирожонымъ до всего служачого уближенью и нарушенью, оферуючисє о то з Ихъ Мил. посполу ... яко справа только належати будетъ (Володимир, 1615 *ИКА* дод. 112).

БЕЗПОТРЕБНЕ *присл.* Без потреби, даремно: кажъды(и) хто кольвекъ конь маєтъ а (в) погоню ѡдинъ дрꙋгого выправꙋєтъ ѡ двꙋконь а лежати бє(з)потребнє на поли не пови(н)ни́ (Вінниця, 1552 *ОВін. З.* 132 зв); посылаю тобѣ ... чтыры червоныи золотыи ты гляди абысь не тратилъ безпотребнє ... понєважъ я ѡны(х) з великою працою досталъ и потомъ моимъ (к. XVI ст. *Розм.* 64 зв.); безъпотре́бнє та́къ мно́го тала́нътовъ срѣбра назбира́лемъ понева́жъ мнѣ южъ до живота не нале́жатъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 122); маєтность иногды кре́внымъ, пови́ннымъ, доста́нымъ, бє(з)потрєбнє даємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 709).

Див. ще **НЕПОТРЕБНЕ.**

БЕЗПОТРЕБНЫЙ, БЕЗЪПОТРЕБНЫЙ *прикм.* Непотрібний: ѡ дьяволє(х) не оуспоминаимо ... бє(з)потребны(х) словъ не говорѣмъ (1489 *Чет.* 339 зв.); и иные имє(н)я помененые ꙋ нєє ѡтымовали великиє тежъ кривды ... и мо(р)дерьства дѣлали и трудности безъпотребные задавали (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79); великаѧ ва́сни и ненависть межи лю(д)ми с того поправлєнѧ всчаласѧ, тѧгнучи за собою много трꙋ(д)ностей и ꙋтра́тъ бє(з)потре́бныхъ неви(н)нє (Острог, 1587 *См. Кл.* 15); Мѣрность во все́мъ, была емꙋ ѧ́кобы приро(д)на: по́кармъ и на́пой скро́мный и во(з)де́ржный ... гнѣвъ бє(з)потре́бный нѣгды (Вільна, 1620 *См. Каз.* 18 зв.); Аза́жъ всѣхъ о́ныхъ збаве́нныхъ слꙋ́въ, ѧ́кобы плю́(н)ныхъ и бє(з)потре́бныхъ мимо себе не пꙋскаємѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 950).

Див. ще **НЕПОТРЕБНЫЙ.**

БЕЗПОХИБНЕ *присл.* Безпомилково, непомильно, непохибно: Ви́делъ бє(з)похи́бнє яко то́тъ же ла́икъ, коли́ сѧ ѧ́вными га́дками при всѣхъ ничо́го не бꙋдова́ло, и́ншїє спо́собы до того́ подава́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 54 зв.); Безпохибне, нєѡмы(л)нє (1643 *Уж.* 50).

Див. ще **НЕПОХИБНЕ.**

БЕЗПРАВЄ, БЕЗПРАВЪЄ, БЕЗПРАВЬЄ, БЕЗЪПРАВЄ *с.* Беззаконня; несправедливість: гды было годинъ зо две въ ночъ, видячи панъ Василей

таковый кгвалтъ и безправе, же ся вже о самого и о приятель его здорове съ пилностю старали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11); па(н) ясликовски(и) ωповеда(л) ... // ... и на(с) проси(л) абы(х)мо на ωглєда(н)є того кгва(л)ту и бє(з)пра(в)я ... та(м) до жо(р)ницъ єхали (Жорница, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18-18 зв.); Отожъ въ тотъ часъ, коли ся тое (безправе) деяло, вси слепы были (Вільна, 1599 *Ант.* 835); понєва(ж) ω(н) въ та(к) вєлико(м) бє(з)прави и ȣкри(в)жє(н)ю свое(м) ... Вм(с)тя(м) жалобȣ свою напєро(д) пєрєклада(л) (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398); помєнєныє панове ... смели.., кгру(н)ты по(з)ваны(х) ... далєко вєджа(т),.. зачимъ сторонє по(з)вано(и) в кгру(н)та(х) вєликоє уближє(н)є и утяжє(н)є, а затымъ бє(з)правъє ... будутъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 193); панъ Янъ Трємъбицьки(и) ... ωхороняючи цєлости права своєго ... // ... абы жа(д)ноє бє(з)правъє такъ праву, яко и добромъ своимъ прє(з) акъцию тєпєрєшънюю нє заходило ... повторє протєстовалъсє (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 252-253); таких кгвалтовъ и безправя од их мл, наступуючых, ежелибы есче далей мели быти чыненыє, оферуючыє не могучы терпѣти (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 357); **безправє учинити (вчинити)** *див.* **УЧИНИТИ; безправє чинити** *див.* **ЧИНИТИ.**

БЕЗПРАВНЕ, БЕЗЪПРАВНЕ *присл.* Те саме, що **безправно:** жаловали нам ... зємане Волынскии ... што ж княгини ... дєржала под собою близкость их, имєна, ȣ Волынской зємли ... бєзправнє (Вільна, 1507 AS III, 44); жалова(л) намъ фєдо(р) григо(р)євичъ сєнюта ... што(ж) дє(и) ты по смє(р)ти ω(т)ца ... в ы(и)мє(н)а(х) по нємъ зосталы(х) ... свово(л)нє и бє(з)правнє спустошє(н)є вєликоє чинишъ (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3); имє(н)я тыє гаврило ... и(з) жоною ... кн҃зю ... пузынє ȣпусти(л) ... которы(и) // ... бє(з)правнє ... много кгру(н)ту ... поωра(л) просо(м) и и(н)ши(м) збожъємъ посєя(л) (Кременець, 1580 *ЛНБ* 103, 16/Ic, 1898, 25-25 зв.); место ковєль ... привласчаючи собє по небо(ж)чикȣ кн҃зю аньдрєю ... бєзъправнє и ωвшємъ кьва(л)товнє дє(р)жатъ (Володимир, 1590 *ЖКК* II, 187); має(т)но(ст) є(г) вла(с)ную всю ω(т) мала и до вєля ωтобра(л) и бє(з)пра(в)нє єси є(г) по(г)рабі(л) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); А потомъ ... бȣдȣчи позваныє знєваживши право посполитоє и вины в нє(м) ωписаныє мо(ц)но кгвалтовнє а бє(з)правнє за потужно(ст)ю своєю ... млы(н) забудова(в)ши пожи(т)ки з нє(г) собѣ бєрєтє (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); самы(х) протє(с)туючихъ, яко и по(д)даныхъ ихъ з має(т)ности и(х) ... забра(в)ши кгва(л)то(в)нє и бє(з)пра(в)нє до Кулажи(ч), дє(р)жавы своє(и), ω(т)провади(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 208).

БЕЗПРАВНИКЪ *ч.* Той, хто діє незаконно, самочинно, беззаконник: Беззакóнникъ: Злóсникъ, нєцнóта ..., бє(з)прáвни(к), нєсправєдли́вый (1627 *ЛБ* 5).

БЕЗПРАВНО *присл.* Незаконно, самочинно: тамъ же ... шкоды и грабежы ... бє(з)пра(в)но починєныє то єстъ взято стрє(л)бу гаковницъ дєся(т) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23).

Див. ще **БЕЗПРАВНЕ.**

БЕЗПРАВНЫЙ, БЕЗПРАВЪНЫЙ, БЕЗЪПРАВНЫЙ *прикм.* Незаконний, беззаконний, протизаконний, самочинний: для которых дей кривдъ и безправных грабежов прогнал з Ощова чотырох чоловеков моихъ, подворищных (1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 121); И проси(л) мєнє ... во(и)тови(ч) корє(ц)ски(и), // абы ... тои бє(з)правны(и) грабє(ж) ω(т) пна Богдана Стрыбыля до книгъ за(м)ку г(с)дръского житоми(р)ского было записано (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54-55); про то приказую абы в.м. ... тотъ безъправный грабежъ з винами и з навезками поворочали и во всемъ наконецъ усправедливили (Вінниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 388); Тогды су(д) нинє(ш)ны(и) кгро(д)ски(и) ... тоє справы выслуха(в)шы ... за бє(з)пра(в)ны(и) грабєжь ... сумою всєю полъторы тисєчы(и) сорокъ золотыхъ и сє(м) золоты(х) по(л)ски(х) сторонє поводово(и) ... присȣдилъ (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 2); Того(ж) року ... да(л) є(с)ми два по(з)вы ... за (д)вєма рємисами ... за ω(д)ною рємисою ω кгва(л)товны(и) и бє(з)пра(в)ны(и) грабє(ж) а за другою за дєкрєтомъ трибуна(л)скимъ ω ро(в)ны(и) ро(з)дѣлокъ кгру(н)тȣ (Люблін, 1618 *ЦДІАЛ* 181, 2, 322, 4 зв.); за которымъ таковымъ кгвалтовнымъ и безправъным поступком своим, право посполитое зкгвалътивъшы ... в вины за то в нем написаные ... попали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 351).

БЕЗПРАВЬЄ *див.* **БЕЗПРАВЄ.**

БЕЗПРЕДѢЛНЫЙ, БЕЗЪПРЕДѢЛНЫЙ *прикм.* Безмежний: Ты всѣмъ створе́намъ справꙋешъ … И в҆ мо́рскихъ безнах҆ глꙋбо́кости, И въ всей безъпредѣлной широ́кости (Чернігів, 1646 *Перло* 16); Али́ и тꙋ Рꙋка́ твоа́ вседержа́щаѧ Цр҇ствꙋетъ … На Нб(с)ной недозри́мой высо́кости, // И въ мо́рскихъ бе(з)днах҆ глꙋбо́кости, И въ без҆предѣлнωи широ́кости (Там же, 69-69 зв.).

БЕЗПРЕДѢЛНѢ *присл.* Безмежно: Неꙋста́виѣ: Безпредѣлнѣ, без҆ замѣре́ніѧ кре́сꙋ и грани́цѣ (1627 *ЛБ* 76).

БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗЪПРЕСТАННЕ *присл.* Те саме, що **безперестанку:** А то вчиниламъ такъ для збавленья души моей, яко и для вѣчной памяти … Михайла Вишневецкого, абы … мольба до Господа Бога завше безпрестане отправоватися могла (Вишнівець, 1619 *АЮЗР* II, 72); А за таковы́и добродѣства егω: оумѣлъ емꙋ вѣрою слꙋжи́ти, и во́лю егω с҇тꙋю твори́ти и егω вели́чество безъпреста́нне хвали́ти (Чернігів, 1646 *Перло* 8 зв.).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЇ, БЕЗЪПРЕСТАНИ, БЕЗЬПРЕСТАНИ *присл.* Те саме, що **безперестанку:** онъ … велики(м) голосо(м) поча(л) вопити бе(з)престани (1489 *Чет.* 93 зв.); Ино мы бачачи Его Милости верьныи заслꙋги … которыи Его Милость нам почал ещо з молодых своих лѣтъ чинити … гдеж и теперь … без престани то чинит … И мы … то вчинили в томъ замкꙋ Его Милости Чернеховѣ дали … мѣсто садити и корчмы мѣти (Вільна, 1529 *AS* III, 342); которые [кривды] ми сѧ з стороны вм҇а набо(л)шъ ω(т) хмеля бе(з)пре(с)тани дею(т) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 278); мы пѣ(с)ни вѣспое(м) твоемоу погребенїоу. которого жь херовими и серафими безьпреста́ни хвала(т) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 16 зв.); але тꙋ(т) хр(с)тїане млі҇и чинѣмо доброе покы(с)мы еще живы, бо е(ст) то проти(в)но ба(р)зо данѧ тое, томꙋ богатомꙋ же мѣсто ро(з)маиты(х) мꙋзы(к) або строуме(н)то(в) в҆здыханїе бе(з)престанї (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 212); Того-же року шелъ дождъ зсе лѣто безъ престани (поч. XVII ст. *ЛЛ* 76); вѣрнымъ … Христїа́нωмъ далъ кр(с)тъ, кото́рымъ // … знамена́ючи лица́ свои, оубѣга́ли ω(т) ωбли́ча лꙋка́, то́ есть ω(т) … ко́зни бѣсо́вской, кото́рою оуѧзвлѧ́ютъ бе(з)преста́ни ср(д)ца вѣрныхъ лꙋка́выи дꙋхове (Київ, бл. 1619 *О обр.* 66-67).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАНКУ *присл.* Те саме, що **безперестанку:** Были … двѣ нѣкїи Инокїнѣ, кото́рыи едно́мꙋ …мꙋжꙋ…оущипли́выми слова́ми досажа́ли безпреста́нкꙋ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 156); Ла́ска в҆ пра́вдѣ бе(з)преста́нкꙋ з на́ми вкорене́нна и спо́ена з молоды́хъ лѣтъ... Єстъ (1627 *Дух. б.* 73); за́вше сѧ веселѣте: бе(з)преста́нкꙋ молѣтесѧ, во все́мъ дѧ́кꙋйте (Київ, 1634 *МІКСВ* 312).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАННО *присл.* Те саме, що **безперестанку:** они же … и нынѣ безпрестанно и неусыпно на естество человѣческое борют (1588-1596 *Виш. Кн.* 137); память смертную всѣгды в клѣти сердечной видѣти и безпрестанно поминати и на всяк час черту и день отходу надѣятися и готовитися (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); когда хотѣлъ еси ба(р)зо набожнимъ показатися … то ми(с)ль твоя ходила по (с)ка(р)бахъ … безпреста(н)но лѣтала около гꙋменъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 274); клобꙋко(в) ба́рзо малы(х) ꙋживаю(т), бе(з)пре(ст)а́нно вде(н) и вночи, небо(л)ши(х), е(д)но що могꙋ(т) го́ловꙋ//ωкри́ти (серед. XVII ст. *Кас.* 5-5 зв.).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, НЕПРИСТАННО, БЕЗПРЕСТАНЯ.**

БЕЗПРЕСТАННЫЙ *прикм.* Безперестанний, безперервний, безупинний: А што(ж) ино(к) не вмѣе(т) беседовати с тобою … альбо его пытае(ш) ω бо(р)бѣ дх҇а с тѣло(м), и бе(з)преста(н)но(м) ме(ч)танїи мыслью(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 237 зв.); Панъ докторъ … присмотрѣлся добре безпрестаннымъ многихъ козаковъ, отъ пановъ Полскихъ … розными способами оскорбленныхъ и бѣдствуемыхъ … плачамъ и опеляціямъ, до мене заношенныхъ (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73).

Див. ще **НЕПРИСТАННЫЙ.**

БЕЗПРЕСТАНЯ, БЕЗПРЕСТАНА *присл.* Те саме, що **безперестанку:** до мєнє особливый лист ... Твоа Милость писал, даючи вєдати ω шкоды замков ѹкраиных, которыи са становат без престана ωт поганства Татар (Вільна, 1547 *AS* IV, 528); помо(г)ли є(с)мо ва(м) ... нє мы(с)лячи и нє шацуючи ничого напєрє(д) того ко(ш)ту накладо(в) которыи ω(т) на(с) ѹложєны ѹ тую свєтую цє(р)ко(в) бє(з)прє(с)таня поки ся а(ж) ско(н)чила будова(н)є(м) (Вaслуй, 1561 *ЛСБ* 34).

Див. ще **БЕЗПЕРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНЕ, БЕЗПРЕСТАНИ, БЕЗПРЕСТАНКУ, БЕЗПРЕСТАННО.**

БЕЗПРИЧИННЕ *присл.* Безпідставно, безпричинно, без причини: а тєпє(р) ... ту(т) у вєзє(н)ю сєди(т) за выступо(к) сво(и) и(ж) приєха(в)ши до места мєнє ... врадовника мє(ст)ского... бє(з)причи(н)нє а бє(з)ви(н)нє на ры(н)ку зсоромоти(л) и (з)ша(р)па(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 68).

БЕЗПЧОЛНЫЙ, БЕЗЪПЧОЛНЫЙ *прикм.* Такий, у якому нема бджіл: маетъ уже пожитки всѣ на себе брати и привлащати, зъ деревомъ бортнымъ, зо бчолами и безъпчолными (Туричини, 1598 *АрхЮЗР* 6/I, 268); арендовали есмо имєня наши ... съ пасєками, зъ деревомъ бортнымъ, такъ зо бчолами яко и безъпчолными (Полона, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 284).

БЕЗРАЗСУДНО *присл.* Безрозсудно, нерозважливо, нерозсудно, легковажно: Еще на смѣшное отрыганиє бабского богослова отвѣщаєм //...и чюдимся: или ума изступил ... или мнѣнномудро ... и безразсудно духом мирским обьюродѣвши, так отрыгал, коли молвить: "Вопросит кто бѣгателя в горы, чему бѣгает от человек" (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241-242).

БЕЗРАЗУМНЫЙ *прикм.* (*цсл.* бєзразумный) (*про тварин*) (*нездатний мислити, розуміти*) нерозумний: чл҃къ въ чєсти бѹдѹчи нє зрозѹмѣлъ, прилѹчилса къ звѣрáтωмъ бє(з)рáзѹмны(м) и стáлса и(м) подóбный (Острог, 1588 *Сур.* 5).

Див. ще **БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ, БЕЗРОЗУМНЫЙ, НЕРАЗУМНЫЙ, НЕРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗРОЗМЫСЛЪНЕ *присл.* Безрозсудливо, нерозважливо: Пытáю ва(с) за(с), добрє ли в то(м) лати(н)скіє овца чинa(т), и(ж) пáстырє(и) єсли и нєправо ходачи(х) вида(т), и сопроти(в)но зáконѹ бж҃їю ... знаю(т) и ... вида(т), ωны(х) нє то(л)ко нє ωстєрєгáю(т) и нє ωбличаю(т) ... алє єщє ... за нúми бє(з)розмúслъне послѣдѹю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

Див. ще **НЕРОЗМЫСЛНЕ.**

БЕЗРОЗСУДНЫЙ, БЕЗРОСУДЕНЪ *прикм.* Безрозсудний, нерозважливий: Безрозсудный ... и сей отступникъ, же ся за выреченую правду на Михаила ... гнѣваетъ, и за тимъ которому голдуетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1090); котóрый нынѣ мѹдръ и рєчивúтъ, зáвтра тóй простáкъ и безросѹденъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1013).

Див. ще **НЕРОЗСУДНЫЙ.**

БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ *прикм.* (*про тварин*) (*нездатний мислити, розуміти*) нерозумний: Звыкли вапи духовные папѣжского вызнаня ловити [людей] и до оное матнѣ, яко безрозумливую рибу огромностю болта своего, то естъ//мовы поважное и грозное ... заганяти (1603 *Пит.* 94-95).

Див. ще **БЕЗРАЗУМНЫЙ, БЕЗРОЗУМНЫЙ, НЕРАЗУМНЫЙ, НЕРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗРОЗУМНЕ, БЕЗРОЗУМЪНЕ *присл.* Безрозсудно, нерозважливо, нерозумно: Зажъ бовѣмъ припроважене тое можетъ ся розумѣти посвяченемъ? Можетъ! якъ бачимо у отступниковъ; але безрозумне и безъ жадной слушности! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 630); Сн҃ъ мой сєй ... покѹтѹ оучинúвши за то, што безрозѹмнє оучинúлъ (Київ, 1627 *Тр.* 29); а далей ... месяца светые Богу Въсемогучому посвещоные ... безрозумъне зпрофановали, олътари ... потовъкли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

Див. ще **НЕРОЗУМНЕ.**

БЕЗРОЗУМНИКЪ *ч.* Нерозумна людина: онъ безрозѹмникъ забылъ того, и нєвдáчникомъ сстáвшиса (!) нєсправєдлúвє Пáна своéго здрáдилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 430).

БЕЗРОЗУМНЫЙ, БЕЗЪРОЗУМНІЙ *прикм.* **1.** Нерозумний, нерозважливий, нерозсудливий: О бє(з)розу(м)ныи галати хто(ж) ва(с) по(д)мануль (II пол. XVI ст. *КА* 410); котóрогω вóли, рáдамъ, сѹдωмъ и вырокомъ впротивъ ити, нє толкω марногω єстъ чл҃вка и бє(з)розѹмного, алє и прєвротногω и нєзбо(ж)ногω (Вільна, 1620 *См. Каз.* 6 зв.); Нєразѹмнїи:

Безърозꙋмнїи (1627 *ЛБ* 76); Блюзнѣрцею Каїафъ смѣлє называєтъ, Ѡдѣньє бєзрозꙋмный на собѣ шарпаєт (Львів, 1631 *Волк.* 7); Бєзрозꙋмный лакомца, и такъ оужє збогачє(н), єщє єднак, пропастню свою нєсыть показꙋєт (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 651);

у знач. ім. : дивъ мя, же такъ неосторожне, або насъ за таковыхъ мѣти хотятъ, або самыхъ себе за безрозумныхъ подаютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 532).

2. (*про тварин*) (*нездатний мислити, розуміти*) нерозумний: звыкли наши дховные … ловити и до ѡное матнѣ яко бє(з)розꙋ(м)ноую рыбоу … заганати (1598 *Розм. пап.* 52); Шкодити абовѣмъ иншимъ, нижєй прирожєна єст, штобы самоє нѣмоє и бєзрозꙋмноє быдло абы чинило, нє розꙋмѣю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 951); вдачнѣй далєко бє(з)розꙋмныхъ слꙋхаєтъ быдлатъ рыкана, нѣжъ чловєка валаючогоса бє(з) покꙋты в спросностахъ грѣховныхъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

Див. ще **БЕЗРАЗУМНЫЙ, БЕЗРОЗУМЛИВЫЙ, НЕРАЗУМНЫЙ, НЕРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗРОЗУМНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*розумово обмеженіший*) нерозумніший, нерозсудливіший: Гдє бовѣм оумножилса грѣхъ, тамъ ѡбфитовала ласка. Видишъ, же на(д) быдло бєзрозꙋмнѣйшими былисмо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 295); Птаки припоминаєт Г(с)дь, показꙋючи, насъ бєзрозꙋмнѣйшими быти нѣж ѡни, и до завстыжєна приводитъ насъ (Там же, 365).

Пор. **БЕЗРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗРОЗУМСТВО, БЕЗРОЗУМЪСТВО *с.* Безрозумність, нерозважливість: Кгды(ж) та(к) нєба(ч)нє спросно и внєтє(ч)нє, на зацныє особы … бачєнья мѣти нє хотѣлъ, алє всѣхъ ровно и посполꙋ бє(з)розꙋмъствомъ блꙋдами и глꙋ(п)ствомъ почти(л), толко абы єго та(к) бгъ и люди добрыє чтили (Острог, 1587 *См. Кл.* 6); жє бы насъ того пєкєлного бє(з)розоу(м)ства гъ бъ … при старожитной вѣрѣ нашой задєржати рачилъ, о тоє єго просимо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 200).

Див. ще **НЕРОЗУМСТВО.**

БЕЗРОСУДНЕ *присл.* Безрозсудно: Нє ѡпоусти(л) гъ бъ надарємнє єго такого ро(з)мыслꙋ абы таки(м) прикладо(м), и на(с) научи(л) и нє бє(з)росꙋднє до рєчє(и) вєлики(х) торгати са (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 209).

Див. ще **НЕРОЗЪСУДНЕ.**

БЕЗРУКИЙ, БЕЗРУКІЙ, БЕЗЪРУКИЙ *прикм.* **1.** *У знач. ім.* Безрукий: нѣмый нє можєтъ формы вымовѣти, а бєзрꙋкій нє можєт на дѣта влити (Вільна, 1627 *Дух. б.* 130).

2. *У знач. ім.* Безрукий. Вл. н.: там же до тои буды чернец церковный, яко собе имя менил, Ларион Безърукий … жадное причины … с тым скаржучим се не маючи, а снат за росказанем … отца архымандрыта самого … соромоти словы неучтивыми почал (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 344); Фє(с)ко бє(з)рꙋки(и) (1649 *РЗВ* 30 зв.).

БЕЗРУЧКО, БЕЗЪРУЧЪКО *ч. Діал.* безручко "безрукий". Вл. н.: Васи(л) Кляпъ, атама(н) шумски(и) … с помочниками своими Лєпуком а Васюко(м) Бєзручкомъ, пєрєнємши … Ко(н)драта Коваля на доброво(л)но(и) дорозє … окру(т)нє збили (Житомир, 1584 *ЛЖМУ* 103); Лєско Безърꙋчко (1649 *РЗВ* 374 зв.).

БЕЗРАДНО *присл.* Безладно: гдє в той ча(с) кривбрность в бєзрадно живꙋчихъ, гдє в сребрѣ коханаса, и з набыткѡ(в) кохана, и ѡ(т) нихъ нєзлѣтованаса (Львів, 1642 *Час. Слово* 270).

БЕЗСИЛНЫЙ *прикм., перен.* (*нездатний переконати*) безсилий, безсильний: Проходилє(м)са мыслию … во ѡтповѣ(д)но(и) кни(ж)цє, ѡ(т) ва(с), православны(х), на соборь выданнꙋю кни(ж)кꙋ проти(в)ко ва(с) в бєрєстїю чєрє(з) того то помєнєного дѣєпіса, и вѣдѣлє(м) почрълало мысли ра(з)ума єго, ѡ(т) которого істо(ч)ника іли стꙋ(д)нѣ, то(т) вынальзо(к) чрьплючи, за(с) в во(з)дꙋхъ тщєгласіє тоє мни(м)аючи ва(с) ухват(и)ти тыми словы и бє(з)си(л)ными вымыслы ѡтрыгнꙋ(л) (1599 *Виш. Кн.* 212).

БЕЗСКОРБНЫЙ, БЕЗСКРЪБНЫЙ, БЕСКОРБЕНЪ *прикм.* Безтурботний, безжурний: божество есть его бестрастно и бескорбно (1489 *Чет.* 131); А за бє(з)ско(р)бноє житїє учини(л) собѣ и свои(м) папє(ж) пу(р)кгаторїоу(м) по смрьти (1599 *Виш. Кн.* 219); Алипїй: Бєспєчалны(и), бє(з)скръ(б)ны(и) фрасꙋ(н)кꙋ нє маючьй (1627 *ЛБ* 174).

БЕЗСЛАВИЄ *с.* Безслав'я, ганьба: ignominia, бє(з)чє(с)тиє, бє(з)славиє (164? *ЛС* 224).

БЕЗСЛАВНЫЙ, БЕЗСЛАВНИЙ *прикм.* Безславний, ганебний: Чємꙋ(ж) вы на тѣло цє(р)ковноє хꙋлитє … лѣпшє хотачи бєзславны(х) чло(н)ковъ, сами ѡ собѣ въ црство нбсноє, нє(ж)ли со очима

слѣпыми или наставника(ми) пре(л)щены(ми) в геєнꙋ вни(и)ти (1598 *Виш. Кн.* 282); ignominis, бе(з)славни(й) (1642 *ЛС* 224);

у знач. ім. : Реченіє же Ва́ше таковы(и) подобны(и) о́бразъ но́ситъ. Яко ω(т) ꙋбоги(х) до богатого, яко ω(т) просты(х) до хитрого, яко от бе(з)славнаго до славного прибѣгли єстє (1598 *Виш. Кн.* 294); А з҄ людій … ко́ждый тамъ на сꙋдъ в҄ стра́сѣ … ста́витисѧ мꙋсит҄: бога́тый и оубо́гій … // … сла́вный и бе(з)сла́вный (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 43-44).

Див. ще **НЕСЛАВНЫЙ.**

БЕЗСЛАСТЇЄ *с.* (*тяжке, гірке почуття*) гіркота: Не сла́дость: Ско́рбъ, тꙋга съ тѧ́жестію, мерзе́но(ст), бе(з)сла́стіє, бо́лѣсть, те́скно(ст), бри́дкост҄, несма́чность, не ми́ло(ст), не весе́ло(ст), невдѧ́чность, смꙋтокъ (1627 *ЛБ* 76).

БЕЗСЛОВЕСЕНЪ *див.* **БЕЗСЛОВЕСНЫЙ.**

БЕЗСЛОВЕСНО, БЕЗСЛОВѢСНО *присл.* **1.** Нерозважно: Бе(з)слове(с)но є(ст) тако ро(з)умѣти: пꙋтъ бо хвъ цѣ(л) стои(т), а тыє на поги́бе(л) … ω(т)падаю(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 253).

2. Нерозумно, безрозсудно: Болши есть бог от короля и царя; сии толко властию сородство людское превосходят, а плотию и кровию, и смертию всѣм ровни суть; тѣмже безмѣстно и безсловѣсно есть от сих … веселитися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 243).

БЕЗСЛОВЕСНЫЙ, БЕЗСЛОВЕСЕНЪ, БЕСЛОВЕСНЫЙ *прикм.* **1.** (*який не володіє даром мови*) безсловесний: показалъ бе(з)словеснымъ скотомъ словеснымъ голосо(м) говорити (1489 *Чет.* 68 зв.); Левъ царствꙋетъ безслове́снымъ звѣремъ (Львів, 1591 *Адел. тит.* зв.); ω члче ωкаяный, како ч(с)ти своєє ω(т)бѣгши, и ко бе(з)словесны(х) скотохъ … оусвоитисѧ изволи(л) єси (до 1596 *Виш. Кн.* 265); доу́жость бовѣмъ з ро́зꙋмомъ члка быти выωбражає(т), а з҄ глоу́п҄ство(м) злоу́чена боу́дꙋчи звѣра бе(з)слове́сного быти значи́тъ (Острог, 1614 *Тест.* 142); Бгъ … ко́ждомꙋ створе́нію видо́момꙋ и невидо́момꙋ, слове́сномꙋ и бе(з)слове́сномꙋ, оудѣла(л) … да́ры за́цности и по́чести (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 176); Звѣрω(в) бе(з)слове́сныхъ натꙋра єсть оува́зана: я́кω натꙋра оужа́ го(р)ка и ядови́та (Вільна, 1627 *Дух. б.* 142); бога́тыи … дорогїи шаты на се́бе справлѧ́ю(т), бе(з)слове(с)ныи конѣ по(д) ко(л)тринами, и злѡто(м) ωблѡжо́ны(и) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 202);

у знач. ім. (*той, хто позбавлений дару мови*) безсловесний: Пнвє…соудо(м) безако(н)ны(м) во(з)неслисѧ, безъсловесны(х) естество вы(ш)шею // ценою … ωценили (до 1596 *Виш. Кн.* 261-261 зв.).

2. (*покірний, мовчазний*) безсловесний: Длѧ того, и(ж) яко ме(р)тви всѣ овци в то(и) долинѣ костелного беслове(с)ного пословшенства ока бе(р)вено(м) вла(с)ти пасты(р)скоє привалены сꙋтъ и в нечу́вствѣ и бе(з)гласїи сѣдѧ(т) (1598 *Виш. Кн.* 284); Послꙋше(н)ство Ста(р)шомꙋ … ко(ж)ды(и) досконалоє, а правє безсловесноє ω(т)давати бꙋдетъ повине(н) (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 84-85).

3. (*нехристиянський*) поганський: да не бꙋдетъ родъ и(х) християнъски(и) аки бе(з)словесенъ ненавѣчения ради (Львів, 1586 *ЛСБ* 72, 1); О веліа невдячность людей непобожных, иж неблагодарни дарований божіх. Безсловесними их писмо називает (к. XVI ст. *Укр. п.* 71);

у знач. ім. : въздꙋхъ ωсквернєнъ бѣсωвскими же́ртвами, сква́рами ди́мωвъ, безслове́сных҄, якω и слове́сных҄ (Чернігів, 1646 *Перло* 143).

БЕЗСЛОВѢСНО *див.* **БЕЗСЛОВЕСНО.**

БЕЗСМЕРТЕНЪ *див.* **БЕЗСМЕРТНЫЙ.**

БЕЗСМЕРТИЄ, БЕЗСМЕРТЇЄ, БЕЗСЪМЕРТЇЄ, БЕСМЕРТИЄ, БЕСМЕРТЇЄ *с.* Безсмертя, невмирущість: приводникъ … показа всѣ(м) дрѣво бесмертия (1489 *Чет.* 26 зв.); Тогда и то(и) ро(з)судит҄, як ско́ро ω(т) житиѧ сего преходи(т) … безсъмртїє погꙋби(т) и ω(т) живота вѣчного и славы бжїѧ ω(т)паде(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 232); Цвѣты животного древа нынѣ процвѣтаю(т) плоды безсмертия ва(м) ꙋготовляю(т) (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 101); К томоу, имѣти боу́де зерца́ло виднѣ та́инъ бжїихъ … цвѣтъ присно цвѣтоу́щїй бесме(р)тїе на тѣлѣ своє́мъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 83); сїй же прп(д)бный бесмртїє прїѧ(т) и наслѣдова (1627 *ЛБ* 176); Понева́жъ мы пре(з) сме́рть, якω презъ вра́та, прехо́ди́(м) ω(т) сме́рти въ без҄сме́ртїє (Чернігів, 1646 *Перло* 129); Бе(з)смертїє. Immortalitas (1650 *ЛК* 425).

Див. ще **БЕЗСМЕРТЬСТВО.**

БЕЗСМЕРТНЫЙ, БЕЗСМЕРТЕНЪ, БЕЗ-

СМЕРТНЫЙ, БЕЗЪСМЕРТНЫЙ, БЕСМЕРТНЫЙ, БЕСМЕРЪТНЫЙ *прикм.* **1.** Безсмертний, невмирущий, вічний: оубитъ былъ бесмртныи х(с)ъ бъ (1489 *Чет.* 208); авмросимъ безсмертенъ (II пол. XVI ст. *ЛА* 178); Слѣд к постыжению и изучению художества, приводящаго к царствующей безсмертной и вѣчной правдѣ (1599-1600 *Виш. Кн.* 153); Што звыкло бє(з)смéртнꙋю слáвꙋ и(м) єднáти, котóраѧ на свѣтє, пóты бꙋ́дє(т) трꙋвáти Пóки м(с)ць и звѣзды сво(и) бѣгъ справовáти и нóчныє тéмности бꙋ́дꙋтъ просвєщáти (Єв'є, 1611 *На г. Ог. К.* 2); По ѡ(т)падéнїи же сатаны, оумы́сли(в) добротливыи бгъ: сътворі́ти и́ноє разоу́мноє сътворéнѧ, сꙋщество бєсмéръ́тноє, подóбноє аггл̃ꙋ, члка (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9); Тог(д)а всѣ бꙋ́дꙋтъ якѡ Агглωве Бжїи без'смртны (Чернігів, 1646 *Перло* 164); Бе(з)смертный. Immortalis (1650 *ЛК* 425).

у знач. ім. : безсмеръ́тныи живу́ть въ святыны, и божієй служать святой благостыни (к. XVI ст. *Укр. п.* 72); Оуснꙋ́лъ безсмéртный, и хто(ж) не бꙋ́дєт' рыдáт(и), Бы́стрых' слез' з' очїй свои(х) гóйнє выливáти (Львів, 1631 *Волк.* 19).

2. *У знач. ім.* Безсмертний. Вл. н.: ꙋла(с) безъсме(р)тны(и) (1649 *РЗВ* 138).

БЕЗСМЕРТНѢ *присл.* Безсмертно, невмируще, вічно: Бе(з)смертнѣ. Immortaliter (1650 *ЛК* 425).

БЕЗСМЕРТЬСТВО *с.* Те саме, що **безмертие:** А что еще болшее и чюднѣйшее, — не // знайдох навет едино слово о славѣ, вѣчности, безсмертьствѣ и страшносудьствѣ нетлѣннаго бога Христа и о спасении душ, по вѣрѣ хотящих наслѣдовати царство небесное еже в него (1608-1609 *Виш. Зач.* 209-210).

БЕЗСМЫСЛЪНО *присл.* Безглуздо, не усвідомлюючи: всѣ овци ... о спсенїи своє(м) не вѣдаю(т), то(л)ко, я(к) сѧ ко(му) трафи(т), бє(з)смыслъно и ско(т)ски ꙋмираю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

БЕЗСОВѢТЇЄ *с.* (*цсл.* бесъвѣтие) безрозсудність, легковажність: Неразꙋмїє: Безсовѣтїє, глꙋпство, гдé пꙋсто рáды рóзꙋмꙋ ꙋмѣєтно(ст) // и признáньѧ, лгáрство, прѣ(н)є, нєцнóта, неблагодáрствїє, нє вдѧ́чность (1627 *ЛБ* 75-76).

БЕЗСОВѢТНЫЙ *прикм.* Безрозсудний, легковажний: якъ Игꙋменъ бра(т)нєє безчи(н)ноє безстр(с)тиє(м) ѡ(т)чески(м) направова(л), такъ братия жебы Игꙋме(н)скомꙋ безсовѣ(т)номꙋ любоначалию забѣгали, ато жебы чинили якъ Игꙋменъ не яростию властели(н)скою, алє дхомъ кротости (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 62).

БЕЗСОЛЕНЪ *прикм.* Безсольовий, несолоний: До того ѡпрѣснок безквасин яко бездꙋшен, безсоленъ яко безꙋменъ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 74).

БЕЗСОНИЄ *с.* Безсоння: Insonium, безсониє, неспаніє, бодро(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 240).

БЕЗСОНЪ *ч.* Безсонний. Вл.н.: приехал до дому моего свещенникъ Николский на имя Федоръ Безсонъ з Межиречя (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 1/VI, 78).

БЕЗСРЕБНЫКЪ *ч.* (*цсл.* бесребрьникъ) (*некорислива людина*) *заст.* безсрібник, безсеребреник: Я, Алексѣй Мириловичъ а солтисъ Фолварскій, зезнавамъ, ижъ ... храмъ ... святый збудовали въ память святыхъ безсребныкъ Космы и Даміана (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225).

Див. ще **БЕЗСРѢБРЕНИКЪ.**

БЕЗСРЪДЕЧНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Безсердечний: легкомыслно(ст) лю(д)скꙋю строфоуєть слѣпы́ми глоухи́ми, шáлєными бє(з)сръдéчными, то є(ст) нестатє(ч)ного и нєгроу(н)товного ср(д)ца называючи (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 207).

БЕЗСРѢБРЕНИКЪ *ч.* (*цсл.* бесребрьникъ) те саме, що **безсребныкъ:** ихъ же во всѣ(х) бе(з)срѣбренице(х) возвеличилъ г(с)ь бъ (1489 *Чет.* 69).

БЕЗСТРАМНЕ *присл.* Безсоромно: Только на ложь сию удивляючися безстрамне реченнаго живота исусового проповѣдника евангельского воззывати буду тым способом (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

БЕЗСТРАСТЕНЪ *див.* **БЕЗСТРАСТНЫЙ.**

БЕЗСТРАСТИЄ, БЕЗСТРАСТЇЄ *с.* (*цсл.* бестрастие) безпристрасність; байдужість: и гдѣ есть конец, то есть достигшому в предѣл безтрастия (!) (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); А когда безстрастие ощутив, тогда возвратився до людей паки (1615-1616 *Виш. Пос. мисл.* 238); живꙋ(т) беспéчнє нє скрꙋшáючи ср(д)ца, нє знижáючисѧ оу́мысло(м), нє приходячи в' доконáлы(и) во(з)рáст' бє(з)стрáстїа (Вільна, 1627 *Дух. б.* 87); И то рéкши, ѡдошла до пꙋщи, и вдала себе в' вели́кꙋю повстагли́вость и цнóты, и такъ бáрзо вы́вышена єстъ бєзстрáстїємъ, же и рѣки водни́стыи ногáми переходи́ла (Київ, 1627 *Тр.* 698).

БЕЗСТРАСТНО *присл.* Безпристрасно: тымъ то́лко бо́лшій або ω(т)мѣнный ω(т) сн҃а и дх҃а, ижъ есть пово́домъ, але одном чти, одного бж(с)тва, кото́рого сн҃ъ ... ω(т) него ... безстр(с)тно порожéньемъ происхо́ль (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46 зв.); И тотъ зайсте кто пе́рвой ... намѣ(ст)ности а́лбо са спроти́ви(т) и ω(т)ки́нетъ, а́лбо без'стра́стно помы́сли(т), тако́вый весь до зма́зы и грѣха по́стꙋпок' доскона́ле ωбвали(л) и ω(т)та́лъ (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205); я́къ слово на́ше ω(т) оума ро́дитъса бе(з) терпли́вости, и без' роздѣле(н)а: та́къ и Сн҃ъ Бж҃ій ω(т) Оц҃а ро́ди(л)са неω(т)дѣлне и бе(з)стра́стню (1627 *ЛБ* 116).

БЕЗСТРАСТНЫЙ, БЕЗСТРАСТЕНЪ, БЕСТРАСТЕНЪ *прикм.* (*цсл.* бестрастьныи) безпристрасний: божество есть его бестрастно и бескорбно (1489 *Чет.* 131); еди(н) бо е(ст) бе(з)стр(с)те(н), и бе(з)грѣшенъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); и гдѣ есть конец ... достигши, оного безстрастного пристанища, ожидати повеления от бога на дѣло службы его (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Той же зе́мны(и) и Нб(с)ны(и), и доча́сны(и) и за́вше бꙋ́дꙋчый: ... страстны(и) и бе(з)стра(ст)ны(и): Бг҃ъ и чл҃къ (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 126 зв.); Зновꙋ повѣдал' на(м) то(и) же // бе(з)страстны(и) мꙋжъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 16-17); Вѣскр҃сить же Бг҃ъ всѣхъ ме́ртвы(х) ... в' тѣлахъ безстр(а)//стны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 144 зв.-145).

БЕЗСТРАШІЄ, БЕЗЪСТРАШІЄ *с.* (*цсл.* бестрашие) безстрашність, безстрашшя: та́ко и злодѣе́ве и гробопрокопа́телѣ ... въ по́стӣни живꙋ́тъ, // безъстра́шїа и невѣрїа, по́сты ω(т) всѣхъ дѣлъ добрыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 37-37 зв.); Ѡ(т)ра́да: Оулже(н)е, фо́лга, безпе́чность, дꙋфа(н)е, бе(з)стра́шїе, ω(т)почине(н)е, переста(н)е, во́лно(ст), поко́й (1627 *ЛБ* 146); дїа́волъ есть хи́траа покꙋса, кото́рый кра́детъ ω(т) дꙋшъ чл҃вѣчески(х), тако́вꙋю па́мать, и ... оу безстра́шїе приво́дитъ (Чернігів, 1646 *Перло* 124).

БЕЗСТРАШНЕ, БЕЗСТРАШНѢ *присл.* Безстрашно, відважно: Дивꙋюся ... ижъ твоя мл(с)тъ ... не исправившися смѣешъ бе(з)стра(ш)нѣ сщ҃еннодѣ(и)ствїе справовати (Берестя, 1593 *ЛСБ* 237); слꙋжити бж(с)твенꙋю слꙋжбꙋ важи(л) са, и вса сщ҃еннаа дѣ(и)ствꙋешъ бе(з)стра(ш)не вынаше(д)ши собе и по(д)даючисе по(д) иное дховенство и иные сꙋды (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1 зв.); То па(к) твоа мл(ст)ь неисправи(в)шиса смѣешъ бе(з)стра(ш)не сщ҃еннодѣ(и)ствие справовати (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255).

БЕЗСТУДЕНЪ *див.* **БЕЗСТУДНЫЙ.**

БЕЗСТУДИЄ, БЕЗЪСТУДИЄ, БЕСТУДЇЄ *с.* (*цсл.* бестоудие) безстидність, безсоромність: безоумное дѣ(в)ство женьское безъстоудие што главы ивановы испросила (1489 *Чет.* 273); До цр҃кви на прави́ло собо(р)ное ходѣте ... // ... и во все(м) по оуста́(в)у цр҃ковномꙋ (ни прилагающе ω(т) своего оу́мысла что, ни ω(тн)има(ю)ще бе(з)стоудїе(м), ни ра(з)дирающе мтѣнїе(м)) творѣте (п. 1596 *Виш. Кн.* 223-223 зв.); По́хоть: Пожадли́во(ст), бестꙋдїе (1627 *ЛБ* 90).

Див. ще **БЕЗСТУДСТВО.**

БЕЗСТУДНЕ, БЕЗСТУДНѢ *присл.* (*цсл.* бестоудьнѣ) безстидно, безсоромно, непристойно: На которое постановенье безстудне и безъчестне блюзните (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); а(з) бо желаю но еще волѣ бж҃ей на се нѣсть, а ω себѣ наскаковати бе(з)стꙋднѣ (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

Див. ще **БЕЗСУДНЕ.**

БЕЗСТУДНЫЙ, БЕЗСТУДЕНЪ, БЕЗЪСТУДНЫЙ, БЕСТУДЕНЪ, БЕСТУДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* бестоудьнъ) безсоромний, безстидний, непристойний, наглий: ваша лица безъстоу(д)на есть и безчестна (1489 *Чет.* 143); Наꙋчиле(м) са и псо(м) бе(з)студны(м) наскакаючого на бл҃гочестїе хꙋлою бе(з)розмыслѣне от Павла звати (1598 *Виш. Кн.* 309); ци не досы(т) маете на та(ж)ки(х) моука(х), которыи есте задали нашему мл(с)тивомоу избавителю, А и еще свои(м) бестꙋ(д)ны(м) а гноусны(м) насмѣванїе(м) (XVI ст. *УЄ Трос.* 73); доу(х) еди́нъ то е(ст), лꙋкавы(и), бе(з)стоу́дны(и), мови(л), а пойдоу́ и прелщоу его (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 210); якъ суть безстудны въ своей повѣсти отступникове (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 740); Лютъ, лю́тый: Сро́гїй, злый, бестꙋ́денъ, окрꙋ́тный, бѣдны(и) з'ѣдлый, небезпе́чный (1627 *ЛБ* 31); не бꙋди хꙋщꙋнни(к), ни игре́цъ ... ни бꙋй, ни гордъ ... ни безстꙋ́денъ, ни пїа́ница (Львів, 1642 *Жел. П.* 2); Бе(з)студный. Impudens. Impudicus (1650 *ЛК* 425);

у знач. ім. Непристо́йнаа е(ст) ре(ч), з' раслабле́ны(м) о мо́цы з' слѣпы(м) ω свѣтѣ .., з' бе(з)стоу́дны(м) ω бл҃гоꙋвѣнствѣ ... рокова́ти (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 227).

Див. ще **БЕЗСТУЖИЙ, БЕЗСТЫДНЫЙ.**

БЕЗСТУДНѢ *див.* **БЕЗСТУДНЕ.**

БЕЗСТУДСТВО, БЕЗСТУЗСТВО *с.* Те саме, що **безстудиє:** Плачутся святыи на ваше безстудство (к. XVI ст. *Укр. п.* 8); Тако́во є(ст) // неро(з)мы́слноє бє(з)стоудство (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 210-211); Нѣгды старыхъ латинніковъ старая цнота на зношене // тыхъ каноновъ-подобенствъ, анѣ рацій не вносила, але новыхъ отступниковъ почало ихъ вносити безстудство! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 591-592); Бє(з)сра́міє: Бє(з)сто̑дство, нє соромѧжливо, нєвстыдли́вость (1627 *ЛБ* 6); Запра(в)ды мо́влю ва́мъ, єсли и нє да́сть Ємо̑, длѧ того жє Ємо̑ є́стъ при́ѧтелемъ, за бє(з)сто̑дство Єго, в'ста́вши да́сть Ємо̑ чого потребо̑єт' (Вільна, 1627 *Дух. б.* 47); Повѣда́єтъ при том' ѡ бѣсо́вском' оном' пирова́ню, ѡ нєпразнова́номъ Пра́зникȣ, ѡ бє(з)сто̑зствѣ Ирωдїа́динѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 988); Inuerecundia, безсрамие, бєзстудство (1642 *ЛС* 245).

БЕЗСТУЖИЙ, БЕЗСТУЖІЙ *прикм.* Те саме, що **безстудный:** Але колижъ ми тебе Богъ ли, хто ли иный нагодилъ, жесь такъ смелый и безстужий (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1045); кто такъ безсто̑жїй и де́рзый ѡбере́гъсѧ, тотъ ст҃ый звы́чай … нє оулю́битъ заховыва́ти (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); Алє сѧ ѡбава́ємъ же́бы на(с) хто за бє(з)сто̑жихъ жебракω(в) // нє поличи(л) (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. I),* 7 зв.-8).

Див. ще **БЕЗСТЫДНЫЙ.**

БЕЗСТЫДНЫЙ *прикм.* Безстидний, безсоромний: зошли на мѧ съмрть горкоую. ажь бы(х) бо(л)шє … бє(з)ты(д)наго блюзнєнїа, а скарадаго и гню(с)наго жидовьскаго нє слышала (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 11 зв.); а ижъ нѣкоторыє слова х҃вы, ап(с)ловъ єго св҃ты(х) на сво(и) млы(н) ри(м)скїй кри́во опачиною натѧга(л), пра́во постави(в)ши ємо̑ самомо̑ бє(з)сты(д)ныє очи коло́ти бо̑до̑тъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.).

Див. ще **БЕЗСТУДНЫЙ, БЕЗСТУЖИЙ.**

БЕЗСУДНЕ, БЕЗЪСУДНЕ *присл.* Те саме, що **безстудне:** бл҃гочєстивоє жє братьство ц҃рковноє напастьми и вязє(н)ємъ єси споволочи(л), має(т)ностє(и) позбавляючы єхъ (!), самъ жє клато(в)ными ли(с)ты своими безъсо̑днє єси, братъство клялъ (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); Ино твоя мл(с)ть … рє(чи) монасты(р)скіє єси побра(л) … попа миха(и̑)ла … єреси приво́дячи бє(з)су(д)нє кля(л), и до я́мы сажалъ (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1).

БЕЗСУРМАНЪ *див.* **БЕСУРМАНЪ.**

БЕЗСЪМЕРТЇЄ *див.* **БЕЗСМЕРТИЄ.**

БЕЗСѢМЕННО *присл.* Непорочно: бєзсѣменно чисто родилсѧ (1489 *Чет.* 111 зв.); то́й который сѧ з' мєнє Дѣвици бє(з)сѣменно оуроди́лъ, и Дѣви́цею мєнє нєпоро́чною и в' рожєствѣ и по рожєствѣ захова́лъ, такъ ѡкро̑тнє мо̑чен' быва́єтъ, и терпи́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 922); А с тои бєзсѣменно, з' Д҃ха ст҃огω, Пло́тїю роди́сѧ, и съ ч҃лвки пожи́лъ єси на́ зємли, Б҃жє мо́й, кото́рїй живє(ш), Въ свѣтѣ Непристо̑пномъ, положи́лъ сѧ єси в' Пещє́рѣ тє́мной (Чернігів, 1646 *Перло* 28).

БЕЗСѢМЕННЫЙ *прикм.* Непорочний: А пото(м) кладє́мъ ро̑ко̑ на живо(т), исповѣдо̑ючи зє́стїє єго на зє́млю, и въ прч(с)тѣмъ животѣ Б҃гома́тєрє, бє(з)сѣменноє зача́тїє єго (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69).

БЕЗТЕЛЕСНИЙ *див.* **БЕЗТЕЛЕСНЫЙ.**

БЕЗТЕЛЕСНО *присл.* Безтілесно, без плоті: тымъ то́лко бо́лшій або ω(т)мѣнный ω(т) с҃па и д҃ха, ижъ єсть пово́домъ, алє одной чти, одного бж(с)тва, которого с҃гъ … ω(т) нєго … бє(з)лѣтно, безтєлє́сно, нєска-зітєлно … происхо́дъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46 зв.).

БЕЗТЕЛЕСНЫЙ, БЕЗТЕЛЕСНИЙ *прикм.* Безтілесний, безплотний: Ацєли ω аг҃глєхъ и про́чыхъ нб(с)ныхъ бє(з)тєлє́сныхъ си́лахъ, сквє́рно єсть і нєчєстіво тєлє́снє // разо̑мѣти (Острог, 1588 *Сур.* 11-11 зв.); Єстєство аг҃глъскоє бєзтєлєсно єстъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2); та(к) и бє(з)тєлє́снаѧ д҃ша, во́змєтъ ли това́ри(ш)ство з' оужо́м', кры́ючимъсѧ во вно̑трнихъ д҃ши прикомо́ркахъ, мѧновитє // з' до̑хомъ прєвро́тнымъ, внєтє́чницєю є́стъ взглѧ́домъ Б҃га (Вільна, 1627 *Дух. б.* 239-240); incorporalis, бєзтєлє(с)-ни(й) (1642 *ЛС* 232); Амвро́сїй мо́ви(т): Якобы бєзтєлє́сный тѣло(м) былъ нє́сєный по водахъ, пото́по(м) нєпожа́ртый, и мєжи такъ гвалто́вными волна́ми пото́пными, на(д) стра́стми тѣла своє́го якобы бєзтєлє́сный зви́тѧзстно ωдє́ржалъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 3).

БЕЗТРАВНЫЙ *прикм.* Позбавлений трави: ст҃ыи иванъ жи(л) бо во поустыні бєзводнєи и безътравнєи (1489 *Чет.* 270 зв.).

БЕЗУМЕНЪ *див.* **БЕЗУМНЫЙ.**

БЕЗУМЕНЪСТВО *с.* Те саме, що **безумиє** в 2 знач.: Божіє не можеме розумѣти никто, лише духъ Божій, чомъ чоловѣкъ естъ у безуменъствѣ, не може // познати, чомъ душею своею ся судитъ (XVI ст. *НЄ* 38-39).

Див. ще **БЕЗУМСТВО.**

БЕЗУМЕЦЪ *ч.* (*безрозсудна людина*) безумець: Рєкль ємоу б҃гъ безоумчє або глоупчє тои то ночи д҃шоу твою вытагноу(т) ω(т) тебє (1556-1561 *ПЄ* 274 зв.).

Див. ще **БЕЗУМНИКЪ, БЕЗУМНИЦА.**

БЕЗУМИЄ, БЕЗУМІЄ, БЕЗУМЬЄ *с.* (*цсл.* безоумие) **1.** (*божевілля*) безумство, безумність: ц҃рь оуслыша(л) ... своихъ лъживы(х) болвановъ скверность и безоумьє немощноє (1489 *Чет.* 56); И такъ не допустивши наукам ширитися, останок, што позостало отродковъ оных княжат, у вѣру рымскую привелъ, а иншых у безуміє (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

2. (*нерозумні дії, вчинки*) безумство, безумність, нерозсудливість: а моємоу безоумию нє поноси бо єсми грѣшны и малооумє(н) былъ (Київ, 1554 *ПИ* № 1); по(д)арємни(и) бє(з)гласє(н), або ωсє(л), чловєчи(м) го́лосо(м) промо́ви(в)ши(и), обличає(т) пр(о)рокоу безоу́міє (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); Єллинωмъ жє, албо пога́нωмъ, безоуміє, то́єстъ, гло́пство або шалє́нство, Гды насъ кла́нѧючихъсѧ Распѧ́томоу Х҃оу ви́дачи насмѣва́ютъсѧ (Київ, 1632 *МІКСВ* 273); кто(ж) бы єго безоумію нє посмѣѧлъсѧ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 215); perperitudo, безумиє (1642 *ЛС* 310); ωнъ ω(т) нєи Лицє своє прєсвѣтлоє ω(т)вращає́тъ, А҃гглωвє Б҃жїи посмѣва́ютъсѧ єй безоумїю (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

Див. ще **БЕЗУМЕНЪСТВО, БЕЗУМСТВО.**

БЕЗУМНЕ, БЕЗУМНѢ *присл.* Нерозумно, нерозсудливо, безумно: а коли ва(с) тоє до́брє зра́ди(т), а коли ва(с) што ва(с) спротивного в то(м) постановеню вашо(м) стрѣти(т), а коли ва(м) твою ра(д)у оны(и) голо(с) (безоумнє в сию нощъ д҃шоу твою исто(р)гноу(т) ω(т) тебє, а я(ж) єси оуготова(л) комоу боудє(т) посѣчє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 254); isipienter, безумнѣ (1642 *ЛС* 239); нє ви́нє҆тъ тебѣ Б҃гъ добротли́вы(и), що єгω злоречишъ, са́мъ єси оуско́чивъ в҆ морє гєє(н)скоє // коупа́тисѧ, и зоста́лєсь нєво́лникωмъ вѣчнымъ ча́ртωм҆ нєзриши́ли безоумнє: якω тωва́ришѣ твоѝ (Чернігів, 1646 *Перло* 157 зв.-158).

БЕЗУМНИЙ *див.* **БЕЗУМНЫЙ.**

БЕЗУМНИКЪ, БЕЗУМНЇКЪ *ч.* Те саме, що **безумецъ:** Рєкль ємоу́ б҃ъ безумнїчє або глоупчє тои ночь доу́шу твою вытяноут ω(т) тебє (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 75); Бо было не мало очевистыхъ светковъ, которые на томъ соборе были, и баламутню таковую штроовати бы не занехали, и не розумели за таковыхъ безумниковъ, жебыхмо о томъ ведати не мели (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1103).

Див. ще **БЕЗУМНИЦА.**

БЕЗУМНИЦА *ч.* Те саме, що **безумецъ:** Изали таковый безумница не своеежъ власное вѣры отрѣкается, которую на крещенїю светомъ прынялъ, коли отрѣкается вѣры Латинское? (Вільна, 1608 *Гарм.* 221).

Див. ще **БЕЗУМНИКЪ.**

БЕЗУМНЇКЪ *див.* **БЕЗУМНИКЪ.**

БЕЗУМНЫЙ, БЕЗУМНИЙ, БЕЗУМЕНЪ *прикм.* **1.** (*який діє нерозумно, нерозсудливо*) нерозумний, нерозсудливий, безумний: Рєчє смєрть: ω безоумни(и) чловєчє, єщє с тобою боудоу троха мовити (XVI ст. *Сл. о см.* 334); Айно, котрыи сутъ и теперь панове, што сутъ безумніи, немилостивныи (XVI ст. *НЄ* 104); А хтожъ такъ безумный будетъ жебы мелъ такъ злую и непожиточную речь хвалити?! (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1055); Алє мы такъ про́стыи и безоумныи єстєхмо, жє кгды нєзли́чєныи прє(з) вє(с) рокъ грѣхи пополнѧ́ємо, нє стараємосѧ ωны(х) зэоутисѧ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 294);

у знач. ім. : в҆ домоу мо́влю оучтъ и банкє́тωвъ, ср(д)цє безоумных҆ найдова́тисѧ повѣда́єтъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 6); Ср(д)цє прм(д)рыхъ в҆ домоу сѣтова́нїа, и срьдцє безоумныхъ в҆ домоу вєсє́лїа (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 9).

необдуманий, нерозважливий: А тє́лєцъ ѡ́ный жидо́вскій ω(т) зло́та ... вы́литый, аза нє былъ и нє єстъ пє́вны(м) знакомъ зго́ды, аза тымъ згоди́вшисѧ на свою безоумноую зго́доу, нє выкрика́ли нє вєсєли́лисѧ (Острог, 1598 *Отп. КО* 7);

у знач. ім. с.р. **безумноє** — (*те, що здійснюється без обдумування, нерозважливо*) нерозумне: нѣчо́гω безоумногω в҆ спра́вѣ сєй противъ Б҃гоу моє́моу нє вы́рєклъ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 6 зв.).

2. (*нездатний думати, розумово обмежений*) нерозумний, дурний: Ажъ хто хочетъ мудръ быти, безуменъ негай буде (XVI ст. *НЄ* 39); Людъ: Безумєнъ, глупъ (1627 *ЛБ* 59); bacelbi, бє(з)умнїи, дураки (1642 *ЛС* 99).

3. (*психічнохворий*) божевільний, безумний: perfatu(us), юродъ, бєзумний (1642 *ЛС* 307);

у знач. ім. : не отвещай безумному по безумию его, да не подобенъ ему будеши (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1117).

4. *Перен.* Величезний, безмежний: Али Христосъ добротою своею притерпѣлъ нерозумство ихъ и дяку безумную (XVI ст. *НЄ* 38); нн҃ѣ вы зáконници ... звноутрь конвє або мисы чїстите а вноутрьнєє вашє пол'но є(ст) грабєжо(в) ... и нєсправєдливости бєзоу(м)нїи (1556-1561 *ПЄ* 270 зв.).

БЕЗУМНѢ *див.* **БЕЗУМНЕ.**

БЕЗУМСТВО *с.* Те саме, що **безумие** в 2 знач.: Коли ся чинишъ мудръ, мудрость сегосвѣтняя безумство у Бога естъ (XVI ст. *НЄ* 39); И естъ той прикладъ — щирое отступницкое безумство, або хитрый, облудне зажитый подступъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 632).

Див. ще **БЕЗУМЕНЪСТВО.**

БЕЗУМСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Діяти, вести себе нерозсудливо: што ся приведеного ... зъ правилъ ... вселен-скихъ соборовъ преложоныхъ описанья дотычетъ, дивъ мя, же такъ неосторожне, або насъ за таковыхъ мѣти хотятъ, або самыхъ себе за безрозумныхъ подаютъ, якожъ такъ естъ, же въ речахъ явныхъ и ясныхъ безумствуютъ и слѣпѣютъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 532).

БЕЗУХИЙ, БЕЗУШИЙ *прикм.* **1.** (*який не має вуха або вух*) безухий: Сцúритє мєжы тáтары. лю́дє бє(з)оушїи, то(л)ко дѣрки мѣшто (!) оушїй // мáю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 25 зв.-26); inauritus, безухи(й) (1642 *ЛС* 229).

2. (*про посуд, який не має вушка*) безвухий: алавáстръ, или стклани́ц(а): Ба(н)ка, або слóикъ алабáстровый, або нáчи(н)є бє(з)ȣхоє, нє мáючєє зá што взѧ́то бы́ти (1627 *ЛБ* 174).

БЕЗФРАСУНЛИВЫЙ *прикм.* Безтурботний, безклопітний, безжурний: ато чини(т) ѡ(д)но длѧ масоучревохо(т)ного а дрȣгоє длѧ тȣръкинѣ красноє, да на мѧ(к)ки(х) постєлѧ(х) спи(т) и // бє(з)фрасоунливȣю жизнь живє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 252 зв.-253).

БЕЗХВАЛЇЄ *с.* Відсутність самохвальства: Третєє бє(з)хвалїє, ро(з)сȣжаючи в' собѣ, и(ж) нѣма(ш)сѧ чи(м) хвалити, што во вѣки нє пребыває(т) и скоро (сѧ) ѡтмѣняє(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 239 зв.).

БЕЗХИТРЪСТВО *с.* Відсутність хитрощів, нелукавість, простодушність: пога(н)скїє є́щє догматы ... кȣсаючїє Ісовы простоты, Пєтрóвы вѣры Іѡа(н)новы ч(с)тоты ... и прочїи(х) Ап(с)лъ бє(з)хи́тръства вомѣстити нижє Помы́слити нє мóгȣтъ (1598 *Виш. Кн.* 272).

БЕЗХИТРЫЙ *прикм.* Безхитрісний, нехитрий: А если не згаднете тое простое и безхитрое загадки ... тогда, оставивши философы латинские, к тебѣ, брате мой русине, с словом ся оборочаю и раду ... даю (1599-1600 *Виш. Кн.* 153).

Див. ще **НЕХИТРЫЙ.**

БЕЗХРИСТОПРИХОДНЫЙ *прикм.* Який не визнає приходу Христа: Что жь за пожиток с тых пастырей безхристоприходных и владущих, коли не имѣют силы ничтоже добро, ниже за свое спасение сотворити, ниже о прочих спасению промыслити! (1608-1609 *Виш. Зач.* 200).

БЕЗЦВѢТЪ, БЕЗЪЦВѢТЪ *ч.* Назва рослини: epimedion, бє(з)цвѣтъ трава (1642 *ЛС* 181); erineos, безцвѣтъ трава (Там же, 182).

БЕЗЦЕНОКЪ *ч.* Безцінь. **за безценокъ** — за безцінок, за безцінь, дуже дешево, майже даром: помененый Федор Липка ... // ... свиней чотырдесятъ великих бутен-скихъ ... побралъ и за безценокъ попродавалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72-73).

БЕЗЦѢННИЙ, БЕЗЦѢНЕНЪ *прикм.* **1.** (*якому не можна визначити ціни*) безцінний: incensus, безцѣненъ (1642 *ЛС* 230).

2. (*який нічого не коштує*) безкоштовний: ina(e)stimabilis, безцѣн(н)и(й) (1642 *ЛС* 229).

3. *Перен.* (*який має велике значення*) безцінний, неоцінений: прȣдко знашли такого, который безцѣннаго оучителѧ ... продалъ (поч. XVII ст. *Пчела* 34 зв.); Хотѣли бы снатъ отступникове зъ тѣла церкве ... вылучити святую церковь Рускую, за которую Іисусъ Христосъ кровъ свою безцѣнную вылялъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 500); Рáдуйсѧ, ѡ чловéчє ... жєсь естъ

че́стю сла́вно вознесенный, Безцѣнною цѣно́ю лю́бо ѡ(т)ко̑пле́нный (Львів, 1631 *Волк.* 28 зв.); мы бе(з)цѣ(н)ноѣ твоеѣ кро́ви цѣно́ю, ко̑пленыѣ нево́лникωве твоѣ, кото́рыѣ в' тебе вѣримω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 982).

БЕЗЧАДИЄ *с.* (*цсл.* бесчадие) бездітність: плачю вдовъства своего и блюдоуса безчадия мое(г) (1489 *Чет.* 14 зв.).

БЕЗЧАДНИЙ, БЕЗЪЧАДНЫЙ *прикм.* Бездітний: Тилко я на семъ свѣтѣ естемъ непа(с)нюю, Ижемъ ся една стала, Б҃же, безъчадною (I пол. XVII ст. *Рез.* 176); illiberis, безчадний (1642 *ЛС* 225);

(*нездатний давати потомство*) безплідний: почто мѧ во клатвѣ пр(о)ркъ свои(х) причастиѡ сотворилъ еси, давъ ми оутробу безчадиѡ соуицю (1489 *Чет.* 79).

БЕЗЧЕЛОВѢЧНЕ *присл.* Нелюдськи, не по-людському, жорстоко: Якоежъ дръзновеніе до б҃га и до людє(и), гды со̑мнене ва(м) не допо̑щае(т) (бо не розо̑мѣю абысте так ѡ̑ велıкое ω(т)чаа́нїе, ω(т)па́вши, со̑мнѣ(н)е свое ско(т)ски бе(з)ч҃лчне потопта́вши, ср(д)це(м)сѧ колико́(л)ве(к) вспомнѣвши на ле(г)комыслны(и) оучи́но(к) сво(и) не поу́кали) мѣти хочете (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226).

БЕЗЧЕСНЕ *див.* **БЕЗЧЕСТНЕ.**

БЕЗЧЕСНЫЙ, БЕЗОЧЕСТНЫЙ, БЕЗЧЕСТНИЙ, БЕЗЧЕСТНЫЙ, БЕЗЪЧЕСТНЫЙ, БЕЗЬЧЕСТНЫЙ, БЕСЪЧЕСТНЫЙ *прикм.* **1.** Безчесний, нечесний, підлий, безсовісний: не смотритъ Христосъ, што за фѣлъ ч҃лвѣкъ, ци жидъ, ци гречинъ, ци честный, ци безчестный (XVI ст. *НЄ* 97); impuratus, безче(с)тни(й), непреподобни(й) (1642 *ЛС* 229);

безсоромний, безстидний: а тыи [дѣвки, и невѣсты] ... бе(з)чес(т)ни бо̑до̑чи, хоть видѣли так' пова(ж)ного д҃ховного ч҃лвка: по(д)касаны(х) подолко(в), не спо̑стили (поч. XVII ст. *Пчела* 4).

2. Безславний, ганебний: Якъ до̑рные и бесъче(ст)ные патрїа(р)хи ничого славного и пожито(ч)ного ... в зе(м)ли сей не чинѧ(т) (1598 *Виш. Кн.* 278); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы безчесныи до нынѣшьняго часа (XVI ст. *НЄ* 40); Вѣрншь же, Ижъ д҃ша твоѧ в' неоулѣченых' ... ра́нахъ, то е́сть, в' бе(з)че́стных' намѣтностій, пре(з) Хр(с)та оулѣче́нье мѣти мо́жетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 377); Ѡ пр(ч)стаа Па́нно ... Ю́жъ твой любе́зны(и) на сме́ртъ є(ст) сро́го̑ю зданы(и), Бы на безче́стно(м) кр(с)тѣ былъ о̑крижова́ный (Львів, 1631 *Волк.* 14 зв.); оувы́ мнѣ былáмъ нѣко́гда сла́вна и бога́та, а н҃нѣ бѣдна, безче́сна, и оубо́га (Чернігів, 1646 *Перло* 158); Бе(з)честный. Inhonoratus. Infamis ... Inhonorus (1650 *ЛК* 425).

у знач. ім. с. р. **безьчестное** — ганьба, неслава, безчестя: они пушли испередъ собора, радовали(ся), що дѣля имене Іисусового п(р)іяли безьчестное (XVI ст. *НЄ* 33).

Див. ще **НЕЧЕСТНЫЙ.**

БЕЗЧЕСНѢЙШЕ *присл. в. ст.* Безчесніше, підліше: А то длѧ чо́го та(к) чини(т), то є(ст) послѣднѣише, бе(з)чеснѣише и неславнѣише сѧ ро́ди(т) (1598 *Виш. Кн.* 287 зв.).

Пор. **БЕЗЧЕСТНО.**

БЕЗЧЕСНѢЙШИЙ, БЕЗЧЕСТНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Безчесніший, підліший: Явно, яко ничи(м) дро̑ги(м), толко хо̑лю́ю и величанїе(м) го́рдости пре(д) ч҃лвки; а пре(д) всевидѧщи(м) око(м) ѡкаѧ(н)нѣйши(й) и всѣ(х) тва́реи бе(з)чеснѣйший еси (1598 *Виш. Кн.* 287);

у знач. ім. : То ли Твоѧ вѣра, ры(м)лѧнине, я(к) всѣхъ по(д) събою ни(ж)ши(х), і бе(з)ч(с)тнѣйшихъ, і оубо(г)ши(х), и подлѣ(и)ши(х) имѣти прагне́ши (1599 *Виш. Кн.* 220).

БЕЗЧЕСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **безчестити** в 1 знач.: гедеонъ Болобанъ ... бра(т)ство и с҃щенико(в) и(х) бе(з)чествовалъ, вязалъ, билъ мордовалъ и ω(т) мѣстъ проганялъ (Новогородок, 1594 *ЛСБ* 267); ignomin[i]o ... безчещу, безче(с)твую (1642 *ЛС* 224).

БЕЗЧЕСТИЄ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕЗЧЕСТИТИ, БЕЗЪЧЕСТИТИ *дієсл. недок.* **1.** (кого і без додатка) Зневажати, ганьбити, безчестити (кого, що, ким): Аще же ни и сими досадами им не одолѣете, в темницах затворяйте и без вин вины на них налагайте, бийте, безчестѣте и убийте (1588-1596 *Виш. Кн.* 149); гедеѡне болобане ... твоя мл(с)ть ... мещанъ лво(в)скихъ ... билъ, безъчести(л) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1); Єпи(с)копъ гедие(н) болоба(нъ) ... люди ... клятвами своими примуша(л) бе(з)чести(л) и о(т) ц҃ркве(и) и(з)ганя(л) (Львів, к. XVI ст. *ЛПБ* 4, 2, 31); Лѣпше во очию вашу ... во вѣце сем не розумѣючих, укореных, неразумных и безчещеных от вас быти

изволяємо (1608-1609 *Виш. Зач.* 207); Баба нє в҆ ворóжка(х) (чи́м҆ сѧ стáро(ст) таки́х҆ бєзчє́сти(т)) и чáрах҆, а́лє в҆ бóлзни Бж҃єй (Київ, 1623 *МІКСВ* 82); чомȣ створи́тєлѧ нáшего бєзчє́стимѡ, нєчи́стыѣ ємȣ дáры принóсѧчи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 729); ignomin[o], ... бєзчєщу, бєзчє(с)твую (1642 *ЛС* 224).

2. (що) Не шанувати, не поважати: коли начиньє посмѣваєши, то и съкровищє в҆ нє(м) лєжащєє бє(з)честиши (п. 1596 *Виш. Кн.* 248).

Див. ще **БЕЗЧЕСТВОВАТИ.**

БЕЗЧЕСТИТИСЯ *дієсл. недок.* (від чого) *(відчувати сором)* соромитися, што дїаво(л) видѧчи, и(ж) то(т) хво(ст) клобȣ́чны(и) ѡ(т)нѧ(л) ємȣ пожито(к) пыхы голо(в)ноє, и бои(т)сѧ и бє(з)чести(т)сѧ ѡ(т) та(к) нѣкчємного, нє(з)вы́клого, нєкрáсного нѣкомоу нє любимого ношєня того клобȣ́ка (п. 1596 *Виш. Кн.* 229).

БЕЗЧЕСТЇЄ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕЗЧЕСТНЕ, БЕЗЧЕСНЕ, БЕЗЪЧЕСТНЕ *присл.* Те саме, що **безчестно:** На которое постановєньє бєзстуднє и бєзъчєстнє блюзнитє на станъ патриаръшєски(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); єщє жє и ... дияко(в) ихъ ѡ(т) мѣста бє(з)чє(с)нє вла(с)тю ри(м)ского по(с)лȣ́шє(н)ства и(з)гнали (Вільна, 1594 *ЛСБ* 254); Прóто прикáзȣємы, кгды до ва(с) тоє писáньє прїйдєтъ, што нáрыхлѣй за оди(н) дн҃ь, ѡныхъ мановáны(х) зобравши з҆ жонáми и з҆ дѣ(т)ми бєзчє́стнє и срамóтнє в҆ ланцухáхъ ... до нáсъ пошлѣтє (Острог, 1598 *Отп. КО* 9 зв.); Кролє́вал нє́гдысь оуранє́нна, Оупóрною гóрдостю лю́тѣ оуѧзвлє́нна: Корóнȣ знáгла трáти(т) пáнства позбывáєт, Бєзчє́стнє погоржє́на ѡ(т) крóлѧ бивáєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 27).

Див. ще **НЕЧЕСНО.**

БЕЗЧЕСТНО *присл.* Безчесно, підло, ганебно: не слышали есте о том, иж тые, да убиют скоро и безчестно будет на него инстиговали (1598 *Виш. Кн.* 104); незбожнїи Латинникове ... священїи образы // безчестно зъ оздобъ и клейнотовъ лупили и по нихъ топтали! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 775-776); Звѧ́заного І҃са бєзчє́стно порвáли (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.).

Див. ще **БЕЗЧЕСТНЕ, НЕЧЕСНО.**

БЕЗЧЕСТНЫЙ *див.* **БЕЗЧЕСНЫЙ.**

БЕЗЧЕСТНѢЙШИЙ *див.* **БЕЗЧЕСНѢЙШИЙ.**

БЕЗЧЕСТЯ, БЕЗЧЕСТИЄ, БЕЗЧЕСТЇЄ, БЕЗЧЕСТЪЄ, БЕЗЧЕСТЬЄ, БЕСЧЕСТИЄ, БЕЩЕСТВІЄ *с.* **1.** Образа, зневага, безчестя: А пры то(м) В҃м пано(в) и брати(и) мои(х) ... прошȣ ... абыстесѧ в҃м рачили за такую кривдȣ и безчестиє закону с҃го и тоє(и) ȣбогои єпископии взяти и того перестєречи (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Ты и(ж) нѣ маючы прє(д) ѡчыма страха божыя ... ку великому ѡбєлженю хвалы б҃га вседє(р)жытеля, и безчестию закону божыя ... в погибє(л) вѣчную себє и д҃шѣ хрестиянскі́є заводишъ (Львів, 1594 *ЛСБ* 249); Та(к)-жє и ѧ нє чȣдȣюсѧ вм(с) ксє(н)дзовє би(с)кȣпи, клєвєтѣ хȣлѣ, бєсч(с)тїю, и лжи г҃лємо(и) вáми, на б҃лгоч(с)тїє (1598 *Виш. Кн.* 279); **бесчестиє приводити** — ображати, зневажати, безчестити: хулящии их поносят, лжут на них, смѣются им, ругание, бесчестие приводят, гонят, бьют (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 175).

2. Ганьба, неслава, безчестя: зачимъ ѡны(и) петрашевичъ, тую жеребицу з навєзкою вернути и вси иныє шкоды ... платить ... и бє(з)чєстьє принѧти мусѧлъ (Кременець, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 72); Такъ вокресеніе умерлымъ: сѣєтъ ся // на изгнилусть, устанетъ не гнилое, сѣєтъ ся у бещестіе, устанетъ честно (XVI ст. *НЄ* 50-51); дїгнитáри ... взѧ́вши на сєбє пóдлыи и спрóсныи сȣкни, и бє(з)чє́стїє мѣсто слáвы, стáлисѧ нє(н)дзными и взго(р)жє́ными (Вільна, 1627 *Дух. б.* 258); Нєчє́стїє: Нєзбóжно(ст), бє(з)чє́стїє, нєпобóжно(ст), нєцнóта, бєзє́цно(ст) (1627 *ЛБ* 77); И сєго ради бȣдєтъ тєбѣ ѡ(т)всюдȣ бє(з)честїє вєлїє, бє(з)чєстїє ѡ(т) поми(с)ловъ твоихъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); Ѡ хóры, агг҃лскїи с нєбєси, зстȣпѣтє, Бєзчє́стїа Пáнского сȣрóвєсѧ мстѣтє (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.); ignominia, бє(з)чє(с)тиє, бє(з)славиє (1642 *ЛС* 224); **безчестиє учинити** — знеславити, збезчестити: бє(з)честиє хвалє божє(и) и кгвалть ц҃ркви с҃то(и) ȣчинили (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); **в безчестіє прийти** — укритися ганьбою: Такъжє и жидове в великой славѣ будучи, в безчестіє незносноє со архієрейством своимъ пришли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47).

БЕЗЧИНИЄ, БЕЗЧИНІЄ, БЕЗЪЧИНИЄ, БЕЗЪЧИНЇЄ *с.* (*цсл.* бесчиние) те саме, що **безчинство:** мы иѡакимъ ... даємъ моцъ сємȣ братъствȣ цє(р)ковномȣ ѡбличати противныя законȣ христовȣ и

всякоє безъчиниє ω(т) це(р)кви ω(т)лꙋчати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Прото(ж) мы зве(р)хности пасты(р)ства нашего за такую и(х) де(р)зость и бє(з)чиниє вышемененны(х) особъ ... ω(т) црквє божоє ... ω(т)лучає(м) (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); Тамъ теды проклятого того отъ церкве ... отступства шукай гдѣ ся таковыи безчинія, роспусты, своволенства, нечистота и вшелякая спросноть дѣяла (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 876); На такое то безчиніе рядъ церкве руское пришолъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 319).

БЕЗЧИННИКЪ, БЕЗЧИНЪНИКЪ, БЕЗЪЧИННИКЪ ч. Порушник встановленого порядку: А естли бы тежъ и в дрꙋгихъ мѣсте(х) знали и слышали поповъ бє(з)чинъниковъ или ми(р)скихъ люде(и) и ты(х) повинъни християски (!) ꙋпоминати писанъємъ, и ω(т)вѣтꙋ ω(т) нихъ жадати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Аще ли сващенникъ начнетъ домъ свой держати в небреженіи безъчинно: или Црковное хвалы ... не бꙋдетъ полнити по ꙋставꙋ, или оупиватиса начнетъ ... в таковόго безъчинника маемъ Црковъ ω(т)нати (Львів, 1614 *Вил. соб.* 14); свово(л)нико(в) и бє(з)чи(н)-ноходячихъ братій ωтлꙋчати(с) Ап(с)лъ росказꙋє(т), вѣмъ то, але не звєдивъши трꙋдно розꙋмѣти и мѣти за бє(з)чи(н)ника (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2).

Див. ще **БЕЗЧИНЦА.**

БЕЗЧИННО, БЕЗЪЧИННО *присл.* Непристойно, безладно: Ап(с)ль же паве(л) повелѣвае(т) таковаго ω(т)дати сатанѣ, измѣти злаго ω(т) ва(с) самѣхъ яко члю(н)ка гнилого ω(т)лучитеса всакого брата бє(з)чи(н)но (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Аще ли сващенникъ начнетъ домъ свой держати в небреженіи безъчинно. ... в таковόго безъчинника маемъ Црковъ ω(т)нати (Львів, 1614 *Вил. соб.* 14); А што се дотычетъ Никодима Силича, который ... по разныхъ мѣстцахъ безчинно валался (!) и волочился ... и катови приводомъ и помочникомъ былъ ... яко приводцу ката и помочника его, отъ священства ... запрещаемъ ... и в затворъ постничества сказуемо (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 219); Бє(з)чинно. Inoedinate. Pra(e)postere (1650 *ЛК* 425).

БЕЗЧИННЫЙ, БЕЗЧИНЫЙ *прикм.* Недозволений, незаконний, непристойний: аще бы кто собе много искалъ безчинного братства ко уничижденію сему светому братству, таковые да и нѣ меють ни единой власти во всем строению церковного братства (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 10); Горе на(м) смѣющи(м)са, ннѣ яко возридаєте и восплачєте, а что за сокрꙋшеніє ср(д)цца (!) з мꙋзыко(в) токмо смѣхъ и радость безчинная, на что писаніє(м) сты(м) стве(р)жаю тои виводъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 29); Постерѣгати мае(т) Игꙋме(н), абы якъ са(м) нигде а иле далеко з Монастыра не ω(т)гожа(л)ся без совѣтꙋ дховны(х) и вѣдомости свѣцки(х), такъ те(ж) брата любъ на послꙋшание где з Монастыра посылати, любъ безчи(н)ного ω(т)правовати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 64); оудалаитеса ω(т) таковаго кътрый безчинно ходи(т) бо то є(ст) бє(з)чинны(и) (1645 *УЄ* № 32, 192 зв.).

у знач. ім. : Молю васъ, братя, наказуйте безчиныя, утѣшайте малодушныи, посѣте слабныи, долготерпите каждому (XVI ст. *НЄ* 83).

БЕЗЧИНСТВО, БЕЗЧИНЬСТВО *с.* (*порушення правил, норм поведінки*) безчинство, беззаконня, непорядок: Отожъ, для тыхъ безчинствъ и иныхъ, которыхъ сездѣ еще не всѣхъ поменилъ, — церкви Греческая Римскую отринула (1582 *Посл. до лат.* 1138); иного бє(з)чи(н)ства ω противозако(н)ства за постꙋпкомъ лѣтъ и часов много (Острог, 1587 *См. Кл.* 11 зв.); яко то шире(и) тамъ предъ его млстю свте(и)-ши(м) патриа(р)хомь и все(м) соборо(м) всѣ ваши безчи(н)ства и своволе(н)ства показаны бꙋдꙋтъ (Львів, 1588 *ЛСБ* 103); можетъ невдачны(и) емꙋ члвкъ ωпановати, и ма(р)нѣ погꙋбити за безчиньство ωнаго, ижъ не мѣлъ мл(с)ти до померши(х) людій (поч. XVII ст. *Пчела* 13 зв.); А безчинство естъ то, кгды хто што не по воли Божой чинитъ (1603 *Пит.* 11).

Див. ще **БЕЗЧИНИЄ.**

БЕЗЧИНЦА, БЕЗЪЧИНЦА ч. (*стп.* bezczyńca) Те саме, що **безчинникъ:** Спрікрилоса просити Нового причинцы, потребꙋютъ давніи до мене безъчинцы (Вільна, 1620 *Лям. К.* 14).

БЕЗЧИСЛЕННЫЙ, БЕЗЧИСЛЕНЫЙ, БЕЗЧИСЛНЫЙ, БЕЗЧИСЛЪНИЙ, БЕЗЪЧИСЛЕНЪНЫЙ, БЕСЧИСЛЕННЫЙ *прикм.* **1.** Незліченний, незчисленний: безчисленая же воинства вси оу своемъ лице (1489 *Чет.* 74 зв.); Ѡ що бꙋдꙋ чинити, албо мовити гди постава(т) предъ судиею страшнаго і справедливого, ти(л)ко ꙋ землю, смерти, ω(т)

множества грѣховъ свои (sic. — *Прим. вид.*) бечисленихъ (!) (XVI ст. *Сл. о см.* 335); Ста́рость знамену́єть дольготоу вѣкωвъ, и безчи́сленноє мнωжество ча́сωвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 ненум.); Безчисленное множество мѣстъ барзо великихъ татаре съ козаками повыймали и шкоды незличоныи починили (1636-1650 *ХЛ* 81); Вы в роздѣле́нихъ Нбсахъ живете́ вѣчнє, И в радости хвалѣте Тво́рца свое́гω оуставѣчнє. Ва́шє безчисле́нωє мно́жествω, Ты(л)ко зна́єтъ Трипєрсона́лнωє Бжествω (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.); Кри(м)ски(и) ца(р) бє(з)числє(н)ноє множество хрѣстия(н) во плѣ(н) взє(м)шє во своясн возвратиса (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

2. (*дуже великий*) безмежний, безмірний: доу́шу мою ... въ руки владыцѣ ... пору́чаю, маючи надєю въ єго Бозкомъ безчисленъномъ милосердию (1577 *AS* VI,71); Не труба и арфа небо отворяет, але милостыня бога умоляет. Гласы ж безчисленыи въздух наполняють, и потом, яко дым, поставы нѣ мають (к. XVI ст. *Укр. п.* 76); Нѣхто нє берéтъ ω(т) мєнє доу́ши моє́ѣ, а́лє а сам єѣ, для бє(з)чи́слного милосе́рдїа, поклада́ю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 812).

БЕЗЧИСЛЕННѢ *присл.* Незліченно: innumerabiliter, безчи(с)лє(н)нѣ (1642 *ЛС* 238).

Див. ще **БЕЗЧИСЛЕНО.**

БЕЗЧИСЛЕНО *присл.* Незліченно, надмірно, дуже: ω(т) тѣла его смрадъ исходить безчислено (1489 *Чет.* 3).

Див. ще **БЕЗЧИСЛЕННѢ.**

БЕЗЧЛОВЕЧЇЄ *с.* Нелюдськість, жорстокість: сперво(т)ку лю(д)скость албо милосєрдїє на зрадѣ маючи, а опослѣ(д) ωкру(т)ность и бє(з)чловєчїє покаже(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 72); Лю́тость: Безчлове́чїє, звѣдло(ст), зло(ст) (1627 *ЛБ* 61).

БЕЗШАРНО *присл.* Безколірно, похмуро: incolorate, безша(р)но, мрачнѣ (1642 *ЛС* 231).

БЕЗШКОДНЫЙ *прикм.* Невинний: не маємъ имъ жадное перешкоды в спокойном держаню их чинити ... тежъ ... от позвовъ, зысков и презысков у кождого суду боронити ... безшкодных чинити ... коштомъ и накладом своим очищати и свободными чинит ажъ до выштя аренды (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-1, 168-169).

БЕЗШТАНКО, БЕЗЪШТАНКО *ч.* Безштанько. Вл. н.: Паве(л) бе(з)шта(н)ко (1649 *РЗВ* 3 зв.); Ивашько безъшта(н)ко (Там же, 46 зв.).

БЕЗЯЗЫЧНЫЙ *прикм.* (*який не говорить*) без'язикий, німий: ωдна́къ же пришедши въ па́мать ... нихто абы нє занєдбава́лъ ... жє гь слѣпца оумудра́єть, жє безязы́чна(г) и гу́гни́вого мωисе́а въ мовѣ оукраша́єть (Острог, 1598 *Отп. КО* 2 зв.).

БЕЗЪ[1] *ч.* (*стп., стч.* bez) те саме, що **бозъ:** безъ sambucus (1645 *Уж.* 23 зв.); Prodawala babusienka kobzu, — Hde-m sia wziaw kozak zo bzu Vchopyw y zayhraw y potouk babusinu kobzu (бл. 1650 *ШКН* 179).

БЕЗЪ[2], БЕЗ, БЕЗЬ, БЕСЪ *прийм.* **I.** (*з род.*) **1.** (*виражає модальні відношення*) (*у сполуч. з абстракт-ними іменниками характеризує спосіб дії*) без: поплатити хочю тоє всє бє(з) про(с)бы (Житомир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 5); тогды на(м) богдану воєводи да є(ст) слобо(д)но и доброво(л)но ... и бє(з) жа(д)нои шкоды выити из землѣ королѣ полского (Ясси, 1510 *Cost. BD* 473); каза(л) ми тоє моє срѣбро бє(з) ка(ж)дого да(т)ку пѣназєи выда(ти) (Острог, 1511 *ЛОИИ* 124, 1, 4, 1); пришо(л) на нихъ бє(з) вести ца(р) пєрєкопъски(и) (1552 *ОБЗ* 142 зв.); А кого бы братя выбирали на старѣ(й)шинство а ωнъ бы ся збороняль безъ причини слушноє винєнъ дати три бє(з)мѣны воску (Львів, 1588 *ЛСБ* 71); мещанє ... гру́бо(с)тю своєю спроти́вившися в црькви корчемными словы безъ бо́язни ωпове́да́ли (Київ, 1650 *ЛНБ* 1136, 32, 1); боя(р) и по(д)даныхъ бє(з) литости ... позбивали (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 89); найпрьвє іюдѣ ноги оумы(л) и фартухо(м) ωтерь, а ω(д)да(л) ємоу безь встыдоу, нє(д)ба́ючи ω том и(ж) єго оучи́тель єсть (XVI ст. *УЄ* № 29519, 239 зв.); А єсли бы сє нє погодили тогды ... на ты(х) рочко(х) ... таки(и) же рокъ в то(и) же справє метимуть ... бє(з) жадного прыпозву (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 157 зв.); перекладач до Златоустого бѣседы прицѣпив и без стыда на свѣт з друку выдати важився (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 239); Безъ за́висти, безъ гнѣву зъ ... своими Жи́лъ на свѣтѣ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 8); Грѣшницы Тебє без боа́зни вита́ютъ (Чернігів, 1646 *Перло* 58); Котори(и) погребъ бє(з) зволоки ... то(л)ко во(д)лугъ звычаю хрє(с)тиянъско(г)[о] ... абы ω(д)правълєнъ бы(л) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 212);

не безъ — (*уживаеться при виражені стверджения з певним виділениям*) не без (чого): але иже бы тоє ма(л)жє(н)ство нє внима(л) кто нє бє(з) причины пожиточнои рѣчи хр(с)тія(н)скои ȣчинено, имає(т) г(с)п(д)ръ на(ш) ... // ... ми(р) вѣчныи ... с кралє(м) ... записати (Люблін, 1506 *Cost. BD* 441-442); нє бє(з) вѣдома и порады ... фу(н)довано бра(т)ство школу и дрȣка(р)ню (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); Смȣтны бы́ли Ап(с)ли, а сна́ть и нє без͛ пла́чȣ, коли Хс ро(з)ставиша з͛ ни́ми вошо́лъ на нбо (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 13);

не безъ того, абы — (*уживається при виражені можливості*) не без того, щоб: а заты(м) ю(ж) оулаце́ньемса о бо́лшомъ артикȣлѣ, сна́днѣй о ме́ншїє са згоди́ли, нє без того абы и восто́чници чого имъ нє оустȣпи́ли в тыхъ артикоу́лахъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 46); великій царъ, гды ся зъ Риму до Византіи переносилъ, не безъ того, абы якого привилею на данину // якую не мѣлъ зоставити ... папѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323-324).

2. (*виражає об'єктні відношення*) (*вказує на відсутність кого, чого-небудь*) без: кнзь андрѣй ... мови(л) ... возми собѣ дворъ коширъ ис тыми сєлы бє(з) жєрєбья (Кошир, 1502 *Арх. Р.* фотокоп. 18а); Повинныи черкасыцы боярє слȣжити копьно збро(и)но и єздити съ старостою або и бєзъ старосты ... противъ люде(и) нєприятєлскихъ (1552 *ОЧерк. З.* 8); тогды́ рєклъ имъ коли єсми васъ посылалъ // без͛ мѣха и бєзъ влагалища (бєз мѣшка, або бєзъ калиты) и бєзъ ωбоуви а чи пакъ ва(м) чого нєдоставало (1556-1561 *ПЄ* 320-320 зв.); якъ могутъ слухати безъ проповѣдника? (XVI ст. *НЄ* 65); Аръткулы того до ихъ милости посылаемо, которые духовъные наши крыемкомъ, отступьне, на насъ, безъ насъ уковали (Вільна, 1599 *Ант.* 649); Не о́пустѣло небо без Сатани (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); былъ єще жив͛ Ла́зарь ... сам͛ живы́й, бє(з) пи́сма, свѣдок͛ и ωповѣда́ч͛ прєди́вного тогω Чȣда (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 168); а хто би є(г) мал ȣзати (!) без попа силского щоби был проклат (!) (Білий потік, 1646 *Паньк.* 10);

(*вживається при виділені чогось із однотипних предметів*) за винятком, крім: до якого Плюского лѣса повинно бить двანадцять байраковъ, без малих байрачьковъ (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16).

3. (*виражає означальні відношення*) (*вказує на відсутність якоїсь ознаки, властивості при характеристиках осіб чи предметів*) без: кнѧзь Андрѣй ... з молодости лет своихъ аж до смерти своєє смыслȣ и розȣмȣ прироженого, людского нє мєл и то никгды нє было, абы коли которого часу мєл к розȣмȣ прийти, алє завшє так ȣ в одной мєрє бєзъ смыслȣ был (Вільна, 1546 *AS* IV, 450); к томȣ тєж ȣ҄҄ал єсми ȣ Их Милости ... шата новаѧ адамашковаѧ чєрлєнаѧ бєз брамов (Нєсухоіжє, 1550 *AS* VI, 5); Старостє ωтъ корованȣ кгды ... идєть ... до ωръды тогды шȣба сиби(р)кова бє(з) кольнєра (1552 *ОКан. З.* 23); бо яко тѣлю бє(з) дшѣ розȣмнои, та(к) жє и тѣсто бє(з) квасȣ и соли є(ст) мєртво (Вільна, 1596 *З. Каз.* 44); всяк бо человѣк ложъ, только єдин Христос, глава церкованая (!), без грѣха (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Нєпоро́чєнъ: Бєз нага́пы (1627 *ЛБ* 75); кожномȣ прєто шȣка́ючомȣ доскона́лости пи́лнє нале́житъ ялмȣ́жна, бєзъ кото́рои нє ла́тво прієманѧ бы́ти мо́жє(т) млтв Бгȣ (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

4. (*виражає кількісні відношення*) а) (*у сполуч. з кількісним числ. вказує на кількість, яка недостає до потрібної*) без: Ино всего того сума: двѣ тисячи копъ и шестьдесятъ копъ грошей, безъ дванадцати грошей (Краків, 1505 *РЕА* III, 69); ωстал єсми єщє винєн Єго Милости ... чотыриста золотых, без двадцати золотых (Володимир, 1535-1544 *AS* IV, 382); Єго Милость єщо мнѣ нє додал двохсот копъ грошєй, без дєсѧти коп грошєй, Литовскоє личбы (Вільна, 1540 *AS* IV, 264); Камєнныхъ кȣль сто бє(з) ω(д)ноє (1552 *ОКЗ* 36); па(н) григорє(и) сєнюта ... три(д)ца(т) ко(п) гро(ш) бє(з) полу ко(п) лито(в)ских мнѣ ... присла(л) (Жасковичі, 1552 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1805, 53); за дрыва пя(т) грошїи бє(з) шєлюга до шпиталя (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 4); грунтъ ... продолємъ (!) пану Воліовачу ... за ... монєту литовской личьби за тисечъ двє копъ грошєй без дєсєти (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); Фєдоръ шафарь и(з) сыно(м) ... иваномъ ... продали ... домъ и свѣтлицȣ с кȣмнатою ... за сȣмȣ злоты(х) пя(д)дєся(т) бєс копы (Одрехова, 1634 *ЦДІАЛ* 137, 2, 50); тыє помєнєныє слȣги ... кгва(л)товънє пограби-ли ... // ... ȣ ивана тригуба збожа пшєници и жита три(д)цатъ бє(з) двохъ копъ (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 33-34);

б) (*у сполуч. з ім.* личба, мѣра, число *вказує на велику кількість когось або чогось*) без: чéрни бєз ли́чбы жолнирства нѣмцовъ всє тамъ полєгло (1509-1613 *Остр. л.* 130 зв.); У сюмъ евангеліи повѣдаетъ Христосъ ... ажъ имати будутъ выдъ людій многую досаду, безъ числа окару, ненависть, глумъ, битву (XVI ст. *НЄ* 205); дивѹ́емоса твоєи пысѣ бє(з) мѣры, котóрой и сáми бóговє нє люба(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 61 зв.); Несли Пáнѹ подáрокъ ... Шафѣры, Діамéнты, Корáлѣ нєсли тáмъ без мѣры (Київ, 1632 *Евх.* 304); А до орды безъ личбы Нанять пошло (1636-1650 *ХЛ* 79).

5. (*виражає умовно-часові відношення*) без: А коли наместникъ володимерскій на войну поедеть, тогда они, безъ бытности его, мають на замку нашомъ зъ наместникомъ его для обороны быти (Краків, 1509 *АрхЮЗР* 5/I, 30); атаманъ тєсє(л)ски(и) волєнъ єго [тєслю] зграбити ѡсадити бє(з) воли воротнюго (1552 *ОЛЗ* 176 зв.); В чѹжого члвка нє маєть нихто зє(м)ли закѹповати бє(з) воли пна єго (1566 *ВЛС* 83 зв.); Сщєннойнoци, и Калоу́гєри, Мниси, з Монастырéй // своúхъ бєзъ вóли Игоу́мєньскоє никáкожє да нє исхóдатъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 17-18); тая справа бє(з) ѡзначєня границъ успокоєна быти нє можє(т) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 255); понєвáжъ прєзъ ѡкрєщéніє Црковъ мáтка наша в каждомъ ѡкрєщєнымъ ѡчищéніє ѡ(т) всѣхъ грѣхóвъ постановлáєтъ, котóроє бєзъ вóлѣ тогó котóрый крєсти́тиса мáєт жáдною мѣрою быти нє мóжєтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 904).

6. (*виражає часові відношення*) (*вказує на відрізок часу, протягом якого відбувається дія*) протягом (чого): которыибы кѹпцы, какъ в торгъ ... так тєж без торгѹ шли чєрєс тоє мѣсто ... с товары своими, ѡт таковых // быхмо дали Єго Милости брати мыта ѡ(т) накладного воза або два гроши (Вільна, 1529 *AS* III, 341-342); до того дрыва за килка миль без дня возили есмо, не тилко до Новоселокъ, але и до Олыка (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 410).

II. (*зі знах.*) **1.** (*виражає причинові відношення*) (*вказує на причину, яка викликала дію*) через (що), у зв'язку (з чим): ѡни(ж) ѡчи свои за(ж)мѹрили, и нє познáли єго, и ... та(к) бєзъ зло(ст) свою стáлиса дикій и пѹстый виногра(д) и(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 206 зв.).

2. (*виражає часові відношення*) (*вказує на відрізок часу, протягом якого відбулася чи відбуватиметься дія*) протягом (чого): во(л)но будє(т) бє(з) часъ ... кож(д)ому вѣры своєй уживати (Галич 1584 *ЛСБ* 66); ѡточивши воисками своими вшитокъ лвѹвъ штѹрмовали до нєго бєзъ часъ нє малїи (Львів, 1638 *УЄ* № 5, 125 зв. (покр. з.).

БЕЗЪВЕСТНО *див.* **БЕЗВѢСТНО.**

БЕЗЪВОДЯ *див.* **БЕЗВОДЄ.**

БЕЗЪИМЕННЫЙ, БЕЗЪИМЕНЪНЫЙ *прикм.* Безіменний, невідомий: На котóрый листъ отписáлъ ему неякій клúрикъ Острозскій безъименный, который и до друку естъ вы́данъ (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 983); Але еслижесь бачный — розумею, же на оные слова паметати будешъ ... а черезъ тое дай ми покой: бо я съ таковыми машкаръниками (безъименъными) не звыкъ справы мевати (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1049).

БЕЗЪЛЕПИЦА *див.* **БЕЗЛѢПИЦА.**

БЕЗЪМОЗҐИЙ *див.* **БЕЗМОЗКИЙ.**

БЕЗЪМАТЕЖНЫЙ *прикм.* Безтурботний, спокійний, мирний: ѡ моéмъ смирéніи до Ба Ба съспомани, жебы намъ покóй и здоро(в)є ... даровáлъ прожи́тоє бєзъматéжноє (Київ, 1625 *МІКСВ* 131).

БЕЗЪПЕЧЕНЪ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕЗЪПЕЧЪНЕЙШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕЗЪПРЕСТАННЕ *див.* **БЕЗПРЕСТАНЕ.**

БЕЗЪРОЗУМНІЙ *див.* **БЕЗРОЗУМНЫЙ.**

БЕЗЪЧЕСТНЫЙ *див.* **БЕЗЧЕСНЫЙ.**

БЕЗЪЧИНІЄ *див.* **БЕЗЧИНИЄ.**

БЕЗЫМЕННО *присл.* (*не знаючи імен*) безіменно: То первая ложь, яко безыменно злочинцу руского положил — толко "богатша Русь", а не знати хто (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 165).

БЕЗЬ[1] *ж.* (*тур.* baz, *ар.* bazz) **1.** (*густа бавовняна тканина полотняного переплетення*) бязь: отъ штуки бези грошей чотыри (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560).

2. (*білі нитки з лляної або конопляної пряжі*) бязь: хустъка безю шита, коштовала повтора золотых (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9).

БЕЗЬ[2] *див.* **БЕЗЪ**[2].

БЕЗЬВУДЯ *див.* **БЕЗВОДЄ.**

БЄЗЬЧЕСТНЫЙ *див.* **БЕЗЧЕСНИЙ.**

БЕЙ *ч.* (*тур.* bey "пан") (*у східних народів — начальник, глава роду, правитель області, міста*) бей. Вл. н.: Бей (1649 *РЗВ* 143).

БЕКАНІЄ *с.* Бекання: balat, блєяніє, беаніє, бєканіє (1642 *ЛС* 99).

БЕКЕЙШКА *ж.* (*стп.* bekieszka, *мад.* bekecs, bekes) довгий чоловічий хутряний одяг угорського крою: пограблено ... бекейшку зеленую фалюндишовую (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/І, 231).

БЕЛЕНЪ *ч.* (*отруйна бур'янова рослина*) блекота, *діал.* белень, белена: юсквианусъ по ла(т) ... а по рꙋсски бєлєнъ ... а тои бєлєнъ ростєтъ подо всаки(м) дрєво(м) подлѣ рєки (XVI ст. *Травн.* 250 зв.).

БЕЛЕНЬКИЙ *див.* **БѢЛЕНКИЙ.**

БЕЛИЛО *див.* **БѢЛИЛО.**

БЕЛИННЫЙ, БЕЛИНИЙ, БЕЛИНЫЙ, БЕЛИНЪНЫЙ *прикм.* (*з хутра білки*) білячий: Сенко Полозовичъ ... у Козаковъ Черкаскихъ побралъ ... шесть шубъ белинныхъ брушщатыхъ (Вільна, 1503 *АрхЮЗР* 3/І, 1); роздалъ ... служебникомъ моимъ ... жупицу мухаяровую непodшитую,.. шубку белинную наголо (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/І, 25-26); у Вакулы ... взято ... жупа(н) шары(й),.. шубка бєли(н)ная, просты(х) бєлокъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 106); Купцы ... ѡповедали, и(ж) єго м(л) па(н)у Ха(р)ли(н)скому ... мусєли дати мыта шубку бєлиною (Луцьк, 1592 *ТУ* 226); а то(г) є(и) нє даю дво(х) шꙋбо(к) белины(х) (Київ, 1615 *ЦНБ* II, 23261, 1 зв.).

Див. ще **БЕЛКОВЫЙ.**

БЕЛИТИ *див.* **БѢЛИТИ.**

БЕЛКА *ж.* **1.** Хутро з білки: от косматых товаров: соболей, кунъ, рысей, лисовъ, волковъ, белокъ, сибѣрокъ ... от копы по три гроши (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556); тые бояры ... толко в одном саянику бурнатном двуличном белками подшитом,.. тут до именя панее матки моее, до Девяткович ... привезли мене (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 136); а(х)мєть попови(ч) та(т)аринъ мєлъ ... бєлки простоє ѱ ... кото(в) лєсны(х) м (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 26); у Вакулы ... побрано ... шубка бєли(н)ная, просты(х) бєлокъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 106).

2. Вл. н.: Село Белка до того манастыра приналежит (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 290).

БЕЛКИ, БЕЛЪКИ *мн.* Білки. Вл. н.: и(х) м(л) пнвє проскꙋровє в ты(х) має(т)ностя(х) свои(х) ко(р)нинє и в бє(л)ка(х) ѡбычає(м) приятє(л)ски(м) дє(л) доча(с)ны(и) ꙋчини(в)ши и до ꙋжива(н)я споко(и)ного ѡда(л) (!) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 18 зв.); А назавтрее ... до того села Белъки козакы впадълы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 618).

БЕЛКОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **белинный:** А жону дей мою,.. словы неучтивыми зсоромотили, шубку дей зъ нее белковую зняли (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 119).

БЕЛКОТАТИ *дієсл. недок.* Белькотати, белькотіти: biblo, is, бєлкочу, момочу (1642 *ЛС* 102).

БЕЛЛЯ *ж.* (*стп.* bella, *нім.* Balle) (*міра кількості паперу*) стопа: п(н) Я(н) папѣ(р)ни(к) прывѣ(з) двѣ бє(л)ли паперꙋ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 4); въ ярославълю кꙋпилє(м) пꙋ(л)торы бє(л)ли топорового паперꙋ по зо(л) 43 (Там же, 18 зв.).

БЕЛО *див.* **БѢЛО.**

БЕЛОГОЛОВСКИЙ *див.* **БѢЛОГОЛОВСКИЙ.**

БЕЛОГОЛОВЪСКИЙ *див.* **БѢЛОГОЛОВСКИЙ.**

БЕЛОКОПЫТЫЙ *прикм.* білокопитий: У Семена Кисляковича взяли коня шерстю вороного, белокопытого (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 6/І, 176).

БЕЛОКЪ *див.* **БѢЛОКЪ[1].**

БЕЛОГОРОДЕЦЪ, БИЛОГОРОДЕЦЪ *ч.* **1.** (*мешканець Білгорода-Дністровського*) білгородець: тєпер ... ѡни лєжат мєжи Инкгꙋла Вєликого и Малого, а кром того пятсот чловєков, Татар, Бєлогородцов, на поли Бєлогородскомъ, межи Богꙋ и Днєстра такжє поготовꙋ (Варшава, 1544 *AS* IV, 385); царъ ганъ ишовъ, а зъ нимъ войско незличоное татаръ: крымцы, билогородцы, нагаи (1630-1650 *ХЛ* 80).

2. (*мешканець або виходець з Білгорода-Дністровського*) білгородець: Вл. н.: Семєнъ бєлогородецъ (1649 *РЗВ* 204 зв.).

БЕЛОНОГИЙ *прикм.* **1.** (*про коня*) білоногий: тамъ же есми у дому попа Острозского ... засталъ есми коней три ... одного полового .., другого мышатого жеребца, третего // плеснивого, белоногого съ петнюмъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 99-100); коня гнєдого бєлоногого з сєдломъ ... побравъши (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 92 зв.).

2. *У знач. ім.* Білоногий. Вл. н.: з великимъ жалемъ сведчили ... противъко Данилови Белоногому (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 1/VI, 786).

БЕЛОНОЖКА, БѢЛОНОЖКА *ч.* Білоніжка. Вл. н.: з великим жалем сведчили ... противъко ...

Павлови Пастухови, Данилови Белонозце (Житомир, *АрхЮЗР* 1/VI, 786); Данило Бѣлоно(ж)ка (1649 *РЗВ* 429 зв.).

БЕЛОУСЪ *ч.* **1.** *Перен.* (*про чорта*) біловус: та(к) тáко(ж) розмайтыє прозвиска діавóлы імєнова(ли) абовѣ(м) нѣкоторий то(т) обра(з) в котóромъ чóртъ сѣдѣлъ, звáли бєлоѹсъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 12).

2. Вл. н.: Мєщанє городовыє ... Ѡстапько кова(л) // ... Павє(л) Котєлникъ, Станисла(в) Бєлоѹсъ (1552 *ОЧерк. З.* 13 зв. - 14); Грицко Щавий ... продал дом свой власный ... лежачий подле двора Миска Белоуса (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 16).

БЕЛОЦЕРКВЯНЫ *мн.* (*мешканці Білої Церкви*) білоцерківці: Протє(с)товалъсє ... панъ бєлъски(и) ... противъко ѡ(т)цомъ, и бєлоцє(р)квяномъ, и княжатомъ и(х) м(л). по(з)ваны(м) (б. Вільшанки, 1639 *ККПС* 261).

Див. ще **БѢЛОЦЕРКОВЕЦЪ.**

БЕЛОЦЕРКОВЕЦЪ *див.* **БѢЛОЦЕРКОВЕЦЪ.**

БЕЛУГА *ж.* Білуга: Є(з) тамъ на дєснє хто забьєтъ даєть на замокъ бєлѹгѹ кажъдѹю ѡсєтра // дєсатого (1552 *ОКиїв. З.* 45-45 зв.); ли(ст) ... росказує, абы в кгру(н)тє Стримятицкомъ бєлугъ зъ єзу нє брано на замокъ Києвъски(и) (Київщина, 1600 *ККПС* 154); бєлуга каждая а бєла рыба вся то(мѹ) хто городи(т) є(з), ѡзєра (Варшава, 1616 *ООЗ*-2, 2 зв.).

БЕЛУЖИНА *ж.* Білужина: Къ тому, того дня, въ свирнѣ, речи рухомые ... солоные осетрины, белужины въ бочкахъ, икру чорную запечатовалъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 362).

БЕЛУНЪ *ч.* (*стп.* bieluń) дурман, табака, нюхальний тютюн: symphoniaca herba, зри hyoscianum, бєлу(н), табака (1642 *ЛС* 391).

БЕЛЪ *див.* **БѢЛЫЙ.**

БЕЛЫЙ *див.* **БѢЛЫЙ.**

БЕЛЬ *див.* **БѢЛЬ.**

БЕЛЬЄ *с., зб.* Білизна: Стецкови Мелникови ... вепра забили ... // ... зъ боднею побрали всѣ белье (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 88-89).

БЕЛЯК *ч.* Біляк. Вл. н.: Беляк Гуриновичъ - дымъ 1, сыновъ мае два (Веледники, 1595 *АрхЮЗР* 6/І, 250).

БЕНДЮГА *ж.* (*пол.* bindugа, *стп.* winduga, *нім.* Windwagen) місце на березі річки для складання дерева, призначеного для сплаву баржами: пото(м) ковалѧ ѹстилу(з)ского ... то(т) жє ѡлє(х)но пыта(л) чиє дєрєво па(н) кгу(р)ски(и) ѹ вустилугу на бєндюзє побра(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 70); ѡказыва(л) тє(ж) мнє возному то(т) ѡлє(х)но на бє(н)дюзє дєрєво жє в комѧзє ѹбудованоє (Там же, 71); Я, за по(з)волє(н)є(м) и да(н)є(м) самоє пнєє Кру(п)скоє, уєд)на(л) бє(н)дюгу, то є(ст) бєрє(г) на(д) рєкою Буго(м) .., на спуска(н)є комя(г) до Кгда(н)ска (Володимир, 1575 *ТУ* 160).

БЕНДЮГЪ *ч.* Те саме, що **бендюга:** пань Сє(н)ницки(и), спродавши пну моєму шкуту на бє(н)дюзє Устило(з)скомъ,.. ѡписа(л)сє ѡ(т)дати само(му) єго м(сг)...з листо(м), записо(м) єго (Володимир, 1602 *ТУ* 233).

БЕНЕДИКЦИЯ *ж.* (*стп.* benedykcyja, *лат.* benedectio) дозвіл, згода: од которого [старосты] бенедикцию на реч нижей менованую отрымавши, оного невинного человека окрутне, тиранско, без милосердя ... шаблями посекли (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 689).

БЕНЕФИЦИЯ, БЕНЕФИЦЫЯ *ж.* (*стп.* beneficja, *лат.* benefitio) **1.** Церковний маєток; прибутки від нього: прекладаютъ конфедерацию енеральную Варшавъскую, которою явне варовано, же // бенефиция церквей Грецкихъ въ подаваню вашое королевское милости будучихъ, одъмине и въпровожаню розныхъ веръ подлегати не маютъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 513-514).

2. Духовна посада з визначеним прибутком: помененый ... отецъ Могила, митрополитъ Киевъский, маючи килкоро бенефицые духовъные ..., противко вшелякой слушности, зъ войскомъ козаковъ Запорозскихъ на пререченый манастыръ Николъский кгвалътовне наехалъ (Люблін, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 726).

БЕНКАРТЪ, БЕНКАРТЬ, БУКАРТЪ *ч.* (*стп.* bękart, *нвн.* Bankert, Bankart) **1.** (*нешлюбна дитина*) байстрюк, байстря, безбатченко: А вєджє дово(л) на бє(н)карты нє инакшє(и) ѡдъно таковы(и) быти має(т) хто бы дєти нє // (з)вє(н)ча(л)ною нє шлю(б)ною жоною мє(л) (1566 *ВЛС* 7 - 7 зв.); Любодѣиницъ: Бѹкартъ, // нєчи́стагѡ лóжа сы́нъ (1627 *ЛБ* 60-61); Та(к)жє бє(н)кáрты, и вси которыє сѧ нє родили с пора(д)ного ма(л)жéнства, ѡ(т)тѧтыє сѹт ѡ(т) того станѹ (Львів, 1645 *О тайн.* 144); Рєзанцѡ(м)

бєнка́ртω(м) и иновѣрцω(м) вь до(м) б҃и не ходи́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 156 зв.); *Образно* : Если речеш, яко не от церкве восточной римский костел ся породил и воспитал, то еси, латынниче, во своем костеле римском бенкарть и не добраго ложа сын (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185).

2. (*наївна людина*) хлопчак, хлопчисько: а пре́то не боудь бєнка́рто(м) в панова́нью, жебы тѧ мѣли иншїє перевишша́ти ча́стыю що(т) (Острог, 1614 *Тест.* 141).

3. Раб, невільник: Раби́чищъ: Нево́лникъ, бо̑кар(т) (1627 *ЛБ* 104).

4. *Перен.* Неправда, видумка, брехня: Бла́д: Бе́нкар(т), ло(ж), ма́рнаѧ мова … ба́снь, ві́мысли (1627 *ЛБ* 11).

БЕНКЕТЪ *див.* **БАНКЕТЪ.**

БЕНЪДА *ч. Діал.* бенда "струнка осока". Вл. н.: Грицько Бенъда (1649 *РЗВ* 153 зв.); Иванъ Бенъда (Там же, 407).

БЕРВЕНЄ *с., зб.* Колоддя, *діал.* бервення: Брали єсмо бєрве(н)є на то(и) стороне Калино(в)ки, и скоро єсмо выєхали з речки з бєрве(н)ємъ (Житомир, 1534 *АЖМУ* 87).

БЕРВЕНО, БЕРВНО, БЕРНВО, БЕРЬВЕНО, БЕРЬВЬНО *с.* **1.** Балка, брус, перекладина, *діал.* бервено: виделъ есми в дому его в ызбе ѡкъно наполъ роскепено и надъ ѡкномъ тымъ же бє(р)вено зрубано троха (Житомир, 1583 *АЖМУ* 69); около мѣста соломою все обволокивано, бервены зъ хатъ на штурмы барзо веле под острог навожено (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 152); Слѣмѧ: Бръвно, трамъ, бервено, Варо̑хъ (1627 *ЛБ* 117); Бервно. Trabs. Trabes. Tignum (1650 *ЛК* 425); *Образно*: выи́ми пръвѣе бе́рвено изь ока твоего и тогды про́зьришь и выименшь соу́чець изь ока бра́та твоего (1556-1561 *ПЄ* 39); А еднак то въ очахъ отступницкихъ мало: чужый порохъ поретъ имъ очи, а своего бервена чути не хотятъ! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 934).

2. Тягар: Яко мє(р)тви всѣ овци, в то(и) долинѣ костє(л)ного беслове(с)ного послꙋше(н)ства ока, бє(р)вено(м) вла(с)ти па(с)ты(р)ское привале́ны со̑къ,.. и ω С҃псеніи свое(м) збаве(н)ны ли бꙋ̑дꙋ̑(т), или ни, не вѣдаю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284).

3. *Перен.* (*велика кількість чогось*) море: ꙋ̑ латин́ы лжеиме(н)ные Пастыре, целы(м) бє(р)вено(м) вымысло(в) но́вы(х), зѣницꙋ̑ с҃псе́ніѧ лю(д)ского завали́ли, а пропи(с)нꙋ̑ти и промовити за исти(н)нꙋ̑ нѣма(ли) ко(му) (1598 *Виш. Кн.* 284).

Див. ще **БРЬВНО, БРЪВЕНО.**

БЕРВНКО *с.* Невелика колода: Бервнко. Trabecula (1650 *ЛК* 425).

БЕРВНО *див.* **БЕРВЕНО.**

БЕРВА *ж.* Кладка, мостик: Не дбайте мя знаменати, же сміда есмь (?) (*позн. вид.*); бо мя есть слнце на бервѣ промѣнило (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50).

БЕРВНЯНЫЙ *прикм.* (*який стосується колоди*) колодний: trabalis, бє(р)вняны(й) (1642 *ЛС* 400); Бервняный. Trabicus. Trabalis (1650 *ЛК* 425).

БЕРДА *ж. Діал.* берда "варта, сторожа". Вл. н.: Бє(р)да (1649 *РЗВ* 339 зв.).

БЕРДНИКЪ, БЕРЪДНИКЪ *ч.* Бердник. Вл. н.: у Войтна Бердника взели и пограбили: три волы (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 3/І, 21); Данило Беръдникъ (1649 *РЗВ* 41 зв.).

БЕРДО *с.* Бердо: починков тридцат; бердъ чотырнадцат (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

БЕРЕГОВОЄ *с.* Податок, який сплачувався за місце риболовлі в загороді річки або ставу: а зъ єзу в҃м на днепрѣ берегового пришло ше(ст)десѧ(т) плотиць боковы(х) (Київ, 1555-1568 *Гр. Мат.* 1).

БЕРЕГЪ[1], БЕРЕГЬ *ж.* **1.** (*край, смуга землі, що межує з поверхнею моря, річки, озера і т.ін.*) берег: А хотар тои чътвъртои части села … на єдин стωлпь що на Колопинци, ωт толѣ на берегь Бръладѣ (Васлуй, 1502 *BD* II, 252); Мы на жєдане того слꙋ̑жебника … попел … на комазе наладованый ωглєдали на берєзе Бо̑га (Володава, 1551 *AS* VI, 116); Дєрево … лєжить покидано тамъ же ωтъдалено ωтъ берега (1552 *ОКан. З.* 19 зв.); хо́дачи при берєзѣ мо́ра га́лилейского, и оуз(д)рѣль симона (1556-1561 *ПЄ* 130 зв.); ѣзди́ль по во́дѣ беро̑чи ры́бы з воды металъ на бере(г) и бра(л) кто хотѣ(л) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 93); Ле́чь на(д) мѣро̑ гды бе́регъ вода превы(ш)ша́єтъ, Южъ вь то́мъ ро́кꙋ̑ жизности землѧ не по̑ща́єтъ (Київ, 1632 *Євх.* 295); ходи́ли па́ны еи по бе́регꙋ̑ реки (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.); *Образно*: Але у Грековъ не такъ: гдѣ много недовѣрства, и всякая злость праве зъ береговъ вылила! (Вільна, 1608 *Гарч.* 188);

(*прибережний простір*) береговина, берег, суходіл: пото(м) ... до ишпа(н)ски(х) берего(в) и до краины галатии кгрє(ц)ко(и) ωсады далєки(м) зыкглованя(м) ди(в)нє запровади(л) (1582 *Кр. Стр.* 75 зв.); Оукопа́лєсь Колю́мнѹ ω(т) зи́мнои Зѡ́ны, При бе́рєгахъ Днѣпро́выхъ по(д) Сєдмитрі́ѡны (Київ, 1632 *Євх.* 298).

2. Край, кінець: Напєрвєй почєнши ωт Тѹри, ωт єзѹ Паточи на берег борѹ (Ковель, 1570 *AS* IV, 237); с ты(х) єдина гора єгла та́ѧ з бе́рєга выпѹща́є(т) великі́й ωгє(н) и по́ломѣ(н) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29 515, 438 зв.);

околиця, окраїна: колоквинтида ростє(т) при бєрєзє Ієрѹсали(м)ски(х) стра(н) (XVI ст. *Травн.* 148 зв.).

3. (*урвище*) берег, круча: Низбре́гъ: стрємнина, при́крій бе́рєгъ, а́лбо скала́, де́брѧ (1627 *ЛБ* 77).

4. Угіддя: такъ жє ... по земаньскимъ и боѧръскимъ берєгомъ бобры ловать (1552 *ОЧорн. З.* 57); жаловали нам ігумен стаго Николы Пустынского Касьянъ зо всею братьею черицами того мнстра на войта кієвского .., штож дей онъ отнимаєтъ берегъ нашъ црковный к земли к своей Четоповской на Деснѣ рєцѣ (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV, 167); **береги бобровиє** — угіддя, де водяться бобри: єго королє(в)ская м҃(л)ть да(л) имє(н)є на вє(ч)ность ... Данилу Дєдовичу ..., и(з) озє(р)ми, и(з) береги бобровими (Київщина, 1600 *ККПС* 152).

5. *тільки мн.* (*краї тканин, посуду*) береги, краї: взято // ... Кѹбковъ срєбрныхъ з бєрєгами злоци(с)тыми (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-104 зв.); єдвабница бѣлая, по бєрєга(хъ) габпа(съ) злоты(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 68).

6. *У складі вл. н.* : **Белыє береги:** Я, Оуляна Потаповая,.. // продала єсмы ... и мене (!), нашо власное ... Ворохобовичи в Белихъ Берегахъ дворянину ... Ивану Немѣрычу (Київ, 1531 *АрхЮЗР* 7/I, 69-70); село белыє береги людє(и) г҃ (1552 *ООвр. З.* 111); **Торговицкий берегъ:** который же вал идет от реки Иквы, промеж имения церковного Рудлева и промеж имения Торговицкого Берега (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 22).

Див. ще **БРЕГЪ.**

БЕРЕГЪ[2] *прийм.* (*з род.*) (*виражає просторові відношення*) (*вказує на місце, точку, куди спрямована дія, або місце, де щось знаходиться*) край: а ωттолѣ великою дорогою, што идєть ωт Звинѧчей, берєгъ полѧ Тѹрєго то з Горюховомъ граница (Володимир, 1513 *AS* III, 105); Ино котораѧ землѧ ωт Тѹрийска, ωт Ѡбынєжа, ωт Болбол идет берег Сєребреницы, таѧ землѧ маєт быти в мою сторонѹ, к Тѹрийскѹ (Турійськ, 1540 *AS* IV, 241); на другой стороне места поля неподалеку места Овручого ... за рекою Норынею, берег дороги, концами опираются под самое тое селце Волю (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* I/VI, 289).

БЕРЕЖАНЕЦЪ *ч.* (*мешканець або виходець з Бережан*) бережанець. Вл.н.: Грицко Бережанецъ (1649 *РЗВ* 394 зв.).

БЕРЕЖНЫЙ, БЕРЕЖЪНЫЙ *прикм.у знач. ім.* Бережний. Вл. н.: дє(м)ко берє(ж)ны(и) (1649 *РЗВ* 16 зв.); Сємє(н) Бєрєжъны(и) (Там же, 424 зв.).

БЕРЕЗА *ж.* **1.** (*дерево*) берєза: мы... выє(ж)дчали єсмо на то(т) кгру(нт)... и та(м) жє границѹ рѹбєжи в дубы в со(с)на(х) и въ бєрєза(х) ѹчинили (Київ, 1578 *ЦНБ* ДА/П - 216, 108); мы, ... посєрєдъ тоє рєчьки Ивъницы, идучи єю уверъхъ до дъвух бєрєзъ, ... // ... копєцъ наро(ж)ны(и) усыпатъ єсмо велили (Житомирщина, 1598 *ККПС* 100-101); betulla, бєрєза (1642 *ЛС* 102); возовъ зо двєсътє сє зобравъшы, березъ до килкусотъ, дерева, на будынокъ способъного, выпятивъшы, до помененого местечъка Гонъчы одвезли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

2. *ч.* Вл.н.: бєрєзѣ хлопѹ за́ ω(б)лѣплєнє школки далє(м) злω(т) 2 (1630 *ЛСБ* 1052, 4); Ми(с)ко Бєрєза (1649 РЗВ 307).

БЕРЕЗЄ, БЕРЕЗЬЄ *с., зб.* (*березові дерева*) березина, берези: усихъ сумою копцовъ семъдесятъ, усипано естъ, межи которыми по деревъю, дубъю и березъю грани рубежи, черезъ того коморника, при битности моей, тые рубежи положоны (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/I, 263); Усихъ сумою копцовъ сємъдєся(т) усыпано єсть, мєжи которыми копцами по дєрєвъю, дубъю и бєрє(з)ю грани (Рожів, 1600 *ККПС* 163).

Див. ще **БЕРЕЗИНА.**

БЕРЕЗИНА *ж.* Те саме, що **березє**: Czy widite szto sic diyet ná ty berežiny. Takož tež ná toty sošniny (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.); запусты островецькиє спустошили, дубину и березину высекли и до себе повозили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 8/IV, 393).

БЕРЕЗКА *ж.* **1.** Берізка: первый закопъ на березе около березки, а другой закопъ озле дороги (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/І, 83).

2. *ч.* Вл. н.: слуги ихъ ... поступили ... ему [Ильяшу] вси люди, которыи на часть княгини ... приходили,... на имя Куцъ, Васко,.. Березка з сынми, Дацко (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 356).

БЕРЕЗНЯКЪ *ч.* Березняк, березник: а ижъ ночъ была темная, теды менованные Яцько и Давыдъ Каленские з поменеными сынами своими, яко то в ночи, а иле в березняку, до пущи поутекали и тамъ се покрыли (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 82); сторона позваная противку праву посполитому... зославъшы умы(с)лнє на то(т) актъ людє(и) по(д) ѡсмъсотъ служалы(х)... и некоторы(х) по берє(з)някахъ нєдалеко ѡколо Крывыхъ Ѡзє(р) прє(з) слугъ... локованыхъ и постановєныхъ, хотячи... тую свою протєстацию нєслушную заносити (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 237).

БЕРЕЗОВЫЙ, БЕРЕЗОВИЙ *прикм.* **1.** Березовий: а хотаръ... монастирꙋ... чрас полѣнꙋ и чрас лас, до полѣни бєрєзових... на три липы знамєнани (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); пово(д) ... // ѡ(т) тоє могилы просто провади(л) по(д)лє гаю бєрєзового (Київщина, 1600 *ККПС* 139-140); Потомъ... указалъ слуга помененый запустъ немалый, высечоный ... въ которомъ уже дерево немалое дубовое и березовое было (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 411); тамъ же видилъ и огледалъ гаи вниве́чь высеченые до пулторы тисечей пнювъ березовыхъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435).

2. У складі вл. н.: **Березовый бродъ**: тымъ бєрєзовы(м) бродо(м) до врочыща тросковы(х) мховъ (1546 *ОГ* 15 зв.).

◦ **дати пироговъ березовыхъ** *див.* **ДАТИ.**

БЕРЕЗЬЄ *див.* **БЕРЕЗЄ.**

БЕРЕМЕННАЯ, БЕРЕМЕНА, БЕРЕМЂННА, БЕРЕМЂНЬНАЯ *прикм. лише ж.р.* (*яка перебуває у стані вагітності*) вагітна: невѣ(с)та... будучи бєрємє(н)а крычала...и тажко(с)ти тєрпѣла (XVI ст. *КАЗ* 628); Тая, гды беременною сь стала и на свято нѣкоторое до костела ... шла, породила дитя (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 937); К томоу ты(ж) два молодаа єщє и бєрємєнна была бли(з)ко порож(д)єнїа (1645 *УЄ* № 32, 274);

у знач. ім.: бѣда тыжъ боу́дє бєрємѣнны(м) и тымъ ко́торыи ко́рмать прьсами в тыи дни (1556-1561 *ПЄ* 181); Вєѳаранъ: До́мъ горы а(б) бєрємѣннои, а́бо до(м) спѣва́ючо(г) (1627 *ЛБ* 192).

Див ще **БРЕМЕННАЯ.**

БЕРЕМЯ, БЕРЕМА *с.* . **1.** Вантаж, тягар, ноша, клунок: Путошинскій дей тое беремя отъ того злодея взялъ, а злодея пустилъ (Луцьк, 1579 *АрхЮЗР* 3/І, 9); Бре́ма: тажа́ръ, бе́рема, тлꙋмокъ (1627 *ЛБ* 12); дозво́ль мнѣ слꙋзѣ твоє́мꙋ, жє з̾ зємли возмꙋ бєре́мєна на двохъ мꙋловъ (серед. XVII ст. Хрон. 324 зв.).

2. Повинність; обов'язки. **беремя повозовое** - повинність давати підводи для перевезення вантажів: тє(ж)... ѡто всѣхъ бєрємє(н) повозовыхъ... ѡ(т) кошє(н)я сєна... вы(з)воляємъ вє(ч)ными часы (1566 *ВЛС* 8); **тягнути і носити беремя** - виконувати повинності: а в томъ мещанє гдръскиє зꙋбожоны знищєны ижъ ѡни только сами тагнꙋть и носать бєрєманѣ местъскиє а поплєчъники ихъ в томъ имъ нє помагають (1552 *ОВол.З.* 201).

3. *Перен.* (*те, що гнітить людину, тяжіє над нею*) тягар: в́сє ш҃то бы ко́ли повидѣли ва(м) абы єстє стєрєгли стєрєжѣтє и дѣлайтє алє по(д)лоугъ и(х) оучи́нковь нє чинѣтє бо по́вѣдаю(т), а нє чина(т), на́вазоую(т) бо беремєна та́ж҃каа, а нє // зноситєлнаа (1556-1561 *ПЄ* 97-97 зв.); до́броє ярмо скрꙋши́вши, и бе́рема ле́гкоє з себѣ з̾вѣ́ргши, жєлѣзными ѡко́вами вмѣсто ѡ́ны(х) себе ѡкова́лесь (Острог, 1607 *Лѣк.* 12).

Див. ще **БРЕМЯ.**

БЕРЕСТОКЪ *ч.* Берсток: ѡтъ того лєса чєрєз лицъ к бєлому копцꙋ,.. къ лозкамъ бєрєсткамъ (Мізове, 1537 *AS* IV, 100).

БЕРЕСТЪ *ч.* **1.** (*дерево*) берест: а хотаръ пасици... да єст почєнши ѡт два бєрєсти росохати до конєцъ дороги на єдинъ яворь (Гирлов, 1519 *DBB* II, 2); в том лѣсє єсмо грани старыи знашли в дꙋбє и в бєрєстє (Турійськ, 1540 *AS* IV, 243); Копъцы два ѡбапо(л) дороги... по(д) дꙋбровою рꙋбежи ꙋ бєрє(с)тє (Ковалин, 1599 *ЦНБ* ДА/П-216, 99 зв.).

2. Рамка для стільників, зроблена з бересту: знать же свѣжо пчолы подрано, яко тежъ и знаки тыхъ сдоровъ, то есть подраня пчолъ; захороны(!) довжи(!), береста з восками, знать же свѣжо пчолы подраны (Овруч, 1629 *АрЮЗР* 4/І, 79).

БЕРЕСТЬЯНИНЪ, БЕРЕСТАНИНЪ *ч.* (*мешканець Берестя*) берестянин: И тежъ, коли берестьяне хожывали до Горо(д)на, або з Горо(д)на до Берестьа — ты(и) не повиньни мыта дати (Берестя, 1509 *ТУ* 52); Дємьанъ го(р)диєвичъ берестанинъ... // мелъ... ременье роботы рима(р)скоє бичи поєски (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 54 зв.-55).

БЕРЕЧИ *дієсл. недок.* Берегти, пильнувати: pra(e)cauco, берегу, усмотряю (1642 *ЛС* 324).

БЕРИЛЮСЪ *ч.* (*гр.* *Βύεριλλοσ*) (*дорогоцінний камінь*) берил: ω(з)доблены... камѣньє(м) дороги(м)... шю(с)ты(и) са(р)диω(н) сємы(и) кризє(л)ду(с) ω(с)мы(и) берилю(с) (XVI ст. *КАЗ* 659).

БЕРКОВЕСОКЪ *ч.* (*міра ваги, що дорівнювала 10 пудам*) берківець: Отъ берковеска соли гр. 4 (Берестечко, 1556 *РИБ* XXX, 397).

БЕРЛО *с.* (*пол.* berło, *чес.* berla, *свн.* ferala, *лат.* ferula) **1.** Скіпетр, берло: Скѝпетръ: Дєржáва, или лѣска цáрскаа а(б) бéрло, а(б) пáлца(т) кролє(в) (1627 *ЛБ* 232).

2. *ч.* Вл.н.: василє(и) бє(р)ло (1649 РЗВ 183 зв.).

БЕРМОВАНЄ, БИРМОВАНЄ, БѢРМОВАНЄ *с.* (*стп.* bierzmowanie) миропомазання: тоє розєзналь, што єсть бо(л)шеє, Бискȣпна ли бирмова(н)є, чили всє(х) ω(т)кȣпитєла, преч(с)тной кръви розълиа(н)є (Острог, 1587 *См. Кл.* 19); донєли(ж) боудȣть вторїи коумóвє при бѣрмованю. и мало нѝжѣй в ты(х) же кни(ж)кáхъ написа(н)но (к. XVI — поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125 зв.); нѣмъ бермованя доступятъ, смерть упережаетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 782); костéлъ захóдный такъ велѝкȣю таємнѝцȣ, что є(ст) печáть стгѡ дха, без котóрогω и тáйна кріщенїа нє совєршáєт' са, ω(т)кладáєтъ на бирмова(н)є до лѣтъ досконалы(х) (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 24).

Пор. **БЕРМОВАТИ.**

БЕРМОВАТИ, БѢРМОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп.* bierzmować) (кого) миропомазувати: Ваши жє пóпове, понє(ж) // нє имаю(т) тóи мóци бѣрмовати мѝро(м) а дѣти кр(с)тать. то нє зȣпóлноє кр(с)щенїє творать (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 125 - 125 зв.); Стефана, сына Гезина, бермовалъ, а другимъ законъ Христовъ проповѣдалъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 996).

БЕРНАДИНЪ *див.* **БАРНАДЫНЪ.**

БЕРНАРДИНЪ *див.* **БАРНАДЫНЪ.**

БЕРНАРДЫНЪ *див.* **БАРНАДЫНЪ.**

БЕРНАРЪДИНЪ *див.* **БАРНАДЫНЪ.**

БЕРНВО *див.* **БЕРВЕНО.**

БЕРЧИЙ *див.* **БИРЧИЙ.**

БЕРЮЗА *ж.* (*тур.* piruza, firuze, *перс.* piruza) (*дорогоцінний камінь*) бірюза: берюза... єсть камєнь синостє(н) (XVI ст. *Травн.* 537).

БЕСВСТЫДНЫЙ *див.* **БЕЗВСТИДНЫЙ.**

БЕСЕДА *див.* **БЕСѢДА.**

БЕСИДА *див.* **БЕСѢДА.**

БЕСКИДЪ *ч.* Гірський хребет, гори, бескид: А почнȣ тáкъ, нехáй вѣдають запéвнє которыикóлвєкъ и в' сáмомъ Рѝмѣ новóю наȣкою про(д)кȣючо(м) мéшкають, и в' Влóской зємли, и в' повѣтахъ и зємлáхъ штó за Алпїйскими и Пиринїйскими горáми áлбо за бескѝдами, áжъ и до Гадѝра живȣ(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 195);

(*про гори Карпати*) бескид: Року 1595 Татаре, Подгоре и Покуте звоевавши, черезъ Бескидъ до Угоръ пошли (поч.XVII ст. *КЛ* 77).

Див. ще **БЕСЧАДЪ.**

БЕСКОНЕЧНЫЙ *див.* **БЕЗКОНЕЧНЫЙ.**

БЕСКОРБЕНЪ *див.* **БЕЗСКОРБНЫЙ.**

БЕСЛОВЕСНЫЙ *див.* **БЕЗСЛОВЕСНЫЙ.**

БЕСМЕРТИЄ *див.* **БЕЗСМЕРТИЄ.**

БЕСМЕРТЇЄ *див.* **БЕЗСМЕРТИЄ.**

БЕСМЕРТНЫЙ *див.* **БЕЗСМЕРТНЫЙ.**

БЕСМЫСЛЕНЪ *прикм.* Бездумний, безглуздий: Видиш ли, Скарго, твоего бесмысленна разума хула на твоих же православных и правовѣрных пап святых (которых мы за православие и правовѣрие почитаем и святим) куды падает! (1608-1609 *Виш. Зач.* 223).

БЕСНИКЪ *ч.* Гуляка: bassheus(us), бє(с)ник (1642 *ЛС* 99).

БЕСНОВЕННѢ *присл.* Шалено, несамовито: bacchatim, бєснове(н)нѣ (1642 *ЛС* 99).

БЕСОВСКИЙ *див.* **БѢСОВСКИЙ.**

БЕСОВЪ *див.* **БѢСОВЪ.**

БЕСПЕЧАЛНЕ *присл.* Безтурботно, безжурно, спокійно: жáдноѣ бѣды смȣтнω нє вспоминáєтъ, áлє рáдȣєт'са ... и Бгȣ зáто спомóчникови своéмȣ дáкȣючи, пожѝткȣ працъ свой(х) бє(з) фрасȣнкȣ (*на полях* беспєча(л)нє. - *Прим. ред.*) оуживаєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 142).

БЕСПЕЧАЛНЫЙ *див.* **БЕЗПЕЧАЛНЫЙ.**

БЕСПЕЧЕНСТВО *див.* **БЕЗПЕЧЕНСТВО.**

БЕСПЕЧЕНЪ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕСПЕЧНЕ *див.* **БЕЗПЕЧНЕ.**

БЕСПЕЧНЕЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙ.**

БЕСПЕЧНЕЙШЫЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕСПЕЧНОСТЪ *див.* **БЕЗПЕЧНОСТЬ.**

БЕСПЕЧНОСТЬ *див.* **БЕЗПЕЧНОСТЬ.**

БЕСПЕЧНЫЙ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕСПЕЧНѢЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙ.**

БЕСПЕЧНѢЙШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕСПЕЧНѢШИЙ *див.* **БЕЗПЕЧНѢЙШИЙ.**

БЕСПЕЧОНЪ *див.* **БЕЗПЕЧНЫЙ.**

БЕСПЕЧЪНЕ *див.* **БЕЗПЕЧНЕ.**

БЕСПЛОДИЄ *див.* **БЕЗПЛОДИЄ.**

БЕСПЛОДНО *присл.* Без плодів, марно, безплідно: а то тыи которыи соу(т) в' трѣню засѣяни ... в'хо́дачи задоушаю(т) сло́во, и бес'пло(д)но быває(т) (1556-1561 *ПЄ* 140 зв.).

Див. ще **БЕЗПЛОДНЕ.**

БЕСПЛОДНЫЙ *див.* **БЕЗПЛОДНЫЙ.**

БЕСПЛОТНЫЙ *див.* **БЕЗПЛОТНЫЙ.**

БЕСПОРУ *присл.* Беззаперечно, безспірно: Обьявити бо хочю беспору, что есть правда в скаржинных речениях и что есть ложь (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 171).

БЕСТВИТИ, БЕСТВѢТИ *дієсл. недок.* Біситися, лютувати: Разсверѣпѣваю́сѧ: Розбо́юю, бо́а́ю, бе́ствѣю (1627 *ЛБ* 106); Разсверѣпѣва́ю: Дича́ю, бе́ствюсѧ, розди́чою, бе́ствлю (Там же).

Див. ще **БЕСТВИТИСЯ.**

БЕСТВИТИСЯ, БЕСТВИТИСА *дієсл. недок.* Біситися, лютувати: Разсверѣпѣва́ю: Дича́ю, бе́ствюсѧ, розди́чою, бе́ствлю (1627 *ЛБ* 106);

(над ким) знущатися: нѣ огнемъ, нѣ голодомъ, нѣ иншими мордерствы такими, якими ся христіане надъ христіанами, безъ жадной даной имъ отъ насъ причины бествили и суровѣли! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 777).

Див. ще **БЕСТВИТИ.**

БЕСТВѢТИ *див.* **БЕСТВИТИ.**

БЕСТИЙСКИЙ, БЕСТЇЙСКИЙ *прикм.* Диявольський: оуважа́й якъ бѣ́дные ма́ткы длѧ го́лодо дѣто(к) малы(х) на покармъ забїаютъ, и ѣдѧтъ себѣ бестїйское готою(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 157); гды на соборє прешло(м) бести(и)ско(м) нє нашло(с) такъ я(к) єп(с)пъ розо́мѣ(л) оври(л)є(м) бра(т)ско(мо) постановєню (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1).

Див. ще **БЕСТІАЛСКИЙ, БЕСТЇЙНЫЙ.**

БЕСТИЯ *див.* **БЕСТЇЯ.**

БЕСТІА *див.* **БЕСТЇЯ.**

БЕСТІАЛСКИЙ, БЕСТЇАЛСКИЙ, БЕСТІАЛЬСКИЙ *прикм.* **1.** Звіриний, звірячий: Нє бы́дло ко́лоти и ма́са офѣрова́ти, доховнаѧ єсть офѣра, а́лє злы́ѣ по́мыслы ѡ(т)верта́ти, роспина́ти себє, и нєпристо́йныѣ а бестїалскіѣ пожадли́вости оубива́ти и коло́ти (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 268); Позвѣрхо́вноє ѡдѣнѧ дал' им' Бгъ з' ско́ръ бестїа́лски(х) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 939).

2. *Перен.* Звірячий, лютий: Вєли́каѧ єст' ла́ска Пан'скаѧ до слоги, го́йная, // и ажъ на́збытъ знамєни́таѧ: а слоѡжнаѧ до това́риша сбро́вость и нємилосє́рдіє, и нєлѣтости́воє єстъ и нєслыха́ноє, а пра́вє бестїа́лскоє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 463-464).

3. Диявольський: жа́дного нє было кото́рый бы в'збороня́лъ,.. а звла́ща по(д) то́тъ ча́съ гды гре́цкаа мо(ц) ба́рзѣй была притерта и пони́жена пре́з тѧ́жкоє, а пра́вє бестїа́лскоє ѡкротє́нство, тогѡ кото́рый на то́т' ча(с) гре́цкоє справова́лъ Па́нство тиранскѡ (Київ, 1627 Тр. 658); тє́ды прєз' грѣхъ бестїа́льский ста́лисѧ подо́бными натоурѣ (1646 *Мог.Тр.* 939).

Див.ще **БЕСТИЙСКИЙ, БЕСТЇЙНЫЙ.**

БЕСТЇЙКА, БЕСТІКА *ж.* Створіння, тваринка: Тымъ жє спо́собомъ // и вно́трнїй члвкъ, є́стъ бе́стікою нѣ́акою о́бразъ и кшта́лтъ ма́ючею (Вільна, 1627 *Дух. б.* 170-171); Салама́ндра: Бестї(и)ка вє(л) я(к) я́щорк(а). Та(к) зи(м)на жє огнє(м) жїє(т) и плю́мє(н) га́си(т) (1627 *ЛБ* 230).

БЕСТЇЙНЫЙ *прикм.* Те саме, що **бестийский:** Ачъ нєчи́стоѣ и спро́сноѣ тоѣ оу́чты, ѡкро́тноѣ и бестїйноѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 994).

Див.ще **БЕСТІАЛСКИЙ.**

БЕСТІКА *див.* **БЕСТЇЙКА.**

БЕСТЇЙСКИЙ *див.* **БЕСТИЙСКИЙ.**

БЕСТЇЯ, БЕСТИЯ, БЕСТЇА, БЕСТІА, БЕСТЫЯ, БЕСТЫА *ж.* (*лат.* bestia) **1.** Тварина, звір, бестія: Ижъ то єстъ повинность пастыра кождого,.. о стадѣ собѣ порученомъ чути и съ пилностю старатися,

якобы отъ волковъ и иныхъ окрутныхъ бестый пожрано не было (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 112); без'словесное, бестїа (1596 *ЛЗ* 31); Прошѹ ва(с) брата... же бы(с)мо не прилѹчени были к ѡны(м) бестїа(м), и(к) гадо(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 100); мє(д)вѣ(д) которая бестїа єсть ѡкрѹтная и нєлютостивая, нє ты(л)ко ко(р)мачомоу поблажаєтъ, але тє(ж) з ни(м) и скачєтъ и в пласы идє(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226); кг(д)ыжъ и конь маєт' цнотѹ, стѹпоу и крочъ и пєсъ стережєт' и лови(т) и ин'шїє бєстїє так'же (Острог, 1614 *Тест.* 175); нє доси(т) тебѣ было на то(мъ)... пє(р)лами ѡправ'ляти... алє тє(ж) и конѣ, мѹли, пси и иншїи бєстїи, такъже вози, лєктики... пє(р)лами ѡбивати и прикривати (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); И тепѣръ єщє оустави(ч)нє грѣшимо... всѣхъ звѣровъ, птаковъ, и бєстїй; волковъ и вороновъ драпѣжнѣйшими бѹдѹчи, и нѣколи ма(с) лю(д)скихъ сѹровє ѣсти нє пєрєставаючи (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 469); родити бовѣмъ ѡныхъ посполитый и сполный с' поганы и бєстїами даръ є(ст), и выховати ѡныхъ в' цнѡтахъ нѣкоторыхъ и поганє могѹтъ? (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 928).

2. Міфологічна істота, чудовисько: кгды царъ испол'нил'ся тяжкимъ гнѣвомъ, и з' окроутными бестїами плоды ливаньскими скормлєными,.. которыхъ бєстїй до войны страшно прибраны(х) было в' личбѣ патьсотъ, вышолъ нєѡ(т)мѣнны(м) ср(д)цемъ..., хотячи выконати на(д) ними горкѹю и страшнѹю смрть (Острог, 1598 *Отп. КО* 10); Поєтовє повѣдали нєкгды(с) жєбы ты(м) лѣ(п)шь двѹ(х) рыцєровъ ... выславили, жє то(т) срокгѹю бєстїю звитяжи(л) и жродло гыпокрыны коня своєго Пєкгаза по(д)ковою в'збѹдилъ, або ѡ(т)повилъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 203); тая [молитва] пєкєл'ныє пропасти замыкаєтъ, Нба ѡтвораєт', бєстїѡмъ ѡкрѹтнымъ росказѹєтъ (Київ, 1634 *MIKCB* 313);

(*противний Богові*) диявол: тогды тоє писмо имь есть мє(р)тво а справє(д)ливымь судо(м) божимь то ся стало абы ры(м)скїи би(с)купы на голова(х) свои(х) инфулы ѡ дву(х) рого(х) носили абы ся таа бє(с)тыя в ни(х) ѡказала (XVI ст. *КАЗ* 632 (на полях); видѣлъ ѡнъ бовѣ(м) двѹ(х) агтловъ чашѣ в рѹка(х) маючи(х), з' которы(х) єдинъ кды чашѹ на цр(с)тво бєстїи ... вылилъ, зара(з) было цр(с)тво тємноє, и вє(с) свѣ(т) полны(и) бы(л) тмы барзо вєликои (поч. XVII ст. *Проп. р.* 189 зв.); того нє вѣдаєшь, жє гды якая бєстія доткнєтся якой святости, тєды южъ нє можєтъ ся назвати святостью? (бл.1626 *Кир. Н.* 12); Іѡанъ стый называєтъ морєм' бѹрливи(м) зборища гєрєтицкїи, и ис тогото моря, бєстія выйдєтъ; // шатанъ в' тѣлѣ лю(д)скомъ живѹчи, той бѹдєтъ блюзнити Бга Нб(с)ногѡ и Ха єгѡ (Чернігів 1646 *Перло* 137-137 зв).

3. *Зневажл.* (*про людину*) бестія, тварина: алє єщє в наиго(р)шєє нє(д)бальство впадати, ю(ж) то боудє(т) вєликїй знакъ глоуп'ства глоупы(х) бєстїи, кг(д)ы мы вѣрнїи тоєжъ що нєвѣрнїи чинити бѹдємо (Острог, 1607 *Лѣк.* 66); Ѡ(т)толь философъ оный выборнѣйшїй злосливого члвка животнымъ нагорши(м), якобы наѡкрѹтнѣйшею бєстїєю манѹєтъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 нєнум.).

БЕСТЇАЛСКИЙ *див.* **БЕСТІАЛСКИЙ**

БЕСТІАЛЬСКИЙ *див.* **БЕСТІАЛСКИЙ.**

БЕСТРАСТЕНЪ *див.* **БЕЗСТРАСТНЫЙ.**

БЕСТУДЕНЪ *див.* **БЕЗСТУДНЫЙ.**

БЕСТУДІЄ *див.* **БЕЗСТУДИЄ.**

БЕСТУДНЫЙ *див.* **БЕЗСТУДНЫЙ.**

БЕСТЫЯ *див.* **БЕСТЇЯ.**

БЕСТЫА *див.* **БЕСТЇЯ.**

БЕСУРМАНИТИСА, БЕСУРМЯНИТИСЕ *дієсл. недок.* (*приймати бусурманську (магометанську) віру*) бусурманитися: Духовные тое патрыярхии черньцы, игуменове уставичне се туръчатъ // и бесурмянятъ, и по краинахъ чужихъ се волочать (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 209-210); рєкоу такъ, тотыє нє грѣшатъ и боудѹтъ вымовлєни, которыє за дхѡвными патріархїи оустави(ч)нє ся вєдлѹгъ твоєго нєпєвного писма потѹрчаючими бєсѹрманятъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65 зв.).

БЕСУРМАНСКИЙ, БАСУРМАНСКИЙ, БЕСУРМЯНСКИЙ, БЕСУРМАНСКИЙ, БИСУРМАНСКИЙ *прикм.* Бусурманський, магометанський: А ма(м)ки хрє(ст)я(н)скиє в жидо(в)скихъ дєтє(и) и...дєтє(и) басу(р)ма(н)скихъ быти нє маю(т) (1566 *ВЛС* 95); ѹста(в)уємъ которыє кнзи и му(р)зы татаровє закону бєсу(р)ма(н)ского, маю(т) ѡсєло(ст) имєнья зємсъкиє... и є(ст)ли тыє бываю(т) на слу(ж)ба(х) нашихъ.., таковы(м) навя(з)ка має(т) быти яко шля(х)ти (Там же, 95 зв.); А которые вязни и невольники также невольницы народу христяньского,

которые бы колвекъ при дворе моемъ... были и знайдовалися, кромъ вязневъ, неволниковъ и неволницъ народу Бесурмянского, Татаръ, вже отъ сего часу волными чиню (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 116); якѡ былъ за живота́ своѥ́гѡ по́страхо(м) пога́н(с)твѹ бисѹрм(а)нскѡмѹ, оумѣетъ ѡ ти(м) повѣсти Тагина (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв. ненум.).

БЕСУРМЕНИНЪ, БЕСУРМЯНИНЪ *ч.* Бусурманин, магометянин; іновірець: а споминаєте флоре́нъского соборѹ ни́якѡсь згѡ́дѹ, кото́рѹю самъ бг҃ъ праве(д)нымъ судо́мъ свои́мъ... ро(з)ме́талъ, и волелъ панство зе(м)ноє чл҃ку, бєсу(р)мянинови вы́дати (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); другихъ подданыхъ поймавши, повешали...розлянье крве, тираньско окрутне чинили, же турчинъ бесурменинъ того не чинитъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/І, 431).

Див. ще **БЕСУРМЕНЪ.**

БЕСУРМЕНЪ, БАСУРМАНЪ, БАСУРМЕНЪ, БЕЗСУРМАНЪ, БЕСУРМАНЪ, БИСУРМАНЪ, БУСУРМАНЪ, БѢСУРМАНЪ *ч.* Те саме, що **бесурменинъ**: ѡ́ставуємъ... абы жидъ, и // татари(н) и ко(ж)ды(и) бє(з)су(р)манъ на достоє(н)ство ани на которы(и) врѧ(д) ѡ(т) насъ гд҃ра... прєложонъ нє бы(л) (1566 *ВЛС* 94 зв. - 95); ко(ж)ды(и) бєсу(р)ма(н)... хрє(с)тия(н) в нєволи мєти нє маєть (Там же, 94 зв.); а то нє в таковы́хъ рєчахъ бж҃іихъ зако(н)ныхъ вєли́кихъ а объщихъ алє оу вла́сныхъ каждого, а в таковы́хъ и жидо́вє, и єрєтико́вє, и бѹ́сѹрма́ни молча(н)ємъ нє тє(р)пѧтъ якъ вы (Острог, 1587 *См.Кл.* 5); Што сє тєжъ дотычє(т) ... нєбєзпєчности... которая сє с припа(д)ко(в) инши(х) па(н)ствъ хрєстѧ(н)ски(х) ѡ(т) нєприятє(л) басу(р)мано(в) заходи(т): тогды ѡ то(м) дає(м) мѡ(ц) зупо(л)ную... пано(м) посло(м) жєбы з ы(н)шы(ми) послы коро(н)ными... вшєлаки(м) нєбє(з)пєчє(н)ства(м) забєгали (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 77); са(м) то єго К(р)м бачити можєть и(ж)... вси кролє(в)ства нє то(л)ко хрєстиѧ(н)скиє алє и пога(н)скиє стоять и помножаютьсѧ яко на кгру(н)тє моцно(м): кгды(ж) бєсу(р)мєны поганє знають и справє(д)ливо(ст)ю панства свои ро(з)шираю(т) (XVI ст. *ЦНБ* II 22641, 6); тоє ж мовил... ѡтдавши их басурменом (поч.XVII ст. *Вол.В.* 87); Слыш, пане, плач маток и дѣток невинних, Котрих тен бѣсурман держит в путах сильних (1648 *Елег.* 153); татаровъ и разныхъ бисурмановъ, на выкоренене стану рыцерского и на...знищене ... шляхецкихъ вольностей... // затегнулъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138-139).

БЕСУРМЯНИНЪ *див.* **БЕСУРМЕНИНЪ.**

БЕСУРМЯНИТИСЕ *див.* **БЕСУРМАНИТИСѦ.**

БЕСУРМЯНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БЕСУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БЕСЧАДЪ *ч.* Те саме, що **бескидъ**: Роу́скіи краинѣ замикаю(т)сѧ гора́ми ѡ(т) полѹ́днѧ, кото́ріи зове́мо бесча́дъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 48).

БЕСЧЕСТИЄ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БЕСЧЕСТНЫЙ *див.* **БЕЗЧЕСНЫЙ.**

БЕСЧИСТЛЕННЫЙ *див.* **БЕЗЧИСЛЕННЫЙ.**

БЕСЪ *див.* **БЕЗЪ**[2].

БЕСѢДА, БЕСЕДА, БЕСИДА, БЕСЯДА, БѢСѢДА *ж.* **1.** Мовлення, мова, слова: Альбо нє вѣдає(ш) и(ж) твоѧ бе́сѣда и хитро(ст) и многословіє глѹпъство(м) єстъ прє(д) бг҃мъ по павлѹ (п.1596 *Виш. Кн.* 236); якъ може ся розумѣти твоя бесѣда, якъ бесъ у вѣтеръ говоривъ (XVI ст. *НЄ* 165); таковы́ми бе́сѣдами слѹ́хи ихъ призвыча́ються (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 76); Але о то на сесъ часъ на листъ милости твоее любовнои беседы моее досытъ (Дермань, 1628 *КМПМ* І, дод. 322); **помѣстна бесѣда** - говірка: По(д)яре́мни(к): Помѣстною бе́сѣдою моско́вски, Ме́ринъ // ко́нь про́сты(и), ло́ша(д) (1627 *ЛБ* 85-86).

2. Розмова, бесіда: колацыи и бесяды непотребные з мужемъ твоимъ теперешни́мъ..., маючи часто, дом дей еси увес спустошила (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); а што(ж) за пожито(к) гово(р)ни, или бесѣды // инокови с тобою (п.1596 *Виш. Кн.* 246-246 зв.); homolia, бесѣда (1642 *ЛС* 219); я(к) хлѣ(б) тѣло, та(к) ѡна [молитва] дш҃ѹ лю(д)скѹю посила́є(т), ве́длѹгъ вы́шшогѡ оуказа́нѧ, а́лє часомъ та́ѧжъ, бе́сѣдою, а́лбѡ розмо́вою з Бг҃омъ титѹлѹєтъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 348); Бесѣда. Homilia. Cologuum (1650 *ЛК* 426); **в бесѣду внийти** (з ким) - вступити в розмову: Вопроси латинника, папу, или кардынала... и коего-либо латинского рода человѣка, егда ся случит кому от православных с ним в бесѣду внийти, да даст исповѣдание своея вѣры, како вѣрит (1588-1596 *Виш. Кн.* 129): **заживати бесѣды** (з ким) - бесідувати,

розмовляти: А то рꙋсскые попы... тꙋды ж з людми заживают бесед и плесканя, а люде их за то любꙗт, же им во всем похлебуют (поч.XVII ст. *Вол.В.* 80); **порожная бесѣда, праздная беседа** - пуста, беззмістовна розмова, балаканина: бо єсли бы красного што на собѣ носи(л), ты бы на него миле(и)ко погладова(л) и говорити з ни(м) // прагнꙋ(л) и поро(ж)ными бесѣдами зачепа(л) (п.1596 *Виш.Кн.* 234-234 зв.); да кто неискусный от видѣния мечту праздных бесед на прелест повинется (1588-1596 *Виш. Кн.* 139).

3. (*промова релігійно-повчального змісту*) проповідь, повчання: Той же зась въ бесѣдѣ18... въ мѣстѣ ономъ тайномъ... указуєтъ дванадцать брамъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 367); и кого тáꙗ бесѣда не просвѣти(т) в разоумѣ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 83); Тáкѡж(д)є... в҆ цркви не дáж(д)ъ бéсѣдꙋ творúти (Львів, 1642 *Жел.П.* 4 зв.); **духовная бесѣда** - проповідь: Почáтокъ, мóвлю, дꙋхóвнымъ з҆ правослáвными бéсѣдамъ моимъ в҆ мѣстѣ Вúлни... оучинúти пре(д)сꙗвзꙗлемъ былъ (Вільна, 1620 См.Каз. 5 зв.);

книга повчань, проповідей: Ино твоꙗ м(л) ... речи монасты(р)скіє єси побра(л) меновите зыкга(р), и книгꙋ зовомꙋю бесѣдꙋ єв(г)лскꙋю (Берестя, 1593 *ЛСБ* 238, 1); тáкъже и на Дѣáніа ап(с)льскіє тогóжъ áвтора бéсѣды, котрые книги за живота... єпіскопа Лвóвского... соўтъ перелóжены (Львів, 1614 *Кн. о св.* 3 зв. ненум.); Меч духовъный; книга избранная на десту з вопросами и отвитами; Бесиды Василея Святого (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* І/VI, 503); Приписáлисмо з҆ Типогрáфіи нáшеи Дóмови и осóбѣ єгѡ... книгꙋ Бесѣдъ... Іѡанна Златоꙋстаго (Київ, 1625 *Коп. Апок.* 3); кніги розные Бесѣды зла(т)ꙋ на Іѡа(н) ча(ст) а҃ (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 26 зв.); **бесѣды апостолскиє** — книга апостольських проповідей: Бесѣды Апо(с)то(л)скіє трóє дрꙋковáные (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* 1-2, 265).

4. Порада: жона моꙗ ємꙋ ѿтказала, ижъ бесєды я помочи ємꙋ не могꙋ длꙗ неспособного здоровꙗ своєго (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); кнегини Матѳеєваꙗ Четвертеньскаꙗ... посылала по колькротъ до... брата моєго... слꙋжебника своєго, Якꙋбка, просꙗчи Єго Милости въ домъ свой до себе на бесєдꙋ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 231).

5. Зібрання: сподъ, рꙗ(д) якій бывáє(т) на бéсѣдѣ (1596 *ЛЗ* 76); А то съ тое прычины, ижъ одинъ шевъчикъ съ тогожъ незбожного и своволъного братьства, будучи на бесєде, (учынилъся предотечею) (Вільна, 1599 *Ант.* 941); Съжúтіа: съвокꙋпленіа, бéсѣды (1627 *ЛБ* 127);

бенкет, забава, учта: нѣꙗкий Валентый Желехъ, чинилъ ѡповеданє... якобы Єго Милостъ кнꙗзь Ярославъ, бꙋдꙋчи въ домꙋ кнегини Матѳеєвоє Четвертенскоє.., ємꙋ штось на бесєде вчинити мелъ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 240); кгды бы которы(и) шлꙗ(х)ти(ч)... єздилъ або ходи(л)... по то(р)гохъ, и по ко(р)чмахъ пи(л) и на бесєда(х) сꙗда(л), а пото(м) ѡ(т) ты(х) ра(н) ꙋме(р), то(г)ды то(т) ѡ(т) кого тыє раны а бо(и) бы сꙗ ста(л), голо(в)щины не будєтъ... платити (1566 *ВЛС* 93); Гостúтва: Бáнке(т), бéсѣда (1627 *ЛБ* 28); людє...пре(з) вкꙋшéніє на ѡстáто(к), якъ мнóгѡ и чáстѡ при банкéта(х), бéсѣда(х), и рóзны(х) оўчтахъ грѣша(т), лáтво єстъ хотꙗ́чомꙋ познáти (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910);

(*поминальна учта*) помин.:и: "Хто сказил беседꙋ, той нехай направитъ", бо небожчик хтꙗл ѡтехатъ (1564 *AS* VI, 245); тéды стыи Ѿ(т)цы мнóгіи... оузаконоположúли... абы з҆ того поминáлного ѡбѣдꙋ и Бéсѣды ничóго стрáвного до домѡ́въ... не ѡ(т)носилы (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 150).

БЕСѢДНИЙ *прикм.* Проповідницький: homil(e) atic(us), бесѣдний (1642 *ЛС* 219).

БЕСѢДНИКЪ *ч.* Бесідник, співрозмовник: Бесѣдникъ. Conuiua. Colocutor (1650 *ЛК* 426).

БЕСѢДНИЦА *ж.* Бесідниця, співрозмовниця: sermocinatrix, бесѣдница (1642 *ЛС* 370).

БЕСѢДОВАНЄ, БЕСѢДОВАНЇЄ, БЕСѢДОВАНЬЄ *с.* Розмова: Приповѣдáніє: Припоминáньє, ѡповѣдáньє, зéстьє, примꙋщáньє, причúна, бесѣдова(н)є, розмовлꙗ́ньє, причинѣньєсꙗ, вставлꙗ́ньєсꙗ (1627 *ЛБ* 99); Лóгіка, діалектіка: ро(з)мóва, бесѣдовáньє, или ѝстинныхъ, и лóжныхъ разсꙋждéніє (Там же, 220); молúтва в собѣ замыкає(т) не то(л)ко мыслéнное áле и оустное бесѣдовáніє (Львів, 1645 *О тайн.* 97).

БЕСѢДОВАТИ, БЕСЕДОВАТИ, БЪСЕДОВАТИ *дієсл. недок.* **1.** (кому що, кому о чім і без додатка) Говорити (що кому, до кого, про що): Сице и хс҃ ап(с)лѡ́мь оубо сáмоличнѣ бéсѣдова (1556-1561 *ПЄ* 16); Не бе(з) причины бгословове слоухачевъ злюб-

6 738-4

ле́нньıи гды ѡ оусправедливеню грѣховъ, и ѡ ла́скахъ нб(с)ныхъ диспоутоуютъ або бе́сѣдѹютъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179 зв.); не бесѣдуй слова глупыи и порожныи (XVI ст. *НЄ* 19); кгды о богатомъ и Лазари читаемо, ижъ во огни и въ мукахъ будучи, ко Аврааму бесѣдовалъ? (1603 *Пит.* 63); Теперь же юже познаваю, иж ты не сам прирожоным и учоным от писма разумом, Скарго, мудрствуеш и бѣседуеш, но истинный дух воздушны твоими усты речет, и той тебѣ шептал, коли еси тое книжку писал (1608-1609 *Виш. Зач.* 223); акєксім҇: з҇ ѿлѣче(н)єм҇ а(л)бо смѣхо(м), лю(б) жа́рто(м), бєсѣдѹючі(и) (1627 *ЛБ* 173); Мнѡ́зи ѡ(т) Стыхъ Пр(о)р(о)къ, и бгословцѹвъ, бесѣдѹютъ... ѡ втóромъ пришє́ствѣю сна Бжїѧ на сѹдъ (Чернігів, 1646 *Перло* 129 зв.).

2. (з ким) Розмовляти, бесідовати: поистинє ѡ(т) моу(ж) оць твои· блжнии знаємии твои· бла(ж)нии бєсѣдовавшии с тобою (1489 *Чет.* 80 зв.); А што(ж) ино(к) нє в҇мѣє(т) бесѣдовати с тобою а́льбо єго пытаѥ(ш) ѡ діаво(л)ски(х) прилога(х) (п. 1596 *Виш.Кн.* 237 зв.); Павел святый, христіаны витаючи и много з ними бесѣдуючи, Петра святого не споминаєт (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); всѣ то нн҇ѣ я́снѡ ви́димѡ; на срѡ(д)ницєхъ на́шихъ, которыи вчєра́ бѣсѣдѡвали з на́ми, а ны́нѣ южє ихъ нѣма́ць, в҇ тє́мномъ гробѣ замкнє́ны (Чернігів, 1646 *Перло* 126 зв.); Бесѣдую. Colloguor. Confabulor (1650 *ЛК* 426).

3. Справляти учту, жертвувати: И такъ вє́сполъ сході́лисѧ, і засѣда́ли, оу вєліки(х) црква(х) дхо́внє бє́сѣдѹючи (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.); polluceo, бесѣдую, жертвую, жрю (1642 *ЛС* 320).

БЕСѢДОВНИКЪ *ч.* **1.** Розмовник, діалог: Діалѡ́гъ: Бе́сѣдовни(к), да(м): кн(г): є҃. г(л). а҃ (1627 *ЛБ* 201).

2. Автор повчань, проповідей. Вл.н.: Григо́рій Бесѣдо́вникъ пре́з҇ млтвѹ Царѧ Траіа́на спа́слъ (Київ, 1627 *Тр.* 38).

БЕСЯДА *див.* **БЕСѢДА.**

БЕТЕГЪ, БЕТЮГЪ *ч.* (*мад.* beteg, betuh) хвороба, слабість, *діал.* бетега: Также и мы, братя, коли кто упадеть у якую неволю, или ятя, или у бетюгъ... такъ чини, якь сесѣ люде (XVI ст. *НЄ* 29); Не гнѣвайме ся на бога, за што пущаеть на насъ усякую неволю,.. чомъ мы за грѣхы нашѣ не лише есме довжны слуцьствомъ, албо бетегомъ, али ище мусиме терпѣти (Там же, 178).

БЕТѢЖНЫЙ *прикм.* Хворий, слабий: Видиць, Христосъ звалъ сыномъ бетѣжного чоловѣка (XVI ст. *НЄ* 31);

у знач.ім.: И речеть Христосъ праведнымъ: "Подте вы, благословены выдъ отца моего, чомъ было вамъ жаль голодныхъ, и жадныхъ, и стороныхъ, и голыхъ, и бетѣжныхъ, и имитыхъ дѣля мене и дѣля слова моего" (XVI ст. *НЄ* 11).

БЕТЮГЪ *див.* **БЕТЕГЪ.**

БЕХТЕРЪ *ч.* (*пол.* bechter, *перс.* bagtar, *монг.* begter) кіраса: А сынѹ моємѹ. кнѧзю Дмитрию, ѿтписѹю шѹбѹ соболю... зброѧ, бєхтєры, панцыри (Володимир, 1547 *AS* IV, 564); а та(к) пєрєдо(м)ною возны(м) єє м(л) кнгни ку(р)пъская ѡказовала па(н)цыровъ трына(д)-ца(т) бє(х)тє(р) ѡди(н) (1578 *ЖКК* I, 121); Въ коморе Конюской панцеровъ семъ, бехтеровъ два (Деречин, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 113).

БЕХУРЪ *див.* **БАХУРЪ.**

БЕЧАТИ, БИЧАТИ *дієсл. недок.* Бекати, ревти: Бєчѹ mugio (1645 *Уж.* 67 зв.); Бичю. Во, Воо; as; are (1650 *ЛК* 426).

БЕЧИ *див.* **БѢЧИ.**

БЕЧКА *ж.* (*стп.* beczka) те саме, що **бочка**: а Ян нехай их в бєчки солит, бо маєм тѹю звєринѹ зимою нєкоторым паном здѣ казат вєзти, а зъвлаща зѹбринѹ (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); ѡд бєчки побияня далє(м) г(р) в҃ и шєлю(г) ѡди(н) (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 1 зв.); до пива бечка една (Пересопниця, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

БЕЩЕСТІЄ *див.* **БЕЗЧЕСТЯ.**

БИ *див.* **БЫ.**

БИБЛЕЙНЫЙ *див.* **БИБЛИЙНЫЙ.**

БИБЛЕОТЕКА *див.* **БИБЛИОТЕКА.**

БИБЛЕЯ *див.* **БИБЛИЯ.**

БИБЛИЙНЫЙ, БИБЛЕЙНЫЙ *прикм.* Біблійний: То́тъ наѹкъ мои́хъ бы́лъ ѡ́воць. Гды... Пи́смо стоє Библе́йноє... чита́лємъ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11 зв.); Понєва́ж҇ самы́и... Библи́йныи тлѹма́чи свѣдчат҇, ижъ то́тъ ли(ст), хо́чь по Жидо́вскѹ бы́лъ пи́саный, єдна́къ нигдє́ сѧ тєпє́рь по Жидо́вскѹ нє найдѹєт҇ (Київ, 1632 *МІКСВ* 279).

БИБЛИОТЕКА, БИБЛЕОТЕКА, БИБЛЇОТЕКА *ж.* (*лат.* bibliotheca, *гр.* Βιβλιοφήχη) **1.** (*книгосховище*) бібліотека: А такъ ку показаню

правды того... собору есть книгъ старыхъ, писаныхъ по островахъ Греческихъ, на многихъ местцахъ полъно естъ; и въ библеотекахъ зацныхъ , яко у Ватыканьской и въ Сфоръттиянъской въ Рыме (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1105); Єсли за(с) прише(д)ши до библіоте́ки якби вартова́ли кни́гами ро́зными (поч. XVII ст. *Проп. р.* 240 зв.).

2. (*зібрання книг*) бібліотека: Библиωтєка (*слово написано іншим почерком. - Прим.ред.*) кніги розныє (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 26 зв.).

БИБЛИЯ, БИБЛЕЯ, БИБЛЇА, БЫБЛЕЯ, БЫБЛИЯ *ж. (лат.* biblia, гр.biblia) біблія: Иванъ момони(ч) ... мєлъ ... // ... быблє(и) книгъ л͠и (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 45 зв. - 46); Потреба вѣдати, ижъ семдесят выкладачевъ, которые Птоломею царю выкладали Библию зъ еврейского языка на кгрецький, едины имена Божии так попросту, без выкладу, положили, яко Саваофъ (Вільна, 1600 *Катех.* 25); могл бы цѣлую быблию, яко стараго и нового закона, написати (1608-1609 *Виш. Зач.* 212); Жада(ю) собѣ... бысь ѡ҆мѣлъ всю быблєю на па́мѧ(т)... повѣсти (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 10 зв.); Библїа дрȣкованаѧ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 264); Быблия чє(с)ка (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 41 зв.); оферова́лъ и двохъ барановъ яко... в би́блєи пишєтъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 117 зв.).

БИВАТИ[1], БЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.* **1.** (кого) (*завдавати неодноразово побоїв*) бити: малжонок... каждого дня окрутне сам ее бивал (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 47); сам мя пугами, тетивами бивал и хлопятом перед собою бити росказовал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 135).

2. (кого) (*позбавляти життя*) бити, убивати: Бо за́вшє в нємъ такі́и ри́цєри бива́ли, Што мє́нжнє нєпрїатєлей ѡи́чи́стыхъ *бива́ли* (Київ, 1622, *Сак.В.* 49 зв.).

◦ **езы бивати (бывати)** — ставити загороду в річці, ставку для риболовлі: ωни сами встȣ́пъ свой волный мєвали и єзы бивали и рыбъ ловливали (Краків, 1527 *AS* III, 310); вси тые в одно слово ... светчили, ижъ то есть берегъ стого Николы Пустынского и езы бывали на мнстрь Пустынскій (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV, 168); **бивати чолом** (кому) — кланятися (кому), просити (кого): бивали ми чоломъ многажды мужи заманастирскіи Печерского манастира, жалуючи на святого Николы старцовъ Пустинского монаcтира о Кононовскій дворъ (Київ, 1508 *АрхЮЗР* I/VI, 13).

Див.ще **БИТИ[1]**.

БИВАТИ[2] *див.* **БЫВАТИ.**

БИВАТИСѦ *дієсл. недок., многокр.* **1.** (о що) (*воювати, боротися за щось*) битися (за що): ба(р)зо якъ читає(м) ω па(н)ства свѣта того бивалисѧ люде (Вільна, 1596 *З.Каз.* 68).

2. (о кім) (*виявляти особливу увагу до когось, дбати про когось*) побиватися (за ким): м͠ти ω нєи тȣживала и биваласѧ (1489 *Чет.* 323).

Див. ще **БИТИСЯ.**

БИВШИЙ *див.* **БЫВШИЙ.**

БИВШІЙ *див.* **БЫВШИЙ.**

БИДА *див.* **БѢДА.**

БИДЛО *див.* **БЫДЛО.**

БИДНЫЙ *див.* **БѢДНЫЙ.**

БИЄСОВЫЙ *див.* **БѢСОВЫЙ.**

БИЛЕНЪ *ч.* (*коротка частина ціпа*) бияк, бич, *діал.* билень: Биленъ у молотила. Verber flagelli frumentarij (1650 *ЛК* 426).

БИЛИННИКЪ *ч.* Бляхар: Bilinnik: blecharz (Жовква, 1641 *Dict.* 51).

БИЛИЦА *ж.* ◦ **билица черная** - (Artemisia vulgaris) чорнобиль: monoclonos, єдиновѣтвни(й), нєросохова-ти(й), билица чє(р)ная (1642 *ЛС* 272).

БИЛИЩЕ *с.* Тік, *діал.* гумно: area, гу(м)но, билищє, боищє, молотилищє (1642 *ЛС* 91).

БИЛЇЄ *с., зб.* Бадилля: а ґди перецъ дозрѣетъ тогди тии люде билїе пе(р)цевое попаляю(т) (серед.XVII ст. *Луц.* 532).

БИЛО *с.* (*серце дзвона*) било: Biło, młotek: dzwon (Жовква, 1641 *Dict.* 51).

БИЛОГОРОДЕЦЪ *див.* **БЕЛОГОРОДЕЦЪ.**

БИЛЦЕ *с.* Медіатор, плектр: Би́ло: Молото́къ котры́мъ стрȣ́ны натага́ютъ. И ты(ж) би́лцє а́лбо пȣ́рко которы́мъ на стрȣ́нахъ бра́нкаютъ (1627 *ЛБ* 162).

БИЛЫЙ *див.* **БѢЛЫЙ.**

БИНДА *ж. (стп.* binda, *нвн.* Binde) пов'язка, *діал.* бинда: Вѣнє́цъ: коро́на, би́нда а́лбо чепе́цъ (1627 *ЛБ* 24).

БИНДАСЪ *ч.* (*стп.* bindas, *нн.* Bindex) тесло: то єсть пила, би(н)дасъ ї теслица, ї криваѧ коса моѧ, которымъ ωрȣжїємъ составъ тєлєсныи розбираю і

косою кошӂ всѣхъ, старихъ і молодихъ, заровно берӂ (XVI ст. *Сл. о см.* 334); тамъ же... видели есми... шабель пять, биндасовъ два, пилъ две (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 131).

БИОДРО *с.* (*стп.* biodro) те саме, що **бедро**: Kozaczeiku, panesz moy, Naczym że budet poiazd moy? - Posažu te za biodrami, Prywiezu te torokami (1625 *П. про Кул.* 23).

БИРАТИ, БЫРАТИ *дієсл. недок., многокр.* **1.** (що, від кого, з кого, від чого, на кого і без додатка) (*мито, податок, данину і т.д.*) брати (що від кого, з кого), стягати (що в кого): дал... ємӂ тоє имѣнє...// з данми грошовыми и медовыми,... и з мыты, єстлибы давно бираны были и со всими иными подачки (Краків, 1507 *AS* III, 39-40); a kozaki, kotoryi za zemiany bywali, y z kozakow podymszczyny na zamok byrano, y myto też na zamok choźywało (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/I, 24); а выти жадноє с того ѡтъ нихъ нє бирано (1552 *ОЧерк.З.* 11); с тых дворовъ я самъ платы грошовые и дани медовые на себе бралъ (Тороканів, 1555 *ЧИОИЛ* V-3, 159); Повє(ж)ноє а дє(ц)кованоє бырано по грошӂ (Варшава, 1616 *ООЗ* - 2, 2 зв.);

(що, для чого) одержувати, брати: А ѡсобно дла ѡправованьа ры(н)въ або лотоковъ замъковыхъ биралъ тотъ станиславъ пѡнъкаръ на го(д) по г҃ копы грошей кгды пильнова(л) лотоковъ тыхъ (1552 *ОКЗ* 36 зв.); ха(н)ниба(л)... поки та(м) [в гишпании] панова(л), на ко(ж)ды(и) рокъ дванадца(т) бочокъ золота чи(с)того з доходо(в) го(р)ни(х) бира(л) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

2. (що) (*забирати з собою*) брати: оные анахорытове, то есть пустынножытели, о которыхъ Великий Василий зменъку чынитъ, ижъ собою сакраментъ Тела Христова на пущу бирали, и тамъ часомъ и черезъ два годы ховали, што тые прыймовали (Вільна, 1599 *Ант.* 749).

3. (що) (*вибирати з надр землі*) видобувати, черпати: А при томъ кгвалтовномъ нaеханю... кгрунтъ его милости пана моего кг берегу(!) ставомъ, поля, сеножати и руды, где рудники руды бирали, затопилъ и до шкоды не малой привелъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 6/I, 392).

Див.ще **БИРЫВАТИ, БРАТИ.**

БИРЕТЪ, БИРИТЪ *ч.* (*фр.* béret, *іт*, berretta) берет: Але ӂбє(р) ихъ має(т) бы(ти) зна(ч)ны(и), ша(п)ки або биреты жо(л)тыє (1566 *ВЛС* 94 зв.); petas(us), бири(т). шапка ѡкругло широкая жидовская (1642 *ЛС* 313).

БИРКА *ж.* Гральна кістка, шашка: Жре́бїа: Кѡ́стки, би́рки, лї́осы (1627 *ЛБ* 38); Бирка. Calculus (1650 *ЛК* 426); Бирокъ играніє. Ludus calculorum (Там же).

БИРМОВАНЄ *див.* **БЕРМОВАНЄ.**

БИРОВАНЬ *ж.*(*мад.* bir) міць, сила; влада: "Чомъ намъ ся родила дѣтина и сынъ далъ ся намъ, чѣя бировань у него", якъ мовилъ Павелъ святый (XVI ст. *НЄ* 47).

БИРОВАТИ *дієсл. недок.* (*мад.* bir) **1.** (ким , над ким і без додатка) Мати владу, панувати (над ким і без додатка): Господь на небесѣхъ наготовилъ столецъ свуй, и царство его надъ усѣми бирует (XVI ст. *НЄ* 46); такъ и туй указуетъ людюмъ у сюй державѣ, чомъ овунъ бируетъ людми (Там же, 101); куды проповѣдавъ святый Павелъ, и Петръ... а теперь туды бирують турки (Там же, 132).

2. (чим) Володіти (чим), мати (що): будь готувъ усе, чимъ бируешь, лишити и погубити ище и тѣло и душу май радъ, нѣжъ согрѣшити (XVI ст. *НЄ* 158).

3. (кому чим) Могти, *діал.* бірувати: плати, кому есь довженъ, чини и роби и(съ) правдовъ, кому чимъ бируешь (XVI ст. *НЄ* 19).

БИРУВЪ *ч.* (*мад.* biro) суддя: а слуга єсть на сюмъ свѣтѣ кождый, хоть король, хоть панъ,.. хоть бирувъ (XVI ст. *НЄ* 120); И побожи(в) Абрама руша(н)скый бирувъ Кузма, и были при томъ добрїи люде (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV 223).

БИРЧИЙ, БЕРЧИЙ *ч.* Збирач податей: Би(р)чихъ головны(х) ѡбирали станы вси (1566 *ВЛС* 25 зв.); И тот податокъ каждый з людей своих самъ выбравши, без кождого мешкана... до бирчихъ поветовых ѡтдати маєтъ (Вільна, 1566 *AS* VII, 89); пано(в) бирчи(х) поветовы(х) ту(т) на мє(ст)цу назначоно(м)... нѣ(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 23); справа о збеги, квиты берчихъ на выдане съ поборовъ королевскихъ всихъ пять (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 55); Што се тежъ дотычетъ подачокъ,.. маетъ его милость, панъ Кандыба, съ того именья выбравши, до бирчихъ нашихъ отдавати (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 430).

БИРЧОЄ *с.* Оплата збирачеві податей за працю: а выбираючи твю серебщизнв, не бралбы єси в них болшъ толко// ωт кождоє сохи бирчого пенез ωдин, а писчого такеж пенез ωдин (Вільна, 1563 *AS* VII, 78-79).

БИРШАҐ *ч.* (*мад.* birsag) штраф: И би(р)шагу панѣ осудили со(в)габирови двапаиця(т) золотыхъ (Бенедиківці, 1603 *ІЗУжг.* XIV, 222).

БИРЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (що) (*мито, податок і т. ін.*) стягати, брати: А по (в)симъ местомъ г(с)дрьскимъ, где есть мыто его мл(с)тъ то(р)говоє и важъчоє бирывали къ мыту г(с)дрьскому (Берестя, 1526 *ТУ* 52); и теж послали єсмо до Твоєй Милости дрвгий лист господарьский, писаный ω мыто Жеславскоє, которое бирывано вєсполок з мытомь ωстрозским (Острог, б. 1533 *AS* III, 433).

Див. ще **БИРАТИ, БРАТИ.**

БИСАГА *ж.* (*лат.* bisaccium) сакви, торба, *діал.* бесаги, бисаги: Чпа(г): кишєнѧ, стѹді(г): пѧ(к) шабе(л)та(с), бисáга (1627 *ЛБ* 157); latera(l)ia uiatoria, су(н)ки (!), тлю(м)ки, бисаги (1642 *ЛС* 251).

БИСЕРНИКЪ *ч.* Майстер, який виготовляє прикраси з перламутра або дорогоцінного каміння: Бйсерникъ. Gemmarius (1650 *ЛК* 426).

БИСЕРНЫЙ *прикм.* Перловий, жемчужний: baccat, ма(р)гари(т)ный, бисє(р)ный (1642 *ЛС* 99); Бйсерный. Gemmeus (1650 *ЛК* 426).

БИСЕРЪ *ч.* **1.** Перли, жемчуг; вироби з дорогоцінного каміння, прикраса: тоть камень достойнѣишь есть промежи всѣ(х) бисеровъ, а находѧ(т) его ωрлы (XVI ст. *Травн.* 492); богáчь кохал'сѧ,.. в' шатахъ дорогы(х) в' бисерѣ(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 210 зв.); hermelion, бисерь (1642 *ЛС* 217); А была мáнна ꙗкω насѣньє коріандрово бáрвы ꙗкω бйсера свѣтлогω (серед. XVII ст. *Хрон.* 133); Бйсеръ. Gemma. Margarita. Vnio (1650 *ЛК* 426); **бисеры пометати предъ свиніями, свинским правом бисера пометати** - ширити християнську віру серед тих, хто не здатний належно оцінити ї; метати бісер перед свиньми: А до того и Христос и апостоли, паче же Павел прения о вѣрѣ и законѣ с неуврачеванными возбраняют нам, свинским правом бисера пометати не повелѣвают (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162); не дадйте, стаѧ псомъ, нйже бйсеры помещйте пре(д) свиніѧмй (Львів, 1642 *ЖелП.* 4).

2. Дорога, коштовна тканина , *заст.* вісон: вйссонъ, перфйра: Пáволока, и йны(и) бйсє(р), а(б) єдва(б), червóны(и), бѣл (1627 *ЛБ* 196); З' Іакйнфв зáсь з шарлáтв, з кармазйнв, и бйсєрв почйнилъ шáты (серед. XVII ст. *Хрон.* 113 зв.).

◦ **бисеръ божий** — вчення Христа і таємниці віри: бисеръ б͠жии, а всѣ(м) вѣрнымъ ω(т)ворены (1489 *Чет.* 136).

БИСИТИСЕ *див* **БѢСИТИСЯ.**

БИСКУПИЙ, ПИСКУПИЙ *прикм.* (*cmn.* biskupi) те саме, що **бискупский**: и вчинити зъ нихъ свѣтники, подлѣ обычая иншихъ костеловъ бискупьихъ головнихъ (Краків, 1549 *АЮЗР* I, 126); Люди бискѹпиє каноницькиє... мещаномъ помагають на по(д)воды (1552 *ОЛЗ* 181.зв.); а я того имени пискупего капитулного, которое мне на выховане до часу, яко врядиику, дано, не поступлю (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 124; с котóрого жерела вúкинѹли єжджєнѧ до рúмѹ по шапки кар'динáл'скіє, по сáкры, и по плащи бúскѹпіи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171 зв.); проси(л) мене а(н)то(н) тесля ω пля(ц) на бѹдова(н)є которомѹ то я по(з)воли(в) бѹдоватися на пляцѹ пу(с)ты(м) за(м)ковы(м) за би(с)купъе(м) конъце(!) на боло(н)ю (Київ, 1601 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 46); там же сє на дорозє ωни повадили межи собою менованы(и) слѹга Сѹлико(в)ского того то мещанина би(с)кѹпего па(р)паль (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 23 зв.).

Див. ще **БИСКУПИЦКИЙ, БИСКУПОВЪ, БИСКУПСКИЙ.**

БИСКУПИЦКИЙ *прикм.* Те саме, що **бискупский**: право мел єсми у суду кгродского Луцкого зъ... отцемъ Феодосиемъ... о збите врядника моего бискупицкого Григоря Белостоцкого (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 303).

Див. ще **БИСКУПИЙ, БИСКУПОВЪ.**

БИСКУПИЯ *ж.* Те саме, що **бискупство** в 2 знач.: тое жито... по животѣ кн͠зѧ... его мл(сти)... екзекуторове жидѹ городе(н)скому... продали и по(д)даными би(с)ку(п)ии и милости хотѧчо(в)ское ту(т) до... гу(м)на вп͠о(и) мл(сти) вывозили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1,2,2).

БИСКУПОВЪ *прикм.* Єпископів, єпископський: мы част дѣлницы... кнѧзѧ, што... бискѹп... даровал...

потвержаем... Єго Милости подлуг... вмовы, которꙋю мел Єго Милость зо ѡтцєм кнѧзѧ бискꙋповым (Краків, 1519 *AS* III, 194); тыбы ѡ том ведал и ведлѡгъ того листꙋ кнѧзѧ бискꙋпова в той речи сѧ заховал (Вільна, 1540 *AS* IV, 262).

Див.ще **БИСКУПИЙ, БИСКУПИЦКИЙ, БИСКУПСКИЙ.**

БИСКУПСКИЙ, БІСКУПСКІЙ *прикм.* Єпископський: ѡто та(к) што славнѣйши(ми) сєкрєтаро(м) и... похлѣбца(м) єго к(р) м(л)... абы сѧ причинили и свѣ(д)чили яко годны(й) члкъ на па(н)ствованѧ би(с)куп'ски(х) доходо(в)... за которꙋю причинꙋ то(му) особѣ, зави(в)ши в папѣрєцъ сто мли якъ сѧ трафи(т) чи(р)воны(х) золоты(х) в рꙋкꙋ... тыць (1598 *Виш.Кн.* 293); бі́скꙋпскій вы́кладъ того артикоулꙋ, то в собѣ ма́єтъ, жє вє́длє нєго з ри(м)ски(м) бі́скꙋпомъ сполє́чность и згѡ́дꙋ мѣти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 59).

Див. ще **БИСКУПИЙ, БИСКУПИЦКИЙ, БИСКУПОВЪ.**

БИСКУПСТВО, БИСКУПЪСТВО *с.* (*стп.* biskupstwo, *стч.* biskupstvo) **1.** (*сан єпископа*) єпископство: нє явно ли є(ст) всє(му) позорꙋ аггєлъско(му), и члко(м) живꙋщи(м) на зє(м)ли, яко сами єстє тѡ́є би(с)кꙋпство... ꙋгони́ли (1598 *Виш.Кн.* 291); Влади́цство а би́скꙋпство, вл(д)ка а би́скꙋпъ, хотай слѡ́вы рѡзны, рєчꙋ одна(к) одно сꙋтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21 зв.); Укажы тежъ ми: где, коли костелъ Рымский, альбо бискупъство чоловекови иныюе релиией дано, такъ яко ся то нашымъ Рускимъ за вашюжъ недъбалостью деяло? (Вільна, 1599 *Ант.* 855).

2. (*церковно-адміністративний округ, яким управляє єпископ*) єпископство, єпархія: волость сꙋбо(р)тъцкаѧ ѡ(т)дана на би(с)кꙋпъство вилє(н)скоє (1552 *ООвр.З.* 114 зв.); па(н) ти(х)но а(н)дрѣеви(ч)... вызна(л) и(ж)... єзди(л) єсми.. до (д)вора би(с)ку(п)ства лу(ц)кого до хотѧчова (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28,1,2,1); въ певныхъ мастностяхъ бискупства Киевского, черезъ урожоного князя Кирика Ружинского... некоторые осады новые покажоны и попалены (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 6/І, 259); Писалъ... до мене Яна Галчи-новъского... Петръ Стрыбылъ... жалуючи на... мещанъ и подъданыхъ // Фастовъских, до бискупъства Киевского належачого (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 238-239).

Див.ще **БИСКУПИЯ.**

БИСКУПЩИЗНА, БИСКУПЧИЗНА *ж.* (*стп.* biskupszczyzna) маєтки (володіння) єпископів: А тые вышей мененые всѣ селища воеводства Браславского и кгрунты их дѣлит Рос река зъ землею воеводства Киевского и з Бискупчизною, идучи долув Росью (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/І, 264); а зажъ того нє посвѣча́ю(т) ихъ клѧ́твы о тоє самоє то́лко чинє́ныє, кгды хто бискꙋпщи́зны, дєсѧти́ны... и прѡчѧ и(м) нє выда(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202).

БИСКУПЪ, БІСКУПЪ, БѢСКУПЪ *ч.* (*стп., стч.* biskup, *свн.* biscof, *лат.* episcopus) єпископ: А при том бꙋдꙋчим вєлєбным и вєлможным: кнѧзю Войтѣхꙋ бискꙋпꙋ Вилєнскомꙋ,.. кнѧзю Бартломѣю, бискꙋпꙋ Києвскому (Вільна, 1507 *AS* III, 43); Тотъ палацъ г(с)дръски(и) початъ справова(н) быти за бискꙋпа лꙋцъкого нєбожъчика кнѕѧ ѳашчєвъского (1552 *ОЛЗ* 158); который лѣсъ єстъ бискупа каменецкого (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/І, 264); Ка(р)дина́ли і бі́скꙋпи котѡ́рыє сѧ были но(ч)ю до па́пы збѣгли,.. мѡ́щно сѧ при нє(м) ѡпонꙋва́ли (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 49); мꙋзи́ки спѣваки, нє ті́лко в' Крꙋлє́вских' дѡмє(х), и... оу па́нѡвъ свѣцкихъ, Алє и в' дꙋхѡ́вни(х) оу арцибѣскꙋпѡвъ, и бѣскꙋповъ, ꙋ митрополи́тѡвъ на́шихъ (Чернігів,1646 *Перло* 134 зв.); **бискупъ римский, римский бискупъ** — папа: припо́мнишꙋ́ли ... сино́ды на котѡ́рыхъ бі́скꙋпъ ри(м)скій напєрє(д) сѣда́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 147); Стефанъ абовѣмъ св. на збориску образоборцовъ стоячи.., не одного толко біскупа Римского вспоминаетъ, але и другихъ патріарховъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 564).

БИСКУПЪЩИЗНЫЙ *прикм.* Який стосується єпископських володінь: идучи долув Росью по правой руци входы воеводства Браславского, а по лѣвой руце воеводства Киевского и Бискупъщизные (Брацлав, 1570 *АрхЮЗР* 8/І, 264).

БИСОВСКИЙ *див.* **БѢСОВСКИЙ.**

БИСОВЪ *див.* **БѢСОВЫЙ.**

БИСТРИЙ *див.* **БЫСТРЫЙ.**

БИСТРИНА *див.* **БЫСТРИНА.**

БИСТРО *див.* **БЫСТРО.**

БИСТРОСТЬ *див.* **БЫСТРОСТЬ.**

БИСУРМАНСКИЙ *див.* **БЕСУРМАНСКИЙ.**

БИСУРМАНЪ *див.* **БЕСУРМЕНЪ.**

БИТВА, БЫТВА *ж.* **1.** (*сутичка ворожих з'єднань, армій*) битва, бій: Би́тва была з волóхи по(д) ѡбертúно(м) (1509-1633 *Остр.л.* 126); тако(ж) лю(дї) поимани, которыи соу(т) поимани ȣ битва(х) и на сторожа(х)... абы сѧ вернȣли с обȣдвȣ сторѡ(н) (Ясси, 1510 *Cost. BD* 470); а коли пакь оуслышитє би(т)вы// и вѣсти ѡ бúтвахь нє боитесѧ бо и тоє моýсить быти (1556-1561 *ПЄ* 179 зв. - 180); Котораѧ бытва срокгаѧ прє(з) цѣлы(и) днъ трывала (1582 *Кр. Стр.* 45); Смéрть... Порвáла... Григоріа... Котрый... Якъ Сы́нъ ѡ(т)чи́зны правди́вый працовáлъ рéвнє, Стáвачисѧ на плаца(х) бúтвъ Слáвны(х) потє(н)жнє (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 7 зв.); Рáть, бóрба, пóдвиг': Би́тва, вáлка, пóтычка (1627 *ЛБ* 106); А потúмъ ѡрáціѧ, Поважнє мáєтсѧ мóвити... Ѓды Цéсарѡве ихъ щасли́вє по выйгрáной битвѣ, з вѣктóрїєю... ворóчалисѧ до Пáнства своєгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 63); в'сталъ црь прєдо днéмъ и наготовáлъ вóйска кȣ битвѣ (серед.XVII ст. *Хрон.* 483); **звести битву** *див.* **ЗВЕСТИ, зводити битву** *див.* **ЗВОДИТИ.**

2. *Перен.* (*уперта боротьба з релігійними противниками, зі самим собою*) битва, боротьба: облецѣтеся в зуполную зброю Божую, быстe мѣли стати противко засадкам бисовскимъ, поневаж не маемо битвы противко крови и тѣла (Вільна, 1600 *Катех.* 80); ты плаѧ(ц) и мѣсцє ши(р)мѣрскоє, на которо(м) би́тва была з' дїаволо(м), и свѣто(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 297 зв.); Звѣтѧз'ства и выйграва́ньє бúтвъ на(д) нéпрїѧтельми тогды тобѣ дáстъ бгъ, кг(д)ы ты би́твы и звѣтѧ(з)ства ѡдéржишъ на(д) пожа(д)ли́востьми (Острог, 1614 *Тест.* 141); Но крѣпко заставлáлисѧ за имѧ га своéго, и въ ѽной би́твѣ, спрáли въ крóви своéи шáты свои (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); ѡ Прєхвáлнїи мчници, дóбраѧ ж то Вѡйна ваша, Вѣчный то покóй и Рáдость нáша, якѡ би́тва вáша вийграна, а Мóцъ чартóвскаѧ потóптана... и навѣки въ тмȣ загнана (Чернігів, 1646 *Перло* 46 зв.).

3. (*взаємне завдавання ударів, побоїв*) бійка: всѣ зго(д)нє братия в ча(с) забѣгаючи злóму абы болшє неря(д)ны(х) ро(с)ти(р)ковъ и ко(р)чємъни(х) зва(д) и би(т)въ в дому бжомъ нє было, ȣхвалили таковы(х) бє(з)чи(н)никовъ по(д)лугъ правъ стѣ(й)щихъ ѡ(т)цовъ патрия(р)хъ казнити и карати (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35).

4. Биття, побої, удар: Павелъ мовилъ: М-є пять разъ битву емъ пріалъ, якъ еденъ разъ, тричѣ палицами бить былъ емъ (XVI ст. *НЄ* 15); зміѧ всєго тѣла ѡборони(т) ѡ(т) бы(т)вы. а головы я́ко можє(т) стєрєжє(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 84).

БИТЄ *див.* **БИТЯ.**

БИТИ[1]**, БИТЬ, БІТИ, БЫТИ, БЫТЬ** *дієсл. недок.* **1.** (кого) (*завдавати ударів, побоїв кому-небудь*) бити: жаловали намъ подданыи наши на тых данников... которыиж... чєрез границы их влостныи входачи и бчолы их влостныи дерȣт по бортам и их самых бьют (Острог, 1520 *AS* III, 196); людей в дȣбровѣ єго бити и грабити нє казал (Краків, 1539 *AS* IV, 180); панъ ратомъски(и)... дрȣгого разȣ за по(д)воды мєщанъ ималъ и вєзалъ и за тєтєрєвȣ рєкȣ завє(д)ши пȣгами билъ (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); А хто бы би(л) шля(х)тича киємъ сорокъ ко(п) грошє(и) платити (1566 *ВЛС* 91 зв.); Євглїста выпісуєт я́ко іс пілатові выдан и яко бієн и посмѣван (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 66); тамжє дє(и) скоро наєхавши ваша мл(с)ть на то сєло по(д)даны(х)... того сєла бить мордова(т)... почалъ (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, I, 133, 80); Сами бьете, сами жалуете, самижъ бивши и плакати не даете! (Вільна, 1599 *Ант.* 861); И в домоу каиѧфино(м) с пр(о)рчства сѧ насмѣвáючи ѡчи завѧзовали и в ланитоу б'ючи пытáлисѧ єго (поч. XVII ст. *Проп. р.* 213); заволала на вас христіанская жона з нареканямъ великим, которую єсте в пол службы казали бити во уста аж до крове (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); я до того сведомъ, хто его бив (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); мене ж самого... гайдукомъ и слугамъ своимъ на месте у Киеви казавши поймати,.. быть, мордовать и до везеня... посадить был казал (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 457); тáкъ сє на оногѡ младéнца розгнѣвалъ же єгѡ лȣкомъ вєлми бі́ючи забилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 13 зв.); та(к)жє ѡныхъ каза(л) свои(м) бити, забияти и мо(р)довати (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); **бити себе въ перси (по персемъ)** - ударяти себе кулаком у груди, виражаючи розпач, каяття, смуток і т.п.; битися в груди, бити себе в груди: Жéны Жидóвскїи... поглаѧáючи на Їса Распѧ́того, ворóчали сѧ плáчȣчи и б'ючи в' пéрси своѣ (Київ, 1625

Коп. Каз. 13); самъ ста́ршій ихъ Хага́нъ на о́ко ви́дачи згине́нє свои́хъ жолнѣрω(в)... рꙋ́ками себе по тва́ри би́лъ и по пе́рсємъ (Київ, 1627 *Тр.* 662);

перен. (кого) карати: Біетъ его Гдь Бгъ невидимо; или на хꙋдобѣ, или на здоровю (поч.XVII ст. *Пчела* 17); ни порꙋча́йсѧ за кого, ни бі́й вѣрнагω съгрѣша́ющаго, ни невѣрнаго ωбида́ѧщаго (Львів, 1642 *Жел.П.* 2 зв.); **бити языкомъ** (кого) - проклинати: Пятое нынѣшное, што бесме не били нѣкого нѣ ωружіємъ, нѣ языкомъ (XVI ст. *НЄ* 219).

2. (кого) (*завдавати поразки кому-небудь*) бити: кгды ся возамы и колесами ω(т)всєля моцно ω(б)вароваЛы на ве(р)хꙋ ωного ωбозꙋ стоячи, я(к) з башгъ або за(м)ку якого можнє ся боронили, списсами (!), воло(ч)нями и ро(з)маитими потѣ(с)ками влохо(в) штꙋ(р)мꙋючи(х) бьючи (1582 *Кр.Стр.* 45 зв.); выбежавши з мѣста противъ своимъ и нали бить непріѧтєли в посродкꙋ замкнєны(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 165 зв.).

3. (кого) (*полюючи, забивати дичину*) убивати: стрєлцомъбы Твоя Милост нашимъ росказал, абы на нас звєр били (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); Тєжъ крадꙋтъ свини гꙋси, кꙋры бьють (1552 *ОЛЗ* 188 зв.); кгды по первє(и) пороши староста там половить тогды вжо волно черкасыцомъ... зверъ бити (1552 *ОЧерк. З.* 11).

4. (що) (*вдаряючи по якомусь предмету, заглиблювати його*) забивати, вбивати, заганяти: на тотъ час вода велика палей бити не могли (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 170); **езъ бити** - ставити загороду в річці, ставку для риболовлі: бєлаѧ рыба всѧ томꙋ хто є(з) бьєть (1552 *ОКЗ* 44 зв.); к тому берегу казалъ входникомъ мозырским єзъ бити (Київ, 1560 *АрхЮЗР* 8/IV, 167); **мостъ бити** - будувати (споруджувати) міст: тогды пну семєну волно тєжъ соби мо(ст) гдє хотя на кгру(н)тє своє(м) бити и мыта ꙋживати (Кунів, 1577 *ЛНБ* 5, II 4044, 25 зв.).

5. (в що) (*ударяти по чомусь*) бити: А кгды его милосьти отъ того угамовано, абы крыжа не зопсовано, тогды его милость въ баню и подъ баню въ муръ бити и стреляти казалъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 295); Гиє́на взѧ́вши своє щенѧ кото́роє было слѣпо, принесла́ до стго Мака́рїа: а бꙋ́чи головою вꙗ ворота двꙋра вꙗвоша́ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 8); **бити головою о землю** — виражати розпуку, бути у розпуці: палꙗ тєжъ и Лє́въ на ве́рхꙗ гроба г(с)дна своєгω бꙋючи головою ω землю и якꙗ члкъ ламєнтꙋючи та́кꙗ ба́рзо и рыка́ючи, жє за́ра(з) та́мжє ꙋмє́рꙗ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 19);

(чим в що) *(про хвилі)* ударяти, бити, хлюпатися, плескати: по(д) самы(и) ε϶(з) валы мо(р)скиє бьют (1582 *Кр.Стр.* 81 зв.); Гꙋчатъ свѣта сєго мо́рѧ попꙋдли́вый, біючи волна́ми в бе́рєгы крывы́и (Львів, 1591 *Просф.* 680).

6. (у що) (*ударами по чомусь спричиняти звуки, подавати сигнал, сповіщаючи про щось*) бити: Црь повелѣ(л) трꙋбити ... и въ бꙋбны бити (1489 *Чет.* 57); панъ Струсь... зъ гайдуки и зъ многими помочниками своими ... //... наехалъ моцно, кгвалтомъ, на ймене мое... голосомъ рознымъ, яко одны татарове, окрикъ учинивши, у трубы трубячи и у бубны бьючи, зъ дѣлъ... стрелбу пустивши, штурмовали до дому, ворота и острогъ выбили (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/I, 118-119); Сїи день... чи́нили трїꙋмфы, вꙗ бꙋбны би́ли, на и́нстрꙋментахъ мꙋзи(ц)кыхъ грали (поч. XVII ст. *Пчела* 40); Пото́мъ коли поча́то бить въ бꙋбни и трꙋбы вое́нныи, а такъ сє зара́зомъ замѣша́ли ши́ки и по́чали сє окрꙋ́тнє би́ть (серед. XVII ст. *Хрон.* 422); **въ звоны бити** — сповіщати про щось за допомогою дзвонів: кды капланы́... дѣто́къ жи́вы(х) ба(л)ванꙋ своємоу офѣрова́ли, жебы ро́дичовє послиша́вши ихъ крикъ и плачъ нє пришли до оулютова́нѧ, и з того бо́лю з рꙋ(к) забїа́ючи(х) нє выръва́ли, вꙗ звоны би́ли, и трꙋбы голꙋ́сныє надыма́ли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 52 зв.);

(в що) (*грати на деяких музичних інструментах*) бити: Всѣ ро́зныи мꙋ́зыки... Стро́йтє Цита́ри, Лю́тнѣ, вꙗ Арфы ми́лє бі́йтє, Мєліоді́йными дꙋмы на(с) всѣхъ весєлѣтє (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.);

(без додатка) (*про годинник*) (*позначати час*) бити: которая є(ст) году́на дрꙋгаѧ била (к. XVI ст. *Розм.* 46).

7. Стріляти, бити: зъ замку великого съ чотирохъ делъ стреляти, бити въ церковъ соборную и въ замочокъ владычний... в:адыка Холмский казалъ (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* I/I, 10).

8. *Перен.* (проти чому) Виступати (проти чого): Проти́въ чомꙋ Ап(с)лъ...бьє(т) мо́вѧчи и закладаючи, и(ж) оу на(с) нє єсть мно́го Па́новъ... а́лє єди́нъ Бгъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 6).

9. Кидатися, метатися: Бѣда, бѣда: яковы́мъ Пла́чемъ заволáютъ [грѣшники] ревꙋчи, и плáчꙋчи, и ламентꙋючи// и бю́чи, порвáни бꙋдꙋтъ мꙋчитиса гóрко, на вѣкꙋйстыи лѣта (Львів, 1641 *Час. Слово* 271-271 зв.).

◦ **бити чоломъ (челомъ), чоломъ бити**: а) (кому, кому о чім) звертатися до когось із проханням, уклінно просити когось про щось; бити чолом: била нам чолом кн(ѧ)г(и)ни... Ровенскаѧ ѡ том, што первей сего дали есми ей дворищо пустое на фолварок на имѧ ѡлизарцевское (Вільна, 1503 *AS* I, 125); би(л) на(мъ) чоло(мъ) и проси(л) абы(х)мо дали ему землю на ꙋпоха(н)е хлѣба на горе щиковицы (Київ. 1581 *ЛСБ* 62, 2); Потомъ тыи Ставецкии приездили к намъ, чоломъ бючи, абыхмо казали ихъ предсе в томъ с кнѧземъ Андреемъ сꙋдити подле права земли волынское (Петрків, 1527 *AS* III, 319); б) (кому, перед ким) низько вклонятися (кланятися) комусь, шанобливо вітати когось; бити чолом: Во всемъ поволный слꙋга и богомолец Вашей Милости, архимандрита Жидичинский низко чолом бьет (Жидичин, 1540 *AS* IV, 247); Миско Пшитанский,.. Петръ Микꙋлинский... низко покорне чоломъ бьютъ (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); Y Hospoda tam widyłem Boha ta sedyt za stołom A wsi bijut pred nim czołom (Яворів, 1619 *Гав.* 21); в) (кому на кого) скаржитися на когось: то(т) игуме(н) г(с)дрю королю е(г) м(л)сти чоло(м) би(л) на тебе жалуючи и ли(ст) г(с)дрьски(и) ... по(д) тисѧ(ч)ма золоты(х) до тебе ωде(р)жа(л) (Новогородок, 1554 *ЛСБ* 18); **на кола (куль) бити** - саджати на палі (палю, кіл): далъ его милость войту суполную моцу судити и осудити, карати и стинати, и на кола бити, и потопляти, якожъ то право... жадастъ (Краків, 1507 *АЗР* II, 10); чомъ злодѣя про то вѣшаютъ, тай розбуйника на куль бютъ, што бы ся другѣ бояли выть такого дѣла (XVI ст. *НЄ* 71).

БИТИ² див. **БЫТИ.**

БИТИСЯ, БИТИСЕ, БИТИСА, БІТИСА, БЫТИСЯ *дієсл. недок* **1.** (о що, чим). Ударятися, битися (об що): Такъ, яко се биютъ воды о скали Такъ се князя Лыки войско съ татарскимъ зошло, не великостю але моцю его прошло (поч. XVII ст. *КЛ* 92); ісаавъ іáковъ въ оутробѣ мате(р)ней патáми ве(г) зá ве(т) бíлиса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 250); **битися в груди, битися в перси, в перси битиса** - ударяти себе кулаком в груди, виражаючи розпач, каяття, смуток; каятися в чому-небудь; битися в груди, бити себе в груди: у нучъ и у день мучили ся, и у гробѣхъ кликали, и билися у груди свои (XVI ст. *НЄ* 101); а мы́тарь пакь стóючи издалека ани ѡчьй не смѣлъ к҆ небоу по(д)нести але бил҆са в пръси свои рекоучи. бж҃е мл(с)вь боуди мнѣ грѣшн҆омоу (1556-1561 *ПЄ* 300); В перси ся бьючи недолго въ смутку тривати: И зъ жалю ся вѣрнымъ твоимъ не урывати (Львів, 1630 *Траг. п.* 172).

2. (з ким і без додатка) (*вдаватися до бійки*) битися: я з нею вже билася (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 61); Распрѣвáюса: Звáдꙋ чиню, сварꙋса, бꙋса, тажꙋса (1627 *ЛБ* 106); *Образно*: Бо гди мѣлемъ Лазара четверодневнаго оу мене себе. А гди ωнъ его еднимъ словомъ своимъ заволалъ,... и оу мене из зꙋбовъ ωстрихъ вирвалъ, и мое барзо ωстрое ωрꙋжіе притꙋпилъ, Которое я себѣ ω(т) вѣка мѣлъ, Хоча емъ ся изъ нимъ не билъ (I пол.XVII ст. *Сл.о зб.* 17).

3. (проти кого, з ким і без додатка) Воювати, боротися, битися: ходилъ цр҃ь двдъ противоу гольяда битиса (1489 *Чет.* 72); не то воевникъ, або боевникъ, хто ся у войску бъстъ, але то чоловѣкъ, хто людьми справуе добре (Київ, 1573-1579 *АСД* I, 153); мꙋдрыи и свѣтéлности слóвъ йщꙋчїи, оутѣкáютъ ω(д) войны и не ѣдꙋтъ, а затымъ и послѣднѣйшими на(д) тыхъ бывают(т); котóрїи бꙋчи́са на войнѣ звы́тѧ(з)ство ω(д)несли (Вільна, 16727 *Дух. б.* 342); занехавши комѣссіи, з хме(л)ницки(м) быти ся зезволили (серед.XVII ст. *ЛЛ* 179); попали́ли воéнныи припрáвы, и бíлиса з҆ вакхидомъ и стертыи есть ω(т) нихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 486 зв.);

перен. (*переборювати якісь труднощі*) битися; боротися: ты не знае(ш) як сѧ ино(к) з҆ черево(м) бье(т), то(в)че(т), мчтъ и боре(т); а ты его хꙋли(ш) и клевеще(ш) (п.1596 *Виш.Кн.* 251 зв.).

4. (о що) Добиватися (чого), битися: а потомъ... сами промежку себе о нихъ биютсе и одинъ другого опукиваютъ (Рожанка. 1598 *Л.Пот.* 1023).

Див. ще **БИВАТИСА.**

БИТЛА *див.* **БЫДЛА.**

БИТНЫЙ *прикм. (стп.* bitny) хоробрий: Єсть того посвѣдчéнамъ я́снымъ Молдáвїа, Мꙋльтáньскїе пωлѧ, и бíтна Панóнїа (Львів, 1615 *Лям.Жел.* 7 зв.).

БИТЪ *див.* **БИТЫЙ.**

БИТЪЄ *див.* **БИТЯ.**

БИТЪНОСТЬ *див.* **БЫТНОСТЬ.**

БИТЫЙ, БИТЪ, БІТЫЙ, БЫТЫЙ 1. *прикм.* (*такий, якому завдали або завдають побоїв*) побитий, битий: И коли ωный рокъ... пришолъ, самъ кнѧз //... перед нами стал и вижовъ своихъ и врадниковъ, битыхъ и раныхъ... з собою мелъ (Краків, 1538 *AS* IV, 134-135); ѹставуємъ кгды бы которы(и) шля(х)ти(ч) биты(и) або ра(н)ны(и) после ранъ ездилъ або ходи(л)... по то(р)гохъ... а пото(м) ω(т) ты(х) ра(н) ѹме(р), то(г)ды то(т) ω(т) кого тыє раны... голо(в)щины не будеть... платити (1566 *ВЛС* 93); Безумны мы дѣля Христа, мы славныи, мы безчесныи до нынѣшьняго часа, и терпиме голодъ и безьвудя, и биты єсме (XVI ст. *НЄ* 40); Бо якъ оужъ, гды би́тъ быва́єтъ, всє тѣло своє выставѹєтъ, го́ловѹ зась якъ мо́жетъ хова́єтъ,//.. так̾ и мы Хрістїа́нє, тѣсно́ю доро́гою хо́дѧчи, з̾ звєтшалогω чловѣка вызѹва́тисѧ ма́ємо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 339-340); ωнъ за рєхвизицією (!)... Марцина Блотского... виделъ помененнихъ мещанъ... битихъ и змордованнихъ (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/I d, 2011, I зв.);

у знач. ім. (*той, якого б'ють*) битий: оура́жєномѹ стогна́ти, оукри́вжономѹ протестова́тисѧ, бі́томѹ пла́кати, где бы єще не мѣло бы́ти во́лю, ю́жъ бы то зо всѣ(х) мѣръ доскона́лая была́ нєво́лѧ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 81);

(*спричинений ударами*) побитий, потовчений: напєрвєй видєл єсми на Яцкѹ Свгакѹ двє раны кривавых, а три битых (Луцьк, 1558 *AS* VII, 46); виде(л) єсми... биты(х) сини(х) ра(н)... по хры(б)ту по нога(м) по рука(м) немало тру(д)но и(х) зличи(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 31); Та(к)же на Мисковы(м) телє, то є(ст) по хрибътє и по крижу таковы(х) же разовъ битихъ синыхъ спухлыхъ до (д)ва(д)цати видє(л) и ω(г)лєда(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 200).

2. Друкований: Трефоласвъ чотыры, Уставы два, а третея полуставъ битая (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод.10).

3. (*про монети*) карбований, кований. *У знач. ім.*: поесъ чырвоный волошовый, за золотыхъ дванадцать, пенезей протестантовыхъ, которые мелъ на справы и на страву ... пановъ юристовъ присланые въ тросе на тымъ же челяднику мелковыхъ сто, а бытыхъ двадцать (Житомир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 523); **таляръ битый** *див.* **ТАЛЯРЪ.**

БИТЯ, БИТА, БИТЄ, БИТИЄ, БИТЬЄ, БИТЪЄ, БЫТЄ, БЫТЬЄ, БЫТЬТЄ *с.* **1.** (*завдавання ударів комусь*) биття: кгдым кгвалъту волать почала, первей битемъ, а потомъ затыканемъ губы, хотячи мене забить, заборонили (Луцьк 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 477); перенявши мене люди якиес, сваволныи козаки ... страхи розные битем и мордерством здоровю моему задавали (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 158); Пра́ніє: Вирга́ньє, битьє, а́бо топта(н)є нога́ми (1627 *ЛБ* 91); такъ же битиемъ и мордованемъ подданыхъ, килку арендовныхъ въ року теперешнемъ прочъ одогналъ (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 6/I, 475); подданыхъ бытемъ,.. такъ же и розными анкгариями розогналъ, и што колвекъ по нихъ зостало на себе обернулъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 493).

2. (*результат, наслідок дії*) побої, побиття: брал ѹ мєнє ... на ωглєданє подданых кнѧзѧ Єго Милости быттє и ... порѹбанѧ дѹбровы (Луцьк, 1558 *AS* VII, 39); пото(м) ωказова(л) мнѣ во(з)ному служєбни(к)... дєсѧтника..лєвона збито(г)... которы(и) ω(т) би(т)я лє(д)ва мови(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, I,2,10); ха пха́ли в бо́лото а такь южь ω(т) битя великого нє мо(г) выбри́нѹти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 243 зв.); ω(т) которо(г) би(т)я ωкру(т)но(г) нєвєдомо єсли жи(в) будє(т) (Луцьк. 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72); въ вины правныи попали и поводовъ до шкодъ на петънадъцать тысечей золотыхъ ошацованыхъ зъ битъя походячихъ... приправили (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод.545).

3. Бійка, завдавання ударів: кнѧзь Дмитръ //... кнєжнѹ Галушкѹ ωт матки єє з битєм взал (Книшин, 1554 *AS* VI, 163-164); При которы(м) ωны(х) би(т)ю взято у Ивана, Миксово(г)[о] паро(б)ка, жупа(н) лонъдышовы(и) за золоты(х) шестъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 199).

◦ **битє в дзвоны** — оповіщення про щось за допомогою дзвонів: а за тым битемъ в дзвоны, кгды се их болшей есче збегло, з тых дверей сходками до церкви вдаривше, лихтари, формы в ней повыворочали, коберце пооддирали (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687).

Див.ще **БИТАСА, БІЄНЄ.**

БИТАСА *с.* (*стп.* bicie się) битва, бій: Полковники

и сотникы голофє(р)новы в҆ ѡблаже́ню вивлїи ѡба́чивши пєкно(ст) и красоту въ іоудифѣ вдовѣ сїаючою, жолнѣрѡ(м) ср(д)ца додава́ли битаса з нєпрїа́тєлє(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 267 зв.).

БИЧАТИ *див.* **БЕЧАТИ.**

БИЧИ *див.* **БѢЧИ.**

БИЧИЛНО *с.* Пужално: Бичилнѡ. Manubrium flagelli (1650 *ЛК* 426).

БИЧОВАНЄ, БИЧОВАНЬЄ, БИЧОВАНА *с.* (*биття, шмагання*) бичування: ѡ І҃сє найласкавшїй! та́къ ли ри́хло запоминаєшь стр(с)тїй твои(х) бичована и оуруга́на ѡ(т) жидо́въ тєбѣ бы́вшо(г) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 173); Розважай же якъ хочешь: албо зостатъ пры матеры правдивой, которая тобою болѣла, поруганье, уплевание, бичованье и распятие... и нагость твою крещенінїємъ (!) прїодѣла, албо при сей улюбленой, которая, одершы тя зъ святое шаты, вывѣвшы за лобъ с того соборного дому в нерядный... домъ упровадила (Слуцьк, 1616 *АрхЮЗР* 1/VII, 268); Кды бовѣ(м) є(ст) б҃ъ найсправєдлившїй, дла того́жъ тре́ба абы былъ ро́вный и справєдли́вый такъ в нагоро́дѣ якъ в кара́ню и бичо́ваню (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 153); сн҃ъ Бж҃їй, пожа́ловалъ мєнє́ вра́га Бж҃їа... и.та́къ за́ ма наста́вилъ свой прєст҃ыи Рамєна́, и Пле́чи пода́лъ на бичова́на, при сто(л)пѣ Пила́товѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв. - 8).

БИЧОВАТИ, БІЧОВАТІ *дієсл.недок.* (кого, що і без додатка) (*бити, шмагати*) бичувати: памата́й и(ж) г҃ь б҃ъ избави́тє(л) твой трьпѣль, би́чова(н) ѡплю́ва(н) и на дре́вѣ кр(с)тно(м) розби(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 25); єщє по(д) ве́чо(р) ста́рши(м) двора́номъ сво́и(м) бичова́ти росказа(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229 зв.); Анѣ тежъ был Петръ святый в Римѣ, коли лист... з Рыму был писан, албовѣм кождого таковаго, который бы собѣ над Каласеями, старшинство признавалъ... и тѣлу своєму не фолгуючи, што тепер рымъскїє мнихи чинят, же тѣла своє бичуют (Львів, 1605-1606 *Перест.* 53); оуазвла́ю: зра́нюю... сѣку, бичую (1627 *ЛБ* 143); Стережѣтєса пре́гѡ... людій: або́вѣмь вась бу́дуть выдава́ти до Ра́дъ, и в҆ згромажєнахъ своѣх҆ бичовати бу́дуть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 340); И що мєнє́ мѣли бѣсѡвє хлюстати, бича́ми ѡгнє(н)ними, в҆ мо́ри ге́єнско(м) и бичова́т(и) то са́мъ сн҃ъ Бж҃їй; пожа́ловалъ мєнє́ (Чернігів, 1646 *Перло* 7 зв.): Бичу́ю. Foris ca(e)do (1650 *ЛК* 426).

БИЧОВАТИСЯ, БИЧОВАТИСА *дієсл. недок.* (*бити, шмагати себе*) бичуватися: а ижъ посполите въ той процесыи бываютъ люде, которые, зъ набоженьства... сами ся бичуютъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 995); Власные то нынѣ мниси папские, що са бичують до крови и кричать якъ волы, объившися мас (поч. XVII ст. *Вол.В.* 74).

БИЧОВНИКЪ *ч.* Той, хто бичує: Бичовни́къ. Flagellator (1650 *ЛК* 426).

БИЧЪ, БИЧЬ *ч.* Бич, нагайка, прут: и нашо́ль в҆ црк҆ви тыи которыи тамъ продавали волы... и голоубы... и оучинив҆ши бичь з вер҆вїй всѣ(х) выгналъ ис црквє (1556-1561 *ПЄ* 347 зв); знашли ... бичовъ возницки(х) дратованы(х) звазокъ (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); рє(к) павє(л)... чи годитса ва(м) чл҃вка ры(м)ланина нє ѡсуженого бити би(ч)ми (II пол. XVI ст. *КА* 124); и казалъ Пи́латъ привазати І҃са до сто(л)па... и би́ти ѡкру́тнѣ... би́чами жєлѣзными (поч.XVII ст. *Пчела* 56); Жє́злъ: Вѣ(р)га, ро́зга, пру(т), би́чъ (1627 *ЛБ* 163); fragrum, бичъ (1642 *ЛС* 198); сѣкли сє бичми, ажь сє кровью ѡбливали (серед. XVII ст. *Хрон.* 311 зв.); *Образно* : якѡ мѣли мєнє́ хлю́стати бѣсѡвє, лютыи като́вє, ѡгне́нными бича́ми... а ты́ мл(с)тивы(и) мо(и) избави́тєлю, пожа́ловавши мєнє...дал єси хлюстати (Чернігів, 1646 *Перло* 100).

БІГСТВО *див.* **БѢГСТВО.**

БІДА *див.* **БѢДА.**

БІЄНЄ *с.* (*завдавання ударів*) биття, шмагання: Покажи ми ты въ тыхъ епископѣхъ, не тылко заповѣды Христовы вси еще міряне будучи если заховали... Гдѣ утерпѣлъ ближнему, и не судился зъ нимъ, и благословилъ его вмѣсто клятвы або отнятемъ мастности, и кривды учиненя, и до сукни взятя, и половицу бієня, у другое стороны обороченя и иншыхъ росказаній отъ Господа? (1608 *Пит.* 101).

Див. ще **БИТЯ, БИТАСА.**

БІЙЦА *ч.* Бешкетник, розбишака: во́ла Па́стыра нашє́го Х(с)а потрєбу́єть ... жє́быс҆мо были Милосе́рдни,... нє заз(д)рosли́вы, нє гнѣвли́вы, нє пїа́ници, нє бі́йци, нє корчє(м)ници, нє смѣхотво́рци (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89).

БІСКУПСКІЙ *див.* **БИСКУПСКИЙ.**

БІСКУПЪ *див.* **БИСКУПЪ.**

БІТЫЙ *див.* **БИТЫЙ.**

БЛАВАТНЫЙ, БЛАВАТЪНЫЙ *прикм.* (*виготовлений з блавату — шовкової тканини блакитного кольору*) блаватний: а при томъ апараты,.. през менованых самых законъниковъ великим коштом... справленые, розныхъ кгатунковъ: блаватъных, аксамитных, адамантъковых, атласовых, табиновых и иньших подлейших (Луцьк, 1641 *АрхЮЗР* 1/VI, 764); шаты ро(з)маитыє// блава(т)ныє... пулшкарла(т)ныє, (Житомир 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72-72 зв.); межы себе расшарпали... килка сподницъ блаватных с кабатами и три паленъдры блаватных, пласчовъ три фаленъдышовых (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132).

БЛАВАТЪ *ч.* (*стп.* bławat, *стч.* blavat, *свн.* blawe) **1.** Блакитна шовкова тканина: Пане мой чого потребȣєшъ хочеш ли аксамитȣ... тафты або якого рожаю єдомашки блаватȣ? (к. XVI ст. *Розм.* 52 зв.); *Образно* : а аще подчасъ на питку съ тымъ же паномъ розмову свою ведлугъ философіи выставять, же з бѣлого сукна албо блавату учинять чорное, а съ чорного за ся знову бѣлое (бл. 1626 *Кир. Н.* 20).

2. Одяг з такої тканини: невѣста в' блаваты и пе(р)ла оубранаѧ на вшєтечєнство готова (Вільна, 1627 *Дух. б.* 183); Вмѣсто твоихъ шкарлатовъ и блаватовъ, тȣ бȣдетъ, плачъ и скрежъ зȣбомъ (Чернігів, 1646 *Перло* 135); з того ѡбозу ле(д)во хто ушолъ... и то в сє(р)мя(ж)цѣ нє в блавата(х) вышолъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179).

БЛАГАТЕЛНО *присл.* Благально: моло(д)шая братия.. тоє єму про(с)тили и ȣ негожъ прощения просячи бл҃гателно ȣмолили абы не былъ болшъ разорителе(м) добро(и)... ц҃рковно(и) справѣ (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 44).

БЛАГАТИ, БЛАГАТЪ *дієсл. недок.* (кого, за кого, за що, чим) Просити, молити, благати: а кгды до цесара прибѣгли // застали оу кардинала... з' двѣма біскȣпами ѡ(т) папы посланого, єднаючи и благаючи цєсара великими подарки и обѣтницами (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 50 зв.); Нѣчого тяжшего на тотъ часъ, нѣчого труднѣйшого не было, якъ окрутныхъ тыхъ и нелитостивыхъ, гнѣва и запалчивости поломенемъ дышучихъ, тирановъ прозбами благати! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 776); благаймо Єго, жебы и намъ скарбъ Дх҃а своєго даровати рачил' (Вільна, 1627 *Дух. б.* 189); Акаѳисты, якъ много ночій, читаючи, Бг҃а, Чистȣю Дв҃ȣ, за всѣхъ благаючи, Стравилъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 5); Треба, Дш҃е грѣшная, Г(с)да благати И до него з слезами завше прибѣгати (I пол. XVII ст. *Рез.* 174); а пилн҃е всѣх' ва(с), прошȣ, абысте и за мое смиреніє Г҃а Бг҃а мл҃твами ст҃ыми своѣми ... оумилостивлати и благати не занехали (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 46 зв.); А ѡная менованая капитула зако(н)ници того мона(с)тира за душу мою грѣшную сорокоу(ст) ѡ(д)правоватъ повинъни будутъ и тво(р)ца всємогу(щ)чого моли(т)вали(!) своими благатъ (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218).

БЛАГИЙ, БЛАГІЙ, БЛАГЪ, БЛАГЪ *прикм.* (*цсл.* благый) **1.** Добрий, благий: вгодимъ бо҃у благими дѣлы (1489 *Чет.* 296); якъ правдивы(и) ѡ(т)цъ, хотачи потѣхȣ и по працы, бл҃ги(.) плодъ видѣти, И маєть в реєстръ по ѡбычаю вписатиса (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 2); И вѣру правую и дѣла благии, принесѣте богу дары дорогии (к.XVI ст. *Укр.п.* 88); агаѳаггелъ: Бл҃г(и) вѣстни(к) (1627 *ЛБ* 172); Благъ. Bonus (1650 ЛК 425);

у знач. ім с.р. **благоє** — добро, благо: да са єго бл҃гыми оудовлѧ(т) и насытатъ (до 1596 *Виш.Кн.* 263); скудно убо есть благоє ихъ находит содержатися доброго изволяючи (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185);

ласкавий, милостивий: заплатившє оусє сполна господство мы, благопроизволих нашим благым произволенїємъ и чистим и свѣтлим срдцем (Сучава, 1503 *Cost. S.* 259); Ключъ сія книгы зри листъ сме... "Благый читателю" и прочая, и опасно соблюди (XVI ст. *ПЄ* 3); бл҃гаго гласа ѡ(т) х҃а бг҃а слишати на страшно(м) сȣдѣ сподоба(т)са (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399).

2. Праведний, святий, благочестивый: Тѣм будем готовы на славное въскресение благым и очищенным житием (1588-1596 *Виш. Кн.* 141); Путем бо христовым отцеве ходили и нам стезю благу ити сътворили (к.XVI ст. *Укр. п.* 79); котрыи.. не хотятъ простити, гурко ймъ будетъ, а котрыи сутъ благыи и мл҃тивыи, великое весѣлия будетъ тымъ (XVI ст. *ПЄ* 122); возмѣте иго мое на себє, иго бо моє бл҃го и бремѧ моє лег'ко є(ст)... а нє ѡбтажайтє ср(д)цъ ваши(х) недовѣрство(м) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 324);

у знач. ім. праведний, праведник: творите сȣ(д) истине(н)... и ȣблажати блгы(х) а непокарающи(х)сѧ исти(н)нѣ зако(н)не ѡбличати и казнити (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); творити сȣ(д) истин(н)є и милостыню в потребȣ Братіа(м) недостато(ч)ствȣющи(м) и ȣблажати блги(х) А непокаряющи(х)ся... зако(н)не ѡбличати и казнити (Львів, 1609 *ЛСБ* 423).

3. Блаженний, дуже щасливий: "Благыи суть люде, котрымъ вытпустятъ ся грѣхы ихъ, и котрымъ покрыло ся беззаконьство ихъ (XVI ст. *НЄ* 61); пошлетъ вамъ бгъ миръ, и лѣта блага и прохладна (п. 1596 *Виш. Кн.* 259 зв.).

4. Поганий: Яко жекгляръ коли неумелый, пустившися на широкое море, не умеетъ до порьту трафити, але товкучися по мору то сюды, то туды, заледве наконецъ до якого пристанища, и то благого, приблукается - такъже власне и ты, по многихъ прикладахъ, и то мало зъ собою згодныхъ, збегавши, ледве еси до конца, и то непевного, прибилсе (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1051);

убогий, дешевий, недорогий: то тобѣ в подa(р)кȣ присылає(т), просѧчи абы(с) то принялъ з ласкою ани толко шацȣвалъ то(и) благи(и) подарокъ лечъ щиры(и) (к. XVI ст. *Розм.* 22).

БЛАГО *с.* (*цсл.* благо) **1.** Добро, благо: Благопослȣшливыи ѡвъчата ѡграды х(с)вы и ваше(и) любви всяко(г) блага рачителѣ (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352, 1).

2. *лише у мн.* (*у сполуч. зі словами* весь, всяческий, вѣчный, земный, небесный - *як форма побажання*) на все добре, всіх благ: Въ жилища мѧ нб(с)наѧ съ стыми ти всели, и вѣчныхъ блгъ причастіемъ дшȣ... възвесели (Дермань, 1604 *Пал. Кр.* 2); братолюбію вашомȣ всѣ(х) блгъ ѡ(т) гда ба зи(ч)ливы(и) бра(т) ѡ хє... елисе(и) плетене(ц)кіи (Київ, 1624 *ЛСБ* 493, 1); вечьних благъ... зычу и Господа моего прошу (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 87); блгочестивомȣ... князю Іванȣ Петровичȣ Про(н)скомȣ... всѣ(х) благъ, здравия... препосылає(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32); всѧче(с)ки(х) блгъ... зе(м)ны(х) бгомод(л)ца пры(с)ны(и) рȣкою вла(с)ною (Іркліїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37); всѧче(с)ки(х)...блгъ нб(с)ны(х) бгомод(л)ца пры(с)ны(и) рȣкою вла(с)ною (Там же).

БЛАГОВЕРИЄ *див.* **БЛАГОВѢРИЄ.**

БЛАГОВЕРНЫЙ *див.* **БЛАГОВѢРНЫЙ.**

БЛАГОВЕСТИТИ *див.* **БЛАГОВѢСТИТИ.**

БЛАГОВЕСЩЕНЄ *див.* **БЛАГОВѢЩЕНЄ.**

БЛАГОВЕЩЕНІЄ *див.* **БЛАГОВѢЩЕНЄ.**

БЛАГОВОЛЕНИЄ, БЛАГОВОЛЕНІЄ *с.* (*цсл.* благоволение) прихильність, милість, ласка (Бога): Благоволениємъ бога ѡ(т)ца.. предася христовѣ це(р)кви вся повелѣнъная в законѣ хранити христоименитымъ правовѣрнымъ людемъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Блговоленіе(м) бга ѡ(т)ца и блг(д)тію га нашего Іс ха (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); и оного за слȣшны(м) з мл(с)тями вшими постанове(н)є(м)... в которо(м) поспѣхȣ, блгословенія, и блговоленія бжого зычачи (Київ, 1627 *ЛСБ* 496); Блговоленіем Гда Бга нашего... соѡрȣжиса сіа книга (Нижня Вижниця, 1646 *Паньк.* 24).

БЛАГОВОЛИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благоволити) (кому о кім, в чім і без додатка) сприяти, виявляти прихильність до когось: Видиш ли, яко любить Богъ и благоволить и пріимуєтъ то Єму возложеніе, або ооярованье (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лю т.* 73); Вѣчныи и всесилныи бже всѧкоѧ блг(д)ти, Своимъ мл(с)рдіємъ блговоли намъ седати (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Отожъ, яко самъ о нихъ не благоволю, так и в.м. перестерегаю (Вільна, 1599 *Ант.* 609); и Бъ абовѣм в позверховней пстротѣ тѣла неблаговолитъ, але внѫтрьнаѧ Дшѣ красота любезна и оугодна емȣ есть (Київ, 1623 *МІКСВ* 75).

БЛАГОВОНІЄ *с.* (*цсл.* благовоние) приємний запах, пахощі, аромат: кто во ртѣ злато носи(т), ȣ того блговоніе ... изо рта бываe(т) (XVI ст. *Травн.* 498 зв.); ѡчи его яко голоубине на исполненіе во(д), ланеты его яко фиалъ арома(т) прозѧбающи(х) блговоніе (поч. XVII ст. *Проп. р.* 235 зв.).

БЛАГОВОННЫЙ, БЛАГОВОНЕНЬ *прикм.* (*який має приємний запах*) ароматний, пахучий: цвѣ(т)же тое травы... дхомъ єсть велми блговоненъ (XVI ст. *Травн.* 269 зв.); познати... что будет в ней за вода и от которого духа источника... черпана,.. чистого ли или мутнаго, благовоннаго ли или смердячого (1608-1609 *Виш. Зач.* 209); снъ цр(с)тва нб(с)ного... приносит яко злато оучинки добріи, яко ѳиміа(н) блговонный бѣлыи, дѣла свѣтȣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 62 зв.); до(м) же наполнилъ(с) // ѡ(т) запахоу масти блговонныѧ (пол. XVII ст. *УЄ* № 91, 26 зв.-27); Сладость ѡ(т)

древа, вшелакихъ плодовъ ... // ... сладость и цвѣтωвъ, бл҃гωвонъ(ны)(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 4-4 зв.);

перен. Приємний, милий: принесеса жертва чи(с)та бл҃гово(н)на боу (1489 *Чет.* 246).

БЛАГОВОННѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Ароматніший: Цѣлуй мя цѣлованіємь оустъ своихъ, бо лѣпши оустъ перси твои надъ вино, благовоннѣйши нижли аромати мастіи налѣпшихъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 49).

БЛАГОВРЕМЕННЕ *присл.* Своєчасно: проповѣда(л) слово, налєгалъ, бл҃говрєменнє и бє(з)времє(н)нє, строфовалъ ... во вшелакой терпливости и наоуцѣ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 20 зв.).

БЛАГОВРЕМЕННЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоврѣменнъ) своєчасний, доцільний: ко всѣмъ ... бл҃гоч(с)тивы(м) хр(с)тіяномъ подобающоую милостыню бл҃говременную помощъ получити ω(т) ва(с) бл҃гоч(с)тивы(х) христіянъ (Львів, 1592 *ЛСБ* 198).

БЛАГОВХАНИЄ *див.* **БЛАГОУХАНИЄ.**

БЛАГОВѢРИЄ, БЛАГОВЕРИЄ, БЛАГОВѢРІЄ, БЛАГОВѢРЫЄ *с.* (*цсл.* благовѣриє) **1.** Правовірність, благочестя: А пріазнь вам латина такую даваєт и благовѣріє на вас издираєт (к. XVI ст. *Укр. п.* 86); Не от той ли матери свѣтом благовѣрия римский костел ся воспитал? (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); презвитеръ або діяконъ своєє жоны нехай не отступуєтъ, якобы вымовкою благовѣрія (1603 *Пит.* 87).

2. Справжня віра, благовір'я: оужє в бл҃гоч(с)тіє і православ(а)віє//віє (!) нѣколи въ(з)вратитисѧ нє можє(т), оужє свѣта бл҃говѣріѧ нѣколи нє оузри(т) (1599 *Виш. Кн.* 216-217); Так же и тут: перво восточная церковь благовѣрием ся о Христѣ основанна, потом сына - римский костел породила (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185).

3. (*форма шанобливого звертання*) благочестя: чернцовъ и поповъ с того мана(с)тыра берѹчи и(х) пенєзь(м) всилуєть и то(т) манасты(р) з моцы и владзы вашого благовѣрыя вы(и)мѹєть и собѣ єго прывлащаєть (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123); вси(м) вокупє паномъ мещано(м) гали(ц)ки(м) благодать ... нєха(и) бѹдє(т) всегда за навєжєньє котори(м) на(с) єстє вшє бл҃говериє навєдили (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); То юж знайдете у писаню сенодовомъ ... же наше благовѣріє с посланцем патріаршимъ оных отступниковъ от церкви божеи яко члонки гнилыє оттяли (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34.).

БЛАГОВѢРНО *присл.* Правовірно, благочестиво: вси живущии бл҃говѣрнє ω х(с)є неудими быша пожрѣти идоло(м) (1489 *Чет.* 139 зв.); Научил нас Христос тако вѣровати и благовѣрно тройцу почитати (к. XVI ст. *Укр. п.* 78).

БЛАГОВѢРНЫЙ, БЛАГОВЕРНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благовѣрьнъ) **1.** Правовірний, благочестивий: ωнъ жє бл҃говѣрныи моу(ж) агринъ, оуготовивъ каноунъ свечи и темьянъ (1489 *Чет.* 95 зв.); Бл(с)вниє макария... тѹтє(ж) ω свто(м) дсє возлюблє(н)нымъ бл҃говѣрны(м) и хр(с)толюбивы(м) сыно(м) нш҃го смирєния кнзємъ... бояромъ и дворяномъ (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); Кто тєды є(ст) бл҃говѣрныи Истинныи Християни(н) (!) сн҃ъ свтоє собѹ(р)ноє ... црkви (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); Бл҃говѣрны(м) жє сщєникомъ и всѣмъ христолюбивымъ людємъ ... бл҃года(т), мл(с)ть, миръ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 185); Мѣсяцъ септеврій маетъ: 5 дня умучєніє благовѣрного царевича Глѣба (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 849); Мы же, во пристанищѣ семъ боготишномъ преживши время живота, и скончити его здѣ хощемъ, милостію Исуса пресладкого и пожалованьемъ благовѣрного царя (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

2. *У знач. ім.* (*людина, яка додержується приписів релігії*) правовірний, побожний: Што за єдност рѹсинѹ з римским костелом быти может? Благоверномѹ з ними гератиками (!), яко кощѣ зо псом (поч. XVII ст. *Вол. В.* 73); На што им от благовѣрныхъ єдин з братства лвовъского отказалъ в тыє слова (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); Павел перестерегал... дабы в поганские науки диалектики, силогизмы и выврoты препирателные и велерѣчия самохвалные благовѣрным не впасти (1608-1609 *Виш. Зач.* 225).

БЛАГОВѢРЫЄ *див.* **БЛАГОВѢРИЄ.**

БЛАГОВѢСТВОВАНИЄ, БЛАГОВѢСТВОВАНІЄ *с.* (*цсл.* благовѣствованиє) **1.** Оповіщання радісної вістки, благовість: Гдє бы єстє бо(л)шѹю крѣпость брали, а томѹ сѧ забѹрє(н)ю нє дивовали. Кгдыжъ родивы(и) ва(с) бл҃говѣствованиємъ о Хє оупоминаєть... мовачи (Острог, 1587 *См. Кл.* 5 зв.); Ѡ днь оутѣшный

и весе́лы(и) тоею ж мело́дією, ты(м) же го́лосо(м) агглское блгословéнство,... ап(с)лъскіе чоу́да въ блгов҃ѣствованію ев(г)ліа, стате́чною м(ч)ническою тръпели́вость... ωка́зоючий (поч. XVII ст. *Проп. р.* 228 зв.); ґды́мъ ю́жъ блгов҃ѣствова́ніа, по Ап(с)лскомꙋ го́лосꙋ, бжим' поро́дом' плодови́та зоста́-ла, сла́влюса... и тѣшωса (Вільна, 1620 *См. Каз.* 3).

2. Евангеліє: нам же хр(с)тіано(м) хс спсъ на(ш) но́вое свое блгов҃ѣствова́ніе стое ев(г)ліе преда́лъ (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 1).

Див. ще **БЛАГОВѢСТІЄ.**

БЛАГОВѢСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благовѣствовати) проповідувати, проголошувати: Ви(ди)тели яко вы предѣла тые сами собо́ю поламали, законꙋ и ев(г)лію, и ꙋченіе сты(х) кгва(лт) явно все(му) свѣтꙋ, ꙋчинили, и по ап(с)лꙋ Павлꙋ сопроти(в)но и ново благовѣствꙋете (1598 *Виш. Кн.* 283).

Див. ще **БЛАГОВѢСТИТИ, БЛАГОВѢСТОВАТИ.**

БЛАГОВѢСТИТИ, БЛАГОВЕСТИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благовѣстити) **1.** (кому) Оповіщати радісну вість, новину: гаври(л) блговести(л) еи радость великоуою (1489 *Чет.* 263); Пріидѣте(ж) къ сіо́нꙋ, и ωбоймѣте его,... сіо́нꙋ блговѣстите, в мо́ци голос сво(и) по(д)несѣте (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226); Слышꙋ го́лосъ ώный в' оуша́хъ моихъ оустави́чне брима́чий ... оупоминаючи(и) ... // ... абы́мъ на горꙋ высо́кꙋю в'зышо́лъ благовестити Сиωнꙋ (Єв'є а. Вільна, п.1616 *Прич. отех.* 13 зв. - 14); Агглъ Бжий блговѣстит Аннѣ, же мѣст породити Престꙋю Паннꙋ (І пол. XVII ст. *Рез.* 176);

(кому) (*повідомляти про непорочне зачаття*) благовістити: я́кω блговѣсти́лъ агглъ Престои Двѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 7).

2. (кому) Те саме, що **благовѣствовати**: Павел сам апостол анафеме его предаст, молвячи: "Аще и ангел с небесе благовѣстит вам паче, еже... научистеся, анафема да есть онаго проповѣдника!" (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див.ще **БЛАГОВѢСТОВАТИ.**

БЛАГОВѢСТІЄ *с.* (*цсл.* благовѣстие) те саме, що **благовѣствование** в 2 знач.: Але сеи // роспростерь, и изьяснилъ и преложилъ, оу свое(м) блговѣстіи або въ ев(г)ліи которое написалъ на пато(м)скомь ωстровѣ боудоучи в' заточеніи (1556-1561 *ПЄ* 337 зв. - 338); ев(г)ліе, благовѣстіе (1596 *ЛЗ* 46); Єв(г)ліе, е(ст) слово грецкое, пословенскꙋ выкладает'са, Блговѣстіе (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 827).

БЛАГОВѢСТНИКЪ *ч.* **1.** (*провісник добра, щастя*) благовісник: радуиса архангле гавриле первыи блговѣстниче всакои радости (1489 *Чет.* 76 зв.); Ангелы благовѣстники (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 661).

2. Проповідник, евангеліст: еванъгелистъ, благовѣстни(к) (1596 *ЛЗ* 46).

БЛАГОВѢСТОВАТИ *дієсл. недок.* (без додатка) Те саме, що **благовѣствовати**: Бѣда мнѣ... если не благовѣстую! Бѣда мнѣ, если былъ молчалъ и правду утаивалъ! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 3).

Див.ще **БЛАГОВѢСТИТИ.**

БЛАГОВѢЩЕНЄ, БЛАГОВЕСЩЕНЄ, БЛАГОВЕЩЕНІЄ, БЛАГОВЕЩѢНИЄ, БЛАГОВѢЩЕНИЄ *с.* (*цсл.* благовѣщение) **1.** Добра вістка, благовість: в назарефъ пришо(л) гаврилъ къ девѣ мрїи, приноса блговещѣние (1489 *Чет.* 36 зв.); Ра́дость благовѣще́ніа оде́ржавши, присно Дѣва Мрїа ... ишла на го́рные мѣста, до мѣста Їюдова (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 817).

2. (*назва церковного свята, також календарна дата*) Благовіщення: Недвижи́міи соу(т)... Ро(ж)ство хво, Крще́ніе, Стрѣте(н)е, Блговѣще(н)е (Острог, 1612 *Час. Туп.* 308); Надалѣ(и) по Блговѣщеніи Бци за ти(ж)де(н) до Лвова прийде(т) с пѣне(з)ми ω(т) на(с) (Устя, 1614 *ЛСБ* 450, 1); Знамени́тый день и весе́лый Пра́зникъ Благовѣщенѣа празнꙋючи бра́тіе ... ра́достію ра́дꙋимωса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 827).

3. Церква на честь Благовіщення: Тѣло мое грешное ма быт положоно у притвори Благовесщеня Господня, который предѣлъ у церкви соборной светого Иоанна Богослова в замку Луцъком (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 157).

4. Назва ікони із зображенням Благовіщення: Святость Благовещенія пречистое Богородицы, затворчитое, сребромъ оправеное, позолотистое (Київ, 1554 *КМПМ* І, дод.8).

БЛАГОВѢЩЕНЕЦЪ *ч.* Член братства, що при церкві на честь Благовіщення: тогды блговѣще(н)цы ꙋ брати(и) наши(х) двѣ ча(сти) грꙋнтꙋ... сто(р)говавши ωны(и) з' спрято(в) ее, гро(ш) трети(и) в зада(т)ку на(м) дали (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6).

БЛАГОВѢЩЕНИЄ *див.* **БЛАГОВѢЩЕНЄ.**

БЛАГОВѢЩЕНСКИЙ *прикм.* Який стосується церкви на честь Благовіщення: ω(т) гєдєωна... єп(с)кпа лво(в)ского... бывшому попу блговѣще(н)скому (Стрятин, 1591 *ЛСБ* 165); блговѣщє(н)ско(и) це(р)кви з ты(х) спрято(в) трети(и) гро(ш) взяти прыходило (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6).

БЛАГОГОВЕНСТВО *див.* **БЛАГОГОВѢНСТВО.**

БЛАГОГОВѢИНСТВО *с.* (*цсл.* благоговѣнство) те саме, що **благоговѣнство**: и тако ско(н)часа погребание починѹ со зѣлны(м) блгоговѣи(н)ство(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.).

БЛАГОГОВѢЙНЫЙ *прикм.* (*сповнений глибокої шани до Бога, безмежно відданий*) благоговійний, побожний: На семомъ соборѣ въ Никеи на мѣстцу Андріяна папы Рымского былъ Петръ благоговѣйный первый презвитеръ Римскія церкве (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 133); Прéто вы пáстыра собѣ тáко(г) избира(и)тє // ... Пре(ж)дє назнамена(и)тє нѣко(ли)ко ώсобъ, ω(т) житіа ї разоýма свѣдитлъствова(н)ны(х) ѩко сѹ(т) блгоговѣ(и)ны и правовѣрны (п. 1596 *Виш. Кн.* 225 зв.-226); При прозба(х) множества хр(с)тіáнъ сама надѣа мзды вѣчной, за прáцоу дла вѣры помножéна подоймованые до пріймовáньа на себе того оурадѹ блгоговѣйные люди привóдить (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 168).

Див. ще **БЛАГОГОВѢННЫЙ.**

БЛАГОГОВѢННЫЙ, БЛАГОГОВѢНІЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **благоговѣйный**: Иже вездѣ ωбрѣтаєміи хр(с)тіяни... блгоговѣніи сщеници и вси... христоименитіи людіє (Львів, 1589 *ЛСБ* 120); Игѹменъ... // повинє(н) бѹдє(т) и братии подобныхъ собѣ ховати. То є(ст) Дховника, Казнодѣю, Сщє(н)ника блгоговѣ(и)ного (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 60-61); при тыхъ засъ всѣ побожніи и всечесніи Игуменове, честные Протопопове и Богобойныи Священницы и благоговѣнныи Старцы (Київ, 1631 *ОЛ* 19).

2. *У знач. ім.* благоговійний, побожний: а ω себѣ наскáковати бє(з)стѹднѣ пє(с)ки яко жє вы на попо(в)ство бє(з) волѣ бж нє хоцѹ: наѹчи(х) бо са блгоговѣти ко блгоговѣ(и)но(му), и ω(т) оного повелѣніа ωжидати (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

БЛАГОГОВѢНСТВО, БЛАГОГОВЕНСТВО *с.* Благоговіння, шанобливість, пошана: препóдобіє стобливость рє(в)ность и блгове(н)ство ω бóзѣ (Вільна, 1596 *ЛЗ* 69); Патоє, блгогове(н)ство, и то є(ст) оучтиво(ст), боазнь, и всты(д) заховати (п. 1596 *Виш. Кн.* 240); Маєшь и достатéчнѹю наѹкѹ, что єсть Тáйна, що за мóцъ и скѹтки сѹтъ кóждои Тайны, з' якóю оучтивостю и блгоговѣнствомъ ώныи ω(т)правовáти и вѣрнымъ подавáти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5 зв.).

Див.ще **БЛАГОГОВѢИНСТВО.**

БЛАГОГОВѢТИ *дієсл.недок.* (к кому) *(побожно схилятися перед ким)* благоговіти: а ω себѣ наскáковати бє(з)стѹднѣ пє(с)ки яко жє вы на попо(в)ство бє(з) волѣ бж нє хоцѹ: наѹчи(х) бо са блгоговѣти ко блгоговѣ(н)но(му), и ω(т) оного повелѣніа ωжидати (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

БЛАГОДАРЕНИЄ, БЛАГОДАРЕНІЄ *с.* (*цсл.* благодарєниє) **1.** Подяка, вдячність: абовѣ(м) // молéніє розѹмѣє(т)са, кгды кто мóли(т)са бѹ.... а блгодарéніє, гды кто за добродѣ(и)ства дáкѹє(т) бѹ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 87 зв.-88); посла(л) а золо(т)... котóрыє приняти рáчитє съ блгодарéніє(м) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); братия ѹчинили ска(р)гѹ на пана Мигала... при ро(з)ходє брати(и) пє(р)шє прєшлои схадзки по доко(н)чєню блгодарения (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35); а ты ωсщенный Читє(л)нику пріими съ блг(д)рéніем' тѹю прáцѹ смирéніа ншого (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 6 зв.); **благодареніє возсылати** (кому) — виражати (складати) подяку: О наими(л)шіи сноу... твоєи стои мл(с)ти и нєвымо(в)ноє блгодарєніє воз'сылаю... што є(с) са зав'жды м'ною.... пѣклова(л) (XVI ст. *УЄ Трос.* 12); **благодареніє въздавати (въздати)** (кому) - складати (скласти) подяку: Хвалéніє, блгодарєніє, и поклонéніє, тебѣ въздавáю (Чернігів, 1646 *Перло* 74); Гѹ бѹ блгодарéніє въздáимо ѩко блгодатєлю (Острог, 1581 *См.В.* 7); **благодареніє отдавати (отдати)** (кому) - складати (скласти) подяку: Хвалéніє, блгодарéніє, збавителєви нáшемѹ ω(т)дава(и)мо (Чернігів, 1646 *Перло* 62 зв.); Блгодарéніє, ω(т)дадѹтъ Твóрцѹ и збавителєви своємѹ (Там же, 161); **благодарениє учынити** (кому) - подякувати: Пото(м) всѣ вставшы на ноги блгодорєниє (!) ... по(с)ла(н)цомъ ѹчынили за ωхо(т)ноє послуше(н)ство (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 49).

2. Хвала, прославляння (стосовно Бога): Первое, церковному послѣдованию в славословию, благодарению и молитвѣ непотребны суть (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Ты всєю цр҃квою Х҃вою справѹєшь, И през ню на́мъ доро́гѹ про(с)тѹєшь, до цр(с)тва Нб(с)ногѡ, и до живота́ вѣчногѡ, И до бѡ(з)кого хвале́нїѧ, блгодаренїѧ оуставѣчнюгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 32); **чинити благодаренїє** - хвалити, прославляти: хочѹ абыстє чини́ли моли́твы, моле́нїѧ и мо́л'бы, бл҃годаренїѧ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 87).

Див. ще **БЛАГОДАРСТВО.**

БЛАГОДАРИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благодарити) (кого і без додатка) дякувати (кому): никита … похвалилъ г(с)да ба҃ рєкоучи. бл҃годарю тѧ г(с)и бє҃ мои (1489 *Чет.* 31); Людє... чєкаю(т) того хвалєбного днесъ бл(с)вениємъ ѹживати брашенъ бл҃годарѧчы бг҃а с таковы(х) даровъ єго свт҃ы(х) (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 95), Благодари(м) ва(с) всєгда ѡ ва(с) поминаючи вѣрѹ вашѹ и трѹды съ подвиги (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352, 1); а ѡ(т) Бг҃а вдѧ́чнє Прина́вши: благодари́тъ, жє пожи́токъ зна́чнє за пра́цєю ѡде́ржалъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 17); Прє(д) єгѡ́ бо(з)кимъ прєсла́внимъ Тро́номъ. Хвалю́ благодарѹ, въспѣва́ю, велича́ю (Чернігів, 1646 *Перло* 68); тогды Мєлхисєде́къ вы́несль ємѹ хлѣбъ и вино, абы то пе́рвѣй бл҃годара́чи за звытє́жство бг҃ѹ офѣрова́ль (серед. XVII ст. *Хрон.* 26 зв.).

БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРНѢ *присл.* Те саме, що **благодарно**: а мы не погоршимося, если и во умаление приходимо, но благодарнѣ сей крест нѣсимо (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 162); Живо́тъ або́вѣмъ Прирожє́н'ѧ бл҃годарнє прїймати маємо, якъ ѡ(т) Бг҃а намъ даный (Вільна, 1620 *См. Каз.* 14).

Див. ще **БЛАГОДАРСТВЕННО, БЛАГОДАРСТВЕННѢ.**

БЛАГОДАРНО *присл.* (*цсл.* благодарьно) вдячно, з вдячністю: жалѹ́ймо того, же́смо длѧ сво́ихъ внѹ́трнихъ стра́стєй бл҃года́рно нє хотѣли внима́ти (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 166).

Див. ще **БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННО, БЛАГОДАРСТВЕННѢ.**

БЛАГОДАРНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благодарьнъ) вдячний: Так же и то перекладачь, преплывши и прешедши подвиг благодарный, хулою запечатовав, - ато як, молю, терпѣливѣ послухайтѣ и открыем вам (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238); молитва благодарнаѧ, До пєро́бны Бѡ(з)кои Дх҃а прест҃о́гѡ при концѹ Похва́лы (Чернігів, 1646 *Перло* 34 зв.).

Див. ще **БЛАГОДАРСТВЕННЫЙ.**

БЛАГОДАРНѢ *див.* **БЛАГОДАРНЕ.**

БЛАГОДАРСТВЕННО *присл.* Те саме, що **благодарно**: и мы ... мірѹ... ца́рскїѧ пѣсни сла́дцѣ съплѣтати ты жє сіє благодар'ствєн'но прі́йми (Львів, 1591 *Просф.* 63); И понєжє добрѣ ѡ дому нашє(м) жєлиборски(х) шля(х)ти по(л)скои и ѡ нашю(м) архиерє(и)ствѣ проповѣдаєшь бл҃годарствє(н)но на(м) сє и любовно (Іркліїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

Див. ще **БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННѢ.**

БЛАГОДАРСТВЕННЫЙ *прикм.* (*цсл.* благодарьствьнъ) те саме, що **благодарный**: Про то тя...з' се́рца вітає́мо, радѹючися, Бг҃оу въ тро(и)цы слави́момѹ... покло́нъ посполѹ з' бл҃годарстве́нными молітвами възсыла́ючы (Манява, 1619 *Привит. Феод.* 288 зв.).

БЛАГОДАРСТВЕННѢ *присл.* Те саме, що **благодарно**: Тако́го сѡмне́нѧ нє была та́ѧ побо́жнаѧ ѡсо́ба, понєва́жъ и наймє́ншїй припа́докъ, а́лбо в' здоро́вю, а́лбо в' фортѹ́нахъ свои́хъ навѣжє́н'ємъ Бж҃иимъ бы́ти бл҃годарстве́ннѣ оузнава́ла (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 944).

Див. ще **БЛАГОДАРНЕ, БЛАГОДАРСТВЕННО.**

БЛАГОДАРСТВО *с.* Подяка, вдячність: а, срозумѣвши, уста заключи и умолкни, хулу угаси, а благодарство научи (1608-1609 *Виш. Зач.* 224).

Див. ще **БЛАГОДАРЕНИЄ.**

БЛАГОДАРЪ *ч. Діал.* благодар "благодійник, доброчинець". Вл. н.: Степанъ Благода(р) (1649 *РЗВ* 387).

БЛАГОДАТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* благодатель) (*той, хто робить добро іншим*) доброчинець: Всѧ́каго чи́на православный чита́телю, Гѹбѹ бл҃годарє́нїє възда́имо я́ко бл҃годателю (Острог, 1581 *См. В.* 7); Крє(ст)... на(и)бо(л)ши(и) новозламаного срѣбра ѡ(т) бл҃годателє(и) даного зебраны(и) ѡздобнє... сьюрѹжєны(и) ввє(с) з сто(л)цє(м) злоцѣсты(м) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4 зв.); Црѹ пресла́вный, ѡ(т) вѣка бл҃агода́телю на(ш) да́вный (Чернігів, 1646 *Перло* 71).

БЛАГОДАТНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благодатьнъ)

благодатний, доброчинний: радоуисѧ бл҃годатный роучаю свѣта (1489 *Чет.* 156 зв.); В том пан Юрко сопротивляется слѣдови ... святых отец... которые... степенѣ до того благодатного дару починили и границу закопали (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Харітоніѧ, Бл҃г(д)тнаа (1627 *ЛБ* 240).

БЛАГОДАТЬ, БЛАГОДАТЪ *ж.* (*цсл.* благодать) **1.** Благодать, ласка, щедроти: г(с)ь бо б҃ъ благодатию своєю бы(л) почести(л) єго. и ѡнъ прємєнилъсѧ ѡ(т) бл҃годати на злобоу (1489 *Чет.* 75 зв.); Хс҃ ап(с)лѡ́мь оубо самоличнѣ бе́сѣдова, и дх҃а бл҃г(д)ть оучи́тєлѧ тѣмь посла (1556-1561 *ПЄ* 16); Благодатію Господа нашего..., ему же есть хвала..., нынѣ и всегда и въ вѣкы вѣковь, аминь (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 52); а ѡтро́ча росло и оукрѣпило(с) дхомь и на́пол'нилосѧ моу(д)рости, и бл҃г(д)ть бж҃іа бы́ла на нє(м) (XVI ст. *УЄ літк.* 3): бл(д)ть ва(м) всѣ(м) ѡ(т) бг҃а (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); тепє(р) зычачи вм҃ доброго здоро(в)я... спо(л)нє з любимыми вм҃ г҃(с)дȣ богу... благодати єго всѣ(х) ва(с) прєдає(м) (Жовчів, 1616 *ЛСБ* 467, 1); И на(ш) Іѡсифє бл҃г(д)тію Бж҃ією, зоста́вши въ с(т) Вєли́кой и Чȣдотво(р)ной Ла́врѣ Пєче́рской, намъ Ѡ(т)цє́мъ и Пастырємъ, ѡтвира́єшъ Литєра́лнȣю Жи́тницоу (Київ, 1648 *МІКСВ* 347);

задоволення, благо, блаженство: Анна: Бл҃г(д)ть, потѣха, або ла́скаваѧ, мл(с)рднаа (1627 *ЛБ* 177); харі́тѡнъ Ра́дȣєтсѧ сєбѣ, а(б) бл҃г(д)тєй испо(л)нє́нъ (Там же, 240).

2. Доброта, добро: Бл҃годарȣ тѧ, Пара́клитє... Исто́чничє прємоу(д)рости, и Разȣма, и всѧкои бл҃года́ти, прєнайвы́шшєє добро́, и богатєство (!), прєизобы́лноє, вѣчноє радованіє, и вєсєліє (Чернігів, 1646 *Перло* 35); Якожъ и тєпєрь бл҃годаримо Бг҃а Всєдєржи́тєлѧ, жє сєгѡ раба сво́єгѡ... з' чада гнѣва сотвори(т) ча́до бл҃года́ти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 905).

◇ **нова благодать** — Новий Завіт: а то длѧ то́гѡ і́жъ на пода́ню Ст҃ы́хъ ап҃(с)лѡвъ, и оужива(н)ю да́вномъ нє то́лкѡ в' но́вой Бл҃г(д)ти а́лє и в' ста́ромъ За́конѣ ... то́тъ ст҃ы́й звы́чай оуфȣндованъ єсть оумо́цнєнъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 157); А в' Новой бл҃г(д)ти та́йны, и знача(т) ла́скȣ Бж҃ю и ѡ́нȣю пода(т) чл҃кȣ, я́кѡ причи́ны инстрȣмєнта(л)ныє (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 901).

БЛАГОДЕНСТВИЄ *с.* (*цсл.* благоденствиє) те саме, що **благоденьство**: вѡ бл҃годє(н)ствии многѣ да сподоби(т) вась христо(с) богъ на(ш) (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185, 1); бл҃гочєстивомȣ и бл҃городномȣ князю Іванȣ Петровичȣ Про(н)скомȣ ... всѣ(х) благъ, здравия ... благодє(н)ствия бл҃гословєнне прєпосылає(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

БЛАГОДЕНЬСТВО *с.* (*цсл.* благодьньство) успіх, задоволення, щастя: въсѧкоє дѣло єжє́ чл҃къ чини́ти починає(т) тєды с поча(т)кȣ быває(т) съ нȣжєю и трȣ(д)ностю а на ко(н)ци жє подвига радо(ст) и вєсєліє и благодєньство приходи(т) ємȣ (поч. XVII ст. *УЄ* № 236, 4 зв.).

Див. ще **БЛАГОДЕНСТВИЄ.**

БЛАГОДЕРЖАВНЫЙ *прикм.* Благочинний: Євкра́тій, Бл҃годєржа́вн(и) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОДУШЕНЪ *прикм.* (*цсл.* благодоушьнъ) благодушний, добродушний: Євои́мій: вєсє́лый, охо́тный, або бл҃годȣшєнъ (1627 *ЛБ* 205); Євпси́хій: Бл҃годȣшє(н), смѣ(л) (Там же, 206).

БЛАГОДѢАНІЄ, БЛАГОДѢЯНИЄ *с.* (*цсл.* благодѣяниє) те саме, що **благодѣланіє**: многи(х) и вєликихъ бл҃годѣянии бж҃и(х) ко чл҃вкома архистратиго(м) михаило(м) сии бы(ст) прє(до)статєль пєрвыи (1489 *Чет.* 70); Нє замȣди: Нє ѡмє́шка(л)... Но а́біє бл҃годѣа́ніє навєдє (1627 *ЛБ* 73).

БЛАГОДѢЛАНІЄ *с.* Доброчинність, *заст.* благодіяння: я́кожє сє нн҃ѣ ти́хаѧ и нєбє́снаѧ, наста вєсна, пастыр до́брый на бл҃годѣла́ніє движа, ѡ(т) грѣхо́внаго сна (Львів, 1591 *Просф.* 71).

Див. ще **БЛАГОДѢАНІЄ.**

БЛАГОДѢЛАЮЩИЙ *дієприкм. у знач. ім.* Благодійник, доброчинець: Посо́бієм бо́жіѧ благодати, и єго оукрѣплєнієм, ижє єстъ по́моцію благодѣла́ющимъ (!) и заступлє́нієм (Львів, 1591 *Просф.* 71).

БЛАГОДѢТЬ *ж.* (*цсл.* благодѣть) те саме, що **благодать:** назавтриє въставъ моу(ж) то(т). пошо(л) съ отрочатє(м) по словȣ архангловȣ. оувидєлъ бл҃годѣть бж҃ию (1489 *Чет.* 7 зв.).

БЛАГОДѢЯНИЄ *див.* **БЛАГОДѢАНІЄ.**

БЛАГОЗДРАВІЄ *с.* Абсолютне (повне) здоров'я: Бл҃гои́мство: Здравіє, бл҃гоз(д)ра́ві(є) (1627 *ЛБ* 8).

БЛАГОИЗВОЛЕНЬЄ *с.* (*цсл.* благоизволеніе) (ласкавий) дозвіл, (ласкаве) зволення: Предложе́ніе: Бл҃гоизволе́ньє, предсавза́тьє, постановлѣ(н)є, цѣль або коне́цъ (1627 *ЛБ* 92).

БЛАГОИЗВОЛИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* благоизволити) (кому що) (ласкаво) дозволити, зволити: Сє а(з) мнω(г)грѣшный мона(х) єωфилактъ … бл҃гоизволи(х) мои(м) бл҃гы(м) произволеніє(м) (1562 *DIR "A"* XVI, т.II, фотокоп. 154); Тут ся и оные слова ‹Христовы› выполняют: не бойся, малое мое стадо, яко отец мой благоизволи вам дати царствіє небесноє (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); Бж҃е мой... которій ωдѣва́єшь ся; свѣтомъ якω Ри́зою, благоизволи́лъ єси; ωдѣ́атиса Пелена́ми тлѣнными (Чернігів, 1646 *Перло* 28).

Див. ще **БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ.**

БЛАГОИСКУСЕНЪ *прикм.* (*цсл.* благоискусынъ) прославлений, шанований: Євдокімъ: бл҃гоискꙋсенъ, или бл҃гоиспыта́тель (1627 *ЛБ* 205).

БЛАГОИСПЫТАТЕЛЬ *ч.* Майстер, умілець: Євдокімъ: бл҃гоискꙋсенъ, или бл҃гоиспыта́тель (1627 *ЛБ* 205).

БЛАГОЛѢПИЄ, БЛАГОЛИПИЄ, БЛАГОЛѢПІЄ *с.* (*цсл.* благолѣпие) велич, краса, пишність: ст҃оє писа(н)є ... рєчє г(с)ди бл(с)ви и ωст҃и любаци(х) бл҃голѣпиє домꙋ твоє(г) и мѣсто всєлєния слави твоєя (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); при которомъ свещеннику... болницу и шпиталь убогих своих любезно и праведно строити, церковное благолипие по силе своей честно украшати (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); ми́ро(н) бърна́(в)ски(и) могі́ла ... // ... прислалъ прє(з) п(н) камєраша фєω(д)ра ра(ди) бл҃голѣпія цє(р)ко́вно(г) ... сосꙋдо(в) срє́бра злоти(с)то(г) шту(к) 10 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1051, 2-2 зв.).

БЛАГОЛѢПНО *присл.* (*цсл.* благолѣпьно) велично, пишно, *заст.* благоліпно: подаемъ его [Кирила Терлецкого] вамъ отъ насъ быти ексархомъ ... и благословили есмо его соборне, яко наместника нашого, съ вами во всемъ советовати и чинъ церковный благолѣпно и всякими благими правы украшати (Берестя, 1589 *АрхЮЗР* 1/I, 254); кто часто пріємлє(т) корицꙋ в бра(ш)нѣ или кто єѣ та(к) ѣстъ ꙋ того блѣдость и(з) лица вывєдє(т) і бл҃голѣпно станє(т) (XVI ст. *Травн.* 136 зв.).

Див. ще **БЛАГОЛѢПНѢ.**

БЛАГОЛѢПНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благолѣпьныи) чудовий, гарний, *заст.* благоліпний: По́стъ стары́хъ ωкра́са... жона(м) оукраше́ніє благолѣпноє, и къ Бꙋ присвоеніє (Київ, бл. 1619 *О обр.* 160); Євпрє́пі(и): бл҃голѣ(п)ны(и), сли(ч)нои ꙋроды (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОЛѢПНѢ *присл.* Те саме, що **благолѣпно**: Па́вєлъ... мо́вилъ... Мꙋ́жіє Аөинейстіи... знашо́лє(м) и кꙋми́ръ нєвѣдаючи нєвѣдомомꙋ Бꙋ: кото́рого вы... благолѣпнѣ... чтитє, того я ва(м) проповѣдꙋю (Київ, 1619 *О обр.* 12); polite, красовито, бл҃голѣпнѣ (1642 *ЛС* 320).

БЛАГОЛЮБНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благолюбьныи) (*пройнятий добром*) доброзичливий, добрий: А еже гнѣв и печаль друг на друга имѣти и тым мняся кривду божиую отмщати, знамение есть оно, глаголют святии, тщеславное души, а не благолюбное (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194).

БЛАГОЛЮБЦА *ч.* Благодійник, добродійник: при которомъ свещеннику ... собранное надание, маєтности от когож колвекъ благолюбца во влагалищи своемъ и шпиталными братскими праведно справовати и радити маютъ (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9)

БЛАГОМУДРЪСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благомудрьствовати) (о чім) задумуватися (над чим): Митрополит, не благомудрѣствуючи о том, анѣ слухаючи пастиря... ни с чим Діонисія ексарху отправилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30).

БЛАГОНОЖНЫЙ *прикм.* Який має добрі ноги: Агаөопо́дь: Бл҃гоно́жный, до́брыхъ но́гъ (1627 *ЛБ* 172).

БЛАГОНРАВИЄ, БЛАГОНРАВІЄ *с.* (*цсл.* благонравие) доброчесність, чеснота, цнотливість: Пишє(м) до васъ... абы... на сынахъ цєръквє ... праваславия (!) ... (... вѣчъная геєна) нє падала що розꙋмѣємъ ω бл҃гонравии вашємъ жє то лю(б)вє ради и послꙋшанія проти(в) пастиро(в) свои(х) хꙋ(т)нє ꙋчинитє жє то(и) зло(и) шкарадѣ забѣгънєтє (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1); Должєнъ єси показа́ти благонра́віє ст҃ителскаго подо́біа, є́жє єсть любо́въ, кро́тость, цѣломꙋдріє … оудержа́ніє всѣхъ сла́стєй (Львів, 1642 *Жел. П.* 2).

БЛАГОНРАВНЫЙ *прикм.* Доброчесний, достойний, цнотливий: Нра́въ: Но́ровъ, обы́чай, или звы́клю(ст), о́бразъ ... бл҃гонра́вный, ѡбыча́йный, до́бры(х) ѡбы́чаіовъ, ѹ҆чти́выхъ (1627 *ЛБ* 78); Шляхе́тной и Бл҃гобойной Молоди ... и всѣм' ве́спол' бл҃гонравным Спо҃де́ѡ(м) ... здоро́вя до́брого ... оупре́йме зычит' (Київ, 1636 *МІКСВ* 316).

БЛАГОНРАВНѢ *присл.* Добре, чесно, справедливо, достойно: Нра́въ: Но́ровъ,... бл҃гонра́внѣ, ѡбы́чайне, ѡсторо́жнє, присто́йнє, ѹ҆кла́днє (1627 *ЛБ* 78).

БЛАГООБРАЗЕНЬ *див.* **БЛАГООБРАЗНЫЙ.**

БЛАГООБРАЗІЄ *с.* (*цсл.* благообразиє) достойність, благопристойність: Пытаю ва(с) за(с), имаю(т) ли пастырє вла(ст), што нового в це(р)ковъ зако(н)ную // вѣчны(м) фу(н)дамє(н)то(м) писанія, чи́на и бл҃гообразія ѹгру(н)това́ную... ѡ(т) своєго вымы(с)лу ми́рского вно́сити (1598 *Вишн. Кн.* 282 зв. - 283);

духовна чистота: оукраси́ли е́сте телє́сного бо(л)ва́на свѣта того ѡкрасою, проба́чили е́сте бл҃гообразіє въноутр'нєго чл҃ка (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228).

БЛАГООБРАЗНЫЙ, БЛАГООБРАЗЕНЬ *прикм.* (*цсл.* благообразьныи) достойний, благопристойний: Ча(с)у ѡного прішо(л) іѡси(ф) ѡ(т) аримафея бл҃гоѡбразєнь съвръшатєль котрій надѣва(л)ся и чєка(л) цр(с)тва бж҃ія (XVI ст. *УЄ* N 31, 58); Пр҃ч(с)тая до нєго рєкла: бл҃гоѡбразныи Іѡсифє, кто(ж) можє кро(м) тебє тоє вчинити? (XVI ст. *УЄ Трос.* 79); По которых благообразных и подвижныхъ [мужехъ] ленивыє и не добрыє настали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26).

БЛАГОПЛОДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоплодьныи) який має або дає гарні плоди: Церковь есть различного жития цвѣтущий благоплодный и добровонный рай (1600-1601 *Вишн. Кр. отв.* 168).

БЛАГОПОБѢДНЫЙ *прикм.* Переможний: агаѳо́нік': Бл҃гопобѣдны(и) (1627 *ЛБ* 172).

БЛАГОПОДОБНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоподобьныи) чудовий, гарний: Бл҃голѣпный: Бл҃гоподо́бный (1627 *ЛБ* 162).

БЛАГОПОКОРЛИВЫЙ *прикм.* Покірний, послушний: А которая мудрость зъ высокости, первѣй есть чиста потомъ же мирна, кротка, благопокорлива, полна милости и овоцовъ добрыхъ (1603 *Пит.* 106).

БЛАГОПОСЛУШЛИВЫЙ *прикм.* (*цсл.* благопослоушьливыи) те саме, що **благопослушный**: Благопослушливыи ѡвъчата ѡграды х(с)вы и ваше(и) любви всяко(г) блага рачителѣ и євъ поспѣ(ш)ници (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352, 1).

БЛАГОПОСЛУШНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благопослушьныи) послушний, слухняний, покірний: а нє покладаючи во(т)щє вашєго молєния ѹмыслнє тамъ єдє(м) и ва(с) вси(х) вє(р)ны(х) и бл҃гопослушны(х) жєлатєлє(и) тою бы(т)но(ст)ю своєю посєтимъ (Острог, 1591 *ЛСБ* 152); Всѣмъ ... православны(м) црквє стоє восточноє и нашого смирєнія бл҃гопослушны(м) сн҃ѡмъ ... ласки покою и милосє(р)дия ѡ(т) вседє(р)жителя Бг҃а пови(н)шовавши (Київ, 1628 *ЛСБ* 501, 1); Діа́конѡмъ, и всєму ... Кли́рови, смирє́нія нашєгѡ Съ слѹжителєм' бра́тіи, и бл҃гопослушным' Сн҃ѡм' в' Дх҃ѹ Блвє́нства ѡ(т) Хр҃а Бг҃а ... оупрі́йме зы́чимъ (Київ, 1639 *МІКСВ* 214).

Див. ще **БЛАГОПОСЛУШЛИВЫЙ.**

БЛАГОПОСПѢШИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* благопоспѣшити) (кому) ласкаво допомогти, доброзичливо посприяти: Побо́жныє ѡблюбе́нци... на то(м) ст҃омъ мѣстцу становите́ся... абы́сте ты(м) сна́днѣй повѣре́ный ва(м) ѡ(т) Бг҃а живо(т) до ча́су слѹщногѡ бє(з) мо́л'вы и кло́потѹ могли прова́дити: // в чо(м) на́йвишшій Панъ нєха́й ми́лостам' ва́шим' бл҃гопоспѣшит' (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 916-917).

БЛАГОПОСПѢШНО *присл.* Вільно, без перешкод: И что бо́лє нє простира́ющє сло́во про(с)то рєщи има(м) вся́комѹ хѹдо́жєствѹ пролѣтіє бл҃гопоспѣшно є(ст) на(м) (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БЛАГОПРАВАЩЄ *присл.* Достойно: ѡзна(и)мѹємъ ... ижъ сє(и) ѡ(т) юности ч(с)тно цвитѹщи Миха(и)ло Сидоровичъ ... бѹдѹчи єму во ѹчилищѹ в школѣ... дияко(м) ... сво(и) чи(н) станѹ ємѹ належачого ч(с)тно и бл҃гоправащє прєпрово(ж)далъ (Львів, 1602 *ЛСБ* 1043, 6).

БЛАГОПРИВѢТСТВОВАТИ *дієсл. недок.* Доброзичливо (ласкаво) вітати: Мо́литсѧ: Бл҃гопривѣ(т)тствѹє(т) (!) привѣтотво́ри(т)... привѣтствѹєтъ,.. вѣншѹєтъ (1627 *ЛБ* 65).

БЛАГОПРІАТНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоприятьныи) приємний, милий: ґды хто живе́тъ Бг҃ѹ во вшєля́кой сватобли́вости и справєдли́вости и пра́вдѣ, и

ставáєт҇сѧ жéртвою дхóвною бл҇гопріá(т)ною бг҇ви (Вільна, 1620 *См. Каз.* 11 зв.); Оугóдникω(в) своúхъ, якω Послώвъ нѣáких҆, прє(з) котóры(х) Написáные в҆ Сей Кни́зѣ, Мл҇твы, Канώны, и Пѣніѧ бл҇гопріáтные, якъ Контрáкты згóдные до нáсъ грѣшныхъ присылаєтъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 347).

БЛАГОПРОИЗВОЛИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* благопроизволити) (що) (ласкаво) дозволити, зволити: мы Стефан Воєвода ... знамєнито чиним... ожє благопроизволи господство мы нашим благым произволєнієм (Сучава, 1503 *BD* II, 209); Сє азъ.. Стефан воєвода... знамєнито чиним.. ожє бл(а)гопроизволи г(оспо)д(ст)во мы нашим бл(аг)ым произволєніємъ (Гирлов, 1519 *DBB* II, 1); ію Стефа(н) воєвода ... знамєнито чинимъ ... ωжє бл҇гопроизволи г(сд)вомы съ оусєѧ нашєѧ доброѧ волєю, яко да ѹтврьдимъ и оукрѣпимъ нашъ ст҇ый мωнастиръ ω(т) поутнои (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. № 12).

Див. ще **БЛАГОИЗВОЛИТИ.**

БЛАГОПРОХЛАДЕНЪ *прикм.* Лагідний: И вѣтры тог(д)а бл҇гопрохлáдны лѹчáми просіавáєми, И всáко пти́чє стáдо по(д) нб҇сє(м) поє(т) сла(д)кими пѣніами (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БЛАГОПУТНЫЙ *прикм.* Безперешкодний, вільний: Євóдъ: бл҇гопѹ́тны(и) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОРАЗУМИЄ, БЛАГОРАЗУМІЄ *с.* (*цсл.* благоразумиє) розважливість, розсудливість: яжь перекладач в толку послания апостольскаго написáв, якобы Златоустый, сам чистившися и полеровавшися на благоразумие в безмолвиии и отлучении от человѣк, иноком новым... возбранял им тое: истощати, и очиститися (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239).

БЛАГОРАЗУМНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благоразоумныи) розважливий, розсудливий, благорозумний: ра(д)уисѧ козмо бл҇горазоумный защитничє пєчалнымъ (1489 *Чет.* 69 зв.).

БЛАГОРОДЕНЪ *див.* **БЛАГОРОДНЫЙ.**

БЛАГОРОДІЄ *с.(цсл.* благородиє) благородство, шляхетність: Сє оубо свѧти́тєлская прибываєтъ дш҇а, рáдѹ́исѧ грáдє, оусéрдно пастырѧ пріємлюще, оукраси́тєлѧ жє совѣта бл҇горóдіє(м) оубо чєсна прємѹдра жє словєсы (Львів, 1591 *Просф.* 64); (*із займ.* твій *форма титулування і шанобливого звертання*) благородство: а ω(т) Твоєгω Бл҇горóдіа през҆ послы нáшѣ жадáємъ покóю и любвє (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); Тѣмъ жє... посѣтити писаніє(м) бл҇городіє твоє (Ірклiїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

БЛАГОРОДНЫЙ, БЛАГОРОДЕНЪ *прикм.* (*цсл.* благородьнъ) **1.** Знатний, родовитий, шляхетний: написана бы(ст) сіа книга... при дръжавѣ вєликаго королѧ жикгимо(н)та авгѹ(ст) при бл҇горω(д)но(м) кнѧзи фє(д)ωрє глѣбовичи про(н)скомъ воєводѣ києвсько(м) (Київ, 1554 *ПИ* N 1); вро(ж)ны(м) пано(м) зємлѧно(м) и и(х) м(л)... бл҇горо(д)ны(м) и бл҇гоч(с)тивы(м) кнзє(м) и кнгнѧ(м) ... мы смирєны(и) Арсєни(и)... со бл(с)вєниє(м) бжии(м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛЄБ* 39, 1); нѣ(ст) рабъ, ни свободъ, нѣ(ст) дх҇овны(и) ни люди(н), нѣ(ст) Бл҇огородє(н) ни простєцъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* І-1, 58); п(н) данѣє(л) малы(н)ски(и) блгорω(д)ны(х) ма(т)фєа и татіаны малы(н)ски(х) сн҇ъ... пры(с)лалъ... з(лт) 200 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1049, 7); Бл҇горωдныи Єго Мл҇сти пáнъ Ѫавєл Шѹмланьскыи со жєною своєю благородною я́н҆кою... придаєт сію... кни́гу... кѹ ωбитєли в ладском (Лядське, 1637 *Паньк.* II, 13).

2. (*який відзначається високими моральними якостями*) благородний, шляхетний: была ωдна двица ... имєнє(м) параскови́я. красна оубо лицє(м). багата жє и бл҇городна (1489 *Чет.* 60 зв.); В п‹о›нєд‹ѣ›локъ› ащє прилѹчитсѧ Рож‹де›ство Хв҇о, боудєтъ зима добра... напраснїи смєрти, мнωзѣм мѹжєм пагоуба, воєм радость... жєнам бл҇городным плачь (к. XVI- поч.XVII ст. *Яв. Рук.* 113); Ко си(м) и крилошанє гали(ц)киє и камєнє(ц)киє и множєства бл҇горо(д)ны(х) пано(в), и бл҇гочєстивы(х) мєща(н) на нихъ(ж) возложи(х) прю нашѹ (1607, Львів *ЛСБ* 408, І); Благороднымъ и благочєстивымъ въ православіи... сыномъ, братіамъ Братства цєрковного Прємыского, зравіє(!), мира... жєлаю (Київ, 1628 *КМПМ* і, дод. 301); Сыно(м) ω святомъ дс҇ѣ смирєнія нашєго бл҇горо(д)ны(м) и(х) м(л) паномъ братцѹ(!) цєркве ѹспєнія... ми(р) и бл҇гословєніє нашє пастыръскоє (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, І).

БЛАГОРѢЧІЄ *с.* (*цсл.* благорѣчиє) пишномовність, красномовність: Акулíна, óрлиц(а), за бл҇горѣчьє агтєлíна глєт҇сѧ (1627 *ЛБ* 173).

БЛАГОСЕРДЪ *прикм.* (благосьрдыи) милосердий, добросердий: не оузложи хоулы н҃ бг҃а, но благодари его. бл҃госердъ бо есть (1489 *Чет.* 300 зв.).

БЛАГОСЛАВНЫЙ *прикм.* Благочестивий, набожний: Євфимія: Бл҃госла́вна(а) (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОСЛОВЕНИЄ, БЛАГОСЛОВЕНЄ, БЛАГОСЛОВЕНЇЄ, БЛАГОСЛОВЕНЬЄ, БЛАГОСЛОВИНЄ, БЛАГОСЛОВЛЕНЇЄ, БЛАГОСЛОВѢНИЄ *с.* (*цсл.* благословенїе) **1.** Благословення, ласка, доброзичливість, прихильність: Блг(с)вили ю велики(м) // блг(с)вѣние(м) (1489 *Чет.* 16 зв.-17); нехай таковыи со невѣрными почитаются и без благословения пребывают (Крилос, 1586 *MCSL* I-1, 134); моисей пише(т) в книга(х)... до четве(р)таго поколѣнѧ хочеть(с) бъ мстити завж(д)ы на(д) родо(м) и(х) и все бл҃(с)внїе свое ѡбица(л) ѡ(т)нати ѡ(т) домоу и(х) (к.XVI ст. *УЄ* № 31, 192); Абы и в нинѣшне(м) неприщломъ вѣкꙋ мл(с)ть х(с)ва и бл҃гословенїе Его Ст҃ое на ва(с) зоставало (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); Бл҃гословенїем Гд҃а Бг҃а и Сп҃са нашего Іс҃... Хр(с)та за молитвами пречистѣи богоматр҃е и ст҃ых ѡтець соѡрꙋж(и)ся сїѧ книга рекомаѧ Трефолои (Вижниця, 1644 *Паньк.* 25); Нинѣ бг҃ословенїє... домови вашему препославшы мл(с)ти и любви... врꙋчае(м) (Ірклiїв, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37); **благословение божие (бозкое)** - благословення, милість, ласка вищих сил, благословення господнє: мы смирены(и) Арсени(и) еп(с)кпь со бл(с)вение(м) бжии(м) проси(м) (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Блг(с)венїѧ бж҃го и здоровя доброго с поволенямъ на всемъ щасливы(м) ѡ(т) гд҃а бг҃а ваши(м) милостя(м) ꙋпры(и)ме зычу (Київ, 1624 *ЛСБ* 493, 1);

(*надання особливої ласки окремим особам, здійснюване священиком*) благословення: а черницы тежъ послушни его быть не хотять и благословеня оть него не потребують (Краків, 1540 *КМПМ* I, дод. 2); Бл҃вние Гедеѡна бо(ж)ею мл(с)тию еп҃кпа Галицкаго Льво(в)скаго и Каменецкаго ... игумено(м), протопопо(м), намеснико(м) (Львів, 1585 *ЛСБ* 80); Онисифорь Дѣвочка на митрополію кіевскую наступилъ, маючи благословеніє...отъ... патріархи Іереміи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1044);

(*церковний обряд освячення чого-небудь для культового призначення*) благословення, свячення: ты(х) [про(с)кꙋ(р)] иже половину додому несете и... попа ни зацо не имаете ани в домы свои ꙋ дни неде(л)ныи и ꙋ пра(з)дни(ч)ныи для благословенія хлѣба не призываете (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34, 1-1 зв.);

(*жест, здійснюваний у вигляді хреста при освяченні чогось*) благословення: правая ... рука тѣла его, якобы на благословеніе по обычаю крестообразно палци зложивши мало отъ персій поднята, видѣна была (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773).

2. Опіка, покровительство: то(т) манасты(р) ꙋнье(в)ски(и) по(д) бл(с)вине(м) и послуше(н)ство(м) наши(м) е(ст) (Новогородок, 1554 *ЛСБ* 18); Та́къже небла(го)ꙋгодныхъ игуменовъ ѡ(т)пуска́ти, а вмѣсто ихъ лѣпшыхъ подъ благословéнїемъ на́шымъ собѣ избира́ти (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); пречестный... отець Павел Домживъ Люткевичъ... просил мя, же бым и его самого и манастырец его под послушенством, опекунством и благословением светой лавъры и моимъ уставичне мел и ховал (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 642).

3. Згода, дозвіл, схвалення: А тотъ манасты(р) з вечисты(х) часовъ за пре(д)ко(в) наши(х) ѡ(т) ко(л)кадесять летъ и за на(с) сами(х) ... бл(с)вниемь нашимъ и послуше(н)ствомъ митропо(л)и кие(в)ское е(ст) (Новогородок, 1555 *ЛНБ* 4, 1136, 25, 1); в ты(х) лѣтехъ с помо(ч)ю бж҃иею хочемъ тое дѣло зачатое кончити, на що просили насъ на таковы(и) дѣла блг(с)вения и по(з)воленья ѡ(т) на(с) жадали (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); за Бл(с)вéнїем Прп(д): твоего, пра́цы на́ши зачина́ем (Київ, 1648 *МІКСВ* 348).

БЛАГОСЛОВЕННЄ *присл.* **1.** Те, саме, що **благословенно**: Кото́рыи [панъ] ... на то́мъ мизе́рьномъ свѣте, лѣта свои бл҃гословенне прова́дечы: Про́жность его зна́енъ, и ѡ вѣчьномъ немерꙋ́щочомъ свѣте оуставичьне розмышла́ти ра́чишъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 3 ненум.)

2. Щиро, сердечно: бл҃гочестивомꙋ и бл҃городномꙋ князю Іванꙋ Петровичꙋ Про(н)скомꙋ... всѣ(х) благъ, здравия... бл҃гословение препосылае(м) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

БЛАГОСЛОВЕННИЙ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВЕННО *присл.* Добропорядно: бра́тъство... вызнава́ємо бы́ти непоро́чно, честно, сто, и благослове́нно (Львів, 1591 *ЛСБ* 155).

Див.ще **БЛАГОСЛОВЕННЕ.**

БЛАГОСЛОВЕННЫЙ, БЛАГОСЛОВЕННИЙ, БЛАГОСЛОВЕННІЙ, БЛАГОСЛОВЕНЫЙ, БЛАГОСЛОВЕНЪ, БЛАГОСЛОВЕНЬ, БЛАГОСЛОВѢННЫЙ *прикм.* **1.** (*наділений божою ласкою, благодаттю*) благословенний: бл(с)вени ч(с)тыи ср(д)цемь бо они бга видѣти боудоу(т) (1556-1561 *ПЄ* 30 зв.); яко преступники и разорителѣ закону божого да будꙋ(т) непрощени и не бл(с)вени ω(т) на(с), в си(и) вѣкъ и в будꙋщи(и) (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); прїидѣте бл(с)веннїи ω(т)ца моего и наслѣдоуите ꙋготованно цр(с)тво ва(м) ω(т) briefа(т)коу свѣта (XVI ст. *УЄ триг.* 98); Тыхъ речьй...Бл(с)веннїи Мчнкωве свѣдками сꙋ(т) (Київ, 1625 *Злат. II.* 129); гды чи́ниш оу́чтꙋ, в'зови́ оубо́гих', калѣк',... хро́мыхъ... и благослове́нъ бꙋдешь (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 684). речетъ цръ; прїйди блгословенная ωблюбе́ницо моя ... днє стая, любимая Голꙋбице моя (Чернігів, 1646 *Перло* 159);

(*такий, якого чекає щастя*) благословенний, щасливий, блаженний: Рек'ль гь...бл(с)ве́нный єсть слꙋга то́(т) которого жь пришо(д)ши господарь єго и найде(т) єго а онь такь чини(т) (1556-1561 *ПЄ* 277); Блго(с)ве́нны котбрїе бго(м) забавля́тися пра́гнꙋ(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 31); То́ бовѣмъ ижь блг(с)ве́нъ бꙋде́тъ, когω ты // блг(с)ви́шь (серед. XVII ст. *Хрон.* 141-141 зв.);

добрий, порядний: Мы и(м) таковыи блвеныи справы и не тае(м)ныи ωповѣдывали (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 230, 1); Бо отъ проклятого што маєтъ быти благословенного? (1603 *Пит.* 104).

2. (*гідний слави*) благословенний, славний: Благословеный Богъ, который завжды мыслитъ мысли покоя и хочетъ, абы вси были спасени (Вільна, 1599 *Ант.* 733); Снꙋ Бжїй блгослове́нный, на́ земли плꙋтїю явле(н)ны(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 24 зв.);

(*зі славними традиціями*) визначний, славний: А кто бы себѣ шꙋкалъ иного … братства въ ꙋниженїє семꙋ бл(с)веномꙋ братъству, да ни мѣютъ таковїи ни єдино́я вла́сти во всемъ строе́нїи … бра(т)ства сего (Львів, 1591 *ЛСБ* 157) И такъ (от) благословенного месца и от православъного князя инде перейти а тые науки своє выливати чужим не изволил (Львів, 1605-1606 *Перест.* 34); Княжа Острозское Василій Константиновичъ рожай свой зъ благословенного Яфето-Роского поколѣня провадитъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1135).

(*визнаний гідним*) благословенний: и оста́тнеи є(г) вωлѣ по смрти ωногω //прина́ли были нарече́ного и бл(с)ве́ного ω(т) не́гω настꙋпцꙋ на Пр(с)тлъ Єп(с)пїи (Київ, 1623 *МІКСВ* 83-84).

3. (*який виправдовує покладені на нього надії*) благословенний: и ро́жай зе́млѣ тво́еи и всѣ ста́да добыт'кꙋ тво́его блвени бꙋдꙋ(т) (к. XVI ст. *УЄ* № 77, 80); А звлаща та(к) блгослове(н)нои ωказыи Кгды тя добро(т)ливы(и) Гдь бгъ... чꙋдовне ꙋтѣшити рачы(л) (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1); Блгословенний плод твой, ω Анно госпоже, который Бгъ ꙋлюбилъ и собѣ взят може (І пол. XVII ст. *Рез.* 178).

4. (*який приносить задоволення, приємність*) благословенний, приємний: Но твоя́ ω(т)че стый вωля благослове́нная, ω(т) маеста́тꙋ тво́его бω(з)когω явле́нная (Чернігів, 1646 *Перло* 17 зв.); Бл(с)ве́нный то за́па(х) вне́ля́кꙋю досконалост' прино́сячый члкꙋ (Київ, 1648 *МІКСВ* 350).

5. Освячений: в' та́къ є́днакъ вели́ко(и) хоро́бѣ якъ слꙋга Бжїй, хо́рыхъ ча́сомъ бе́з' лѣка́рства и́менемъ Бжимъ часом' олѣйками якими колвекъ з' оустъ своихъ бл(с)ве́нными оуздоровля́лъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 38).

∘ **листъ благословенный** *див.* **ЛИСТЪ.**

БЛАГОСЛОВЕНСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЪСТВО, БЛАГОСЛОВЕНЬСТВО, БЛАГОСЛОВѢНСТВО *с.* **1.** Те саме, що **благословенне** в 1 знач.: Єв(г)листа повєдає(т) якь научає(т) хс ω правдиво(м) бл(с)вен'ствоу и якии попь має(т) быти доскональш боудь ко животоу боу(д) к наоученю (1556-1561 *ПЄ* 30); И вселенъскаго Патрїарха зверхънѣйшаго пастыря нашего благословеньство мѣти хоцемъ (Львів, 1591 ЛСБ 155); Такъ будетъ благословенъство отъ Бога на члвка (XVI ст. *ПЄ* 223); и въ помыслномъ тѣла и души повожению долголѣтняго здоровья и благословенства ... // зычимъ (Київ, 1623 *КМПМ* I, дод. 264-265); Вси звѣра́та и птаство... вывєдь съ собо́ю и далъ благослове́нство мовечи: Ростите и мно́жите ся на

землі (серед. XVII ст. Хрон. 16); **благословенство божоє (бозкоє)** - те саме, що **благословение божиє**: За́цнє Урожо́номꙋ є(г) Мл(с)ти Па́нꙋ Феωдорꙋ Копистєнскомꙋ, Бл(с)вє́нства Бж҃го, и здоро́вꙗ до́брого... зы́чить и вѣншꙋєть (Київ, 1623 *МІКСВ* 81); А детей моих... вшелякоє моє неблагословенство материнскоє // вкладаю... абы на нихъ и потомствꙋ ихъ благословенство Божоє зоставало (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 83-84); Да́й Бг҃ абы́ ва́шє (!) че(ст)ность, щасли́вє и радо(ст)нє,... в҆ блг҃ословє́нствѣ жє бо(з)кω(м), на лѣта мнώгїи нє замѣ́рьныи, ра́достными дꙋша́ми ва́шими ωбходили то́й хвале́бный пра(з)никъ (Чернігів, 1646 *Перло* 64 зв.);

(*вияв батьківської ласки, прихильність*) благословення: сыны мои ... ωбовєзꙋю и росказаньємъ моимъ ωтцовскимъ, подъ благословенствомъ моимъ родителськимъ, росказꙋю (1577 *AS* VI, 80); ωнъ бовѣ(м) абы ω(т)цєвскоє блг҃ословенство зрозꙋмѣ(л), и ωноє ωтрыма(л) (поч. XVII. *Проп. р.* 262);

(*жест, здійснюваний у вигляді хреста при освяченні чогось*) благословення: Абовѣмъ яко Христосъ самъ, также и ученици его, безъ благословенства и благодаренія, покарму уживати были не звикли (1603 *Пит.* 48).

2. Те саме, що **благословение** в 2 знач.: которы(и) мана(с)ты(р) ꙋньєвски(и) з давны(х) часовъ єсть по(д) мо(ц)ю звє(р)хностью и по(д) благословє(нст)вомъ а(р)хиєпископа митрополита києвского гали(ц)кого и всєя рꙋси (Новогородок, 1589 *ЛСБ* 123); Такъ вси, яко и отецъ Гарасимъ .... того всего.... заживати маютъ ... под благословенствомъ и послушенствомъ церкви восточное живуючи (Четвертня, 1619 *АрхЮЗР* 1/VI, 478).

3. Те саме, що **благословение** в 3 знач.: А тѣло мое, водле звычаю. нехай будеть поховано... въ церкви той, гдемъ я..., за благословенствомь старшихъ моихъ... у олтара Божого, служилъ (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/I, 22); патріа́рха ... мови(л) ... Сы́ноу на́милшїй Іо́на, бл(с)вє́нство оу мєнє на то́ую митро́полїю хи́тростїю и ле́стїю иса́вовою зала́плено (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 35 зв.); за благословє́ньствомъ Архїерє́иства вашє́го в҆ хѣ ω(т)чє прєвєле́бный... оуи́мова́тиса бꙋдємо (Львів, 1614 *Кн. о св.* 445); Пришо́лъ з҆ Бл(с)вє́нствомъ, Прєωсщенный ... Митрополит҆ ... Кієвскі(и) Іωвъ Борє́цкі(и) (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 2).

4. Вдячність, подяка: рачте ... абы ваша милость на пришлую зиму... зъ сотницу козаковъ... впередъ заслали на богомолье свое до всего повѣту Кіевского, за што отъ всего рода вамъ благославенство (!) (Київ, 1621 *АСД* I, 265); Такъ присмотрившися, если непозволитъ, з Блг҃ослове(н)ство(м) ω(т)идєтъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 83).

5. Добро, благодать: сталаса великаꙗ потѣха и великоє бл(с)вньство, всємꙋ наро(д)ви лю(д)скомꙋ (к. XVI ст. *УЄ* N31, 46); Нн҃ѣ прокла́тьство за грѣхъ, ω(т) на́съ ω(т)стꙋпає(т): А на тыхъ мѣстъ бл(с)веньство настꙋпаєтъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 67); Слꙋшнаꙗ при томъ рєчъ єстъ вамъ ωблюбе́нци вѣдати..., абы́стє могли Панꙋ на́ивышшомꙋ оугоди́ти, а ωбєца́нноє на зємли бл(с)вє́нство достꙋпи́вши, добра́ нб(с)ногω абы́стє оуча́стниками зоста́ли (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 929).

БЛАГОСЛОВЕНШІЙ *прикм. в. ст.* Щасливіший, благословенніший: Бл(с)вє́ный єст҆ ... кото́рый в҆ надѣи на́мнѣй нє похибитъ и нє зꙋ́нтлитъ, алє бл(с)вє́ншїй, кото́рый и дла сєбє и дла бли́жнєго працꙋєт҆ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 164).

Див. ще **БЛАГОСЛОВНѢЙШІЙ.**

Пор. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВЕНЪ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВЕНЫЙ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВЕНЬ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВЕНЬЄ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНИЄ.**

БЛАГОСЛОВИЄ *с.* (*цсл.* благословие) визнання, слава: Ко просвѣщению жь, по Дѣонисию Ареопагиту и церковному духовному подвижному слѣду, первы степѣнь - очищение; от очищения входит в просвѣщение; от просвѣщенья - в совѣршение и крайнѣе верховнѣйшее благословие (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 238).

БЛАГОСЛОВИНЄ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНИЄ.**

БЛАГОСЛОВИТИ, БЛАГОСЛОВИТЬ *дієсл. недок. і док.* (*цсл.* благословити) **1.** (кого) (*благати о божу поміч, ласку, доброзичливість, прихильність для когось; давати благословення)* благословити: ст҃оє писа(н)є єжє рєчє г(с)ди бл(с)ви и ωс҃ти любаци(х) блг҃олѣпиє домꙋ твоє(г) (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); пи(л)нє за то дякꙋє(м) што жодаєте на(с) жебы(х)мо

та(м) ꙋ галичꙋ были и ва(с) посетили и бл(с)вили (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158); Тымъже способомъ абы бгъ всемогущи(и) ... вмсте(и) щастити и благословити рачи(л) (Устя, 1612 *ЛСБ* 438, 1); Неха(и) же ва(с) Гъ бл(с)ви(т) и и(х) м(л) Пане(и) ма(л)жоно(к) ваши(х) (Київ, 1627 *МІКСВ* 186); А слꙋжить бꙋдете (гс)дꙋ бгꙋ вашемꙋ, абымъ блг(с)вилъ хлѣбомъ твоимъ и водамъ, а ω(т)нялъ немочь ω(т) тебе (серед. XVII ст. *Хрон.* 101);

(кого, чим) (*хрестити, проказуючи слова молитви, побажання*) благословити: не хотѣ(л) и(х) оу сиро(т)ствѣ заставити по(д)не(с)ши ро(у)ки свои и бл(с)ви(л) и(х) для того (XVI ст. *УЄ* № 29519, 71 зв.); Потомъ Хр(с)тосъ дрꙋгий разъ рече и благословитъ корогвою (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 28);

(що) (*просити ласки божої для споживання їжі*) благословити: и в'зав'ши пять хлѣбовь двѣ рыбѣ поз'дрѣль на нбо и бл(с)вивь и роз'ламаль и даваль оучнико(м) (1556-1561 *ПЄ* 254 зв.); Азали не вѣдаешъ же часъ до столꙋ приди благословити до столꙋ (к. XVI ст. *Розм.* 10 зв.); А еще на тотъ часъ были опрѣсночные дни, взявши, повѣдаетъ Ісусъ хлѣбъ въ сакраментѣ, и благословилъ, преломилъ, и давалъ имъ (1603 *Пит.* 47);

(кого) (*надати комусь офіційне право займати якусь посаду, виконувати якісь обов'язки*) назначити, призначити, поставити: нецнотливый пес, чому то служишь павечерню? бо тебе не благословил его милость отец владыка обедни и павечерни служити (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 1/VI, 55); Една(к) же ... маючи ... кривдꙋ ω(т) еп(с)кпа своего, ижъ всегды имъ поповъ ведлугъ звыклого ωбычая и права ихъ блгословити не хочетъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); А другий ... и читать не умѣлъ, а предся го поставили на епископію, А коли спомянет кто, же не ведлугъ каноновъ, зараз отповѣдают, же папѣж его благословилъ, то южъ годенъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

2. (що, також з інфінітивом) (*схвалити, дати згоду на щось*) благословити: Я .... маючи при собѣ свещенника ... звинчавши их милостямъ в станъ светый малженский вступити есми благословил (Володимир, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 245); за которые вси зде ωписаные и ни ωписаные вины гедеω(н) болоба(н)... ли(с)ты нши по трикро(т) не блг(с)венъ и ω(т) всего стите(л)скаго деиства ω(т)лученъ (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 2); што онъ видячи рѣчь быти побожную, святобливую и всей церкви православной велце потребную, позволилъ и благословилъ (Київ, 1631 *ОЛ* 19).

3. (кому) Віддячити, дякувати: Яне прежекгна(и) столъ хентне пани ма(т)ко богъ благослови(т) вамъ о(т)че и матко и всемꙋ товариствꙋ (к. XVI ст. *Розм.* 11 зв.); Благословатъ емꙋ бꙋги оубꙋгихъ же ихъ одѣлъ (Київ, 1624 *МІКСВ* 101).

4. (кого) Прославляти, вихваляти, славити: Вси ... благословимо Бога Небеснаго и Отця милосердия (Вільна, 1599 *Ант.* 733); и я его зо всѣ(м) пото(м)ство(м) вѣчне бꙋдꙋ бл(с)вити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 191); въ Тр(о)ци Бга единого; блгословѣмω, блгодарѣмω ... И съ страхомъ пре(д) нимъ оупадаймω (Чернігів, 1646 *Перло* 76).

5. (кому) Зробити щасливим, багатим (кого) (*про Бога*): Сарꙋ женꙋ твою не бꙋдешъ звать Сара, але Саррою, и бꙋдꙋ еи блг(с)вить, и дамъ тобѣ з неи сына которомꙋ блг(с)вить бꙋдꙋ (серед. XVII ст. *Хрон.* 29); Бгъ который мене живитъ ω(т) молꙋдости моей ажь до сегω дна нехай блгословить ты(м) дѣтамъ и далей (Там же, 75 зв.).

Див. ще **БЛАГОСЛОВИТИСЯ, БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСЛОВИТИСЯ, БЛАГОСЛОВИТИСА *дієсл. док.* (*цсл.* благословитиса) **1.** (від кого і без додатка) Одержати благословення: блгсвилса нестеръ и пошо(л) (1489 *Чет.* 58); приходилъ блгословитиса ω(т) негω для тогω ꙋ правѣрны(х) чина(т) помазанье на чолахъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 26 зв.).

2. Прославитися: да домъ сеи ... бл(с)витса на многіе лѣта и да неоскꙋдѣетъ слава его до скончаніа свѣта (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Родъ правых' бл(с)вит'са (Київ, 1623 *МІКСВ* 69).

БЛАГОСЛОВИТЬ *див.* **БЛАГОСЛОВИТИ.**

БЛАГОСЛОВЛЕНІЄ *див.* **БЛАГОСЛОВЕНИЄ.**

БЛАГОСЛОВЛЯТИ, БЛАГОСЛОВЛАТИ, БЛАГОСЛОВЯТИ, БЛАГОСЛОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благословляти) **1.** (кого) (*благати божої помочі, ласки, доброзичливості, прихильності для когось*) благословити: прото мы Вше(и) мл(с)ти дете(и) ншихъ бл(с)вляемъ и велико жадае(м) абы вша мл(с)ть рачили то(г) свще(н)ника михайла и тыхъ дву(х)

товаришо(в) єго ... да(т)ко(м) своимъ запомочи (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); Прото(ж) тебє ю(ж) и потрєтєє нє бл(с)вляємъ и анаотємѣ прєдає(м) (Львів, 1594 *ЛСБ* 249); А хто бы тя не так разумел ... убивати ... своим послушным учеником, костеле латынский, за своєю головою заказуєш и благословляєш (1608-1609 *Виш. Зач.* 229); Припомяну мало Стефана Семого, который, Формоза папежа зъ гробу выкопати ... казалъ... три пальцѣ, которыми благословлялъ, утяти, и тѣло его въ Тиберъ рѣку вверечи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 934);

(кого) наставляти, призначати: подъ бл͠гословє́ниємъ и властию архиеп(с)кпъства на́шего ... быти зоставѹємъ и си(х) свщнниковъ бра(т)ски(х)... яко́го ѡни собѣ изберѹ(т) благословляємъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); В ти́мъ на́мъ мл(с)ть свою бо(з)кѹю явлѧ́єтъ, А при то́мъ Ап(с)толѡвъ свои́хъ бл͠гословлѧ́єтъ и Патрі́архами всє́й црквн свое́й поставлѧ́єтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 66).

2. (що, на що) (*схвалювати, дозволяти, давати згоду*) благословляти: А папежъ противно пасетъ - мечемъ и огнемъ, и ктому за насмъ лупячи, люди благословляєтъ на мужобойство и чужоложъство (1582 *Посл. лат.* 1140); мы ... повєлѣває(м), и бл͠гословлѧє(м) и(х) на сиє бра(т)ство дх͠овноє (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); всякоє по Бозѣ начинаніє братолюбія в͠по(и) си(м) ст͠ѣ(и)ноє столицы митрополіи Києвскоє листо(м) благосло(в)ляє(т) и ѡ Гдѣ вѣчию ѹтвє(р)жає(т) (Київ, 1627 *ЛСБ* 496); книги же... бл(с)вляємъ, и всѣмъ Правовѣрны(м) въ ѡбщую д͠невнѹю по(л)зѹ при(и)мати сия повєлѣваємъ (Львів, 1630 *ЛСБ* 507).

3. (за що) Дякувати: такжє и тымъ посла(н)цо(м) бра(т)скимъ... во всємъ зычливы и помочны быти рачыли за то пи(л)но прошѹ и бл͠гословлѧю (Вільна, 1592 *ЛСБ* 192).

Див.ще **БЛАГОСЛОВИТИ, БЛАГОСЛОВИТИСА.**

БЛАГОСЛОВНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* (*титул святого*) благословеннiший: Яко же гл͠єть ма́рко же по десѧти(х) лѣтѣ(х) хв͠а възнє́сєнїа написа́, ѡ(т) пе́тра на́оучив'сѧ, лоука же по пѧтидєсѧти(х) лѣтѣхъ іѡан'нь же бл͠гословнѣишїй по тридєсѧти(х) и҃ двоу (1556-1561 *ПЄ* 17 зв.).

Див. ще **БЛАГОСЛОВЕНШІЙ.**

Пор. **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВѢННЫЙ *див.* **БЛАГОСЛОВЕННЫЙ.**

БЛАГОСЛОВѢНСТВО *див.* **БЛАГОСЛОВЕНСТВО.**

БЛАГОСЛОВЯТИ *див.* **БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСЛОВАТИ *див.* **БЛАГОСЛОВЛЯТИ.**

БЛАГОСРЪДІЄ *с.* (*цсл.* благосьрдиє) милосердя, добросердечність, доброта: О наими(л)шїи ст͠є и б͠є мои дѧ́коую твоєи мл(с)ти и нєвымов'ноє бл͠госрьдіє възсы́лаю твоє́моу прєбл͠гословен'номоу бж(с)твоу (Смотрич, ІІ пол. XVI ст. *Проп. Д.* 11).

БЛАГОСТОАНІЄ *с.* (*цсл.* благостояниє) добрий стан, непохитне існування; міць: здоро́вьє ва́шє, споко́йноє в' то́мъ выгна(н)и поме́шка(н)є, ѡ бл͠госто́анїи ст͠ых' Бж͠їи(х) црквєй, соєдинє́нїи міра, и совокѹплє́нїи всѣх' и ѡ наслѣдїи вѣчны(х) бл͠гъ, бє(з) прєста́ни Г(с)да Бг͠а проси́ли (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм. 1)*, 8 зв.).

БЛАГОСТЫНЯ, БЛАГОСТЫНА *ж.* (*цсл.* благостыни) добродіяння, доброчинність, *заст.* благостиня: возлюби(л) єси злобоу пачє бл͠гостынѧ нєправдоу нєжєли гл͠ти правдоу (1489 *Чет.* 246 зв); безсмерътныи живуть въ святыны, и божієй служать святой благостыни (к.XVI ст. *Укр. п.* 72).

БЛАГОСТЬ *ж.* Доброта, милосердя, милість: Нє ѡ(т)верзлъ єси твоєя блго(с)ти (1489 *Чет.* 203 зв.); Щить вѣры и благочє́стїа люби́тєлѧ, Бла́гости ра́ди всѣмъ любєзна свѧтитєлѧ (Львів, 1615 *ЗІТШ* L, 3); научилемъ ся я благостію Божією изобиловати и липати (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 321).

БЛАГОУГОДИТИ *дієсл. док.* (*цсл.* благоугодити) (кому) догодити, зробити комусь щось добре, приємне: якѡже пріѧлъ єси писа́ніє яснѡзри́тєлного оума, ѡ(т) рѹки всѣхъ ст͠ыхъ твѡ́ихъ ѡ(т) вѣка тебѣ бл͠гоѹгоди́вшихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 169 зв.).

БЛАГОУГОДІЄ *с.* (*цсл.* благоугодиє) доброзичливість, прихильність: И спа́днє постѹпи(т) на гороу доскона́лости през ... ѕ, ср(д)ца поко́рность, и повиновє́нїє, з҃, побо́жнѹю ла́скѹ и бл͠гоѹго́дїє (Київ, 1625 *МІКСВ* 131).

БЛАГОУГОДНО *присл.* Доброзичливо, ласкаво: хотачи бра(т)ство встроити съедини(в)шиса любовію дховного, закона бжиа заповѣде(м) послѣдвюще блгоугоно бгу единому (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); заповѣдемъ послѣдвючи блгооугóдно боу в трци едйномоу и пртои его мтри в чтъ и хвалоу и стымъ его оугодникомъ (Львів, 1603 *ЛСБ* 384).

БЛАГОУГОДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благооугодныи) добродійний, приємний, правдивий: А бнъ якъ зора ранная взыйдетъ, наоучаючи пристойного прозбы способв, и даючи чйствю двхóвню и блгооугóдню млтвв, и поклонъ в дхв и правдѣ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 303).

БЛАГОУКРАШЕНИЄ *с.* Прикрашення, оздоблення: Знову ѡбрали... пано(в) ста(р)шы(х)... Коста(н)того мезапету и .... Павла лаврѣшовича которуму (!) ѡ(т)дали ключы ѡ(т) ска(р)бцв це(р)ковного ѡ(т) сосудохранителє(л)ницѣ и злецыли блгоукрашение це(р)кви на вся(к) празни(к) (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 69 зв.).

БЛАГОУТРОБІЄ *с.* (*цсл.* благооутробие) доброта, милосердя: Которій възбвдилъ Ха ѡ(т) ме(р)твыхъ ѡживитъ и тѣла наши ме(р)твыи, живвчимъ Дхомъ егѡ в' насъ. Слава невимóвномв блговтробію Егѡ и несказа(н)ной лйтости Его (Вільна, 1627 *Дух. б.* 205).

БЛАГОУХАНИЄ, БЛАГОВХАНИЄ, БЛАГОУХАНІЄ *с.* (*цсл.* благооухание) приємний запах, аромат: напо(л)ниласа храмина блговханиа ч(ст)ного и дивного (1489 *Чет.* 264 зв.); блгооуханїе ѡ(т) тѣла его стго исходить (к. XVI ст. *УЄ* N31); чашка// головы его, и вдячное благоуханіе выпускаетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 845-846); Єстъ олива з' балсамомъ змѣшанаа до которыхъ и инши олѣики пахнвчыи примѣшвввются для блговханіа (Львів, 1642 *Жел. О. тайн.* 6).

БЛАГОУХАННЫЙ, БЛАГОУХАНЪНЫЙ, БЛАГОАХАННЫЙ, БЛАГОВХАНЪ, БЛАГОУХАНЪ *прикм.* (*цсл.* благооуханъныи) пахучий, запашний, благоуханний: яко миро благовханно молитва его (1489 *Чет.* 148 зв.). Ка(с)сіа, зѣлье нѣакое, блгоуханъное (1596 *ЛЗ* 52); діакони оукрашаючиса св(ѣ)тлыми ризами, и блгоаха(н)ными вонами по вашемоу перфвмами (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 220); ѳеѡдѡтъ: Блговханъ (1627 *ЛБ* 210); labi[z] us, смола блгоухан(н)ая на древѣ (1642 *ЛС* 248);

перен. приємний, милий: Абы тые, котóрые помазвются, были блговха(н)ные і бгви (Львів, 1645 *О тайн.* 28).

БЛАГОУХАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* благооухати) приємно пахнути: на всякие араматы, и мира дорогоценние, тѣ святых тѣла пахнут и благоухают (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

БЛАГОУХИЩРЕНЫЙ *прикм. у знач. ім. с. р.* **благоухищреное** - кмітливість, хитромудрість, дотепність: Оухищреніе: или Блгооухи(щ)реное, довтѣпъ, розвмъ, бачность (1627 *ЛБ* 142).

БЛАГОХВАЛЪНИЄ *с.* (*цсл.* благохвалениє) прославлення, вихваляння: илья бгосаженая лоза напоившия блгохвалѣния всего мира (1489 *Чет.* 236).

БЛАГОЧАСТЛИВЪ *прикм.* Щасливий: Євтихій: Блгочастливъ (1627 *ЛБ* 206).

БЛАГОЧЕСНО *див.* **БЛАГОЧЕСТНО.**

БЛАГОЧЕСТИВО *присл.* Благочестиво, побожно, праведно: В сей днь паматкв всѣмъ людемъ ѡ(т) вѣка блгоч(с)тивѡ скончившимъса, Бж(с)твеннѣйшїи ѡцеве оузаконили ѡ(т)правовати, для таковои причины (Київ, 1627 *Тр.* 36); и въ всемъ имъ благочестиво навчаючим' послвшными бв(д)мѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 964).

Див. ще **БЛАГОЧЕСТНО.**

БЛАГОЧЕСТИВЫЙ, БЛАГОЧЕСТИВІЙ, БЛАГОЧЄСТІВЫЙ, БЛАГОЧЕСТИВЪ *прикм.* (*цсл.* благочьстивъ) **1.** Благочестивий, побожний: Бжїею блгодатїю начаса монасты(р) во градѣ любартовѣ Стаго великомв(ч) георгїа блгочестивы(м) игвмено(м) кирилло(м) костантино(в)ски(м) (1509-1633 *Остр. л.* 128); Свщениковъ же ихъ братъски(х)... по(д) бл(с)венїе наше примвемо, церковнаго ради покоа и розмноженїа блгочестивои навки (Львів, 1591 *ЛСБ* 155); во истинв пв(ст), и поколѣня блгоч(с)тиваго рода оуже та(м) не обладае(т) (1536 *Виш. Кн.* 242); О утисках, албо бѣдах, людий побожъных и благочестивых (Вільна, 1600 *Катех.* 38); Шолъ потомъ до Ѡстрога, для Навкъ оуцтивыхъ, Которыи тамъ квитли за Блгочестивыхъ Княжатъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 44 зв.); хто такъ вѣритъ, то правдивый естъ

хр(с)тїанйн', правовѣрный, бл҃гочестйвый, и правдйвый Сынъ (Чернігів, 1646 *Перло* 12);

у знач. ім. : и закону жадного абы не смѣлъ з ва(с) жаде(н) свщенникъ жадному с ни(х) чыни(ти), ѡкромъ п҃новъ грековъ и инны(х) бл҃гочестивыхъ которые бы потребовали закону божого (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); А ты(м) часо(м) иле бл҃гочестивы(х) при старожи(т)ности ѡ(т)зываючы(с) и(н)ста(н)цыю чинити (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1 зв.); та(к) ревно(ст)ю бо(з)кою ѡ пожадано(м) ȣспокое(н)ю до намовы спо(л)ное все ц҃ркве до Киева на де(н) ст҃ы(х) ве(р)ховныхъ Апосто(л) Петра и Павла в рокȣ тепере(ш)немъ... каждо(г) бл҃гочестиво(г) прибыти и ȣтѣхи любо(в)ное зажи(ти), хотѣти (Корець, 1629 *ЛСБ* 502).

2. (*який належить до православної віри*) православний, правовірний, святий: разорѣмъ бл҃гоч(с)тивое вѣры жйт'ници наши скри(н)ки и шкатȣлы напо(л)неные (п.1596 *Виш. Кн.* 253 зв.); И ȣмѣръ борóнячи Мйра ѡйчйстого, За што ȣзйчъ мȣ Твóрче Н҃ба вѣчйстого, Якъ Ревнйтелю вѣры Бл҃гочестйвои (Київ, 1622 *Сак. В.* 48 зв.); зизáнїй... мнóгѡ ... нáрѡда затрȣилъ ... въгйдȣ подáвъ пáпѣжа рймскогѡ, патрїа(р)хȣ стáршогѡ, котóрыи стереже правдйве вѣры ст҃ои Ап(с)толскои, бл҃гочестйвои (Чернігів, 1646 *Перло* 138).

3. (*який належить церкві*) церковний: таже утвердивши сумнения вѣры благочестивыми догматы, тогда внѣшних хитростей для вѣдомости касатися не возбраняти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); которыхъ то папежов маемо и въ календару своемъ благочестивомъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 19).

БЛАГОЧЕСТИВѢЙШИЙ, БЛАГОЧЕСТЇВѢЙШЫЙ *прикм. в. ст.* Благочестивіший, побожніший, праведніший: А такъ хр(с)тїанѣишии панове, сынове по благочестивѣйшомȣ повелѣнїю скромности вáшей, по послȣшáнїю// котóроесмо повинни, тые то слȣуги наши посылáемъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 145-145 зв.);

(*титул митрополита*) благочестивіший: Потрéте ... бл҃гоч(с)тївѣ(и)шы(и), и бл҃голѣпїя це(р)ко(в)но(г) все изря(д)нѣ(и)шы(и) любите(л) ... гѡ(с)пода(р) .. могíла .. в сове(р)шéнїе це(р)кви ... прыслалъ и здѣ во лвóвѣ ѡ(т)личылъ пóлскихъ злóты(х) ... 3000 (Львів, 1629 *ЛСБ* 1051, 2)

Пор. **БЛАГОЧЕСТИВЫЙ.**

БЛАГОЧЕСТИЄ, БЛАГОЧЕСТЇЄ, БЛАГОЧЕСТЬЄ *с.* (*цсл.* благочьстие) **1.** (*додержання принципів релігії*) побожність, благочестя: д҃ша ищеть ѡ(т) тѣла развѣе правды и бл҃гочестия (1489 *Чет.* 8 зв.); даска(л) ... маеть быти ... непособитель ересе(м) но бл҃гоче(с)тїю поспѣшитель (Львів, 1587 *ЛСБ* 65 а); На тые чотыри артикȣлы дх҃ъ бл҃гоче(с)тїя мо(л)чати мѧ не ѡставилъ, // а то дла тóго, и(ж) хȣла в ни(х) крыетсѧ на Б҃а (1598 *Виш. Кн.* 278-278 зв.); И на тых тепер только благочестіе уже зостало (Львів, 1605-1606 *Перест.* 28); Хóть и на повѣт'ре розсыпал'сѧ тóтъ котóры(и) сѧ в' Бл҃гочéстїи скончйлъ, не занехивáй Єлéа и свѣчъ (1627 *Тр.* 38).

2. (*із займ.* ваш *вживається як форма титулування і шанобливого звертання до духовної особи*) благочестя: ваше же благоч(с)тие ѡ семь вѣдаючи вси панове и панѣе кождо(г) станȣ, ѡсобливою мило(с)тынею своею ихъ припомагáти рáчили (Вільна, 1594 *ЛСБ* 253); Моли(м) в҃ше бл҃гочéстие моего послáнъца съ любóвию прїимѣте (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 1 зв.); и Вáше бл҃гочéстїе гды тые рéчи пйлне пре(д) оу́мъ свóй стáвити бȣдете, неѡмылне сѣтѡкъ и повáбѡвъ грѣха оустерéчисѧ мóжете (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 911).

3. Православна віра, православ'я: Отци ваши в ересь не приступовали и в благочестіе души их спасали (XVI ст. *Укр. п.* 86); Та(к)же и ѧ не чȣдȣюсѧ, вм(с) ксе(н)дзове, би(с)кȣпи, клеветѣ хȣлѣ, бесч(с)тїю, и лжи, гл҃емо(и) вáми, на бл҃гоч(с)тїе (1598 *Виш. Кн.* 279); Вѣдати бовѣмъ потреба ка(ж)домȣ всхо(д)него бл҃гочестїя Народȣ ро(с)сїиского ч҃лкȣ (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1); и ȣспокое(н)е благочестїѧ восто(ч)но(и) ц҃ркви рѡси(и)скои выданые с канцелярии его к(р) мл(с)ти ȣниве(р)салы (Корець, 1629 *ЛСБ* 502); В пéршоую сéю н(д)лю Пóста, Ц҃рковъ Хв҃а оухвалйла ѡбходйти пáмѧткоу привéрненого Благоч(с)тїа, котóрое пре(з) нѣкоторы(х) злочестйвы(х) .... пóлскихъ Цесаревъ .... выгнáнїе, было оутерпѣло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 76).

БЛАГОЧЕСТЇВЫЙ *див.* **БЛАГОЧЕСТИВЫЙ.**

БЛАГОЧЕСТЇВѢЙШЫЙ *див.* **БЛАГОЧЕСТИВѢЙШИЙ.**

БЛАГОЧЕСТЇЄ *див.* **БЛАГОЧЕСТИЄ.**

БЛАГОЧЕСТНО, БЛАГОЧЕСНО *присл.* (*цсл.* благочьстьно) те саме, що **благочестиво**: Присмотрѣте(ж)сѧ нє тоє(ж)ли ап(с)ли м(ч)ници и вси бл͞гочє́сно живѹ́щїи страда́ли сѹ(т), стра(ж)дѹтъ и страдати хочѹ(т) (1598 *Виш. Кн.* 310); Бо хтожъ бы ω(т) бл͞гочестно: живѹчихъ стерпѣлъ, яко живъ, абы нару́шено было га ба ... нача́лство (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186 зв.); Как убо речеш - и во истинну, и благочестно, и покоры христовой образу и подобию! (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 184).

БЛАГОЧЕСТНЫЙ *прикм.* (*цсл.* благочьстьным) **1.** Те саме, що **благочестивый** у 2 знач.: прото вм в то(м) ѿпоминаε(м) жебы вм заховалися по бл͞гоч(с)тному хр(с)тия(н)скому ωбычаю (Галич, 1584 *ЛСБ* 66).

2. *У знач. ім.* благочестивий, праведний: Мы смиреньный Михаилъ Рагоза ... ознаймуем и возвещаемъ всим благочестным православья закону нашого ... гречеcкого (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 8); до того антиминсовъ на олтари где бы недоставало отъ благочестыхъ (!) для насвятшее оферы тѣла и крови сына Божого (Київ, 1623 *КМПМ* I, дод. 266).

БЛАГОЧЕСТЬЄ *див.* **БЛАГОЧЕСТИЄ.**

БЛАГОЧИННѢ *присл.* Праведно, добре: я́ко нєрасҁка́сѧ нн͞ѣ оу насъ бы́ти, но пришє(д) всѧ бл͞гочи́ннѣ оустро́ити (Львів, 1591 *Просф.* 64).

БЛАГОѦХАННЫЙ *див.* **БЛАГОУХАННЫЙ.**

БЛАГЪ *див.* **БЛАГИЙ.**

БЛАГЫЙ *див.* **БЛАГИЙ.**

БЛАГЫНЯ *ж.* Ласка, доброта: Ва(м) жє за общєє подвиза́ниє и тщаниє спаси́тє(л)ноє, са(м) бг͞ъ бл͞гынями вѣчными да воздатє(л) будєть (Львів, 1590 *ЛБН* 4, 1136, 2, 30, 1).

БЛАГЪ *див.* **БЛАГИЙ.**

БЛАЖЕНЕЙШИЙ *див.* **БЛАЖЕННѢЙШИЙ.**

БЛАЖЕНИЙ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕНІЙ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕННО *присл.* Блаженно, праведно: По которомъ збитю, третего дня животъ блаженно скончалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 610).

Див. ще **БЛАЖЕННѢ.**

БЛАЖЕННЫЙ, БЛАЖЕНИЙ, БЛАЖЕНІЙ, БЛАЖЕНЪНЫЙ, БЛАЖЕНЫЙ, БЛАЖЕНЪ *прикм.* (*цсл.* блаженъ) **1.** (*наділений божою ласкою*) благословенний: блаженъ ты ... цр͞ю (1489 *Чет.* 267); Блаженъ чоловѣкъ тоє, иже будетъ чести книги сія (поч.XVI ст. *Песн. п.* 49): Аще ли съхраните, блажени будете; аще ли преступите или в нерадениє обернете, то и сами узрите и отвѣть дасте пред Богомь вь день судныи (Перемишль, 1563 *АрхиОЗР* 1/VI, 52); Блаженъ оубо господи́нє, котрыи (sic. - *Прим. вид.*) людій оупа́лы(х) ратѹ́єтъ (Львів, 1591 *Просф.* 67); Того... Скарго, показати не можещ, абы з школы латынское... богоносец выйти имѣл, только все оной блаженной наукѣ сопротивници (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); И душа моя блаженную и боголюбезную его душу зѣло любить (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1139); Блаже́нни пла́чѹщїи грѣхѡ́въ свои́хъ (Чернігів, 1646 *Перло* 167); **блаженной памяти** *див.* **ПАМЯТЬ.**

2. Щасливий, блаженний: чистоє засъ сѹмнѣніє, ч͞лка пры сконанї его... потихы... на вѣки вѣчныи, ωномѹ додаєть...абысмося такои блаженнои смерти ω(т) бг͞а сподобили (Корецъ, 1618 *З. Поуч.* 172); А мы православныи ... не отчаваемся нашого спасенія и блаженного живота вѣчного (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); нихто пєрє(д) смє(р)тю нє єсть бл͞жє́нны(м) (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм.І)*, 6); А допрова́дь ю щасли́вє, до вѣчнои ω(т)чи́зни, До блаже́ннои бѹдѹщагω вѣкѹ жи́зни (Чернігів, 1646 *Перло* 39); Блаже́нный. Beatus (1650 *ЛК* 428).

3. Побожний: то(л)ко бы до Ха͞ сѧ дотиснѹти, которы(и) бл͞жє(н)нѹю простотѹ лю́би(т), и в нє(и) ωбитєль собѣ чини(т), и та(м)сѧ оупоко́иваε(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 225); Илія Куча ... былъ житія блаженного, учитель премудрый, судія справедливый и пастыръ чулый (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1043).

4. (*титул духовної особи, святих*) праведний, святий: А Павелъ блаженный, апостолъ светый ... // въ посланіи своемъ пишетъ (1577 *AS* VI, 80-81); Пєтръ блаже(н)ны(и), корнилїа сотника поклонившагосѧ ємѹ по(д)носитъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 11 зв.); Даруемъ убо отцу моему блаженъному Селивестру и того прыемникомъ нашу полату (Вільна, 1599 *Ант.* 551); Который то блаженный Мелетие ... иж сам языка лядскаго не знал, вывѣдатися, что в той книжицѣ писано будет, ничого не могл (1608-1609 *Виш. Зач.* 208); Кроле́вичъ Іоасафа́тъ спыта́лъ ста́рца

блаже́нногѡ Варлаа́ма мно́гѡ ма́етъ лѣтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943).

БЛАЖЄННѢ *присл.* Те саме, що **блаженно**: блаженнѣ. Beate. (1650 *ЛК* 428).

БЛАЖЕННѢЙШИЙ, БЛАЖЕНЕЙШИЙ, БЛАЖЕНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*титул духовної особи, святих*) блаженніший, праведніший: Что розѹмѣемо ижъ бл҃женнѣишїи патрїархъ г(с)днь іеремѣѧ по доста(т)кѹ ва(м) оповѣдалъ (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); Але ижъ тажъ... заклятые листы противъ светейшего и блаженейшого папежа Леона чынити важылся (Вільна, 1599 *Ант.* 565); Што(ж) бл҃женнѣйшюго на(д) ѻвый вѣкѹистои па́матки го(д)ный Іѡа́нновъ го́лосъ, оука́зѹючїй на ѻко Г(с)да и мо́вачїй (Вільна, 1627 Дух. *б.* 273); Єднакъ зъ перва́сткѡ(в) нѣа́кихъ, и я́кобы надоро́жни(х) ѡка́зїй, бл҃женнѣйшогѡ мѹ́жа, ст҃ѡ живота́ постанове́нѧ послѹ́хаймо (Київ, 1627 *Тр.* 555).

Пор. **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕНСТВО, БЛАЖЕНЪСТВО, БЛАЖЕНЬСТВО *с.* (*цсл.* блаженьство) (*велике щастя, насолода*) блаженство, благодать: сп҃съ нашъ блаженъствомъ тыхъ почтілъ, которые невїнные правды его дѣла, поношенѧ ... трьпатъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 21); О, кулькое блаженьство и благословеніе было тымъ жонамъ, чомъ Ісусъ Христосъ смотрѣвъ (вѣру ихъ) (XVI ст. *НЄ* 187); Яко подобает правдивой церкви божией... тѣм блаженством украшатися, которым Христос учениками ему быти хотящих ублажил (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 174); Повабла́єть на(с) наконе́цъ до пла́чѹ и пожи́токъ пла́чѹ, бл҃же́нство мо́влю ѡ(т) Ха҃ пла́чѹчимъ ѡбеца́ное мо́вачогѡ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 20); Нє до́сытъ на то́мъ, жє хто ро́скоши вѣка сегѡ поки́нетъ, а́ле тре́ба и ѻного дрѹго́го вѣкѹ бл҃же́нства достѹпи́ти (Вільна, 1627 *Дух. б.* (*Передм. II*), 14); Блаженство. Beatitas. Beatitudo (1650 *ЛК* 428).

БЛАЖЕНЪ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕНЫЙ *див.* **БЛАЖЕННЫЙ.**

БЛАЖЕНѢЄ *с.* (*цсл.* блаженис) те саме, що **блаженство**: А Павелъ блаженный, апостолъ светый...// въ послании своемъ пишетъ: блаженѣе есть давати, нежели взымати (1577 *AS* VI, 80-81).

БЛАЖЕНѢЙШИЙ *див.* **БЛАЖЕННѢЙШИЙ.**

БЛАЖИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* блажити) **1.** (кого і без додатка) Вихваляти, прославляти: И если которыи панъ маеть матку въ себе, слуга его мусить матце его услуговати ... Если таку почтивость светскымъ невѣстамъ чинять, долъжнейши суть Матере Божия молити, и просити и блажити, по пророчеству Еи святому, и образу Еи клапятися (Супрасль, 1580 *Пис. пр. лют.* 75); Іѡа(н) єв(г)листъ, нє ты(х) которыє сѧ в златоглововы(х) подѹшка(х) и кита(и)чаны(х) пелюха(х) родѧ(т), блажи(т): алє которыє сѧ ѡ(т) ба҃ свышє родѧ(т) (1598 *Виш. Кн.* 286); што бы блаживъ Бога у своюмъ сердци (XVI ст. *НЄ* 112); Г(с)дь бла́жи(т) финее́са жє заби́(л) кн҃зѧ замврїѧ (серед.XVII ст. *Хрон.* 145 зв.); Блажу. Veo. Beatum pra(e)dico (1650 *ЛК* 428);

(кого) робити щасливим: чомужъ не заровно святыи Игнатій и Фотій? Поневажъ обудву конецъ живота блаженный и святый, который чловѣка блажитъ и святитъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 747).

2. (кого) Виявляти ласку, доброту, милосердя (до кого): То́гъ е́стъ оубо́гимъ въ дх҃ѹ, кото́рого Г(с)дь блажи́тъ: то́тъ ла́кнетъ и пра́гнетъ справедли́вости; то́тъ е́стъ скрѹшо́ный ср(д)цемъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 280).

БЛАЗЕНСКІЙ *прикм.* **1.** (*який належить блазневі*) блазенський: Да́рїй ... за́разъ ємѹ посла́лъ пилѹ, мачѹгѹ и завое́къ бла́зенскїй, и ли́стъ та́къ написанный (серед. XVII ст. *Хрон.* 406).

2. Комедійний: алє тепе(р) мо́же(т) ва́шѣ тыи церемонѣи но́выи, бє(з) встыдѹ зва́ти кѹмендыє (!) то є(ст) крѹто́филѣ, бла́зенскїи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 146 зв.).

БЛАЗЕНСТВО, БЛАЗЕНЪСТВО *с.* Дурість, глупота, блазенство: ю́ро(д)ство, глоу(п)ство блазе́нство (1596 *ЛЗ* 89); или нє вѣдає(ш), я(ко) в (с)мѣха(х), рѹгана(х)... кѹ(н)шта(х), блазє(н)ства(х), шидє(р)ства(х), розѹ(м) блѹдачїй того помысла ѡ животѣ вѣчню(м) видѣти нико(ли) сѧ нє сподоби(т) .... оумѣю(т) повѣда́ти ѡ шалєнствѣ пога(н)ски(х) богѡ́въ, а своє́ бла́зє(н)ство мо(л)ча(т), таатъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 66); Нє оубє(з)печа́йтесѧ(ж) пре́го, бг҃ъ бовѣ(м) блазє(н)ства // нє тє(р)пи́тъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 125-126); Кощѹнство: Жартъ, блазе́нство, трефни́цтво (1627 *ЛБ* 55).

БЛАЗЕНЪ *ч.* (*стп.* błazen, *стч.* blazen) **1.** (*особа при дворі короля або князя, що розважала гостей різними жартами, витівками*) жартівник, блазень: кощѹнъникъ, блáзенъ, жа(р)товли́вый (1596 *ЛЗ* 53); Шѹтъ: ѿщѹстъ, прелéстни(к), блáзе(н), що в҆ шахова́но(и) сѹкни (1627 *ЛБ* 158); Кѹщѹнникъ: Трефнѹючый: то естъ, Блáзенъ, жартóвникъ (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); былъ црь ізраильскій ω(т)кривáючисѧ прéд҆ слѹжéбницами слѹгъ свойхъ и ω(т)крилсѧ якω коли бы сѧ ω(т)кривáлъ оди́нъ з блáзновъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 251 зв.).

2. Дурень, юродивий, блазень: тоє признаваю ти што єси реклъ я(к) нє вмѣє(т) ино(к) з дворяны, смѣхотворцы, кѹрцыáны шкѹрты, и блазны говорити (п. 1596 *Виш. Кн.* 235 зв.); Блазенъ бы то кождый таковый быти мусилъ, если бы для того ... о речи добре ведомой мелъ вонтпити (!) (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1105); Алє и я на блазнамъ походилъ, же ся такъ долъго въ речъ удаю зъ шаленымъ хлопомъ (Вільна, 1599 *Ант.* 947); блазновє зо всѣм народом Христу ругаются (1605-1606 *Перест.* 47); юроди́вый: Глѹпый, дѹрный, блáзенъ, дѹрѣючїй (1627 *ЛБ* 160).

БЛАЗНЕНЫЙ *прикм., перен.* Недобрий: та(к) вѣдайтє, нє то(л)ко óчи здоровыє, ока гнилого ѹсмотрити и ѡсѹдити могут... алє и само тѣло це(р)кóвноє, то є(ст) и прóстыє хрстїанє по Х(с)ву гла(с)у, сквє(р)нонача(л)ника изверечи, ѡсѹдити и проклати вла(ст) имаю(т), да нє с тым бла(з)нєны(м) око(м) или пастырє(м) в геє(н)ную вни(й)дѹ(т) (1598 *Виш. Кн.* 291).

БЛАЗНИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* блазнитєль) спокусник, ошуканець, шахрай: бѹдѹтъ ли збавєни óвца, я́ко всрѣ(д) во(л)ковъ, блазнитєлє(и), злодѣєвъ и ро(з)бо(и)нико(в), по Х(с)ву глáсѹ и злы(х) дѣлатєлє(и) и псо(в), по Па́влѹ, послѣдѹю(т) (1598 *Виш. Кн.* 284); Што ми хвалиш ... школы .. коли в ней нет учителя Христа ... алє блазнители ... всѣм костелом... владѣют (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); А на тыхъ, которыи бы тому Гаврилови, явному схисматикови, ... герєтикови, блазнителєви... послушенство отдавали, корилися єму ... вкладаєтъ пени (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 942).

БЛАЗНИТИ, БЛАЗНІТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* блазнити) (кого і без додатка) спокушати, ошукувати, обманювати: нє блазнѣтє себє маючимъ ядѣниє(м) (1489 *Чет.* 304 зв.); Єслї же ѡко твоє правоє блазнїт тя выколї єго (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 45).

БЛАЗНИТИСЯ *дієсл. недок.* (*цсл.* блазнитисѧ) **1.** (чим) Обманюватися, спокушатися, помилятися: нє блазнитесѧ мыслью вашєю (1489 *Чет.* 43 зв.).

2. (о кім) (*відзиватися про когось негарно, шкодити добрій славі кого-небудь*) компрометувати (кого): Лѹкавые дѹшѣ нечистого сумнѣнѧ и ω христѣ блазнатсѧ, не толко ω добром чєловѣцѣ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 97).

3. (за що) Обурюватися (чим): И такъ ся блазнили жидове тоты и ище за едно слово (XVI ст. *НЄ* 44 зв.).

БЛАЗНІТИ *див.* **БЛАЗНИТИ.**

БЛАЗНОВАНЄ *с.* Блазнування: Бѹеслóвіє: Блазнова(н)є (1627 *ЛБ* 12).

БЛАЗНОВАТИ *дієсл.недок.* (*поводитися як блазень*) блазнювати: Юро(д)ствѹю, дѹрѣю, бла(з)нѹю (1596 *ЛЗ* 89); юроди́вы(и), дѹ(р)ны(и) бла(з)нѹючїй, дѹрѣючїй (Там же); юро(д)ствѹю: Дѹрѣю, блазнѹю (1627 *ЛБ* 160).

БЛАЗНЬ *ж.* (*цсл.* блазнь) спокуса, помилка, обман: Погрѣшéнїє: Блáзнь, ωмы́лка (1627 *ЛБ* 84); Блазнь. Skandalum. Offendiculum Offensio. Imitatio vitiosa (1650 *ЛК* 428).

БЛАКИТНЫЙ, БЛАКИТЪНЫЙ, БЛЕКИТНЫЙ, БЛОКИТНЫЙ *прикм.* Блакитний, голубий: Тотъ же Агронъ взялъ у мене сукна люнского блекитного спродавати аршиновъ 23 (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 37); прибыли дрѹгии ризы кита(и)чаныи блаки(т)ныи (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033, 5 зв.); другая сукня, блакитная, лю(н)ская, из оксамитомъ чорны(м) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 105); А ѹ ... пна по(д)комороrо Ивана ... взято .../ / ... я(р)мякъ блакитны(и) лю(н)ски(и) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв. - 24); Поясо(в) чоты́ри: два єдвабныє ... // а два кита(и)чаны(и) блокитны(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 257-258); дєлия блакитъная, купъ. унъ чо(р)ны(и), лисями по(д)шиты(и) (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

Див. ще. **БЛЕНКИТНЫЙ.**

БЛАМЪ, БЛАНЪ *ч.* (*стп.* bɫam, *свн.* Flamme) шматок хутра певного розміру: од трох сермяг грошей два ... от кроликув блану футра грошъ один (Вільна,

1568-1578 *ПККДА* II, дод. 559); ув Олєксия Случєнина с коморы ратушноє взяли и пограбили бланъ заячи(и) (Луцьк, 1581 *ТУ* 186); подолских лисов вышло бламов три, кождый по золотых шестдесят купленый (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 653).

Див. ще **БЛАНЬ.**

БЛАНКА, БЛАНЪКА *ж.* (*стп.* blanka, blank, *свн.* Blanke, *лат.* planca) виступи на замкових мурах і вежах; бійниця в мурі: берꙋчи и(х) // за рꙋки водилъ на бла(н)ки (1552 *ОБЗ* 142 зв. - 143); Камє(н)є слоны а колодины кꙋ ѡбороне на бланъкахъ и вєжахъ и водꙋ де(р)жати тамъ повинъни мещане вси (1552 *ОКЗ* 36 зв.); На бланкахъ кꙋ ѡборонє камєнья з возъ только ко(л)я дꙋбового со два возы (1552 *ОЧерк. З.* 5.).

Див. ще **БЛАНКЪ.**

БЛАНКИТНЫЙ *див.* **БЛЕНКИТНЫЙ.**

БЛАНКОВАНЬЄ, БЛАНЪКОВАНЬЄ *с.* (*стп.* blankowanie) дерев'яні або кам'яні виступи на мурах замків або веж: а на ве(р)хꙋ тыхъ старыхъ стєнъ стєны новы з б(л)а(н)кованьємъ з дꙋбового жъ дєрєва (1552 *ОВін. З.* 129 зв.); Замокъ києвъски(и) зновꙋ ꙋвесь ... з дєрєва сосновогo тесаного ꙋробленъ городенъ р͞лг ꙋдолжъ никоторыє с нихъ по д͞ сажъни иныиие менши вси зъ бланъкованьємъ добрымъ драница(ми) не тонъкими побитымъ (1552 *ОКЗ* 32 зв.); Бла(н)кова(н)ꙗ ани жа(д)ного покри(т)ꙗ ... нетъ (1552 *ОЧерк. З.* 17).

БЛАНКЪ *ч.* Те саме, що **бланка**: Колодинъ кольꙗ и камєньꙗ кꙋ ѡборонє на бла(н)кохъ досы(ть) (1552 *ОВін. З.* 131 зв.).

БЛАНЪ *див.* **БЛАМЪ.**

БЛАНЬ *ж.* Те саме, що **бламъ**: побра(ню) ... // двє блани лисихъ завы(и)ковыхъ (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155).

БЛАСФЕМІЯ *ж.* (*гр.* βλασφεμία) богохульство, блюзнірство: Оуши мерзліво(ст) мнóги(х) бласфéмій слꙋхáю(т) (Львів, 1631 *Волк.* 13).

БЛАТНИЙ *прикм.* (*цсл.* блатьныи) болотистий, багнистий: limosus, бла(т)ний, тиняни(й) (1642 *ЛС* 255).

Див. ще **БОЛОТЛИВИЙ, БОЛОТНЫЙ, БОЛОТЯНИЙ.**

БЛАТО *с.* (*цсл.* блато) **1.** Те саме, що **болото в 1 знач.**: И крещенія их без мíра справýють не як апостоли сіє отправують. Ани погруженій в костелѣ не мають, и новокресченъных блáтом помазують (XVI ст. *Укр. п.* 76); lutum, блато, тинъ, калъ (1642 *ЛС* 259); palus, dis, калужа, єзеро, блато (Там же, 298).

2. Те саме, що **болото в 2 знач.**: limus, глина, блато, бразда, ѡдєжда (1642 *ЛС* 255).

Див. ще **БЛОТО.**

БЛЕВАНИЄ *див.* **БЛЮВАНЄ.**

БЛЕВОТИНА *див.* **БЛЮВАТИНА.**

БЛЕДНѢТИ *дієсл. недок.* (*ставати блідим*) бліднути: здамисꙗ нє такъ добрє // маєшъ сꙗ яко звыклєсь зкондъ то познавáєшъ з' твари котораꙗ такъ блєднѣє(т) (к. XVI ст. *Розм.* 35-35 зв.).

БЛЕДОСТЬ *див.* **БЛѢДОСТЬ.**

БЛЕЙВАСЬ *ч.* (*стп.* blejwas, *нім.* Bleiweiss) білила, блейвейс, *заст.* блейвас, : псіммѵ́фъ: Блєйвась, фáрба є(ст) фарбовáти лицє (1627 *ЛБ* 241).

БЛЕКИТНЫЙ *див.* **БЛАКИТНЫЙ.**

БЛЕКОТАНЯ, БЛЕКОТАНЄ, БЛЕКОТАНЬЄ *с.* (*пусті балачки*) базікання, верзіння, багатомовність: вєлєрѣчьє, бє(з)мѣ(р)//ноє блєкотáньє, и ты(ж) ѡ вєлúки(х) рéча(х) мов'лéньє (1596 *ЛЗ* 36-37); Нехай вас тое гордое дмухане, и пышное фукане, и широкословное блекотаня... не упевняет! (1598 *Виш. Кн.* 125); Вєлєрѣчьє: Безмѣрноє блєкота(н)є, и ты(ж) ѡ вєлúкихъ рéчах' мовлє(н)є, вєлмóжность слѡвъ (1627 *ЛБ* 14).

БЛЕКОТАТИ *дієсл. недок.* (*вести пусті балачки*) говорити нісенітниці, верзти: А дрꙋгіє ба(с)ни блюзнѣрства тєлє(с)наго, и ми(р)скаго м(д)рованіꙗ, в то(и) кни(ж)це блекотаные, претє(р)плю (1598 *Виш. Кн.* 278 зв.).

БЛЕНКИТНЫЙ, БЛАНКИТНЫЙ *прикм.* (*стп.* błękitny) те саме, що **блакитный:** у мелника взяли... ермяковъ люнскихъ чотири бланкитныхъ (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 283); Третіє [ризы] Блє(н)китныє Адамашковыє (Луцьк. бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 256).

БЛЕСКЪ *див.* **БЛИСКЪ.**

БЛЕШКА *див.* **БЛЯШКА.**

БЛЕЩЕНЪ *прикм.* Блискучий: подобєнъ бо єсть постникъ финиковꙋ цвѣтꙋ ... иногда бо єсть блєщєнъ а оутро свѣтєль и мно(г)плодєнъ (1489 *Чет.* 302 зв.).

БЛЕЯНІЄ *с.* Бекання, *діал.* блеяння: balat, блєяніє, беаніє, бєканіє (1642 *ЛС* 99).

БЛЕЯТИ *дієсл. недок.* Бекати, *діал.* блеяти: balare, блєяти овцамъ (1642 *ЛС* 99).

БЛИЖАЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*добре знаний*) відоміший, зрозуміліший, ближчий: Вє́щъ а́лбо матє́рїа двоа́каѧ єстъ тоѧ тайны, далеча(и)шаа и ближа(и)шаа (Львів, 1645 *О тайн.* 15).

Пор. **БЛИЗЬКИЙ.**

БЛИЖЕЙ[1], БЛІЖЕ *присл. в. ст.* **1.** (*у просторовому відношенні*) ближче: А єщє... ближє(и) кꙋ замъкꙋ ... ꙋчинєнъ єсть валъ (1552 *ОКан.З.* 19); А вє(д)жє ко(п)цы ѡдє(н) ѡ(т) дрꙋгого нє маю(т) быти ближє(и) чинєны ѡ(д)но чєрє(з) три шнуры воло(ч)ныє (1566 *ВЛС* 60 зв.); ѡбачє маю днєсь и заутра бліжє ити бо нє маєт пророкъ иньдє загіноу́ти, ѡ́кром ієрлма (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 81); кролєва при́м'кнꙋла́сѧ ближєй дивꙋючисѧ ѡны(м) рєча(м)... нєви́данны(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.); кгды пєрєєхали // то(т) хворо(ст) ближє(и) ку го(с)подє ... ѡколо хворо(с)тꙋ ста(л)сє крикъ гала(с) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв. - 3).

2. (*у часовому відношенні*) скоріше, раніше: А за пꙋстєли ѡтъ шєсти ѡтъ сєми ѡтъ ѡсмидєсѧтъ лєтъ а иныиє ближє᾿ а иныиє єщє далє᾿ (1552 *ОЖЗ* 121 зв.); А єстлибы ... кнѧз Роман ... // ѡт мєнє чого потрєбовал за квитами своими, я мамъ єго Милости на квиты єго давати, а часꙋ плачєнѧ которое с тых сꙋмъ ближєй сѧ трафат, вытрꙋчати Єго Милость мнѣ маєт (Вільна, 1555 *AS* VII, 9-10.).

3. (*про стосунки, взаємини*) ближче: Нехай нам вжды коли ясне // покажуть, который гдѣ соборъ патріарховъ всходнихъ Римскому поддалъ подъ послушенство, а тогды зъ собой ближей мовити будемо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 723-724.); ѡто ю(ж) ближєй до на(с) збавє(н)є нинѣ настꙋпило (I пол.XVII ст. *УЄ Кан.* 39); Пры́чи́на того є́стъ, а́бовѣмъ ѡсо́бы нєлꙋча́т'сѧ з᾿ собою то(л)ко в᾿згла́до(м) пнѧ, ѡ(т) кото́рого похода(т), и длѧ того нємогꙋт᾿ бли́жєй, албо да́лє(и) ѡ(т) сєбє бы(т) (Львів, 1645 *О тайн.* 171).

БЛИЖЕЙ[2] *прийм.* (*з род.*) (*виражає просторові відношення*) ближче: если се пустилъ зъ места въ дорогу, маючи ближей Хоболтову на дорозе своей, нижъ фамиличи (!) (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 416); Трєтины, кото́рыи грє́ковє τριτάια называ́ютъ, длѧ то́го ѡ(т)правꙋ́ємъ (прошꙋ ближєй оу́ха наклонѣтє) на́продъ (Київ, 1625 *МІКСВ* 159).

БЛИЖИЦА *ж.* Своячка: Пєлагіа: бли́жица, пꙋчи́нная (1627 *ЛБ* 227).

БЛИЖНИЙ, БЛИЖНІЙ, БЛИЖНЫЙ, БЛИЖЬНИЙ, БЛИЗНИ, БЛИЗНИЙ, БЛИЗЪНИЙ, БЛІЖНИЙ *прикм.* (*цсл.* ближьнь) **1.** (*розташований поблизу, на невеликій віддалі*) близький, ближній: И ре́клъ имъ І҃с по́(д)мо жь до ближ'ни(х) мѣ(ст) и се́ль абы(х) и та́мъ наоучи́ль бо єсмь на тоє при́шоль (1556-1561 *ПЄ* 132); Vicin(us), ближни(й) (1642 *ЛС* 413); скоро сѧ з бли(ж)нѣ(х) мѣ(ст) зобрали с кі(л)кадєся(т) и(х) до замостя, ѡ(н) кадꙋками заби(т) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175).

2. (*який перебуває у прямих родинних стосунках з кимсь*) близький, ближній: я тежъ себе, жену и потомковъ моихъ и покревенныхъ, ближних и далних, вечне оддаляю (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16);

у знач. ім. родич, близький: И то потвє(р)жає(м) си(м) наши(м) листѡ(м) ... ємꙋ самому и єго жонє и и(х) дѣтє(м) и єго ближни(м) и напото(м) будучи(м) и(х) сча(д)ко(м) (Берестя, 1505 *Арх. Р.* фотокоп. 51); миско... записа(л)сѧ ꙋ правѣ мѣсцко(м) самкови на своєи ѡчизнѣ боронити ѡ(т) всѣхъ потомко(в) и бли(ж)ни(х) свои(х) (Львів, 1582 *Юр.* 5); з᾿ ты́хъ мѣръ в᾿ Ро́къ Па́мѧти оумє́рлымъ на́ши(м) ѡ(т)правꙋ́ємо, и нє та́къ жєбы́смѡ по вы́стю и скончє́нюсѧ ро́кꙋ па́мѧти тоѣ, и Мл҃твъ и ѡфѣръ по бли́жнихъ на́шихъ ѡ(т)шє́дшыхъ занєха́ти мѣли (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 163); панъ Чєськовъски(и), пропомъневъши боя(з)ни божоє и милосъти близънєго своєго,... на шъкуту урожоноє... панєє Зофии... нападъши,... и въпєрєдъ самого протєсътуючогосє спячого нападъши, ѡкрутънє... бити и морьдовати почалъ (Володимир, 1627 *ТУ* 279).

3. (*зв'язаний почуттям симпатії*) близький, ближній: И боудєтє зра́жєни ѡ(т) ро́дитєлєй и ѡ(т) ближни(х) пріатєлєи (1556-1561 *ПЄ* 314 зв.); Алє гды змє́жи на́ши(х) хр(с)тїанъ ѡ́бєроу(т) кого на я́кїй оу́рѧ(д) або яко ко(л)вє(к) повы́шє(н) бꙋдє(т) то напрє(д) ѡ бз҃ѣ забоудє(т) пото(м) бли(ж)ных свои(х) сꙋсѣ(д) ѡ(т)стоупи(т) и вда(ст)сѧ на пихꙋ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 59); Єг(д)а рєчє́тъ ц҃ръ, прі́йди́ бл҃гословєннаѧ ѡблюбє́ницо моѧ, кра́снаѧ в᾿ щєрє(х) сіѡ́нскихъ᾿, бли́жнаѧ моа́ (Чернігів, 1646 *Перло* 159);

[1]/28 738-4

у знач. ім. ближній: Євлиста выписует хрс оучит ω правдивом блгглньству... і ω любві къ ближнємоу (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 43); Ку тому и звя(з)ко(м) милости яко бгу и бли(ж)ни(м) свои(м) єжє є(ст) первая и болшая заповѣ(д) во законѣ бжє(м) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); Сынώве Правосла́вныи, єсли хлѣбъ дшєвный рώма́ный мѣти захо́чѹтъ, нєха́й жє ср(д)ца свои ωгнє́мъ мл(с)ти Бга и бли́жнагω розжара́ютъ, ωгни́стіє за́вшє нєха́й ср(д)ца ма́ютъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

БЛИЖНЯТКА *див.* **БЛИЗНЯТКА.**

БЛИЖШЕ, БЛИЗШЕ, БЛИЗШЕЙ *присл. в. ст.* **1.** Те саме, що **ближей**[1] у 1 знач.: слоушнѣи єсть бли(ж)шє пристоупити и пилнѣ(и) просити (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 259); хочє(т) то(т) по(п) церковъ с того мѣсца на и(н)шеє перенести бли(ж)шє кѹ своємѹ ωбыстю (Самбір, 1596 *Гр. Герв.* 1.).

2. Те саме, що **ближей**[1] у 2 знач.: по смє(р)ти пнєє... ѹ двѹ(х) нєделя(х) маємо мы ... до рукъ свои(х) взяти и єго ωжива(т) алє бли(з)шє(и) ѹ двѹхъ нєделя(х)... нє маємо мы того имє(н)я... брати (Луцьк, 1569 *ЛНБ* 103, 26/I d, 1821, 17 зв.).

3. Те саме, що **ближей**[1] у 3 знач.: А кгды докончилъ широкоє мовы, отступил троха, а король созвалъ близшє к собѣ сенаторовъ для намовы отказу (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40).

БЛИЖШИЙ, БЛИЖШІЙ, БЛИЖШЫЙ, БЛИЖЪШИИ, БЛИЗШИЙ, БЛИЗШІЙ, БЛИЗШЫЙ, БЛИЗЬШИЙ, БЛИЗЪШЫЙ, БЛИШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** (*розташований на невеликій віддалі від чогось*) ближчий: Ближъши(и) валъ што к местѹ тотъ ѹ целости (1552 *ОВЗ* 198 зв.); Тєжъ ѹставуємъ коли бы хто... ω(т)стѹпи(в)ши речи своєє ωди(н) на дрѹгого слово(м) сѧ нєѹчтивымъ то(р)гнулъ, тогды має(т) за то.. .сєдєти на за(м)кѹ бли(ж)шю(м) ше(ст) нєдєль (1566 *ВЛС* 51).

2. (*який незабаром настане, відбудеться*) ближчий: да(л) а(л)бо перє(д) ѹрадомъ бли(ж)шимъ поручи(л) и выписо(м) того врадѹ мо(ц)нымъ єго на то мєновитє ѹчини(л) (1566 *ВЛС* 50 зв.); я... Андрє(и) Федорови(ч) ... вы(з)наваю и я(в)но чиню си(м) моимъ тє(с)тамє(н)то(м)... што(ж) бѹдѹчи ... з допѹщєня вє(л)ми хоромѹ а лєжачи на (с)мє(р)тє(л)но(и) по(с)тєли з котороє хоробы рѹзѹмилє(м) (!) ижъ бли(ж)ши(и) є(с)ми кѹ смє(р)ти а ни(ж)ли кѹ здоро(в)ю (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 1?/I с, 1943, 15); Однак же упатрѣлем то, же кождый чоловек, таковый вѣкъ выживъши, яковый я выжилъ ближъший уже естъ смерти, нижели сегосвѣтного мешканя (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 567).

3. (*такий, що в силу спорідненя або з інших причин має більше право на що-небудь*) ближчий: А єсли бы тє(н) илѧ(ш) напоты(м) хотѣ(л) ролю тоту кому ин'шєму прода(ти) имо(!) братю сву а ωни бы сѧ спомо(г)ли ωчизну сву ωдє(р)жа(ти) тєды до тє(г)ω бы(ли) бы на тє(н) чѧ(с) бли(ж)шєѣ (Одрехова, 1575 *ЦДІАЛ* 37, 16, 4 зв.); Тєпє(р) знову па(н) кѹрило тоє вєсны наємника намъ ωтогна(л), мовячє я бли(ж)ши(и) до того нижли и(н)ши(и) хто кгды(ж) мнѣ записъ служи(т) (Львів, 1612 *ЦДІАЛ* 201,4, 12, 8); єсли(ж) бы тє(н) кѹзѧ(н) або пото(м)ковє єго пѹщали ѹ и(н)шыѣ руки частьку тѹю тєды пото(м)ковє... бѹду(т) бли(ж)шыѣ ω(д)купити вє(д)лу(г) то(р)гу ω(т)чы(з)ну свою (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 22 зв.).

4. (*який перебуває у родинних стосунках з кимсь*) ближчий: А вєджє милостивый княжє... єстлибыхъ, нєѧко по зволєню Божємѹ плодѹ з малжєнкою моєю мєти нє мог, тогды нє толко того городищєчка, алє всєє части моєє ωт сєстрыныч моєє ωблюбєнницы Вашєй Милости и тєж и ωт Вашєй Милости самого ωтдалити нє хочѹ, яко ωт ближшєє ωтчички по мнє (Мстиславль, 1553 *AS* VI, 134).

5. (*подібний до чого-небудь*) ближчий: А наконецъ смѣють нѣкоторые и то мовити, ижъ зборы евангелицкіе ближшіе суть вѣрѣ и церымоней церкви Восточное съ церымоніями своими, анижли Рымляне (Вільна, 1608 *Гарм.* 170);

(*який має відношення до чогось*) ближчий: кгдыжъ дей судъ въ речахъ вонътъпливыхъ, которые на баченю меть повиненъ, бли́зшимъ ма быть до вызволеня, нижли до караня (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 419).

6. Першочерговий, головний: мы за ва(ж)нє(и)шими и бли(ж)шими справами зємъскими и ро(ч)ки кгро(д)скими которыє на то(т) ча(с) сѧ судили выєхати на кгру(н)тъ нє мо(г)ли и рокѹ на выє(з)дъ на кгру(н)тъ ω(т)ложили (б. Києва, 1585 *ЦНБ* ДА/П - 216, 1 зв.).

БЛИЗКИЙ *див.* **БЛИЗЬКИЙ.**

БЛИЗКОПРЕШЛЫЙ *прикм.* (*стп.* bliskoprzeszły) те саме, що **близкопрошлый**: Скоро Превелебный Г(с)днъ нашъ взалъ... вѣдомо(ст), ижъ на близкопрешломъ Сеймѣ его кро(л)... и Речь посполитаа вса юбмышлаваючи... ратунокъ... хотѣла то мѣти (Київ, 1628 *Апол.* 1); Выдавши теды близкопрешлыхъ часовъ, Євхологіонъ, албо Требникъ... теперъ...на пилное... Священниковъ жаданіе, Пустилемъ на свѣтъ Бгодхновенною книгу (Львів, 1646 *Жел. Сл. З.* зв.).

БЛИЗКОПРИЙДУЧИЙ *прикм.* (*який скоро наступить, прийде*) прийдешній, найближчий: а двесте коп грошей буду винен, кгды мнѣ кназ его Милость то все ведле постановена теперешнего на час юписаный тыи товары ютдасть на светого Петра, близкоприйдучого, маю дати (Вільна, 1550 *AS* VII, 9).

Див. ще **БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ, БЛИЗКОПРИШЛЫЙ.**

БЛИЗКОПРИЛЕГЛЫЙ *прикм.* (*який близько розташований*) прилеглий, суміжний: И кг(д)ы южъ миноуло лѣ(т) немало, соушею бли(з)ко прилеглаа крайна была навѣжена (Острог, 1607 *Лѣк.* 84); Якъ жродло при мѣстцахъ вилготных' и болотныхъ текучее, настопивши горачость слнечнаа, и Єгω мѣстца ему близко прилеглыи высушаетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 168).

БЛИЗКОПРИПАЛЫЙ *прикм.* (*який скоро наступить*) прийдешній, найближчий: якомъ я...не по однокрот навпоминалъ, ижебы есте водлугъ змовы и застановеня своего з небожчикомъ отцемъ моимъ... дочку свою панну Богдану на рокъ близкоприпалый за мене в малженство выдали (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 32).

Див. ще **БЛИЗЬКОПРИПАДАЮЧИЙ.**

БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ *прикм.* (*який скоро прийде, наступить*) прийдешній, найближчий: иле и(х) при на(с) на(и)тися и до(т)кну(ти)са могло, на бли(з)ко приходячи(х) успеніа Пречистое Бга нашого матере... Пра(з)ни(к) (Київ, 1628 *ЛСБ* 501); господа(р) его м(ст)... менова(л) ча(с) на святое Богоявление в року бли(з)коприходячо(м) (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 510).

Див. ще **БЛИЗКОПРИЙДУЧИЙ, БЛИЗКОПРИШЛЫЙ.**

БЛИЗКОПРИШЛЫЙ, БЛИЗКОПРИШЪЛЫЙ, БЛИЗЪКОПРИШЛЫЙ *прикм.* (*який скоро наступить*) прийдешній, наступний: А паклижбыхмо мы... Его Милости досыт не вчинили... готовыми грошми не заплатили и на юный рок, по семой суботе близкопришлый, не ютдали, теды то Єго Милости маемо... юсмь сот коп и сорок грошей Литовских заплатити (Володимир, 1552 *AS* VI, 122); за которы(м) позвомъ подлугъ вышьтьа лимитацые головное волы(н)ское припадае(т) ми рокъ на пе(р)ши(и) второкъ по светомъ Ма(р)тине свата ры(м)ского близкопришълого в нинешънемъ року юсмъдесатъ пятомъ (Чорна, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 121); в' близко пришломъ роздѣле, вже са троха намѣнило (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 87 зв.); которую то суму... пото(м)ки мои... повинъны будутъ... зако(н)нико(м) триго(р)ски(м)... на денъ во(с)кресеныя го(с)по(д)ня святое ру(с)кое в року бли(з)ко при(ш)лы(м) ... бе(з) вшеляко(и) зволоки о(д)дати (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 218).

Див. ще **БЛИЗКОПРИЙДУЧИЙ, БЛИЗКОПРИХОДЯЧИЙ.**

БЛИЗКОПРОШЛЫЙ, БЛИЗКОПРОШЪЛЫЙ *прикм.* (*який недавно минув*) минулий, пройдешній: ца(р) перекопъски(и)... с почьтомъ туре(ц)ки(х) люде(и)... юсени бли(з)копро(ш)лое м(с)ца се(н)тебра... притагнулъ по(д) замокъ (1552 *ОБЗ* 142 зв.); а теперешъни(и) староста панъ ратомъски(и) уводачи сторожовъцы(з)но у большую суму взалъ у нихъ на то(и) юсени // бли(з)копрошълое три(д)цать и две копе грош(и) (1552 *ООЗ*-1, 49 зв. - 50); Яко и тера(з) свѣжо на бли(з)ко прошломъ се(и)мѣ ва(р)ша(в)скомъ выдано декре(т) проти(в)ко на(с) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349,1); в то(м) же селѣ... року бли(з)копрошълого... и року тепере(ш)него... помененыхъ вышъ ма(л)жо(н)ко(в)... словы неу(ц)тивыми пофукали, полая(ли) (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

Див. ще **БЛИЗКОПРЕШЛЫЙ.**

БЛИЗКОСТЬ *див.* **БЛИЗЬКОСТЬ.**

БЛИЗНА *ж.* (*стп.* blizna) рубець, шрам: Самы ω(т) путъ и ланцуховъ натертыи близны тѣла сегω честногω ... // свѣдкомъ суть стогω сегω Мучпика и Исповѣдника терпливости (Вільна, 1620 *См. Каз.* 17 зв. - 18); Рана, се. Близна, загоеной раны знакъ (1627 *ЛБ*

166); Чл҃вкъ кото́рый оферова́лъ офе́ръ, такъ з҆ волóвъ я́кω з҆ овéцъ, ва́ды нема́ючое нехáй оферѣе, абы прïéмно было ... éсли блйзнѡ ма́ючое, éсли бородáвки... не оферѡйте г(с)дѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 124).

БЛИЗНЕЦЬ, БЛИЗНЕЦЪ *ч.* **1.** Близнюк, близня: тóг'ды Ѳома на́зван'ный близнєць [дидимѣ(ць)] рекль оу҃чнкóмь пойдѣмо абы есмó и мы з҆ нимь оу҃мрли (1556-1561 *ПЄ* 395); gemellus, бли(з)нєць, двои(с)ти(й) (1642 *ЛС* 207); Близнєцъ. Didymus (1650 *ЛК* 428).

2. Вл. назва: Иванъ Близнєцъ (1649 *РЗВ* 159).

Див. ще **БЛИЗНЮКЪ, БЛИЗНАКЪ.**

БЛИЗНИ *див.* **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗНИЙ *див.* **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗНЮКЪ *ч.* Близнюк. Вл. н.: Пєдо(р) бли(з)нюкъ (1649 *РЗВ* 130 зв.).

Див. ще **БЛИЗНЕЦЬ, БЛИЗНАКЪ.**

БЛИЗНЯТА, БЛИЗНАТА *мн.* **1.** (*діти, що одночасно народилися в однієї матері*) близнята: в'роди(л)сѧ имъ пéршій сн҃ъ ка́инъ и(з) сестрою ка(л)манóю блйзнѧта (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 4 зв.); з҆ свéкромъ своѣм҆ сполковáла, з҆ кото́рогω зачала двóє ωтроча(т) близнѧ́тъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 842); А кгды приходи́лъ ча́съ порожєньѧ оуказáлисѧ близнѧ́та // въ животѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 63-63 зв.); Близнята. Gemelli fratres. Gemini (1650 *ЛК* 428).

2. *астр.* (*назва одного із 12 сузір'їв зодіака*) близнята: Зодïакъ є(ст) ωкроугъ або кѡ́ло на нб҃ѣ на́ кóторых҆ сѡтъ двана́десѧ(т) зна́мєнь в'кроу(г), єдно по дрѹгомъ... скопъ, быкъ. блйзнѧ́та. ра́къ (Львів, поч.XVII ст. *Крон.* 43 зв.).

БЛИЗНЯТКА, БЛИЖНЯТКА *мн.* Близнятка: два сесца твоя яко два телятъка дикои козы близнятка (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52); два сосца персѣи твоихъ яко двое теляток ближнятокъ дикое козы (Там же, 55).

БЛИЗНАКЪ *ч.* **1.** Близнюк, близня: Блйзнєцъ: Близнѧ(к) (1627 *ЛБ* 10).

2. (*назва одного із 12 сузір'їв зодіака*) Близнята: Близнѧ(к) δίδυμος мєта(ѳ): двоᲈѡшє(н) кѡппо и двоєѡме(н), зóдіє Маїєво, планє(та) нб(с)наа (1627 *ЛБ* 10).

Див. ще **БЛИЗНЕЦЬ, БЛИЗНЮКЪ.**

БЛИЗНАТА *див.* **БЛИЗНЯТА.**

БЛИЗСКИЙ *див.* **БЛИЗЬКИЙ.**

БЛИЗШЕ *див.* **БЛИЖШЕ.**

БЛИЗШЕЙ *див.* **БЛИЖШЕ.**

БЛИЗШИЙ *див.* **БЛИЖШИЙ.**

БЛИЗУ *прийм.* (*з род.*) **1.** Те саме, що **близъ**[2] у 1 знач.: тут же, близу острога видели есмо... тую лазню спаленую (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV - 3, 152).

2. Те саме, що **близъ**[2] у 3 знач.: да возможемо быти близу бога (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

БЛИЗЪ[1], **БЛИЗЬ** *присл.* Мало не, майже: и оуже близъ было же двери выломили (серед. XVII ст. *Хрон.* 31).

(*у ролі присудк. сл.*) (*у скорому часі*) скоро: ег'да же лѣторос'ми еи боудоу(т) молоды(и) и листа выпоуща-ю(т) вѣдаитє, // ижь блйзь є(ст) лѣто (1556-1561 *ПЄ* 103-103 зв.).

Див. ще **БЛИЗЬКО**[1].

БЛИЗЪ[2], **БЛИЗЬ** *прийм.* (*з род.*) **1.** (*виражає просторові відношення, уживається при означенні місця, біля якого щось відбувається або знаходиться*) близько, біля, колю, недалеко: А хотар вышеписанным селам... с верха почънщи... на копаннѡ могилоу... к полю черес малѹю долинѹ по ωбочи на ... копаннѹ могилѹ, близ връътоане (Сучава, 1501 *BD* II, 184); иванъ косцєви(ц)ки(и) ... явне зозна(л) и(ж) добра своє которы(х) купно(м) досталь то є(ст) фо(л)варькь на прє(д)мести лво(в)скомь бли(з) костє(л)ка ст҃ои ганны... зо всѣ(м) щоко(л)вєкъ приналєжи(т) та(м) до того фо(л)ва(р)ку (Белз, 1596 *Юр.* 16 зв.); іс҃ испра́цова́вшисѧ сѣлъ испóчивати близь колодѧзѧ (поч. XVII ст. *Проп.* 9); Гаа́съ:... Гора бли(з) ѳамнасахáри (1627 *ЛБ* 196).

2. (*виражає часові відношення, при іменниках з часовим значенням вказує на приблизність*) близько, під: а нашъ мл(с)тивыи избáвитєлъ... сѣбра(л)сѧ є(ст) до ієр(с)лима. бо ю(ж) было с пóлоуднѧ блйзь вечароу. а дорóгы иты г҃ мйлѣ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 6 зв.).

3. (*виражає об'єктні відношення, уживається при означенні особи, при якій хтось перебуває*) біля, пóруч: аг҃глъ гн҃ь стоалъ бли(з) ни(х) (XVI ст. *УЄ літк.* 73); поста́вилъ ихъ, єдны(х) я́ко прє(д)нѣшіи пóч'ты, на прє́д'кѹ блйзь майстáтѹ слáвы своєи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3.).

Див. ще **БЛИЗЬКО**[2].

БЛИЗЪНИЙ *див.* **БЛИЖНИЙ.**

БЛИЗЪШИЙ *див.* **БЛИЖШИЙ.**

БЛИЗЬ[1] *див.* **БЛИЗЪ**[1].

БЛИЗЬ[2] *див.* **БЛИЗЪ**[2].

БЛИЗЬКИЙ, БЛИЗКИЙ, БЛИЗКЇЙ, БЛИЗСКИЙ, БЛИЗЬКИЙ, БЛЫЗКИЙ, БЪЛИЗКИЙ *прикм.* **1.** (*розташований або який відбувається на невеликій віддалі від чогось, перебуває або живе недалеко*) близький: дрѹгаѧ гора такъ же высока яко замъковаѧ с которое можеть быти стрельба замъкѹ бли(з)ка и шкодлива (1552 *ОВЗ* 130 зв.); лечь вступи до близкого крáмѹ напротивко з дрѹгои стороны ѹлицы (к.XVI ст. *Розм.* 52 зв.); в҆ тóй ча(с) ... выхóдитъ пóломѣнь ... и ро(з)ливáетъсѧ по во(з)дѹхоу нá ки(л)ка ми(л) и пóпеломъ засыпѹєтъ по бли́зьки(х) ѡстрова(х) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 439).

2. (*який незабаром настане, відбудеться*) близький: яко(ж) де(и) то ѡни заразо(мъ) на враде бли(з)комъ замьку г(с)дрьского ѡ(в)руцкого ѡповеда(ли) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, ІІ 4044, 68 зв.): Ѡ чóмъ я́ко зна́чно(м) а праве южъ бли(з)ко(м) нáродѹ нáшого оупа(д)кѹ рéвностію бл҃гочéстїѧ порѹшывъшысѧ, поменéный Іеродїаконъ Витáлїй, в҆ краи нáшы Литов҆скїє, с тымъ... клейнотомъ прыéхалъ (Єв'є, 1612 *Діоп.* 2 зв.); ко(ж)ды(и) человѣкъ, на се(м) зе(м)но(м) падоле мешъкаючи(и), по(д)легъ хоробе, а хори(и) бли(з)ки(и) е(ст) сме(р)ти (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 211).

3. (*який перебуває у прямих родинних стосунках з кимсь*) близький: то сѧ те(ж) будеть розумети ѡ бли(з)костя(х) спа(д)ку выслуга(х) и всяко(м) набытю во(д)лу(г) права кромя тыхъ которые бе(з) пото(м)ко(в) бли(з)кихъ щадко(в) насле(д)ко(в) свои(х) зомру(т) (1566 *ВЛС* 5); А е(с)тли ми да(ст) па(н) бо(г) ма(л)жо(н)кѹ и(з) нею дети ме(ти) теды дети пото(м)ки бли(з)кие и кре(в)ные мои е(г) мл(с)ти п҃ну григо(р)ю жа(д)ное перекази чинити и ни в чо(м) сего ѡпису н҃шого нарѹшати не маемъ (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, ІІ 4044, 52 зв.); я... вызнаваю же кажды(и) ѡ(т) приятеловъ мои(х) кревни(х) бли(з)ки(х) и далеки(х) працѣ мое(и) и добра моего досы(т) мають за свое (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); и вже от того часу сами себе отдаляемо, потомковъ наших и покревних наших, близкихъ и далекихъ (Корсунь, 1649 *ЧИОНЛ* VIII-3, 19); **близкій братъ** *див.* **БРАТЪ;**

у знач. ім. родич, близький: А по моему животѣ у тое имѣніе ... не надобѣ никому ся уступати, моему роду и племени, а ни моимъ близкимъ(Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 11); А если бы судья по(д)судокъ и писаръ самъ ... заби(л) на суде тогды маеть быти каранъ го(р)ломъ а бли(з)кимъ з име(н)я его голо(в)щина плачона быти маеть (1566 *ВЛС* 51 зв.); а ґды не рóдатъ, смѹтатъсѧ фрасѹютъсѧ бáрзо, а мáючи потóмство, радѹютъсѧ сáми, близкїи и́хъ, и сѹсѣди (Вільна, 1627 *Дух. б.* 282); по (с)ме(р)ти мое(и) жебы жа(д)ны(х) сваровъ и непокоевъ межи кровъными бли(з)кими и пови(н)ными моими [не было] (Тригорск, 1649 *ДМВН* 211).

4. (*зв'язаний дружніми взаєминами, відданий комунебудь*) близький: к тому ты(ж) кожды(и) бра(т) мае(т) вписати в поме(н)ни(к) церковны(и) имя ѡ(т)ца своего и м҃тре, и близки(х) приятеле(и) свои(х) преставшы(х)ся (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); Свóй себѣ: Свóй влáстный, свóйскїй, бли́зкїй, домáшны(и), домовы́й (1627 *ЛБ* 112); И признаваемо обоя сторона же юж я сама, анѣ приятели мои жадний близкий и далекий до того Радка пасинка... жадное потребы... не буду мѣти (Бориспіль, 1640 *АБМУ* 35);

у знач. ім. ближній: éсли коли оди́нъ дрѹгóмѹ своегѡ́ прáва оустѹповáлъ, абы́ оустоупованье бы́ло вáжно з҆ѕѹвáлъ ч҃лвкъ ботъ свой, и давáлъ егѡ́ бли́(з)комѹ своемѹ, то бы́ло свѣдѣцство оустѹповáнья во Ізрáилю (серед. XVII ст. *Хрон.* 196 зв.).

5. (*який має право першості до спадщини*) близький: пруски(и) поведи(л) и(ж) ты сенюта... к ты(м) име(н)амъ по то(и) те(т)це своеи... не та(к) бли(з)ки(и) яко про(м)че(и)ковичи (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 5 зв.).

6. (*подібний до чогось*) близький: самая истность належить, ку показанью ясному того, церковь светая Восточная зо всими церымоніями своими есть такъ близкая церкви Заходней Рымской, же и напростѣйшый то сознати будетъ мусѣлъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 171), Лéчъ котóраѧ [земла] з҆ себé выдаéт҆ тéрнїе и ѡсты, взгоржéна ест҆, и бли́зка проклятства (Київ, 1636 *МІКСВ* 377);

(*який має відношення до чогось*) близький: Вѣдали ѡ таковóй бли́зкой сти́слости живота своегѡ з҆ смéртю Прароди́тели наши (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 939).

БЛИЗЬКО[1], БЛИЗКО, БЛИЗЪКО *присл.* **1.** (*на невеликій відстані*) близько, недалеко: Гора замъковаѧ

высока досыть и прыкра нижъли прилагли бли(з)ко и иншие горы такъ же высоки (1552 *ОКЗ* 34); А пото(м) ѡ(т)ложила сро(м) на стро́ноу, преста́вши кли́ка(ти) здале́ка, при(ш)ла бли(з)ко и в'клони́ласа хоу (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 258 зв. (на полях); ижъ [овечка] блоука́ючиса заблѹди́ла, и нє бли(з)ко и нела́цно, але на горы и бєски́ды... заше(д)ши (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); лѣто(м) слнце, на(д) нами ходитъ близко, и ѡ(т) того маемъ теплю (серед. XVII ст. *Луц.* 539);

у ролі присудк. сл. близько, недалеко: Нє потре́ба ти тескното́ю тако́ю трапитиса Ле́ѡнє, ѡто Вода бли́зко е́сть (Київ, 1631 *Син. Тр.* 813); слнце лѣтѣ на(д) нами близко (серед. XVII ст. *Луц.* 539).

2. Незабаром скоро: Антіхрі́сто(в) пріхо(д) бли́зко чѹйте (Львів, 1591 *Просф.* 75); И та(м) же на́ мори... оу // сталь вели́кій вѣтръ... и близко ємѹ смртю грози́ло (XVI ст. *УЄ* №29519, 268 зв.); зъ которого универсалу... зрозумѣлисмо, ижъ есть часъ терминъ близко назначоный, то есть на день св. Петра (Осм'янівка, 1629 *КМПМ* І, дод. 370);

у ролі присудк. сл. скоро, незабаром: коли ижъ лѣторосли єи ѡ(т)молодноу(т) а выпоущаєтьса ли́ста, зна(и)тє иже близко єсть лѣто (1556-1561 *ПЄ* 182); то было близько пред Божимъ Нароженємъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); вола́йте, Го́рє, Го́рє, южъ бли́зко Де́нь Па́н'скій (Київ., 1637 *УЄ Кал.* 65).

Див. ще **БЛИЗЪ[1]**.

Пор. **БЛИЖЕЙ, БЛИЖШЕ.**

БЛИЗЬКО[2], БЛИЗКО *прийм.* (*з род.*) **1.** (*виражає просторові відношення, уживається при означенні місця, біля якого щось знаходиться або відбувається*) біля, коло, близько, недалеко: так и тым листом нашим тобе приказѹєм, ажбы Твоа Милость тых людей, которыи з Волох бѹдѹт приходити, близко ѹкраины приймовать нє велѣль (Краків, 1543 *AS* IV, 351); А там близько крста ісва стояла мті ісва и сестра мтрі єго (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 95); никостра́та ... прише(д)ши на(д) рѣкѹ тиберь бли́зко мо́ра (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 23); и ле(д)во бы(л) то(и) которо(г) с подъданы(х) Кнжти є(г) мл: живили(!) бы нє за крикомъ и (с)трєля(н)ємъ ажъ бли(з)ко сѹпрѹнова ѹчинєнымъ Сопрѹно(в)ци з села Выпа(д)ши ѡны(м) рату(н)ку додали и ѡборонили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, ІІ 4060, 73); И бли́зко мѣста вавило́на тѹтъ же выкопал'... ѡ́зеро (серед. XVII ст. *Хрон.* 363).

2. (*виражає часові відношення, уживається на означення пори, коли відбувається якась дія*) близько: Кна́зь коре́цкіи до воло́хъ вше́дши сте́фа́на домшича на то(т) ча́съ господаря вы́гналъ, и бли(з)ко ро́кѹ та́мъ бѹдѹчи, и, ... ма́ючи би́твъ до ки́лкѹ вы́граныхъ, и та́къ воло́скѹю зе́млю ѡпанова(л) (1509-1633 *Остр. л.* 129); досмотри(л) єм са того, ижъ ю(ж) в' животѣ ѡстатнєго писма моєго, близко смрти бѹдоучи... нє маю далшого вѣкѹ надѣи (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 148); того то здраицу и длу(ж)ника Мошка... помєнєны(и) Ки(р)ко(р)... шука(л) ча(с) нємалы(и) бли(з)ко ле(т) трє(х) (Володимир, 1600 *ТУ* 232); К томоу ты(ж) два молода́а еще и берєме́н'на была бли(з)ко поро(ж)деніа (1645 *УЄ* № 32, 274); вѣк' пришлы(и) бли́зко прихо́дѹ антихристова (Чернігів, 1646 *Перло* 135 зв.).

3. (*виражає кількісні відношення*) близько, приблизно: корованъ нємалы(и) бли(з)ко сто возовъ с товары кошътовъными (1552 *ОКан. З.* 23); А кѹпити то Єє Милость маєтъ, съ тыхъ пєнєзей... которыємъ ѹ скрынци моей... близко полъшоста ста копъ грошей въ золотыхъ чирвоныхъ... зоставилъ (1577 *AS* VI, 78); Лѣкарѡвъ тыжъ нє потребова́ли, живѹчи в' пѹстына(х) лѣ(т) ѡ(т) роже́на своего́ нѣкоторыи бли(з)ко ста́ (Київ, бл.1619 *О обр.* 171).

4. (*виражає об'єктні відношення, уживається при означенні особи, при якій хтось перебуває або щось знаходиться*) біля, коло: и моужєвє два ста́ли близ'ко ни(х) въ ѡдѣяніахъ блистаючи́х' (1556-1561 *ПЄ* 330); ѡна́ [бгословіа] смрти избавлаєтъ, и любителей сво́ихъ бли́з'ко бга поставлаєтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. ненум.); Котрый неказалъ близкосебе (!) приступати: жебы тѣла ся єго дотыкати (Львів, 1630 *Траг. п.* 176); справедли́вост' и вшела́каа цно́та сама в' собѣ є(ст) речь до́браа и сла́внаа, и людій ты(х) кото́рыиса в' не́й коха́ю(т), близкѡ Бга поставла́єт' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7).

БЛИЗЬКОПРИПАДАЮЧИЙ *прикм.* Прийдешній, найближчий: Якожъ потомъ на сейме близько припадаючомъ звели ихъ, где гетман обецал Никифора отискати и вольным учинити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40).

БЛИЗЬКОСТЬ, БЛИЗКОСТЪ, БЛИЗКОСТЬ,

БЛИЗЪКОСТЬ, БЛИСКОСТЬ *ж.* **1.** Взаємозв'язок, близькість: лéчъ сáмо прист'є Хр(с)тóво моглю оуздорóвити чл҃вка, котóрого велíкою до Бг҃а бли(з)кость сáа бéсѣда ωкáзѹєт' (Вільна, 1627 *Дух. б. (Передм.II), 14*); познавáю, íжъ то ωпáтрность прє(д)вѣчнаа Бж҃аа оучинúла, дла тогώ áбы межи живото(м) и смéртю, стíслаа бáрзо блíзкость показаласа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 938); Понєва(ж) тєды см҃рть з' животомъ тáкъ бáрзо стíслою блíзкость мáєт'? (Там же, 940).

2. Родинна спорідненість, близькість: а томѹ Григорю Сєнютичѹ добрый, а ласкавый россѹдок свой панский чинити, яко въ их близкости (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); Прíйскрѣность: Рожéнаа блíзкость, То що є(ст) спрáвнє рáднє, ...прáвє, власнє (1627 *ЛБ* 97); штоса зась ткнéтъ блíзкости повиновáтства в' рожáю котораа éстъ до стáнѹ малжéнскогω прєшкóдою ижъ въ трéбникахъ éстъ ωписáна сщ҃енника до бныхъ ω(т)сылáємъ (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 17 зв.); Близкость. Propinguitas. Vicinitas (1650 *ЛК* 408); **имати близькость** (між ким) - бути (перебувати) в родинних зв'язках: Пришо(л) андреи ись сыно(м) свои(м) и вну(к) потєраику(в) фєдоурь и гринь туркова из щавно(г) ктурую имали близькость межи мушато(м) игнато(м) и межи голубько(м) грицо(м)... и взали заплату вы(д) давыда зополную (Одрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 16, 14).

3. Право на одержання у спадщину маєтку на основі близької спорідненості: то пакъ дей по близкости того имѣнья, искалъ подъ нею бояринъ Кієвскій Пряжовскій передъ твоєю милостю (Львів, 1510 *АЮЗР* I, 44); кназь Андрей... а братьа єго... зыскали имєна подъ паномъ... Костєвичомъ... повєдаючи близкость свою, которыхже имєней пан... Костєвичъ жадноє моцы нє малъ протягивати (Краків, 1523 *AS* III, 252); А то са тє(ж) бѹдє(т) розѹмети ω бли(з)костя(х) спа(д)ко(в) выслу(г) и всякомъ набытю водлу(г) права ты(м) ωбычає(м) (1566 *ВЛС* 80); жада(л)... па(н) григорє(и) сєнюта абы(х)мо єму по бли(з)кости єго тую двє части имєна... в то(и) жє сумє пнзє(и) и с таковы(м) право(м)... заставили єсмо яко ω(т) ни(х) мели (Дубно, 1589 *ЛНБ* 103, 18/I c, 1956, 46-46 зв.); **близкость мати (мети), мати близкость** на що, (к чому) - мати право першості на одержання у спадщину маєтку: тотъ Янъ... вчинилъ,... ижъ ωнъ самъ и братьа и матка... тамъ жадного права и близкости на тоє имєньє Долзко мєти нє маютъ (Краків, 1539 *AS* IV, 186); Просил ма пан Григорєй Сєнютич... ω том... штож ωн маєть близкость къ ωномѹ имѣню, к Прѹсом, то пак... пан Яцко... того имѣна ємѹ постѹпити нє хочет (Бабин, 1540 *AS* IV, 245); **право близкости** *див.* **ПРАВО[1]**.

4. *(маєток, що належить за правом близькості, спорідненості)* родинний маєток: Єстлибы кто ω которѹю близкост свою... нє вспоминал са, то вжє вѣчнє ω то ѹпоминати са нє маєт (Вільна, 1507 *AS* III, 44); приказѹємъ тобѣ а(ж) бы... тоє близкости єму са поступи(л) бє(з) всакоє ω(т)волоки (Краків, 1530 *Арх. Р.* фотокоп. 63); кгды змє(р) ма(р)ги(н) тєды бли(з)кость калєнико(в)ны тє(т)ки твоєє на кро(в)ныє... на фє(д)ка и на брата єго пришла (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/I d, 2032, 4 зв.); ωбѣ до(ч)ки га(с)чины риболо(в)чины га(с)ка и на(с)ка тымъ жє способомъ бли(с)ко(ст) свою и дѣди(ч)ство... ода(ли) (!) ємѹ на вѣчныє часы (Львів, 1592 *Юр.* 13 зв.); тоє... имє(н)є моє... зо всимъ правомъ па(н)ство(м) и титѹло(м) вла(с)ностю бли(з)ко(ст)ю спа(д)ками ... // ... продаю (Луцьк, 1613 *ЛНБ* 5, III 4054, I зв. - 2).

БЛИСКАВИЦА, БЛИСКАВИЦА *ж.* Блискавиця, блискавка: єгда начаша ровы копати для заложенія фудаменту, тогда бури, громи, блискавици въстали, не даючи дѣла начати (1580 *Спис.* 6); В то(т) ча(с) зє(м)ла са трасла, громи, блискавицѣ страшныи были (XVI ст. *УЄ Трос.* 75); Мóлнїє: Блíскавица (1627 *ЛБ* 65); В тóй чáсъ, стáнєса стрáшноє блискáна, грóмы... и блискавица пожигáтєлнаа (Чернігів, 1646 *Перло* 142); г(с)дь дáлъ громы и грáдъ и блискáвицы бѣгаючі по земли (серед. XVII ст. *Хрон.* 86 зв.); *У порівн* : и зара(з) яко блíскавица счєзь дїаволь (XVI ст. *УЄ* № 29519, 166) ; Тым' жє спóсобо(м) прїйдє(т) з' нб҃а якъ блíскавица (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 135).

БЛИСКАНА, БЛИСКАНЇЄ, БЛИСКАНЬЄ *с.* Блискання: М(с)ца лютого з'гримѣло з блискáна(м) вєлики(м) (1509-1633 *Остр. л.* 127); тог(д)ы гъ бъ грóмы перепѹсти(л) вєликїи, и(з) грáды з' блискáнїєм' (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); В тóй чáсъ, стáнєса страшноє блискáна, грóмы (Чернігів, 1646 *Перло* 142); Весь лю(д) вúдѣлъ гóлосы и блискáнья (серед. XVII ст.

Хрон. 97); *Образно* : Радуйтеса Бгословци... яко Разумы ваше ...//Огнемъ Дха стго роспалении, И яко Перла многоценныи, ω(т) блискания Дха стга рож(д)енныи, И з глубины Нб(с)нои вынесеныи (Чернігів, 1646 *Перло* 52-52 зв.).

БЛИСКАТИ, БЛЫСКАТИ *дієсл. недок.* **1.** (*раз у раз яскраво блищати*) блискати: Стойте небеса, кровавыи точѣте зъ облаковъ слезы... Перунною моць на низко(ст) спускайте, Страшно блискайте (Львів, 1631 *Волк.* 20); того жъ року а не(д) поста гримѣло и блискало (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165).

2. *Перен.* (чим) (*вражати пишністю, красою, славою і т. ін.*) блищати, чарувати: пустынѣ глубокіи яко нбо звѣ(з)дами блыскалы оными // пустынножителми пречудными (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 229-230); якъ Бъ в славѣ блискал Моисей... а Іс всѣм тѣлом своим, якъ Слнце в промене(х) своих, блискалъ славою Бо(з)ства (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125).

Див. ще **БЛИЩАТИ.**

БЛИСКАТИСА *дієсл. недок.* (*раз у раз яскраво блищати*) виблискуватися: и схода(т) бо ω(т) ни(х) искры, и свѣтло(ст) блискаючиса яко мо(л)нїи (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 346 зв.).

БЛИСКОСТЬ *див.* **БЛИЗЬКОСТЬ.**

БЛИСКЪ, БЛЕСКЪ, БЛИСКЬ, БЛѢСКЪ *ч.* **1.** (*яскраве сяяння, світіння*) блиск: Сїанїє: ясность, свѣтло(ст), блѣск (1627 *ЛБ* 166).

2. Блискавка, блискавиця. *У порівн:.* якъ пушовъ на небо Христосъ, такъ што, коли мовивъ, а они смотрѣли (*в ориг.* стрѣли. - *Прим. вид.*), узявъ ся, як блискъ, изпередъ очей ихъ (XVI ст. *НЄ* 73).

3. *Перен.* (*багатство, розкіш, пишнота*) блиск: Наша то істи(н)наа вѣра, которую блескъ свѣта сего пре(л)стити не може(т) (1599 *Виш. Кн.* 221).

Див. ще **БЛАСКЪ.**

БЛИСНУТИ *дієсл. док., однокр.* Блиснути: Ґды оный страшливы(и) декретъ, яко громъ страшный блиснетъ, и выйдетъ из оустъ правосудного и страшногω Бга (Чернігів, 1646 *Перло* 152); Гди ви(и)дуть чтири вѣтри из мора, тогди ся потикаю(!) такъ моцно в повѣтрѹ же огнь блиснетъ (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

БЛИЩАНИЄ *с.* Блищання, блиск: видимъ коли з оболока молнына борзъ(д)оє блищание а пре(ч)стое єще борзъдѣишеє мл(с)рдие (1489 *Чет.* 52 зв.).

БЛИЩАТИ *дієсл. недок., перен.* Те саме, що **блискати в 2 знач.**: зазрачи пора(д)ка(м) межи иншїе народы, собѣ в ты(х) з ве(р)хѹ блищачи(х) строа(х) и церемонїахъ... смакуешь (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217).

БЛИЩАТИСА *дієсл. недок.* (*давати блиск*) блищати, сяяти: ка(к) блищаласа молонья, та(к) блищалиса мечи в рукахъ и(х) (1489 *Чет.* 248). А мы ω(т) тои правды блищачомуса склѹ коротє(н)кои пыхи свѣцкои мѣли быхмо са дати ω(т)вести (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 199 зв.); niteo, es, блищуся (1642 *ЛС* 280); *Образно* : Такъ са тыхъ, преславныи, домовъ, блища(т) справы и высоким ихъ станомъ годныи забавы (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* тит., зв.).

БЛІЖЕ *див.* **БЛИЖЕЙ[1].**

БЛІЖНИЙ *див.* **БЛИЖНИЙ.**

БЛОКИТНЫЙ *див.* **БЛАКИТНЫЙ.**

БЛОНАРЪ *ч.* (*стп.* błoniarz) скляр: жыдо(м) блонаро(м) ω(д) роботы тро(х) оболо(н) и дрѹги(х) тро(х) на гѹ(р)кѹ фр. 11.10 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 103).

БЛОТО *с.* (*стп.* błoto) те саме, що **болото в 1 знач.**: а з тоє ре(ч)ки хо(л)хова, в блото кораблица (Любеч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.).

Див. ще **БЛАТО.**

БЛОХА *ж.* Блоха: Форосъ, ... Блоха а(б) комаръ, а(б) пло(д) молевъ (1627 *ЛБ* 239); pulex, cis, блоха (1642 *ЛС* 338).

БЛОШАНИЙ *прикм.* Блошиний, блошачий: pulicos(us), блошани(й) (1642 *ЛС* 338).

БЛОШКА *ж.* Блішка. Вл. н: десятий Федько Блошка, - тые вси зъ жонами, детми и зъ маетностями прочь пошли (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/I, 446); Ярема Блошка (1649 *РЗВ* 400).

БЛОЩИННИКЪ *ч.* (Ledum palustre) блощинник, блощичник: Корїандра... опи(х), блощи(н)ни(к) (1627 *ЛБ* 217).

БЛОЩИЦА, БЛОЩЫЦЯ *ж.* Блощиця: скнипы блощицы (II пол. XVI ст. *ЛА* 190); Скнїпы, и(л) Кнїпы: Мошки, комарѣ, и те(ж) блощыцѣ (1627 *ЛБ* 232); cimex, блощица, сме(р)доха, кло(п) (1642 *ЛС* 122).

БЛУДЕНА *с.* Розпуста: aberratio... блудена (I пол. XVII ст. *Сем.* 2).

Див. ще **БЛУДОДѢЯНІЄ, БЛУДЪ, БЛУЖЕНИЄ.**

БЛУДИЛИЩЕ *с.* (*цсл.* блоудилище) дім розпусти, місце аморальних вчинків: prostibulum, блудница, блудилище (1642 *ЛС* 335); Но и тера(з) мно́го таковы(х) бога́човъ немл(с)тивы(х) є(ст), кото́рыи то́ закоха́лиса в' то(м) падолѣ и(ж) засѣдаю(т) в' блȣди́лища(х) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 258 зв.); Блуди́лище. Lupanar. Ganeum. Fornix (1650 *ЛК* 428).

БЛУДИТИ, БЛУДІТИ *дієсл. недок.* **1.** (*ходити, їздити навмання, не знаючи напряму*) блудити, блукати: вы(и)ха(в)ши из мѣста [жолнѣри] колко ми́ль, поча́ли блȣди́ти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 286); Так же и сесь блудный молодый ходивъ, блудячи (XVI ст. *НЄ* 9); в то(и) поущи широ́ко(и) свѣта та́къ мно́го ходачи працова́лъ и блȣди(л) по мѣсца(х) скали́сты(х), же при стȣдни зпрацовавшиса в сама́рі сѣдѣлъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 181 зв.); єдно́гѡ ча́сȣ прохожова(л)са, на чл҃ка Слѣпо́го пре(з) всю доро́гȣ блȣдачого тра́филъ (Київ, 1631 *Син. Тр.* 813); aberro блȣдіти (I пол. XVII ст. *Сем.* 2).; Блȣжȣ erro (1645 *Уж.* 64 зв.); пришо́лъ до Сихе́мъ и нашо́лъ єгѡ оди́нъ мȣ́жъ блȣда́чогѡ по по́лю и оуказа́лъ ємȣ доро́гȣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 59 зв.);

перен. (від чого) відхилятися, відвертатися: если оумъ потемнітса, потемна́єтъ и дш҃ѧ, и ѡ(т) сте́жки заповѣде́й бж҃іихъ блоу́ди(т) (Острог, 1598 *Отп. КО* 4); **блудити у грѣху** *див.* **ГРѢХЪ; мыслю блудити** *див.* **МЫСЛЬ.**

2. *Перен.* (від чого, в чому і без додатка) Помилятися, *діал.* блудити: папежовє ѡ(т) поча́тку а(ж) до того ча́сȣ зо (в)сѣмї своими наследовника́ми (!) блȣди́ли (Острог, 1587 *См. Кл.* 16 зв.); Еслижъ папежове въ томъ блудятъ, то-ть и отцове светые, якось слышалъ, недобре научаютъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 745); павє(л) стоѧчи посрє(д) арєопагу рє(к) и(м) мужєвє афинє(и)скіи на всє вижу и(ж) ȣ вѣри блудитє (II пол. XVI ст. *КА* 94); в' четвє(р)то(к) на нб҃са было єго възнєсе́ніє, яко(ж) и нє блоу́ди(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 200); Римская церковъ отъ самого Бога єстъ уфундована, которая якобы нѣколи не блудила и блудити не можетъ (Київ, 1621 *Кол. Пал.* 720).

3. Жити розпусно: зачимъ ю(ж) и ада́мовє даютса зводи́ти, сирѣчь, за молоды́ми и ста́рыє почина́ютъ блȣди́ти (Острог, 1587 *См. Кл.* 2 зв.); Почто ж и от блудницѣ дани избира́єш і оным блудити я́вно позволяєш? (к. XVI ст. *Укр. п.* 78); та́къ та ѡ дш҃є моа ѡблюбе́нєцъ твой... взыва́єтъ оус҃р(д)но, абы ємоу ср(д)ца двери ѡ(т)чини́ла, которы́й прє(з) всѣ ча́сы днє́вныє и но́щныє дла тєбє бѣгалъ, працова́лъ, блоуди́лъ, тєбє ми́лоуючи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 184).

Див. ще **БЛУДИТИСЯ, БЛУДНИЧИТИ.**

БЛУДИТИСЯ, БЛУДИТИСА *дієсл. недок.* Помилятися: та́мъ жебы ю(ж) и о єдность нєтрȣ(д)но са згоди́ти, до которое нєла́цно при(и)ти поко(л)са та(к) бȣдє(т) блȣди́ти (Острог, 1587 *См. Кл.* 14 зв.); erratur, блуди(т)ся (1642 *ЛС* 183).

Див. ще **БЛУДИТИ, БЛУДНИЧИТИ.**

БЛУДІТИ *див.* **БЛУДИТИ.**

БЛУДЛИВЫЙ *прикм.* Помилковий, неправильний, *діал.* блудний: яко за ихъ блȣдли́вою наоу́кою ишли, чи были албо и боу́дȣтъ на дни сȣдномъ прє(д) гм҃ъ бг҃омъ вы́мовлєни (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63 зв.); Наконе́цъ пытаю ѡ до́кторохъ ст҃ых', чомȣ людє́й про́сты(х) ѡ(т) блȣдли́вого сватобли́вости мѣстъ оусмотрова́нꙗ и на ни(х) са вѣша́нꙗ албо полѣга(н)а ѡ(т)води́ли (Там же, 84 зв.)

Див. ще **БЛУДНЫЙ, БЛУДАЧИЙ.**

БЛУДНИКЪ, БЛУДНИКЬ, БЛУДНІКЪ, БЛЮДНИКЪ *ч.* (*цсл.* блоудьникъ) **1.** (*той, хто відступає від церковних догм, порушує правила*) нечестивець: папы нечистые блудницы на столицы Римской были (1582 *Посл. до лат.* 1126); хота бы зблȣдили за дх҃ѡвными идȣчи, боу́дȣтъ пере́дъ бг҃омъ я́ко ты(м) кото́ріи блоу́дниковъ слоу́хати росказа́лъ, вы́мовлены (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 62 зв.); не лестѣтеса а мысли на то нѣ маєте в собѣ. нѣ блоу(д)ніци ані идолослȣжителіє (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 79); если кто возгордит маткою, то есть правдивой вѣры церквою, той есть блудник, яко грѣшник, отчаятель,... и еретик, проклят от бога и отвержен от дѣдицства материя (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 168); Блȣдникъ если кто е́стъ, якъ а, смѣлымъ бȣдь Бг҃зкои бовѣм' щодробли́вости всѣм' отвора́єтса две́рь (Київ, 1627 *Тр.* 28); То(г)да діа́волы, лю́тыи Като́вє, займ́ȣтъ всѣхъ грѣшникѡвъ тогѡ свѣта,... нечи́стыхъ блȣдникѡвъ,... скотолѡ́жникѡ(в), идолопоклонні́кѡвъ, и гєрєтикѡ(в) (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.).

9 [738-4]

2. Розпусник, перелюбник, блудник: Єстли бы попъ... на лихвꙋ давалъ, или дѣвце хватано(и) шлюбъ давалъ или двожене(ц) или блꙋдникъ на таковаго мають быти свѣдъки два или три (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); Усякый блудникъ, и чужоложникъ, убійця не имаетъ живота у собѣ живучого (XVI ст. *НЄ* 220); в послѣ(д)нѧѧ лѣта бꙋдоу(т) чл҃ци самолю(б)ци, сребролю(б)ци, блю(д)ници, прелюбодѣє (XVI ст. *УЄ* № 29519, 218); Финеѐсово забійство полѣчоно было за справе(д)ли́вость, або́вѣ(м) блоу́дницꙋ невѣстꙋ з блоу́днико(м) забилъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 105); impudicatus, блудникъ, ѡскве(р)ненъ (1642 *ЛС* 228); Блудни́къ. Fornicator. Scortator (1650 *ЛК* 428).

3. Вл. н. Логъвинъ блꙋ(д)никъ (1649 *РЗВ* 194).

БЛУДНИЦА, БЛУДНЇЦА *ж.* (*цсл.* блоудьница). **1.** Розпусниця, перелюбниця, блудниця: Кгды тогды чинишъ ялму(ж)ну не трꙋби пере(д) собою, яко ѡ блу(д)нице чинѧ(т) (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 6); люде справе(д)ливии яко фарїсеє нарѣкали к(д)ы принѧ(л) ѡноую блоу(д)нїцоу и мытарѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 7); Сесе евангеліе Бг҃ъ ... кладетъ намъ напередъ притчу за отца .., котрый (пріавъ) сына своего погыблого, што росыпавъ имѣніе свое изъ блудницами и исъ пяницями (XVI ст. *НЄ* 6); Финеѐсово забійство полѣчоно было за справе(д)ли́вость, або́вѣ(м) блоу́дницꙋ невѣстꙋ з блоу́днико(м) забилъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 105); Повѣжъ ми то ѡ Єретїкꙋ я́къ блꙋдница Дѣвою зоста́ла (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128); Посади́лъ есѝ при бо́кꙋ своѐмъ // Грѣшникѡвъ, Разбо́йникѡвъ, Мытаре́й... Блꙋдницъ: и покаа́вшихъсѧ, с тѣми ми(р)ствꙋешъ, и го́йныи, да́ры Нб(с)ныи тѣмъ, дарꙋешъ (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.-29); Іс҃съ посла́лъ до до́мꙋ жены блꙋдни́цы вы́вести ю, и все што ей есть (серед. XVII ст. *Хрон.* 163).

2. Розпуста: сла(д)кїй поча́токъ грѣха, блꙋдница, чꙋжоло́зтво, ра(з)бѡ(и), та(т)ба, и и́ноє грѣхотворе́нїє (Чернігів, 1646 *Перло* 5).

3. Сором, ганьба: propudium, безстудство, блу(д)ница (1642 *ЛС* 334).

БЛУДНИЧИЙ *прикм.* Нечестивий: Нынѣ ж багряница - то папына слава, понеже и сам, есть блудничая глава (к. XVI ст. *Укр. п.* 84).

БЛУДНИЧИТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **блудити** в 3 знач.: любодѣйствоваша блудничили (II пол. XVI ст. *ЛА* 185).

БЛУДНІЙ *див.* **БЛУДНЫЙ.**

БЛУДНЇКЪ *див.* **БЛУДНИКЪ.**

БЛУДНЇЦА *див.* **БЛУДНИЦА.**

БЛУДНЫЙ, БЛУДНІЙ *прикм.* **1.** (*який заблудився*) заблудний, заблудлий: мелникъ Кланятицкий, Грицъ, зъ оборы своее тыхъ помененыхъ пятеро скота на продажу зъ нимъ, яко блудныхъ, на Тополое, и Буремцу, погналъ (Мстишин, 1570 *АрхЮЗР* 6/I, 73).

2. (*який блудить, помиляється, йде неправедною дорогою*) блудний: мы ѡны(х) я́ко блоу(д)ны(х) пастыро(в),... не наслѣдуємо (1598 *Розм. пап.* 56 зв.); противе(т)сѧ пра(в)де люде розуму скажоного, блу(д)ни ꙋ вѣре (II пол. XVI ст. *КА* 528); молю́ Па́стырꙋ мо́й, предобрѣйшїй, и прес҃тѣйшїй, дꙋшꙋ мою́ блꙋдную, вънзыщи́ на пꙋти житѐйско(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 28 зв.); **блудный сынъ** *див.* **СЫНЪ;**

у знач. ім. : Также и сесь блудный, молодый ходивъ, блудячи; доку не пришовъ голодъ у тоту сторону выдъ Бога, доту не мугъ ся покаяти (XVI ст. *НЄ* 9); к(д)ы шю(л) ѡныи блоу(д)ны(и) ко ѡц҃оу, а ѡц҃ъ ѡбачивши єго ба(р)зо ємꙋ ра(д) бы(л) и веше(д)ши противъ нємоу ѡбнавши єго и поцоуловалъ єго (к. XVI ст. *УЄ* №31, 5); Ст҃ыи Ѡц҃еве .... таковꙋю При́повѣсть тꙋгъ ... спорадили, ѡ(т)чаа́нїа стра́сть з ко́рене вырыва́ючи, и до ѡ́(т)шꙋка́нѧ цноты побꙋжа́ючи,... кꙋ тым котрыи ба́рзо мно́гѡ згрѣши́лы, през блꙋдного пока́зꙋючы (Київ, 1627 *Тр.* 28).

3. Помилковий, хибний, неправильний, *діал.* блудний: жебы́ сѧ ты(м) рыхлѣй в то(м) розмышлѧ(н)ю розваза́лъ, коротко вгла́нꙋ и в по(д)пѡ́ры блоу(д)ного розꙋмє(н)ѧ єго (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 56); новый календаръ ... есть блудный и непотребный, толко гвалченье святъ и незгоду и звады творячій (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1174); въ школахъ ... млодзь розного стану людий наукою блудною горшити и заражати, зездовъ и згромаженя ... въ той же мастности своей допустилъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795).

4. Розпусний, неморальний: Не красили себе, якъ блудныи жены, и для того были Христу прилучѐни (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); Іѡсифъ скоро бы(л) длѧ непа́висти братѐрской прода́ный, невиннє ѡ(т) свово́лной и

блѹ(д)ной жены, в҆ прелюбодѣанїи ѡска́рженый, и в темни́цю вки́нены(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 205); на нечистотѹ блѹднѹю … свѧ́заны бѹ́дѹтъ ланцѹха́ми ѡгни́стими, абы́ нє пришли на мѣсто прохла́дноє (Чернігів, 1646 *Перло* 157); Блу́дный. Meretrici(us) (1650 *ЛК* 428);

у знач. ім. Розпусник, блудник: Френчю́га, Фра́нца, имѧ нє́дѹгѹ … хоро́ба блѹ́дны(х) (1627 *ЛБ* 143).

5. (*який народився від прелюбодійних зв'язків*) нешлюбний, позашлюбний: а хотя бы по смє(р)ти правоє малъжо(н)ки тую по(д)ложницу свою поня(л), а дє(ти) з нєю привы(л) тогды яко тыє пєрвыє блу(д)ныє та(к) и тыє … по ви(н)ча(н)ю а шлюбє с таковою жоною... за бє(н)ка(р)ты маю(т) быти поличоны (1566 *ВЛС* 7 зв.).

6. *У знач. ім.* (*той, хто відступив від християнського віровизнання, не визнає його*) відступник: запрелисе Жыдове правого Христа отожъ фальшивого блудные прыимуть (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 140); Не хотячи старыхъ и правовѣрьныхъ слухати блѹдныхъ слоухаете (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 197); Нє чєкалъ по́ки бы слова вызна(н)ѧ грѣхѡвъ вы́мовилъ блѹдный, алє са́мый до́брый єгѡ за́мыслъ за оучи́нокъ прийалъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 31).

Див. ще **БЛУДЛИВЫЙ, БЛУДАЧИЙ.**

БЛУДНѢ *присл.* Розпусно: procaciter, блуднѣ, сквє(р)но (1642 *ЛС* 331).

БЛУДОДѢЯНІЄ, БЛУДОДѢѦНІЄ *с.* (*цсл.* блоудодѣяниє) (*розпуста*) блуд, блудство: pellicat(us), us, блудодѣяніє (1642 *ЛС* 304); Ма́рїа Магдали́на слеза́ми своими з҆ скрѹхи сєрдє́чнои походѧ́чими за блѹдодѣѧ́нїє, оумы́ла но́ги // спситєлєви и во́лосами ѡтє́рла (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 906-907).

Див. ще **БЛУДЕНА, БЛУДЪ, БЛУЖЕНИЄ.**

БЛУДЪ *ч.* **1.** (*відступ від правильності чогось*) помилка, *діал.* блуд: та(м) ѡбачишъ велики(и) блу(д) ги(с)торико(в) и поєто(в) (1582 *Кр. Стр.* 30 зв.); то́южъ зат́ымъ ви́дитъ, же длѧ оуварова́нѧ // блоу́дѹ не на титоу́лы дхѡ(в)ные, але на што и(н)ного смотрѣти … трє́ба (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65-66); вмѣю(т) познати чѹжїй блоу(д), а свой зрозѹмѣти нє могоу(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 66); Пре́лесть: Блѹдъ, фа́лшъ, ѡмы́лка (1627 *ЛБ* 165); Ѡбавлѧ́ючисѧ того, абы … в҆ ты(х) щодє́нны(х) набожє(н)ства(х), межи моужа́ми … замѣша́нїє нє поча́лосѧ, з которого бы пото(м) блѹды и ѡ(т)стоу(п)ства шко(д)ли́выє оуро́сти могли (серед. XVII ст. *Кас.* 13); **входити в блудъ, упадати в блудъ** - помилятися: Ѡ бзѣ не смѣю читати, а нѣ мовити, бо про(с)тии люде входятъ в блѹдъ, где глѹбоко речъ слишатъ а не добре розѹмѣютъ (серед. XVII ст. *Луц.* 524); Соломо(н) ... бо́рнѧчи црквы ... пишє(т) до глѹпы(х), кото́рїи ... з до́брого ... порѧ(д)кѹ насмѣва́ю(т)сѧ и в҆ роз҆ма́йтыє оупада́ю(т) блѹды (Вільна, 1596 *З. Каз.* 105 зв.).

2. (*справи і вчинки, які суперечать вченню християнської церкви, є відхиленням від догматів православної або католицької віри*) блуд, відступництво: Теды и ты, отче владыко, самъ звирхности своее, яко пастыръ, того стеречи и того заборонити былъ виненъ, яко правый хрестиянинъ, абы ся жаденъ блудъ въ християнстве не дѣялъ (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 175); а тои сѹ(д) и дєкрє(т) бж҃їй нє самы(м) дш҃а(м) бє(з) тѣла , а нѣ прє(д) воскрєсєнїє(м) яко дрѹгого блѹдѹ оучя(т) єрєтєци тѣла, має(т) быти (Вільна, 1596 *З. Каз.* 8 зв.); Нєха́й на́мъ про́то влады́кѡвє нє замылѧ́ютъ ѡчей, же цєрємо́нѣє на(м) цѣло захова́ли, кгды вѣра старожи́тнои грє́чєскои, я́ко сѧ вышєй з҆ ихъ слѡ(в) показа́ло, блѹдо(м) єє назва́вши, ѡ(т)стѹпи́ли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43 зв.); патріархове всѣхъ чотырох столиц в рожныє блуды, герезіє, отщепенства от православія вопадали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); Та́мъ жє …, га́нѧчи є(г) мл(с)ти тотъ по́стѹпокъ, жє в҆ осо́бѣ трѡ́хъ схизибє́нтѡвъ ѡ(т) цє́ркви нє аппробо́ваныхъ, всєй црк҃ви восто́чной ма́ткє своє́й смѣлъ и ва́жилъсѧ … єрєси и блѹды задава́ти, ѡ(т)ѣхали (Київ, 1628 *Апол.* 3); **блудъ махуметановъ** - магометанство: Подо́бный єстъ блоу(д) махѹмета́новъ кото́рыє нє прїймоуютъ вєдлоу́гъ на́оукы своєго алкора́ноу сты(х) причины и взыва́нѧ, дш҃ѣ блжєнныє (поч. XVII ст. *Проп. р.* 238); **кацерский блудъ** - єретицтво: Бо тежъ ты, яко простакъ неукій, не такъ имъ докучаешь, и не такъ ихъ кацерскіє блуды обличаешь, яко Римляне (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 147).

3. Розпуста, перелюбство, блуд: ѡ(т) ср(д)ца бо помышлєнїа злыи исхо́дѧ(т) оубїйства прєлюбодѣйства … блоу́ды крадєжства и лживыи свѣдоцства хоулы тыи поскверняють чл҃ка (1556-1561 *ПЄ* 70); Того

такыи суть люде, што слухаютъ повѣсти святыи, а сами не могутъ изненавидѣти грѣхи свои, али живутъ у нихъ, у курварствѣ, у блудѣ, у злодѣйствѣ, ... у усякуй злости (XVI ст. *НЄ* 146); Любодѣа́ніє: Чѹжоло́жство, ил(и) блѹ(д) (1627 *ЛБ* 60); грѣха оучи́нки ... сѹтъ, блѹ(д), нечистота, и вшела́каѧ зла́ѧ пожадли́вость (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 56); incestus, ... козиродство, блу(д) с(ъ) сро(д)цами (1642 *ЛС* 230); Проти(в) Ше́стого ты́и грѣша́тъ, которыи вшетече́нство, чѹжолóзство, содо́мію, блѹ́дъ и вса́кѹю черезъ тѣло пополна́ютъ нечи́стость (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908); Блудъ... Scortatio (1650 *ЛК* 428); **блудъ чинити** - перелюбствувати: Любодѣйствова́ша: Блѹ(д) чини́ли (1627 *ЛБ* 60).

4. Гріх: Чл҇кь же за́зрости діа́волской вѣрѹ́ ємши престѹпи́лъ за́ко(н) ... изгна́нъ бысть из ра́ѧ, и в ро(з)множе́ньє вда́лсѧ ско́тскы(м) живото(м) живѹ́чи, бє(з)бо́жности и блѹ́да прі́имова́ніємь нє въздєржа́нъ бы́сть (Острог, 1588 *Сур.* 5); Всѣ бо отщепеньства в тобѣ гнѣздо мають, и всякии блу́ды тебе не мина́ють (к. XVI ст. *Укр. п.* 83); ѹ́тєка́ю, бове́мъ ω(д) блѹ́довъ, оутєка́ю ω(д) зло́го оужива(н)ѧ, // оутєка́ю абы́мъ оуча́стникомъ нє бы́лъ єго вы́стѹ́пковъ и кара(н)ѧ з нимъ нє ω(д)не́съ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 16-16 зв.); Лечъ они, затвердѣлого гордостію сердца будучи, до покуты ся не мѣли, але имъ далѣй, тимъ болше блудовъ причиняли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 772); **на блудъ приводити** — спокушати до гріха: єслисѧ гнѣваєтъ, гнѣвли́вого на блюзнѣрьство и оубійство приво́дать, аще съ по́хотію на женоу възира́єтъ чѹжоую, на блоу́дъ приво́дать (Почаїв, 1618 *Зерц.* 8); **вдавати себе въ блудъ** - впадати в гріх, спокушати себе на гріх: братіє нє вдаваимо себє сами въ блоу(д) чюжеложьства, идолослоужєніа, піаньства и гра́бѣжьства (XVI ст. *УИ* 1911/2, 74).

Див. ще **БЛУДЕНЯ, БЛУДОДѢЯНІЄ, БЛУЖЕНИЄ.**

БЛУДАГА *ч.* Кінь або інша свійська заблудна тварина: Пожитки замъковыє. Вины пересѹ(д) вижованьє де(ц)кованьє блѹдаги во(д)лѹ(г) статѹтѹ (1552 *ОКр. З.* 150 зв.); а хто бы чере(з) три дн҇и в себє блѹдаги хова(л) ... тогды має(т) в то(м) винє(н) быти яко злоде(и) (1566 *ВЛС* 108 зв.).

БЛУДАЧИЙ, БЛУДАЦИЙ *прикм.* **1.** (*такий, що блудить, ходить навмання*) блудний: Єсли потка́єшъ вола непрія́тела твоєгω, а́бо осла блѹда́чогω, ω(т)веди єго // до нєгω (серед. XVII ст. *Хрон.* 100-100 зв.); Нє оузри́шъ вола, бра́та твоєгω, а́бо ѻвцѹ блѹда́чѹю и минешъ, алє приведе́шъ ... до до́мѹ твоєгω, и бѹдетъ оу тєбє, по́ки и́хъ шука́ть бѹдє братъ твó́и и ω(т)бере́тъ (Там же, 156); **звѣзда блудачаѧ** *див.* **ЗВѢЗДА.**

2. (*такий, що відступив від християнського віровизнання, не визнає його*) блудний: тотъ діепись ... сатанѣ въ проваженью оубезпечоныхъ людий на потопленьє вѣриє послоугѹючій причитанємъ плюхости тымъ столицамъ на которыхъ тыє помененыє блоудачіє єпіскопы сѣдѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 63 зв. - 64); Якъ // прето Рѹѳъ ωнаѧ чѹжозе́мка бѹдѹчи и оубо́га,... сплоди́ла Дв҇да Ца́рѧ: такъ и пога́нскаѧ це́рковъ чѹжозе́мка бѹдѹчи и блѹдачаѧ, гды лю́дъ сво́й ωпѹсти́ла ... прина́та была за ωблюбе́ницѹ ω(т) Сн҇а Бж҇ого (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 844-845);

у знач. ім. відступник: єсли и(м) бѣ вѣрити и слоу́хати и(х) росказа́лъ, са́мъ бы ихъ ошѹка́лъ, єсли бы блѹдачи(х) слоу́хати росказа́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 59); Ле́чь боу́дешъ всє́ то́є держа́ти що ко́львекъ держи́тъ то́тъ ко́стюль, жебы тѧ нє мѣлъ за блѹдачого, то моу́сишъ причаща́ти // лю́ди полови́цею сакра́мен҇тѹ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 38 зв. - 39); єсли частокро(т) блоу́дачи(м) нє загорожа(л) покоу́ты бг҇ъ, дале́ко бо(л)шей твою прі́иметъ дш҇оу, кото́раѧ то пе́ршій ра́зъ оупа́ла (Острог, 1607 *Лѣк.* 60); Яко и дѹхо́вныє, наѹчи́ти напри́кла(д) нєѹмѣе́тного, потѣшити смѹтного, блѹда́цого напра́вити (Львів, 1645 *О тайн.* 98).

3. Розпусний, перелюбний: ω(т)повѣдилъ єи хс҇, добрѣ мовишъ же нє має(ш) мѹжа, єно па(т) и(х) мала є(ст) и нн҇ѣ котрого маєшь блоудацаго и то(т) ти нє є(ст) моу(ж) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 39 зв.); **мысль блудячая** *див.* **МЫСЛЬ; розумъ блудячий** *див.* **РОЗУМЪ.**

Див. ще **БЛУДЛИВИЙ, БЛУДНЫЙ.**

БЛУЖЕНИЄ, БЛУЖЕНІЄ *с.* Розпуста: дьяво(л) навчи(л) ихъ братооубийствоу, блоуженню, зависти и лжи (1489 *Чет.* 251 зв.); ωпа́т҇рно(ст) сътвори́тела ... тѣло на́шє вцепила, нє абы́сѧ ... блѹже́ніа, чѹжоло(ж)ства ... дѣали ... алє ти(л)ко длѧ сплюже́нѧ пото(м)ства (серед. XVII ст. *Кас.* 101).

Див. ще **БЛУДЕНА, БЛУДОДѢЯНІЄ, БЛУДЪ.**

БЛУКАНЄ *с.* Блуканя: Скита́ніє: Блꙋ́ка(н)є, лазꙋ́цтво, тꙋла́ньє (1627 *ЛБ* 114); єсли́ са к' не́мꙋ не навє́рнємо, оста́тнего опꙋще́на боа́ти, и роспа́чного по своє́й во́ли блꙋка́(н)а обавла́тиса потреба (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 336).

Див. ще **БЛУКАНЄСА.**

БЛУКАНЄСА *с.* (*стп.* błąkanie się) те саме, що **блуканє**: твоа́ ма́тка ... в' пꙋ́стынꙋ ... бѣ(д), скорбїй, и выгна(н)а и блꙋка(н)а са по свѣтꙋ оутѣка́ти ... мѣла (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 56 зв.).

БЛУКАТИСЯ, БЛУКАТИСЕ, БЛУКАТИСА *дієсл. недок.* **1** (*ходити без мети і напряму*) блукати, поневірятися, *діал.* блукатися: Вышедшы тогды зъ овчарни своее а блукаючысе по пустыни, хто ся колвекъ натрафилъ ... не смотречы — если пастыръ, албо волкъ, облуканые, приставали (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 114); а дрꙋ́гы(и) [сн҃ъ] ... до(м) ѡ(т)це́вскый ѡпоусти́вши по по́лю блюука́ючиса, в дале́кую кра́иноу зашо(л) (*виправлено на* одышо(л). — *Прим. ред.*) (поч.XVII ст. *Проп. р.* 288 зв.); а и́жъ [овечка] блюука́ючиса заблꙋди́ла, и нє бли(з)ко и нела́цно, алє на го́ры и бесќиды ... заше(д)ши (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); Скита́юса: Блꙋка́юса, тула́юса, волочꙋ́са, ѡблꙋ(д)жꙋ́юса (1627 *ЛБ* 114); а кото́рыѣса и на лѣво вага́ют', и самоѡпа́сно блꙋка́ют'са ... тыѣ тра́га(т), и са́мы(х) себє ... ѡшꙋкива́ютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 128); за которымъ побранем подданых, быдла подданых по кгрунътах блукати се мусели (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV. 368).

2. *Перен.* (*переходити з предмета на предмет*) блудити: клобꙋ́кѝ споущеныи а(ж) до вѣй ѡ́(ч)ны(х) ма́ю(т), абы взро(к) блꙋкатиса ѡ(к)казїи нє мѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 43);

(*зводитися нанівець*) марнуватися, пропадати: нє тылько се́рцє и роу́ки, алє и оуста ѡкроу́тнє заткали и завза́ли же моу́сат ... прє самоу́ю нєвда́чность, и абы́ са пра́ца ихъ даре́мнє по свѣтꙋ нє блоука́ла, таковы(х) пра́цъ занєха́ти, и замо́лчати (Острог, 1606 *Мол.* 3).

3. Помилятися: Старый календаръ ... завше спаняле, ставочне и право своимъ торомъ идетъ, а новый своволный есть и пустопашъ ходитъ, бо своею блудною блукается думою, а летавши и блудивши предся старому ся кланяетъ, и къ нему пристаетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1174).

БЛУКАЮЧИЙСА *прикм.* Блукаючий, мандрівний. **звѣзда блукаючаася** *див.* **ЗВѢЗДА.**

БЛЪШИЙ *див.* **БОЛШИЙ²**.

БЛЪШІЙ *див.* **БОЛШИЙ²**.

БЛЫЗКИЙ *див.* **БЛИЗЬКИЙ.**

БЛЫСКАТИ *див.* **БЛИСКАТИ.**

БЛѢДО *присл.* Невиразно, блідо: Бла́гѡ .... Нє гара́здъ ... гнѣ́снє, нє ѡхо́тнє, блѣдо, си́нє, що трꙋ́пѣю фа́рбꙋ ма́є(т) (1627 *ЛБ* 7).

БЛѢДОЖОЛТЫЙ *прикм.* Блідо-жовтий: Кды слн҃цє всє свѣтлоє ѡболокы кото́рыє ємоу соу(т) проти́вные, ꙋдара́ючи, то(т) сєми циркоу(л) або по(л)ѡбрꙋ(ч) патма припра́вными фа(р)бами, то є(ст) тє́мночръвꙋ́ною, зєлєною, жлътою, блѣдожо(л)тою, игнаци́ктовою ро(з)дѣлє́ный выво́ди(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 270).

БЛѢДОСТЬ, БЛЕДОСТЬ *ж.* (*про обличчя*) блідість: видѣниє бо красоты твоєє прємєнаєтса оу блѣдость (1489 *Чет.* 61 зв.); бледость на твари, и на тили плямы жолтые стали (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 487); кто часто прїємлє(т) корицꙋ в бра(ш)нѣ или кто єѣ та(к) ѣсть ꙋ того блѣдость и(з) лица выведе(т) (XVI ст. *Травн.* 136 зв.); ѡ сла(д)кїй мо́й Іи҃сє, гдє твоа бо(з)каа доброта́, и прєсвѣтлогѡ Лица́ красота́; вса блѣдостю́ въ страданїю тво́ємъ измѣнє́нна (Чернігів, 1646 *Перло* 99 зв.);

нєяскравість, блідість: Па́пѣжъ ... нє за по́длость сꙋкнѣ и блѣдость и хитрость в' гєрєти(ц)твѣ ѡсꙋ́ди(л), алє и(ж) кръвє ... брати нє хотѣли (Київ, 1619 *Аз. В.* 225); luror ... блѣдо(с)т(ъ) (1642 *ЛС* 259).

БЛѢДЫЙ *прикм.* **1.** (*про обличчя*) блідий: блѣды(и) лица́ свои // показоую(т) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 13 зв. - 14); мно́гѡ таковы(х) по́стнико(в) былю кото́рыѣ дла ... похвалы по́стачи, блѣдꙋ́ю тва́ръ оуказа́ти // змышлали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 63-64).

2. (*який дає слабке світло, слабо світиться*) блідий, неяскравий: якъ поєта свѣ(д)чи(т), блѣда́а лоуна до́ждь на(м) знамєноуєтъ красна́а вѣтры ти́хїє готоуєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 270 зв.).

◇ **конь блѣдый** *див.* **КОНЬ.**

Див. ще **БЛАДЫЙ.**

БЛѢДѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Блідіший: чл҃къ тръво́жити и ста́ратиса ѡ мае(т)ность нѣкгды нє пєрєстава́єтъ ... и нєкг(д)ы збирати нє пєрєстанє(т), ажъ

поки его самого конец зберетъ, прагненье оуставичное терпит, милостью среброьною зневоленый блудящи(м) на(д) злото бывае(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 127).

БЛѢДѢТИ *дієсл. недок.* Бліднути, блідніщати: кто болѣзни въ (до)моу без вѣдома по(д)ложи(т) по(д) главоу венеди(к)та боуде(т) // ли потѣти здравъ бѫде(т), а боуде(т)ли блѣдѣти то оумре(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 3-3 зв.).

БЛѢСКЪ *див.* **БЛИСКЪ.**

БЛѢХАРНА *ж.* (*стп.* blicharnia, blecharnia) (*приміщення, де здійснюється вибілювання полотна, воску*) білильня, *діал.* бліховня, бліх: бѣлилница: Блѣхарна, албо прачка (1627 *ЛБ* 13).

БЛѢХАРСКИЙ *прикм.* (*стп.* blicharski, blecharski) пов'язаний з вибілюванням полотна, пряжі, воску і т.ін. **дерево блѣхарское** *див.* **ДЕРЕВО.**

БЛѢХАРЪ *ч.* (*стп.* blicharz, blecharz) (*той, хто вибілює полотно*) білильник, *діал.* бліхар: Бѣлилникъ: Блѣхаръ (1627 *ЛБ* 13).

БЛЮВАНЄ, БЛЕВАНИЄ *с.* Блювання: Нє впадѣте бра(т)є оу скаредное блеванне (1489 *Чет.* 332 зв.); Вокеръ: Порожнїй, або роспороше(н)є, а(б) в' выверже(н)ю, блюва(н)ю (1627 *ЛБ* 195).

БЛЮВАТИ *дієсл. недок.* Блювати: θерѫла ... корень пре(ди)реченныа травы ... пріато ве(л)ми пристои(т) тѣмъ кои кровью блюю(т) (XVI ст. *Травн.* 217); Та(к)же кто въ събѣ яствоу или питїє не оудръжи(т) блюе(т) яжъ ги(л) (*зам.* дяги(л). - *Прим. ред.*) боуде(ш) з(д)равь (XVI ст. *УТ* фотокоп. 4).

БЛЮВАТИНА, БЛЕВОТИНА *ж.* **1.** Блювотина, блювота: Та(к)же кого тра(с)ца дрьжи(т), то оувари чо(р)нобы(л) тъплю пии, кды мае(т) оухопити, то выиде(т) блюватиною а(л)бо задо(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 11); Блевотина. Vomitus (1650 *ЛК* 428).

2. *Перен.* Гріховність, нечестивість: Хс насъ омыл' кровью своєю ... и ω(т)новленіє(м) Стгω Дха не вертаиможъ са засъ на своѣ блевотины (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 780).

БЛЮДЕЧКО *с.* (*маленьке блюдце*) блюдечко: Блюдечко. Patella. Scutella (1650 *ЛК* 428).

БЛЮДНИЙ *прикм.* Який стосується блюда: patinari(us), бл(ю)дни(й) (1642 *ЛС* 302).

БЛЮДНИКЪ *ч.* Посуда, черпак: trua, блюдникъ, сосудъ, ωполоникъ (1642 *ЛС* 404).

БЛЮДО *с.* Велика миска, блюдо: Єгда ... закалаєть Агнецъ божій, то єсть просфоурѫ не хлопецъ ножи(ч)ками ωбрѣзоуєть крѫжокь, но по дѣиствѫ писма стога, Копіємь рѣжеть и на блюдѣ покладаєть (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 122); Паница: Блюдо (1627 *ЛБ* 80); gabata, блюдо глубокоє (1642 *ЛС* 205); Блюдо. Patina (1650 *ЛК* 428).

БЛЮДЦЕ *с.* Блюдце: Дїскось, або лавида ... Блю(д)цє, жертовни(к) малы(и) (1627 *ЛБ* 201); catinellus, блю(д)цє (1642 *ЛС* 115).

БЛЮДѢНИЄ *с.* (*цсл.* блюдение) нагляд: англъ ωдинъ власть принялъ ω(т) ба блюдѣние строєнию земномѫ (1489 *Чет.* 75 зв.).

БЛЮЖНЕНЬЄ *див.* **БЛЮЗНЕНЄ.**

БЛЮЖНѢРСТВО *див.* **БЛЮЗНѢРСТВО.**

БЛЮЗНЕНЄ, БЛЮЗНЕНІЄ, БЛЮЗНЕНЪЄ, БЛЮЗНЕНЬЄ, БЛЮЖНЕНЬЄ *с.* (*зневажання чого-небудь святого, високого*) блюзнірство, огида: мл(с)тивыи спе и бже мои ... зошли на мѧ съмрть горкоую. ажь бы(х) бо(л)ше ... бе(з)сты(д)наго блюзненїа ... и гню(с)наго жидовьскаго не слышала (II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 11 зв.); хѫленіє, пога(н)бенье, блю(з)не(н)є (1596 *ЛЗ* 84); О, неряде! Блюжненье тамъ было, не клятва! (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 322); оказанье неви(н)ности нашеи ... котороую тотъ писа(р) ... ωбмовае(т), на на(с) випоу валачи, намъ ... глѫпство, блю(з)ненъе, смѣлость, и вшете(ч)ность безбо(ж)ноую ... приписѫючи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 4 зв.); на которѫю [правдоу] не з' писма С. анѣ в' дѫхѫ кротости, анѣ в' чистотѣ языка ω(т)повѣда(т), але злореченіє(м) ... и блюзненїе(м) яко звыкли ωбезстѫда(т)сѧ нагани годнѫю свою показати смѣлос(т), а ω(т)то(л) ... зводителѣ сѫть (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 35); Хѫленіє: Поганбе(н)є, блюзне(н)є (1627 *ЛБ* 145); з' члка досконалого вызѫлъсѧ члкъ старый, и носит' ωдѣнье Кролевства темностій, шатѫ блюзненьа, // невѣрства, ... лакомства (Вільна, 1627 *Дух. б.* 18-19).

БЛЮЗНЕРСКІЙ *див.* **БЛЮЗНѢРСКИЙ.**

БЛЮЗНЕРСТВО *див.* **БЛЮЗНѢРСТВО.**

БЛЮЗНЕРЦА *див.* **БЛЮЗНѢРЦА.**

БЛЮЗНИВЫЙ *прикм.* Блюзнірський: то(т) ... члкъ, много людій звѣлъ своєю ... зрадливою а блюзнивою мовою на свою строиѫ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.*

10 зв.); В' ѡстатныѣ дни настанꙋтъ ча́сы небє(з)пє́чныѣ, бо бꙋдꙋтъ лю́дє самолю́бцы ... пы́шны, блюзни́вы, родичомъ нєпослꙋшны (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 1017).

БЛЮЗНИРСКИЙ *див.* **БЛЮЗНѢРСКИЙ.**

БЛЮЗНИРЦА *див.* **БЛЮЗНѢРЦА.**

БЛЮЗНИТЕЛЬ *ч.* (*стп.* bluźniciel) те саме, що **блюзнѣръ**: Не были пастырами нашими, ани суть, але блюзнители и зводители (1603 *Пит.* 100).

Див. ще **БЛЮЗНѢРЦА.**

БЛЮЗНИТИ, БЛЮЗНИТЬ *дієсл. недок.* (кого, що, на кого, на що і без додатка) богохульствувати, блюзнити, ганьбити, знеславлювати (кого, що): Та(к)жє ѡного ѡкроу(т)ного сєн'нахєрима, ктѡрый добываючи мѣста ієр(с)лима блю́зни(л) и́мѧ бж҃і(є) (Львів, 1585 *УЄ* № 6, 5 (на полях); На которое постановєнъє бєзстуднє и бєзъчєстиє блюзнитє на станъ патриаръшєски(и) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); Наконецъ - волно Пана Бога блюзнить (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 144): Надто еще блюзнилъ, ижъ тѣло Христосъ Господъ нашъ не єдноистнюе принялъ (1603 *Пит.* 4); За што онъ на патріарху блюзнилъ (Київ, 1621 Коп. *Пал.* 473); шата́нъ в' тѣлѣ лю(д)скомъ живꙋчи, то́й бꙋдєтъ блюзни́ти Бг҃а (Чернігів, 1646 *Перло* 137 зв.).

БЛЮЗНИТИСЯ *дієсл. недок.* (через кого) Спотворюватися (ким): И многіи пойдутъ вслѣдъ ихъ нечистотъ, презъ которыхъ дорога истинная блюзнитися будетъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 315).

БЛЮЗНѢРСКИЙ, БЛЮЗНЕРСКІЙ, БЛЮЗНИРСКИЙ, БЛЮЗНѢРЪСКІЙ, БЛЮЗЪНѢРСКІЙ *прикм.* Блюзнірський: людъ посполитый ... привлащивши собѣ врадъ пастырскій, писмомъ // Божымъ ширмуютъ ... и на свое блюзнерскіе и хвалшивые потвары оборочаютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 116-117); видє(л) є(с)ми нєвє(с)ту котораѧ сєдѣла на че(р)воно(м) зверати по(л)ну име(н) блю(з)ни(р)ски(х) (XVI ст. *КАЗ* 643); на свою велемудрость уфаючи, упалъ, блюзнѣрскіе мовы о Христѣ Збавителю нашемъ отригнулъ (1603 *Пит.* 55); ѡбридли́вость єстъ, и́дѡлопоклонє́ніє в'сєгосвѣтнєє; ча́ры нєчистота блоу́довъ, имєна // блюзънѣрскіи: ѡнаѧ хꙋла и злорєчє́ніє на ха҃ сн҃а бж҃єго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 32-32 зв.); Кото́рое розꙋмѣніе нє то́лко фалши́вое, а́лє и блюзнѣрское, и вєли́кѡє ѡклєвє́таніє, // на́продъ самꙋмꙋ Снови Бж҃емꙋ ... кри́вдꙋ чи́ни(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 294-295); Хꙋлный: блюзнѣрскій (1627 *ЛБ* 145); Дв҃а ма́ти ... на тыхъ пла́че, которыє ... языками блюзнѣрскими, якѡ нѡга́ми сквє́рними то́пчꙋтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 96 зв.).

Див. ще **БЛЮЗНАЧИЙ.**

БЛЮЗНѢРСКО *присл.* Зневажливо: Нє знєва́жилъ Х(с)а кото́рый сѧ єго пыта́л', а́нѣ блюзнѣрскѡ з' взга́рдою ємꙋ // ѡ(т)повѣдѣл' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 240-241).

БЛЮЗНѢРСТВО, БЛЮЖНѢРСТВО, БЛЮЗНЕРСТВО, БЛЮЗНЕРЪСТВО, БЛЮЗНѢРЪСТВО *с.* Блюзнірство: написано є́стъ всє твоє ла́ко(м)ство всє сꙋро(в)ство, и блю(з)нѣрство и чародѣ(и)ство (Вільна, 1596 *З. Каз.* 79); хꙋла, га(н)ба, блю(з)нѣръство (1596 *ЛЗ* 84); Бо ведай, ижъ караньа Божого не уйдешъ за тые блюзнеръства свое (Вільна, 1599 *Ант.* 947); са(м) па́нъ правди́вє далє́ко пєрє(д) ты(м) гєрєти(ц)коє блюзнѣрство строфꙋючи и дх҃а ст҃го достꙋйность ... захꙋвоуючи оувє(с) спо(р) и вꙋнтпливо(ст) ты(м) прида́тко(м) розва́зꙋєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 147 зв.); а ты, Скарго, ... людей ... шкалюєш, гониш, ... глупыми зовеш и блюзнерства потварные смышляеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); Благословенный абовѣмъ то разоритель и преступ-никъ, который набудованыи презъ себе на маестатъ Божій блюзнерства, блуды и ереси разоряетъ (Дерманъ, 1628 *КМПМ* I, дод. 321); Ѡ(т) Ко́рени зло́го, гнѣвꙋ вѣтвіє. Блюз'нѣрство, проклина́ніє, я́рость, гнѣвъ (Львів, 1645 *О тайн.* 56); єсли(с) кни́гъ єрєти́цкихъ нє чита́лъ и ѡ́ныхъ блюзнѣрскои наꙋки нє слꙋхалъ, и нє бы́лєсь пꙋводомъ до похвалє́нѧ и́хъ блюзнѣрства (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908); та́къ мо́ви(т) єзєкі́ѧ, днь҃ ско́рби и лаяньѧ и блюжнѣрства днь҃ сє́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 345).

БЛЮЗНѢРЦА, БЛЮЗНЕРЦА, БЛЮЗНЕРЪЦА, БЛЮЗНИРЦА, БЛЮЗНѢРЪЦА, БЛЮЗЪНЕРЦА *ч.* (*стп.* bluźnierca) те саме, що **блюзнѣръ**: Коротко мовечы - найспроснѣйшымъ геретикомъ и блюзнерцомъ имени Божого вольно о порадку своемъ погибелномъ промышляти! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 115); Хꙋлникъ, блю(з)нѣръца (1596 *ЛЗ* 84); Хꙋлникъ, врєда́й, и сквєрна́й инагѡ сла́вꙋ, блюзнѣрца (1627 *ЛБ* 145); Блюзнѣрцєю Каіа́фъ смѣлє называ́єтъ Ѡдѣньє бє́зрозꙋмный на собѣ ша́рпає(т) (Львів, 1631 *Волк.* 7);

г(с)дь ... ре́клъ до Мѡ(и)се́а мо́вєчи: вы́вєди блю(з)нирцꙋ за обо́зъ, а нєха́й взло́жатъ вси ... рꙋки свои на го́ловꙋ и нєха́й єгѡ оукамєнꙋ́ютъ вєсь людъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 125).

Див. ще **БЛЮЗНИТЕЛЬ.**

БЛЮЗНѢРЪ, БЛУЗНѢРЪ *ч.* Блюзнір: алє так мовиль ... яко нн҃ѣшнїи блоузнѣрєвє .... къторыи то потаємнє и хвалшивє ловатъ цѣлꙋю нощъ въ блоудѣ своємъ мєщочи // сѣти свои на тыи оубогии рибы то є(ст) на люди простыи (XVI ст. *УЄ триг.* 97-98); ту павел на ден судный заплаты ѡчекиваетъ, а не зараз по смерти, як блюзнѣре блюзнят (поч. XVII ст. *Вол. В.* 89); Тое жъ ся и тымъ теперешнимъ геретикомъ, блюзнѣромъ ... наглая згуба и помста страшная конечнѣ стати муситъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 26).

Див. ще **БЛЮЗНИТЕЛЬ, БЛЮЗНѢРЦА.**

БЛЮЗЪНЕРЦА *див.* **БЛЮЗНѢРЦА.**

БЛЮЗЪНѢРСКІЙ *див.* **БЛЮЗНѢРСКИЙ.**

БЛЮЗНАЧИЙ *прикм.* Те саме, що **блюзнѣрский**: видѣлє(м) єзꙋитꙋ інсꙋсорꙋгатєла бл(ю)знꙗчого (1599 *Виш. Кн.* 215).

БЛЮСТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* блюсти) (кого від чого, чого) оберігати, охороняти (кого від чого, що): Тѣ(м)же блюдѣтє православнїи ѡ(т) тоє трꙋ́хизны дѣти твои (1596 *Виш. Кн.* 227 зв.); Ст҃ыи ... ѡ(т)цы ... на пѐрвомъ всєлє́нско(м) собо́ри ... оуста́вили пасха́лїю и лꙋнноє тєчє́нїє, блюдꙋ́щє ѡпа́сно кано́на Ап(с)тлскаго рєчє́ннаго (1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 27).

БЛЮСТИСА *дієсл. недок.* (*цсл.* блюстиса) (кого, від кого) оберігатися, остерігатися (кого): Блюдѣтєса ѡ(т) псовъ и злы(х) дѣлатєлє(й) то є(ст) лжєимєнны(х) па́стырє(й) (1598 *Виш. Кн.* 309); блюдѣтєса // псо́въ, и яжє по си́хъ: да нє съ тѣми ѡсꙋди́шиса (Львів, 1642 *Жел. П.* 4-4 зв.).

БЛЮСТИТЕЛЬ *ч.* (*цсл.* блюститель) (*той, хто піклується про непорушність, недоторканість чогонебудь*) охоронець: кр(с)тъ скорьбꙗщи(м) оутѣшитє(л). ч(с)тнымъ вдовица(м) блюститель (1489 *Чет.* 21 зв.); Смирє(н)ны(и) Исаия Болоба(н) Нарєчє(н)ны(и) Єп(с)пъ настꙋпца и блюститє(л) єп(с)пий Лвовскои Гали(ц)кои и камє(н)ца подо(л)скаго (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, 1).

БЛЮЩОВИЙ *прикм.* Плющовий: hederaceus, блющови(й) (1642 *ЛС* 215).

БЛЮЩЪ *ч.* (*Hedera helix L.*) плющ, *діал.* блющ: Смі́лаксъ, Блю(щ), ѡпи(х), съплєтає(т)сꙗ дрє́вꙋ (1627 *ЛБ* 233); блющ зіля (І пол. XVII ст. *Сем.* 50); hedera, блющъ, кикъ (1642 *ЛС* 215).

БЛЯДОСЛОВИЄ *с.* (*цсл.* блꙗдословиє) блудослів'я, блудомовство: без мала не всѣ бы турчилис, ибо истинно, яко в Лядской земли папы римскаго титулы ... и поганских наук блядословие рускаго народа з благочестивой и православной вѣры в прелесть латынскую мало не всѣх выкрало (1608-1609 *Виш. Зач.* 219).

Див. ще **БЛАДОСЛОВСТВО.**

БЛЯДОСЛОВНЫЙ *прикм.* (*цсл.* блꙗдословьнъ) лихослівний, розпусний: яко та девица не была ни солнцѣ, ни злато ... а вжды, слабоумна, тоей смачной лжи увѣрила, и во похвалном смаку блядословном увязла (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

Див. ще **БЛАДИВЫЙ.**

БЛЯДОСЛОВЪ *ч.* Лихослов: morologus, юродословъ, блядословъ (1642 *ЛС* 273).

БЛЯДЬ, БЛАДЬ *ж., ч.* (*цсл.* блꙗдь) **1.** (*народжений поза шлюбом*) безбатченко: Блядь. Spurius Illegitimi tori filius. Nothus (1650 *ЛК* 428).

2. Блазень: ineptus, бля(д), кощунъ, шутъ (1642 *ЛС* 234).

3. Брехня, обман: таꙗ лжа: Кла́мство, бла́дь, лганьє, баламꙋтнꙗ (1627 *ЛБ* 59).

БЛЯХА, БЛАХА *ж.* **1.** (*стп.* blacha, *свн.* Blech, *нвн.* Blech) (*металеві листи*) бляха: блꙗ(х) старыхъ сви(н)цовыхъ ... пѡнъкаръ взалъ на шроты (1552 *ОКан. З.* 21); А потомъ на церковъ, гдемъ я былъ се зачинилъ, до мене штурмуючы, ... стреляли, баню на церкви бляхами побитую и муръ побили (Луцьк, 1597 *Арх.ЮЗР* 1/VI, 158); Тє(с)ли Ма(р)цинови що поправи(л) ваза(н)є на дзво(н)ници и блахою поби(л) далємъ злоты(х) ѡ(с)мъ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 7); Оучини́шъ тє́жь два носи́лы до олтарꙗ з дє́рєва нєгнї́ючогѡ, котѡ́рїи ѡ(т)пра́вишъ бла́хами мѣдꙗными (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

2. Металеві листки з дорогоцінного матеріалу (золота, срібла): дал на него оправити блаху срѣбнꙋ

(Вільче, XVI ст. *Свєщ.* 73); И ѡного бѡвѣмъ кіота, и Хєрꙋвимѡ(в), и бла́хи золотой, на которой былъ написанъ ѡбразъ зна́менїа ... нє злама́лъ Царъ Ієзе́кїа (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56); єв(г)лїє дрꙋкованоє ... є(д)на сторона в назвє(р)ху сриброзлоцѣстою бляхою ѡкрыта (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 2); Бляха. Lamina. Effutio (1650 *ЛК* 428).

3. Металева пластинка, що служить прикрасою: ты ... взялес ... чотыри бляхи сребреные, ... чотыри крижики сребреные (Володимир, 1620 *ЧИОНЛ* XIV-2, 92); фєло(н) ... на рамєни бляха ... фѣгꙋры воскрєсєния хва (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 53); ко(ж)дий мѣлъ нє(!) челѣ золотую бляхꙋ, на которой було написано еврєй (серед. XVII ст. *Луц.* 546); бла́ха бꙋдє за́вжды на челѣ єгѡ, а́бы и́мъ бы́лъ мл(с)тивъ г(с)дь (серед. XVII ст. *Хрон.* 106).

4. Виріб з металу: Пото(м) жє выкрадєно, дє(и), школу жидо(в)скую в которо(и) украдєно бляху срєбрєную (Житомир, 1583 *АЖМУ* 53); накладъ церковный: евангеліє, злотоглавомъ крытоє,... бляхъ пять, келихъ циновый, образъ, звонъ (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 205).

БЛЯХАРЬ *ч.* Бляхар: Бля́харь. Bractearius (1650 *ЛК* 428).

БЛЯХМАЛЪ *ч.* (*стп.* blakmal, blachmal, *нім.* Blachmal) посріблена або позолочена металева пластинка: вꙿ корꙋ(н)цє тры камы(ч)ки вшистєкъ бля(х)малъ з шмє(л)цє(м) взоры(с)то, с пуклє(м) и гво(з)дко(м) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 49).

БЛЯХОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **бляшаный**: за зброю одну бляховую осмъ коп грошєй (Луцьк, 1566 *АрхЮЗР* 8/VI, 184); Пахоло(к) га(в)рыло сєменови(ч) на нє(м) зброя бляховая (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 91); погорѣли ... ку тому золото ... зброи бляховые (Володимир 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); передо (м)ною возны(м) ... кнгни ку(р)пьская ѡказовала ... збро(и) бляховыхъ двє (1578 *ЖКК* I, 121).

БЛЯШАНЫЙ *прикм.* (*який зроблений з бляхи*) бляшаний: з столпьцєвы(х) бракѡ(в), котрыє в бляшаной пꙋшцѣ сꙋтъ выбралє(м) лѣпшихъ (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.).

Див. ще **БЛЯХОВЫЙ.**

БЛЯШКА, БЛЕШКА *ж.* **1.** (*дуже тонкий металевий лист*) бляшка: bracteola, бляшка (1642 *ЛС* 104); Бля́шка. Bractea (1650 *ЛК* 428).

2. (*металева пластинка, що служить прикрасою*) бляшка: евангелие напрестолное, на нем бляшок сребряных пят (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 288); запо́на ѡколо жє(р)товника сѣтьковаа з є(д)вабємъ и бля(ш)кою шитаа (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 270); фєло(н) на зєлєно(м) полю га(т)ласово(м) ... на задѣ бляшка ... зꙿ фѣкгꙋрою всєдє(р)жытєля (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 54); єпєтрахє(л) нє(н)дзовы(и) з бѣлою блє(ш)кою (Львів, 1643 *Інв. Усп.* 54).

БЛАДЕНІЄ *с.* (*цсл.* бладєниє) лихослів'я: Лихослѡ́віє: Бладе́нїє (1627 *ЛБ* 58).

БЛАДИВЫЙ *прикм.* Те саме, що **блядословный:** Бꙋеслѡ́вный: Любопы́тный, Бладивый, то єсть вєлерѣчи́вый, цака́вый, на́трꙋтъ (1627 *ЛБ* 152).

БЛАДНА *ж.* (*цсл.* бладна) бредня, обман: Тут ѡбличаєтсѧ проклатая бладнѧ папѣжская и их лживых философовъ, що бладут, иж землѧ посредѣ нєба а нєбо як яйцо ѡколо землѣ (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101).

БЛАДОСЛОВЕЦЪ *ч.* Пустомеля, базіка: Оба(ч) то и са(м) бладослѡ́вчє сꙿбо(р) толєтанскїй, що бы(л) ро(к) уз, ижє были до́брыи папѣжє что́ на тѡ(м) сꙿборѣ ꙋставили. слꙋгамъ црко́вны(ч) жєны имѣти (к.XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 95).

БЛАДОСЛОВИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* бладословити) **1.** Лихословити: Бладоу́: бладослюлю, брѣджоу (1627 *ЛБ* 11).

2. Базікати, пустословити, теревенити: Смѣхослѡ́влю: Бладослѡ́влю, жартꙋю, кꙋнштꙋю, мꙋчꙋ (1627 *ЛБ* 118).

БЛАДОСЛОВСТВО *с.* Те саме, що **блядословие:** стїи ... ѿци ѡба́чивши шали(н)ство и бла́дослo(в)ство арїєво ... моу(ж)нє ста́ли и(з) правосла́вны(м) црємъ кон'стантино(м) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 161 зв. (на полях).

БЛАДЫЙ *прикм.* (*стп.* blady) те саме, що **блѣдый:** Та(к)жє кто є(ст) бладо(г) лица пїи боуквицоу оуваривши з вино(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8).

БЛАДЬ *див.* **БЛЯДЬ.**

БЛАСКЪ *ч.* (*стп.* blask) **1.** Лиск, блиск: Чи(м) жє ма́ю(т) въсто́чные дхо́вны(є) ... ма́лодꙋшествова́ти, ижꙿ конє(и) нє ма́ю(т) срє́бро оу́здны(х); алє ма́ю(т) слнцє быстрѣйшє бѣго(м) оу вє(с) днь свѣтачи́ свою свѣщоу

нє ма́ю(т) сребра и зло́та бла́скȣ алє ма́ю(т) лю́нȣ свѣта́чоую (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223);

перен. Сла́ва: хвала, че́сть... пова́га. Мєта(ф): я́сно(ст), бла́ск҆, льсне́ньє, або го́дность (1627 *ЛБ* 115).

2. (*сяйво, сіяння*) блиск: о́нȣю сла́вȣ свѣтлости в҆ дш҃и прїи́мȣютъ хр(с)тїа́нє: а те́мности, нє терпачи бла́скȣ свѣтлости, олсню́вши ω(д)бѣгают҆ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 363); Свѣтлый про́мєнь сл҃ничный, всѣ(х) оувеселяєтъ, Гды на зе́млю бла́ск҆ ясны(и) з҆ Ѡли́мпȣ спо́щаєт) (Київ, 1632 *Єв.* 302).

Див. ще. **БЛИСКЪ.**

БЛАСТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* бласти) верзти дурниці, плести нісенітниці: Тут ѡбличаєтсѧ проклѧтая бладнѧ папѣжская и их лживых философовъ, що бладут, иж землѧ посредѣ неба а небо як яйцо ѡколо земли (поч. XVII ст. *Вол. В.* 101).

БЛАХА *див.* **БЛЯХА.**

БЛАХОВАНЫЙ *прикм.* (*стп.* blachowany) (*з плямами іншого кольору*) перістий: того(ж) дня ω(т)лȣ́чи́лъ ко́зы и о́вцы и бара́ны пе́строє и блахованоє ... ба́рвы ... ω(т)далъ в рȣ́ки сыно́мъ свои́мъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 46 зв.).

БО[1] *спол.* (*зв'язує речення*) (*з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднує підрядну частину причини до головної*) бо, тому що: А на квитацеяхъ не маємъ въ него никому давати съ того мыта Нашого, нижли маетъ панъ Бонаръ доброволно тоє мыто держати и платъ съ него ... на себѣ брати, бо вже Шамакъ ... Намъ за тоє мыто // заплатилъ (Краків, 1507 *РЕА* I, 69-70); И вжє я нє маю з ыншимъ ни с кимъ ω тоє имѣнє торгȣ дѣлати, ани єго продати ..., бо вжє єсми тоє имѣнє на вѣчность кнѧзю Фєдору продал (Вільна, 1540 *AS* IV, 264); А з ыньшоє стороны ωтъ мєста а ωтъ поля приступъ до замкȣ ро(в)но яко по столȣ бо горы тамъ подъ тою стєною ωтъ поля ȣвышки то(л)ко два сажни и локоть (1552 *ОЧерк. З.* 35); а ωнь тоє оуслышав'ши засмоутилсѧ ве́лми бо бы(л) вел'ми богатъ (1556-1561 *ПЄ* 301); мы и(х) засѧ пȣ(с)тимо до ва(с), ω(д)ню што бы мели голосы добрии, бо и(с) перєми(ш)ля тако(ж) до на(с) посланы сȣ(т) дякове на наȣкȣ (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); За што ... покорнє просимъ, жєбы Ваша Милост тȣт до нас зъєхати рачил ..., бо намъ без Вашєй Милости самим трȣдно сѧ боро(т) (Вінниця, 1569 *AS* VII, 324); тоє рω(з)граничє(н)є ... нє єсть слушноє, бо ... тоє розграничє(н)є єщє в то(т) часъ было, кгды ... єщє воєво(д)ство Волы(н)скоє ... до Вєликого кнз(ств)а Литовско(г)[о] налєжало (Житомир, 1584 *АЖМУ* 92); мы тѣ(ж) нє хочє(мъ) того ω(т)пустити босмо єго сполє(ч)нє при(й)мили (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); я та(м) бы(л) понєволи бо на(м) казано (Черниця, 1608 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 31); Пла́чтє, бо южъ да́лєй ва́мъ нє бȣ́дє́тъ слȣжи́ти (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 7); Щасли́вці́й єсть на(д) иныхъ ... Астроно́мъ, бо ωнъ пе́ршїй позналъ Бг҃а в҆ тѣлє (Київ, 1632 *Єв.* 297); ставъся панъ воєвода Ѡсъкольски(й) того причиною бо ωнъ кȣ́пцȣ́въ наши(х) ... забравъ (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

(*зі сполучником на другому місці*) бо, тому що: Душа отповѣдаєть єму велми жалобнє; Богъ бо такъ хотѣлъ кого онъ милуєть, того и казнить тоутъ, на томъ свѣте (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); хс҃ ... лицємѣрника(ми) таковы(х) называ́ючи, вѣдає(т) бо злочин'ство и(х) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 678 зв. (на полях); Да не возми нихто сихъ словъ ложю, но вѣруй, истина бо есть все (поч. XVII ст. *КЛ* 83); Алє ты правовѣрны(и) писм҆ слω(в) ... выстєрѣга́йсѧ: слова́ бо ихъ на(д) олѣй ма́сткїй (Київ, бл. 1619 *Аз. в.* 316); казали ... абы ввєли прєвȣю ... прєд҆ цр҃ѧ ... абы ωказалъ вси(м) людємъ ... сличность єи, вєльми бо красна была (серед. XVII ст. *Хрон.* 377);

(*приєднує вставні речення*) бо, тому що: А такъ засѣда́вши на намовѣ оу фера́ри ... оу флоре́нцїи (бо з҆ фера́ри длѧ повѣтрѧ вы́єхали) ... мнώгїє артикȣ́лы до спорȣ ... съборовали (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.); Однакъ кгды юж тот тиран утвердилъ своє панство по часѣ, же Константинополь пустъ былъ (бо Кгрекове розбѣглися были), забрал поганин люд до купы (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); И розобра́вши стѣнȣ, бо былъ вхо(д), до сєбє загороділъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 85); 12 тєртицъ ωлховыхъ на лок(т) 6 кождая: за ωдіна(и)ца(т) платєчи (бо ω(д)ну дарова(л) хлю(пъ) (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5); Позволѧю (бось го́дєнъ) про(д)кȣй в҆ то́мъ Клєинотѣ, При́стои(т) абы́сь слȣжи́лъ ихъ та́къ свѣтлой цнώтѣ (Київ, 1632 *Єв.* 292).

2. (*приєднує речення причини до попереднього контексту*) бо, тому що, адже: Прото ваша млсти рачте ѹдилати справедливост мешчанинѹ вашемѹ бартъшѹ, ... абы сѣ ємѹ ѹдилала заплата ѡт того коснарѣ, аби не бил шкоден. Бо и ваша млсти знаєте, аж бил нам дωлжен тотъ коснар (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB* 509); Кгды бы ты(ж) хлопе(ц) во єдинъ днь до школы ходилъ, а дрѹги(и) дєнь занєдбавалъ ... тако(г) бо(л)ше не при(й)мати. Бо и ба(р)вѣръ кгды хоро(г) во єди(н) днь лѣчи(л) а в дрѹги(и) занєдба(л), мѣсто злѣче(н)я в болшую бы хоробѹ єго приправи(л) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 6 зв.); Не дивъ теды, же се съ ыновѣрцами, зъ геретыками на насъ списуютъ, бунтуютъ! Бо не толко брати своєе, але и матеры, оное милое церкви светое правдивое, одбѣгаютъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 117); боязливыми и тръвожливыми всѣ(х) илє єст по(д) звѣрхностю твоєю оучининш. бо якъ правдивого члка мова милы(м) оу людей быти чинит, такъ лживоє, и зрадливоє ... до ненависти оу всѣхъ лю дій приводитъ (Острог, 1614 *Тест.* 154); Слѹха(и)тєжъ вы живыи, ѹмерлого мовы, А оумирати в кождый часъ буд'тє готовы. Бо то розѹмъ, то м(д)рсть, побожне тѹтъ жити, Кто ся хочетъ вѣчного царства дослѹжити (Київ, 1622 *Сак. В.* 51); Бѹдмо та(к) мл(с)рдными яко тыи мѣщанє которы(х) много было, и вши(т)ци провадили того сна вдовиного, и рєвнє плакали смрти єго, и сиро(т)ства тои вдовы. Бо може(т) быти тѧ(ж)шіи жаль яко гды снь ѹмре(т) а до того єдина(к) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102); маε(т) быти ро(з)ноє ыноче(с)коє ѡдѣніє, жебы ... было ѹ всѣ(х), во всє(м) є(д)накоє и є(д)носта(и)ноє. Бо що ко(л)вє(к) ... вымысли(т) и поважи(т)сѧ ѹподобати собѣ єдє(н) ... чого анѣ было в уживаню; то все або на(д) потребѹ є(ст), або з пыхи походачєє (серед. XVII ст. *Кас.* 3 зв.).

3. (*виступає компонентом складного сполучника* **понеже бо**) тому що: И не поклоняются еретики теперъ иконе Іис Хрістове, понеже бо не смѣють, ижъ маютъ печать аньтихрістову на руце правой и на челѣ (Супрасль, 1580 *Пис. пр. лют.* 53).

4. *У знач. присл.* Тому: Припоу(т)никъ є(ст) зєліє вельми добро, бо не дармо єго зову(т) припоу(т)нико(м) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 1).

Див. ще **ИБО.**

БО[2] *част.* (*підсилювальна*) же, ж, бо: Ничого бо нигѣ не є(ст) скрытого што бы не мѣлю ѡ(т)крыто быти (1556-1561 *ПЄ* 272 зв.); всякоє бо дєрєво котороє не родит плода доброг выроубовают єго и на ѡгон мєчоут (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 50); прокла(т) бо всѧ(к) творѧ(и) дѣла гнѧ съ небрєжениє(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Лѣпшє бо ва(м) бє(з) вл(д)къ і бє(з) попо(в) ω(т) діавола поставлены(х) до црκви, ходити и православіє хранѣти, нє(жє)ли съ вл(д)ками і попами нє ω(т) бга зва(н)ны(ми) оу црκви быти (п. 1596 *Виш. Кн.* 225 зв.); єди(н) бо є(ст) бє(з)стр(с)тє(н), и бє(з)грѣшєнъ, в котброго жаднаа лє(ст) не постала въ оустѣ(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223); Мовитъ бо самъ Христосъ, ижъ съ каждого слова порожнего, которое если мовити будутъ человѣци, дадут личбу зъ небо въ день судный (1603 *Пит.* 60); всяк бо человѣк ложъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Пойдѹ бо я в пустиню, где сут стада мои, Азали тамъ в старости скончѹ лѣта свои (I пол. XVII ст. *Рєз.* 176); всюды бо лице єго єстъ (Височани, 1635 *УЄ* N 62, 48 зв.); не повѣмъ бо врагω(м) твои(м) тайны твоєѧ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 912); самъ бо Г(с)дь сіѧ рекъ. якω ω сѹдномъ дни, анѣ снъ члвчєкій, анѣ Агглωвє нє знаю(т) власногω и певногω часѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 130);

у спол. **даже бо, якоже бо:** Даже бо не // припогублю себѣ, рече, нижь притуплю, сущие во мне добродѣтели отскачю (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239-240); яко жє бо тѣло без дха мєртво єсть, тако и вѣра без дѣлъ мртва єсть (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552 (передм.), 4).

БОАЗНЬ *див.* **БОЯЗНЬ.**

БОАРСКИЙ *див.* **БОЯРСКИЙ.**

БОБКОВЫЙ *прикм.* Лавровий, *діал.* бобковий: лаѹроу(с) по ла(т) ... а по рѹ(с)ки дрєво маслєноє а на нє(м) растѹ(т) орѣхи маслєныє бобковыє (XVI ст. *Травн.* 274 зв.); Асклитодотъ, Бобкового дерева датєль (1627 *ЛБ* 182); И вы, которыхъ в моци єстъ Бобково Древо, триѹмфѹ данноє Лаврово (Львів, 1642 *Бут.* 7); daphon, садъ бобковы(й) (1642 *ЛС* 152);

(*виготовлений з плодів лаврового дерева*) лавровий, *діал.* бобковий: Свири(д) Сєменови(ч) шостакъ ... мє(л) // ... масти бобковоє за грошє(и) ми (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 33-33 зв.); а т[illegible] є(ст) дрєво ис ко(т)раго тєчє(т) масло бо(б)ковоє (XVI ст. *Травн.* 203 зв.).

БОБОВИЙ *див.* **БОБОВЫЙ.**

БОБОВИНЫ *мн.* Бадилля, стебла бобових, *діал.* бобовиння, бобов'янка: fabalia, бобовины (1642 *ЛС* 192); Бобовины. Fabale. Fabalis (1650 *ЛК* 429).

БОБОВЪНЫКЪ *ч.* Пиріг, начинений бобом: fabatia, бобов(ъ)ныкъ, пирогъ з бобу (1642 *ЛС* 192).

БОБОВЫЙ, БОБОВИЙ, БУБОВЫЙ *прикм.* Бобовий: вода перепа́щена и(з) бобового цвѣтȣ и тѣ(м) ... лице помазȣе(м) тогда лице стане(т) чисто и свѣтло (XVI ст. *Травн.* 211 зв.); bucca, лупина бубовая вну(т)ряяя (1642 *ЛС* 105); phasel[i]n(us), бобови(й) (Там же, 314); Бобовый. Fab[a]gin(us). Fabalis (1650 *ЛК* 429).

БОБОКЪ *ч.* **1.** (*дерево*) лавр: hyp[e]late, бобокъ древо (1642 *ЛС* 221).

2. *лише у мн.* Лавровий лист: побра(но) ... // ωлово, сира, галу(н), лада(н), бобки (Луцьк, 1573 *ТУ* 154-155).

БОБРИКЪ *див.* **БОБРЫКЪ.**

БОБРОВНИКЪ, БОБРОВЪНИКЪ *ч.* **1.** (*феодально залежний селянин, який займався полюванням на бобрів і наглядом за бобровими гонами*) бобровник: а с тыхъ же людей подати: обѣстки идеть кузня (!) меду ... а бобровнику куница да корчага меду (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10); а земъцы ω(д)но до дрȣгихъ пови(н)и проважати бобровъниковъ (1552 *ОЧорн. З.* 57).

2. Вл. н.: Грицко Бобро(в)ни(к) (1649 *РЗВ* 391).

БОБРОВЪНЫЙ *прикм.* Те саме, що **бобровый** у 1 знач.: є(ст)ли хто на(и)деть пови(н)ни возъ дати направны(и) полȣ копщинȣ по грошȣ ω(т) лу(к)на бобровъного во(д)лȣгъ давного ωбычаю (Чорногород, 1578 *ПВКРДА* III, 59).

БОБРОВЪСКИЙ *прикм.* Призначений для бобровників: Горо(д)на бобровъская пн҃а григо(р)а тольмача ... // ... не накрыта (1552 *ОКр. З.* 145 зв.-146).

БОБРОВЫЙ *прикм.* **1.** (*який стосується бобра*) бобровий: fibrin(us), бобровы(й) (1642 *ЛС* 196); **бобровыє гоны** *див.* **ГОНЫ; бобровый песъ** *див.* **ПЕСЪ; береги бобровые** *див.* **БЕРЕГЪ[1]; дань бобровая** *див.* **ДАНЬ; земля боброва** *див.* **ЗЕМЛЯ; строя бобровая** *див.* **СТРОЯ.**

2. (*виготовлений з хутра бобра*) бобровий: Иван Полос, кравец, заставил бы (!) жиду володимерскому, Лазару кожух бобровый новый (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62); шубка боброваа, сукномъ чо(р)нымъ утє(р)финовымъ покрытаа (Житомир, 1584 *АЖМУ* 79); взято ... кожухо(в) три с ко(л)нерами бобровыми (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74); взяли ... пласчиковъ два аксамитныхъ ... шапька боброва (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/I, 430).

Див. ще **БОБРОВЪНЫЙ.**

БОБРЪ *ч.* **1.** (*водяний гризун*) бобер: а кгды Казаки за дозволеньемъ вашимъ на рыбы и на бобры в добытки идȣть, тогды мели бы естє на то бачить (Вільна, 1541 *AS* IV, 297); мєщанє и козаки нє маю(т) пω(т) ты(м) бєрєго(м) ω(т) быстрицы ... бобро(в) гонити (Черкаси, 1544 *ЦНБ* ДА/II-216, 101); згинуло ... // ... бобров двадцат (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149-150); па(н) Стрыбы(л) ... з многими слугами ... бобровыє гоны мои вла(ст)ныє кгвалтовнє погонилъ и бобровъ ... взялъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 156); в рє(ч)ци лопєни бобро(в) гонили (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 61); сє(и) годъ та(м) ω(д)но(г) бобра ȣбыто (Варшава, 1616 *ООЗ* -2, 3); fiber, бобръ (1642 *ЛС* 196); Бобръ. Fiber (1650 *ЛК* 429).

2. Хутро бобра: ωттол приєхали кгвалтовнє на сєло ... Радосєлкȣ ... многиє рѣчи брали, яко: шаты, воскъ и бобры (Володимир, 1544 *AS* IV, 379); шубка ... кунами из бобром чорнымъ подшитая, коштовала тридцат коп грошей литовских (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 446); по(з)ваны(и) побра(л) ... мєдȣ при(с)но(г) полубо(ч)ко(в) сє(м) ... бобро(в) выбо(р)ны(х) выпра(в)ных шє(ст) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); шапка аксами(т)ная з бобро(м) коштова-ла золоты(х) два(д)ца(т) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.); Панъ Юрє(и) Макаровичъ заграбилъ ... долома(н) ... бобромъ ωблямованы(и) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 25 зв.).

3. (*шкура бобра як вид податі*) бобер: ωнъ ... поведал намъ, штож с того села дани грошовое и медовое и бобровъ ... всего того - десат копъ грошей нам даивали (Вільна, 1506 *АЛРГ* 119); черкашєнє ... даивали старостє с каждое ватаги ... бобръ ωдинъ поклонȣ а дрȣги(и) городовы(и) (1552 *ОЧерк. З.* 10 зв.).

4. Вл. н.: Ми(с)ко бобръ (1649 *РВЗ* 350).

БОБРЫКЪ, БОБРИКЪ *ч.* Бобрик. Вл. н.: тые слуги ... поступили от панов своихъ ... люди и

воленики ... на имя ты(х): Яца мелника, Миска ... Мойсея, Бобрика, Потапа (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 356); кгды протестѹючи(и) проти(в) ... Панѹ Киє(в)скомѹ Старостє Новогоро(д)ка Сивє(р)ского ѹ справє своє(и) вписа(л) ѡ нєѹстѹпєнє прє(з) ... Пана Старостѹ протєстѹючомѹ пєвны(х) доб(р): ѡ(д) Єго Ко(р): м(л) Ко(н)фєрованы(х) названыхъ, бобры(к) ѹ повєтє Новогоро(д)ско(м) лєжачи(х) ... тєды Па(н) Пєнъски(и) с помєнєною ма(л)жо(н)кою своєю ... тѹю справѹ на ѹгодѹ ѹзяли (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17); Захара ɓобрыкъ (1649 *РЗВ* 49 зв.).

БОБЪ *ч.* **1.** Біб: ядѣниє єго было ... толко г҃ зерна бобоу соухаго (1489 *Чет.* 105); то(т) жє бѡ(б) варє(н) ... и смѣшє(н) с пєрцємъ долгимъ да с рѹговою травою ... залєганіє жы(л) пєчєнны(х) отвори(т) (XVI ст. *Травн.* 263); Бобъ. Faba Fabulum (1650 *ЛК* 429).

2. Вл. н.: Писалъ ... до мене ... панъ ... Стрыбылъ ... жалуючи на ... Боба, на Комара Сотъника (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 238).

БОБЫЛЪ *ч.* (*рос.* бобыль) бобиль. Вл. н.: грыцько бобылъ (1649 *РЗВ* 126 зв.).

БОВДЫРЪ *ч.* (*рос.* болдыръ). *Діал.* бовдур "димар; стовп диму; дурень". Вл. н.: Гришай Бовдыръ Со(т)никъ (1649 *РЗВ* 150).

БОВЪКУНЪ *ч. Діал.* бовкун "запряжений одинцем віл; великий сніп очерету". Вл. н.: Лѹцыкъ бовъкѹнъ (1649 *РЗВ* 139 зв.).

БОВѢМЪ[1], БОВѢМЪ, БОВЕМЪ, БОВЇМЪ *спол.* (*стп.* bowiem) (*зв'язує речення*) **1.** (*з'єднує частини складнопідрядного речення, приєднуючи підрядну частину причини до головної*) бо, тому що: ѡпа(т) в ма́(т)ѳєи чтє́(т)са до кон҃ца, сє(д)малнадєса(т) сє́(д)мица, бовѣмъ сє(д)мына́дєса(т) сє(д)мицъ соуботы и нє(д)ла то́к҆мо за єжє мал иж ды чєстиса (1556-1561 *ПЄ* 2 зв.); Коха́йса в пожито́чны(х) тобѣ това́рышохъ лѣпшє, анѣжли вє́ кръви родза́ю тобѣ // пови́н҆ны(х) крє́вныхъ бовѣ(м) това́рыство нє ѡ(т) цнѡ́(т) а́лє з натоу́ры прихи́лны(м) єстъ (Острог, 1614 *Тест.* 141-142); А штокѡ́лвєкъ ѡ(т) котѡ́рыхъ, любо проти́вниковъ на́шихъ оуслы́шитє, и ѡба́читє злорєчє́на и примѡ́виска, нє дивѹ́йтєса. Бо́вѣмъ нє ма́лъ всѣ(м) С҃ты(м) оны такѹю злосли́вє звы́кли спѣва́ти пѣснъ (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 32); Розѹмновѣчною всѣхъ ѡбда́рилъ чловє́кѡвъ Словє́сною д҃шєю; с҆ котрѡ́и похѡ́дитъ Єдновла́сно(ст) всѣхъ смы́сло(в), бовѣм҆ ѡна рѡ́дит҆ На́имєншіє аффє́кта (Львів, 1642 *Бут.* 4); Ди́вєнъ Б҃гъ на высотѣ Нб(с)ной: алє дивнѣйшій въ глѹбинѣ смирє́ніа свѡ́єгѡ, бовѣмъ ди́в то нєма́лый, и́жъ Б҃гъ то(и) ... Н҃бо и зє́млю, съ // всє́ю Красотѡ́ю ... сътвори́въ (Чернігів, 1646 *Перло* 58-58 зв.);

(*зі сполучником на другому місці*) бо, тому що, оскільки: кгдыж вы тым тиранством побѣдити терпения нашего не можете, вѣры нашее православное от нас выстрашити ..., мы бовѣм не прелюбодѣйчищами есмо антихристова ложа, але власные сынове божии (1598 *Виш. Кн.* 125); нє бѡ́йтєса ѡ(т) ты(х) котѡ́рыє оубива́ютъ тѣло, д҃ши бовѣмъ нє мѡ́гоутъ оуби́ти (Острог, 1607 *Лѣк.* 69); прїи́ми(ж) тєды наоукѹ прєнайвыборнѣйшоую, и боу́дєшъ мѣти живѡ́тъ найсправнѣйшїй, сама бовѣмъ ты́лко цнѡ́та на(д) вшєла́кїє мастности єстъ нєсмєртє́лнаа (Острог, 1614 *Тест.* 135); А зъ ихъ всѣхъ, Магдалена естъ найщаслившая. До учителя своего, найгорливъшая, Не дала бовѣмъ очомъ своимъ засыпати: Анѣ ногамъ бынамнѣй отпочивати (Львів, 1630 *Траг. п.* 176); з҆ ѡ(т)цє́вского ... Набожє́нства пєрєходи́ти на иншєє ... жа́дєнъ Ксїѡ́нжє нєха́й нє допѹща́єтъ, ничѡ́го бовѣ(м) въ рє́чахъ лю́дских на(д) Рєли́ю, ... цє є(ст) защѣйшого (Київ, 1632 *МІКСВ* 269); С҃тый за(с) Ап(с)лъ Пєтръ хва́литъ Са́ррѹ, котѡ́раа пазыва́ла мѹ́жа своє́гѡ Па́но(м), жона́ бовѣмъ ... пови́нна мѹ́жа свѡ́єгѡ шанова́ти, и ѡ́помѹ послѹ́шна бы́ти (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 921).

2. (*виступає компонентом складного сполучника* **дла того бовѣмъ**) тому: дла того бовѣмъ пла́чѹ и жа́лѹю, и чини́ти того нє пєрєста́нѹ, аж пѡ́ки тєбѣ в пє́ршой свѣтлости ѡба́чоу (Острог, 1607 *Лѣк.* 9).

Див. ще **АБОВѢМЪ[1], АЛБОВѢМЪ.**

БОВѢМЪ[2], БОВѢМЬ, БОВЕМЪ, БОВЇМЪ *част.* (*підсилювальна*) бо, же, ж, адже: та(к) бовѣ(м) и пръвые б҃гоч(с)ти́вые ц҃рїє хр(с)ті́а(н)скїє... чинили, пѣшо в҆ пѹстыню драба(н)товали (п. 1596 *Виш. Кн.* 240 зв.); лєдво бовѣмъ могла бы(х) достати хлѣба чимъ бы(м) сє сѹстєнтовала (к. XVI ст. *Розм.* 29 зв.); Там бовѣм на оном вселенском позорищи пред Христом все станем и тогда скутком узрим, кто будет лучший - латыня ли или грѣки с Русью (1600-1601 *Виш. Кр. отв.*

161); Звыкли бовѣмь кролєвє в҄ днь коронованѧ своєго на па(н)ство себе шодроблйвыхъ показовати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 209); Тоу(т) бовѣмъ и рóскоши и бѣды конє(ц) маю(т), и бáрзо проу(д)кїй (Острог, 1607 *Лѣк.* 39); Надъ Хєроувімы бовѣмъ Єстєсь ч(с)тнѣйшаѧ, И Сєрафімωвъ зайстє хвалєбнѣйшаѧ (Львів, 1616 *Бер. В.* 74); Сáми бовéмъ Єп(с)копове, сѹть Пна Пáпы лє(д)во Викáрыами, и послѹгачами, по(д)лыми (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 11); Анї бóвімъ в҄ ѹмысла(х) нш(х) зачáтоє весéлїє, задє(р)жáтися южъ бóлшє(и) можє(т) (Манява, 1619 *Привит. Феод.* 287 зв.); Лежишь бовѣмь замордованъ и забитый: И въ гробѣ новомъ въ простирадлѣ завитый (Львів, 1630 *Траг.п.* 169); Хто бовѣмъ нє додéржѹєтъ вѣры малжéнской, и ώною погоржáєтъ, таковымъ... сѹдитъ Бгъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 932); Нє тылко бовѣмъ дóбра их҄, алє и самый живо(т) выдирáютъ, на жáдныє Контрáкты// згóдныє до помѣркованѧсѧ з҄ ними нє позволѧютъ (Київ, 1648 *МІКСВ* 346-347).

Див.ще **АБОВѢМЪ²**.

БОГАБОЙНЫЙ *див.* **БОГОБОЙНЫЙ.**

БОГАБОѦЧИЙ *прикм.* Те саме, що **богобоязливий**: Бгобоѧзнéнноє: Бгобóйноє, бгобоáчєє, побóжноє (1627 *ЛБ* 11).

Див. ще **БОГОБОЙНЫЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ.**

БОГАТЕСТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БОГАТИЙ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БОГАТИРЪ¹ *див.* **БОГАТЫРЪ¹.**

БОГАТИРЪ² *див.* **БОГАТЫРЪ².**

БОГАТИТИ *дієсл. недок.* (кого, що) Робити багатим, збагачувати: Кгды(ж) ωни нє сєбє самы(х) Алє всѣ(х) ва(с) А ωсоблйвє црковъ хвѹ По(д) нннѣшнии ... ча(с) хотячи богатити и ω(т) вшєляки(х) Навалностей ... боронйти (Львів, 1609 *ЛСБ* 422); Якъ тєды Язонъ Грéкωвъ богатилъ прє(з) вóдѹ Такъ мѹдро(ст) дáстъ Могилωмъ, въ слáвѣ ωхолóдѹ (Київ, 1632 *Євх.* 304); той насъ в҄ том҄ оупéвнил҄, который вéдлѹгъ вóлѣ, и владзы своєѣ кого хóчєтъ оубóжитъ, и богатйтъ, тѣшитъ и фрасѹєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 877); Поминай и на црство Нб(с)ноє, якω тóє богатитъ дѹшѹ нáшѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 121).

Див. ще **БОГАТѢТИ.**

БОГАТИТИСѦ *дієсл. недок.* (з чого, від чого, чим) Багатіти, збагачуватися, ставати багатим: лазаръ ... лєжа(л) пєрє(д) вороты .. нємл(с)тивнїка вєликаго, которїй то завшє ... зємными и мо(р)скими прїбы(т)ками тєды богати(л)сѧ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209); многїи злє днє(с) богатѧ(т)сѧ ω(т) нєпрáвды (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 309); Ѡба(ч) слѹго бжїй, яко гдь ... домы и фамилїє тїє карє, и вынищає, котóрїє сѧ з дóбръ црковныхъ богатѧ(т) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 68); при погáнца(х) // и нєвѣрникахъ того бóга застáвмω, котóрыѣ... проклѧтой лйхвѣ слѹжатъ, а з҄ пóтѹ и крви ближни(х) своѣхъ богáтат҄сѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 69-70).

Див. ще **БОГАТѢТИ.**

БОГАТНО *присл.* Те саме, що **богато** у 2 знач.: Длѧ тóго ... Бгъ на зємлѣ сѧ ωказáлъ,... áбы ... збáвилъ насъ и ωсвободилъ, нє длѧ справєдлйвости нáшєѣ, áлє длѧ своєѣ ωбфйтоѣ мйлости, котóрѹю вылалъ на насъ богáтно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 943).

БОГАТО *присл.* **1.** Багато, пишно, розкішно: фєло(н) ... ω(т) пояса до шы(и) и ωколо ли(с)тва широко и богато зло(т)о(м) ни(т)ковы(м) // в квѣты гафтованыє (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 53-53 зв.); opime, изωби(л)но, тучно, богато (1642 *ЛС* 293); opulenter, богато, кра(с)но (Там же, 294).

2. (*у великій кількості*) багато: О, що ти такъ богато пророкѹєшъ (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23); Панъ Парульскій ... немалъ (!) ... в тыхъ добрахъ ... сажавокъ богато нарыбленыхъ (Кременець, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 258).

Див. ще **БОГАТНО.**

БОГАТОДАРОВНЫЙ *прикм.* Щедрий: Богатодарóвный: Щодроблйвый, ωквйтый (1627 *ЛБ* 187).

БОГАТОУМЕНЪ *прикм.* Дуже розумний: Андріа(н): Мѹжє(ст)вє(н)ны(и), валéчный, або богатоѹмєнъ (1627 *ЛБ* 176).

БОГАТОУТВОРЕНЪЙ *прикм.* Вишуканий: єда (!) бѣ на твою // пыхѹ мно: ослѹ(ж)нѹю ... і на твои потравы богатооутворєныє ... глєди(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 227-227 зв.).

БОГАТСТВО, БАГАТЬСТВО, БОГАСТВО, БОГАТЕСТВО, БОГАТСВО, БОГАТЪСТВО, БОГАТЬСТВО, БОГАЦСТВО, БОГАЦТВО *с.* **1.** (*велике майно, цінності, гроші*) багатство: нищєта багатьствомъ володѣєть (1489 *Чет.* 113 зв.); а то тыи

которыи соу(т) в̾ тръню засѣяни. коли оуслыша(т) слово а троскана сєго свѣта и прелєсть богатства, и дроугы(х) похотій, входачи задоушаю(т) слово (1556-1561 *ПЄ* 140 зв.); съ чого тотъ папежъ великого богатства набыль (1582 *Посл. до лат.* 1125); Вспомни Євгєній ..., ѧко про(д)кове твои ... бискꙋпове ... панства мона(р)хіє бога(т)ства мо(ж)ности костєлови по(д)били (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 48); они были готовы дѣля Бога, коли жадавъ, роздѣлити усе, не надѣяли ся на богатство, якъ сесь молодый пушовъ скорбенъ (XVI ст. *НЄ* 126); бога(ц)ства ваши погнили, шаты ваши молѣ поєли (II пол. XVI ст. *КА* 173); Богатство, мꙋдрость, слава, сила всє прєходитъ, Нѣчогося трвалого в̾ мірѣ нє находитъ (Київ, 1622 *Сак. В.* 40 зв.); Имѣниа: грошѣ, богатство, маєтность (1627 *ЛБ* 48); мы на землй бога(т)ство збираємо (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 215); Бл҃годарꙋ та, Параклитє ... Источничє премоу(д)рости, и Разꙋма, ... пренайвышшєє добро, и богатєство, преизобилнωє (Чернігів, 1646 *Перло* 35); нє просил є(ст) богатствъ, и маєтностіи, и славы (серед. XVII ст. *Хрон.* 290 зв.);

(*достаток усього, розкіш*) багатство: ты(ж), кто коли дла х҃а богатєство опоустить стокроть большє возмєть, и живоъ вѣчныи наслѣдить (1556-1561 *ПЄ* 82 зв.); Слава и богатъство в домꙋ єго нє оскꙋдѣєтъ, И по врєменныхъ бл҃гахъ са надѣєтъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); видимє очима богаство сєгосвѣтнєє, чомъ богатыи люде сутъ у чести великуй (XVI ст. *НЄ* 167); Пусть нынѣ латыня фарисейски хвалит, пусть в богатьствѣ с оным богатым // гобзуют ... а мы, православныи, терпим, а мы похулени, поруганы ... будем (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161-162); насмотрѣтеса на богатєство и роскоши єго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 67); Лѣпшій ... єст̾ справєдливыхъ нєдостатокъ, нѣжли грѣшныхъ многоє богатство (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 71).

2. (*сукупність матеріальних цінностей*) багатство: Жієшъ такъ якобысь нѣкгды нємѣлъ ꙋмерети, Хочешъ всѣ богатства на земли пожерети (Київ, 1622 *Сак. В.* 44).

3. (*велика кількість, багатоманітність*) багатство: покланаю колѣнѣ мои ко ω(т)цꙋ г҃а нш҃его і҃с х҃а, ... абы вамъ далъ по богатствꙋ славы своєа силою оумоцнитиса д҃хомъ Єго (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 39); Нє ижъ бы церкви и о душахъ дбалъ, але або богатство злота И сребра зобралъ — для того прагнетъ на епископство!! (1603 *Пит.* 101); Пыха вшєлакоє цнωтъ богатство и справы добрыи роспорошꙋєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4).

4. *Перен.* (*щось дуже важливе, цінне, значне*) багатство: Цє(р)ковноє бога(т)ство нищи(х) ... во нєдꙋги въпа(д)ши(х) и нищи(х) ко(р)млєниє, ... вдова(м) пособіє, дѣвица(м) потребы ... людиє имѣньє своє давали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Єсли тєжъ смрьть на тебе настꙋпит̾, нє бойса: бо прєст҃є є(ст), толко Вѣрꙋ заховай, скарбъ нє ꙋбываючый, богатство ... тр̾ваючєє (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129); плачь фрасꙋйса и стогни, жєсь са єщє нб(с)ных̾ и Д҃ховных̾ богатствъ нє стал̾ оучастником̾ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 14); А нищєтою своєю збогатилъ єси насъ, // Богатєствомъ Нб(с)нимъ довоьно (Чернігів, 1646 *Перло* 59-59 зв.); **богатство вѣчноє, вѣчноє богатство** — вічне царство, рай: Для тебемъ тут зстꙋпило, абыс ти ꙋбога До богатства вѣчнаго з Тѣломъ постꙋпила (I пол. XVII ст. *Рез.* 175); С҃нъ Б҃жій в темный Вертєпъ странствꙋєтъ, И на земли доброволнє нищєтꙋ пріймꙋєтъ, А на(м) в̾ Н҃бѣ вѣчноє богатєство готꙋєт (Чернігів, 1646 *Перло* 56).

БОГАТШИЙ, БАГАТШИЙ, БОГАТШІЙ, БОГАТШЫЙ, БОГАТЬШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** (*який має більші матеріальні цінності або володіє ними*) багатший: А позычати маютъ нє на захованє смотрячи ани ты(м) которыє хотя(т) быти богатьшии алє котории бо(л)шии нєдостатъки тєрьпять з допꙋщєня божєго (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); ч҃лкъ ко(ж)ды(и) хочє(т) єди(н) ω(т) дрꙋгого бл҃шій быти, или бога(т)шій (XVI ст. *УЄ* № 29519, 101 зв.); Присмотритеся первому излишнему слову того езуита, яко богатшая Русь, книжки его повыкупавши, попалила (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 165); Албо гдыбы якаа Па(н)на, на(д) вси іншіи сличнѣйшаа, мꙋдрѣйшаа, и бога(т)шаа, взала собѣ за мꙋжа оубогого ...//... а знавши з нєго спросныи рꙋбы, ωболоклабы єго в̾ кролєвскіи шаты (Вільна, 1627 *Дух. б.* 66-67); розꙋмѣлъ єси сєбє ... на(д) доброго лꙋчшимъ,... на(д) богатого бога(т)шимъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 270); богачь // ... нє хочє(т) оудѣлити оубωгомꙋ алє єщє прагнє(т) завшє и(ж)бы бы(л) бога(т)ши(м) (1645 *УЄ* № 32, 196 зв. - 197).

2. (*забезпеченіший*) багатший: тєпе(р) коли би(с)кꙋпо(м) зоста(л) в чєревѣ ши(р)ши(и), в го(р)лѣ

сла(с)толюбнѣ(и)ши(и) … в доста(т)кꙋ бога(т)ши(и), и в слꙋговина(х) дово(л)нѣиши(и) (1598 *Виш. Кн.* 275);

(*розкішніший, пишніший*) багатший: слугъ болшей абы мѣлъ, покармовъ столы полные и богатшие! (1603 *Пит.* 101).

3. (*цінніший, кращий*) багатший: Прето, нимъ за помочю Бж҃єю бꙋдєтъ грꙋ(н)товнѣ(и)шая, и *бога(т)шая* фꙋ(н)дация, з которои бога(т)шєє ѡпатрє(н)є мѣти бꙋдꙋтъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 74).

4. (*значніший за величиною, розмірами*) більший: та(к) бы́лъ поты(м) вознесе́нный, же єще бы(л) бога́тшій два ра́зы·ни(ж) первє(и) ѡбра(з) трьплі́вости (поч. XVII ст. *Проп. р.* 204 зв.); зоста́вилъ потóмкωмъ свои́мъ, бωга(т)шїє и ши́ршїє грани́цѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 3 зв. ненум.).

5. *Перен.* (*який переважає когось у чомусь*) багатший: Авраа(м) ω(т) всѣ(х) лѣпши(и), цно(т)ли(в)шій, и свои(м) малы(м) ω(т) ба҃ ємоу да(н)ны(м), // на(д) цр҃ьски(ми) незличоными скарьбы бога(т)ши(м) бы(л), а то чемꙋ (п. 1596 *Виш. Кн.* 244-244 зв.); Въ злóнравїи ω(т) въсѣ(х) бога(т)шій, Въ вѣрѣ же ω(т) въсѣ(х) нємєньшій, И въ покаанїи не послѣ(д)нѣишій (1599-1600 *Виш. Кн.* 199 зв.); Прєто, нимъ за помочю Бж҃єю бꙋдєтъ грꙋ(н)товнѣ(и)шая, и бога(т)шая фꙋ(н)дация, з которои *бога(т)шєє* ѡпатрє(н)є мѣти бꙋдꙋтъ (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 74).

Див. ще **БОГАТѢЙШИЙ.**

Пор. **БОГАТЫЙ.**

БОГАТЪ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БОГАТЫЙ, БАГАТЪ, БАГАТЫЙ, БОГАТИЙ, БОГАТЇЙ, БОГАТЪ, БОГАТЬ *прикм.* **1.** (*який має великі цінності, майно, гроші*) багатий, заможний: ωнъ тоє оуслышав҆ши засмоутилсѧ велми бо бы(л) ве́л҆ми богатъ (1556-1561 *ПЄ* 301); тай єсь богатъ, не будь мерявый, тай пышный, тай не божи ся (XVI ст. *ПЄ* 18); ωнегда здарты(и) є(ст) єдинъ богатый кꙋпецъ ведле того дерева (к. XVI ст. *Розм.* 37 зв.); Только коли трафится Руска богатая албо дедичка маетности, … то позволяют своимъ таковую взяти албо поняти (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); Бꙋд҆тє дх҃мъ, оумы́сломъ и тѣломъ здорóвы … Бога́тыи бога́тствомъ кꙋпꙋйтє збавéнє (Вільна, 1620 *Лям. К.* 21); Авра́мїй: Бога́тъ (1627 *ЛБ* 171); тогосвѣтнїи матки ради бы жебы и(х) сн҃óве были сла́вными богатыми и мꙋ́дрыми (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 17 зв.); жи́дωвє зловѣрнїи ωжида́ютъ, месі́аша свóєгω, бога́тогω ба́рзо (Чернігів, 1646 *Перло* 138); Нєема́нъ … бы́лъ мꙋ(ж) мꙋ́жный и бога́тый, алє трꙋдова́тый (серед. XVII ст. *Хрон.* 323 зв.);

у знач. ім. багатий, багач: Єв(г)листа выписоуе … якъ ты(ж) богатыи с та́ж҆костю доидє нб(с)нои ра́дости (1556-1561 *ПЄ* 164 зв.); Бога́ты(и) надъ ꙋбоги(х) в школѣ, ничи(м) вы́шшии не маю(т) быти, то(л)ко самóю наꙋкою (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 3); Коли умеръ богатый, погребли его у аду, та мучивъ(ся) тамъ (XVI ст. *ПЄ* 148); сꙋдїа … нє почти(т) мꙋ́дры(х) на(д) грꙋбы(х), áнѣ бога́ты(х) … на(д) оубóги(х) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 78); бога́тыє ω(т) вели́кого стара́нья шалѣют҆ оубогїє ω(т) вели́кого оубо(з)ства посхли (Острог, 1607 *Лѣк.* 126); Нєзбóжный побóжности наꙋча́єтъ сѧ, … ла́комый щодробли́вости, бога́тый дава́нѧ (Київ, 1623 *МІКСВ* 76); ω(т) землѣ звѣрωвє … // рωдатсѧ, и слꙋжатъ животꙋ твóємꙋ, с ты(х) ма́ти бога́томꙋ и нищємꙋ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.); Бога́тый нє прилóжитъ до полси́клѧ, а оубогїй ничогω нє оумнѣйшитъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 108).

2. (*який має в достатку що-небудь*) багатий: ст҃ы(х) чтѣний слꙋ́шая. богатъ боуде(ш) разꙋмо(м) (1489 *Чет.* 286); богатыє горы крꙋшце(м) золоты(м) … иꙋ(с)тинꙋ(с) ωписує(т) и вы(с)лавляє(т) (1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); Тóѣ тéды так҆ бога́тоѣ цнωты пожада́ймω (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 165).

3. (*великий, достатній*) багатий: В п‹о›нед‹ѣ›локъ аще прилꙋчитсѧ Рож‹де›ство Хв҃о, боудетъ зима добра, весна и лѣто мокро, жатва богата (к. XVI ст. — поч. XVII ст. *Яв. Рук.* 113).

4. (*пишний, розкішний, дуже гарний*) багатий: злоупили з оны(х) єи богаты(х) оуби́ровъ (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 303 зв. (на полях).

5. (*цінний, дорогий*) багатий: Поздрѣв҆ши и оузрѣл҆ кóторыи то в҆мѣтали дары свои богаты(и) люде до скарбницѣ цр҃ковнои (1556-1561 *ПЄ* 313); нє вм(с)л і, … до(ч)ки богаты(м) вѣно(м) бискꙋпски(м) ωбвѣнꙋєтє (1598 *Виш. Кн.* 274); в рынкꙋ на(д) богатыми крамы, домовъ деди(ч)ны(х) г҃ (Львів, 1609 *ЛСБ* 1046, 6); цр҃ь вѣчнои сла́вы хс҃ да́ры свои бога́тыи … положи(в) в нєи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 51); посла́лъ ємꙋ оупоми́нки

бога́тыи (Київ, 1627 *Тр.* 291); ска́рбы бѡга́тіи ѡ(т) ни́хъ побра́нѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 122).

6. *Перен.* (*духовно вищий*) багатий: В' тестаме́нтѣ бовѣмъ Ха дѣдича зоста́вилъ своє́гѡ ... имѣніа, и ста́лса бога́тымъ в' Ба (Київ, 1624 *МІКСВ* 100).

7. *У знач. ім.* Багатий. Вл. н.: Кирикъ багатый (1649 *РЗВ* 119 зв.); Тышъко Богати(и) (Там же, 427 зв.).

БОГАТЫРСКИЙ, БАГАТЫРЬСКИЙ *прикм.* Богатирський: коли которыи храборъ, добрая дѣла багатырьскаа вдѣлає(т) (1489 *Чет.* 39); Гдє вачи(т) (!) знаки богаты́рско(г) мє(н)зства, ве́спо(л) с цно́тами, по(л)ными набожє(н)ства (Острог, 1612 *На г. Остр. Час.* 2); Гдє оучини́лъ грани́цѹ, Ге́ркѡлесъ ѡнъ си́лный Пра́цъ свои(х) Богаты́рски(х) (Київ, 1632 *Євх.* 297).

БОГАТЫРЪ[1], БОГАТИРЬ *ч.* Те саме, що **богачъ**: Єжє́вє нє даю́тса поима́ти псо́мъ дла ѡстротинъ свои́хъ; та́къ и нєми́лостивыхъ богатырє́въ; и нєоужи́тыхъ, нє имѹтса го́лосы оубо́гихъ и ни́щі(х) оу́ха бо свои затыка́ютъ нємл(с)рдієм̃ъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 36); Славныи ... богатирове и отъ непріятелей и отъ невѣрныхъ пріймали дары почетныи (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1109); ѡ(д) сме́рти в' моци то своє́й ма́єшъ, ты бѡгатырє́й: и з бога́тства ѡбыдра́ла, и всѣхъ сла́вныхъ вѣка сєгѡ: до тємни́цѣ свѡи забра́ла (Чернігів, 1646 *Перло* 122 зв.).

БОГАТЫРЪ[2], БОГАТИРЬ, БОГАТЫРЬ *ч.* (*герой, хоробрий воїн, витязь*) богатир: исполи(н) силный богатырь (II пол. XVI ст. *ЛА* 183); я(к) о́ный нѣколи вели́кій богаты́ръ Троя́нскій Єктѡръ ... разилъ нєпріа́тєла (Київ, 1623 *МІКСВ* 73); Вале́чны(х) Богатыро́въ Клє́йно(т) знамєни́тый, в дѣлнюсти, мо́ци, сла́вѣ, чо́лости ѡбфи́ты(и) (Львів, 1642 *Час. На г. Лв. тит.* зв.).

БОГАТЬ *див.* **БОГАТЫЙ.**

БОГАТѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* (*який переважає когось у чомусь*) багатший: вы єста свѣтъ всємоу мироу, бгатѣишая цр̃а моудрѣишая философа (1489 *Чет.* 23 зв.); мы же вмѣщаем божество всесовершенное и богатѣйшее (1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 233).

Див. ще **БОГАТШИЙ.**

Пор. **БОГАТЫЙ.**

БОГАТѢТИ *дієсл. недок.* **1.** (в кого, в що, чим і без додатка) (*ставати багатим*) багатіти, збагачуватися (ким, чим): бєзумнїчє ... тои то ночї доу́шу твою вытяноут ѡ(т) тебє а тоє што єс наготовал комоу́ будєт, так єсть каждый которій събѣ громадит, а не въ бга богатѣет (Володимир, 1571 *УЄ вол.* 75); Туй можеме познати, чомъ одны богатѣютъ люде правдовъ, муковъ рукъ своихъ, ... а другыи кривдовъ (XVI ст. *НЄ* 175); Были з поганъ мнѡ́гіи, кото́рыи слѡ́шнѣй в сла́вѹ нижъ в ска́рбы богатѣти розѹмѣючи, мае́тности и всѣ доживѡ́тныи доста́тки, дла сла́вы сади́ли (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 1 ненум.); и́мъ бо́лшей богатѣєтъ, ты́мъ да́лє(и) ємѹ новѣйшіи ди́вы пока́зѹютса (Вільна, 1627 *Дух. б.* 77); Богатѣю: бога́ты(м) зостава́ю, є́стємъ, ста́юса (1627 *ЛБ* 187); вєли́кими доста́тками, // (зємлєю, и мо́рємъ богатѣючи) роскошовалъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 598); locupleto, as, богатѣю (1642 *ЛС* 257).

2. (кого) Робити багатим, збагачувати: Ска́рбъ то нико́ли нєѡскѹдѣва́ючій, доскона́лє богатѣючій чл̃ка (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

Див. ще **БОГАТИТИ, БОГАТИТИСА.**

БОГАЦСТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БОГАЦТВО *див.* **БОГАТСТВО.**

БОГАЧОВЪ *прикм.* **1.** Багачів: азы́къ богачо́въ мѹчитса ... ѡ кро́плю воды́ про́ситъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 603).

2. *У знач. ім.* Вл. н.: третего Ивана шурина, албо швакгра Богачового, по которомъ жита его полъволоки и чверть волоки ... взялъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 493).

БОГАЧЪ, БОГАЧЬ *ч.* Багач: бога́чь кохалса в тогосвѣтны(х) спра́ва(х) в шатахъ дорогы(х) в би́сєрѣ(х) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 210 зв.); такъ и бога́чь о́ный, якобы оуво сиѣ на семъ свѣтѣ бы́лъ бога́тъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); Ла́заръ на высо́кость ишо́лъ вы́шшѹю, а бога́чъ в' про́пасть изшо́лъ ни́зшую (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 602); Лѹпѣжъцами назва́ти мо́жем богачо́въ, кото́рыє ѡ(т) ты́хъ што заплати́ти нє могѹтъ, рє́чь позыча́нѹю та́жко вытага́ють (Львів, 1645 *О тайн.* 111); сѹдіа правосудныи, за грѣхи тво(п) пошлє́тъ та на мѹки вѣчныи ... скѹпы(и) бога́чѹ (Чернігів, 1646 *Перло* 147).

Див. ще **БОГАТЫРЪ[1].**

БОГДАНЦИ *мн.* Волохи: кождый ѡ(т)мѣнны(и) свои(м) голосо(м) зовомы(и) язык меновите греци, арапы ... богда(н)ци (1596 *Виш. Кн.* 250 зв.).

10 738-4

БОГИНЯ, БОГИНА, БОГЫНА, БОГИНИ *ж.* Богиня: наѹчи(ла) и(х) теми(с) богини абы ко(сти) ма(т)ки своєє прє(д) себє мета(ли), с которы(х) ѡживѹ(т) сыновє и дѣвки (1582 *Кр. Стр.* 22 зв.); Ѡбра(з) то(т) єсть преславнаѧ бца не богына невстыдливой и бри(д)кой ма(с)ти ... але визерѹнокъ всѣ(х) цно(т), вшелакой чистости црица (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273); Аѳины: Бє(з) холма, бє(з) пагорка, бє(з) згромаже(н)ѧ, або ѡ(т) аѳины, то є(ст), Мѣнєрвы богинѣ наѹ(к) ... изѧ(щ)на в' прем(д)рости, или почте(н)на в' разѹмѣ (1627 *ЛБ* 173); Вотѹйте, бы мѣлъ Сатѹрнѹсовыми Земный оурожай часы золотыми Приѡздобленный; к' томѹ Господыню Цересъ Богиню (Львів, 1642 *Бут.* 8).

БОГИСЛАВЕЦЪ *див.* **БОГУСЛАВЕЦЪ.**

БОГМЕ, БАГМЕ, БОХМЕ *част.* (*стверджувальна*) (*уживається для підтвердження чого-небудь або заперечення в чомусь*) справді, так, *заст*. бігма, бігме, їй-богу: Ажъ будешь (*в ориг.* бѹшь. — *Прим. вид.*) так чинити, багме, часть будешь имати у царствѣ небеснумъ (XVI ст. *ПЄ* 66); Bohme to jest prawdu tobi powidaiu Bo icho po borody horásd znáiu (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 4); Bochmeś człowik choroszy Lyboy maiesz mnoho hroszj(!) (Яворів, 1619 *Гав.* 17).

БОГОБЛАГАТЕЛЬНЫЙ *прикм.* **1.** Який має на меті умилостивити, вшанувати Бога: А пилнє всѣх' ва(с), прошѹ, абыстє и за моє смиреніє Га Бга стыми Млтвами своѣми и Бгоблагателными офѣрами, оумилостивлѧти и благати нє занєхали (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 46 зв.).

2. Який містить молитви до Бога: Которая то Бгоблагателнаѧ Книга, ... пѡ грецкѹ названа єсть Летѹргіаріонъ: Пѡ Словенскѹ // зась Слѹжебникъ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3 зв. - 4).

БОГОБОЙНЕ *присл.* (*стп.* bogobojnie) те саме, що **богобойно:** має игуме(н) того светого манастыра ... во въсє(м) иску(с)нє и богобо(и)нє иноческий поступовати (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 137); всѣ(х) ты(х) ли(ч)бою знаємо, которіє на сп(с)ніє в то(и) жи(з)ни вѣ(к) сво(и) бгобо(и)нє изнѹрили и плоды хр(с)тіѧ(н)ства в' собѣ показали (п. 1596 *Виш. Кн.* 239); Штожъ єще, гды поизримъ на житіє ... Євѳиміа ..., и гды тогѡ постѹпки розбирати бѹдемъ; ано Богобойнє ... жилъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 164); кожномѹ члвкови добрє и богобойнє жити пристоить (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 22).

БОГОБОЙНО *присл.* Богобоязливо, *діал.* богобійно: Въсє времѧ люто и плача достойно Оужасаєтсѧ сіє зрѧ бгобойно (Острог, 1581 *См. В.* 7).

Див. ще **БОГОБОЙНЕ.**

БОГОБОЙНОСТЬ *ж.* Те саме, що **богобоязньство:** благочєстіє, богобойность, побожность, набоженство (1596 *ЛЗ* 30); мы з' ними з' вшелакою бгобойностю, и прагне(н)ємъ сер'дечны(м), якъ єдиными оусты закличмо, и заспѣваймо (Дермань, 1604 *Охт.* 13); Блгочєстіє: Бгобойность, Побожность, доброє ѡ Бгѹ розѹмѣньє, и доброє єго хвалє(н)є набожє(н)ство, релѣа (1627 *ЛБ* 10); Сватобливє претѡ и мы братіє, и побожнє празнѹймо, тихо и скромнє стоѧчи, дѹховныхъ словъ пилнѡ слѹхаймѡ: розѹмо(м), поважностю, и богобойностю себє оукрашаймѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 973); Двана(д)цать єсть оуживаній непорѧдны(х) свѣта: Мѹдрый бє(з) оучинковъ, Старый без' Богобойности (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 6).

БОГОБОЙНЫЙ, БОГАБОЙНЫЙ *прикм.* Те саме, що **богобоязливий:** Вѣдаємо иже бъ грѣшниковъ не слоухає(т) алє кто бы былъ богобойный, а чинилъ волю єго того слоухаєть (1556-1561 *ПЄ* 387 зв.); всѣ братья ... обрали згоднє чоловѣка побожного, богабойного, въ письме светомъ добре научоного, ... на имя Мелентия Хребтовича (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 65); А доброму и богобойному священникови жона не зашкодитъ (1603 *Пит.* 87); Вѣдати кождомѹ з васъ пристоитъ, бгобойныє сщенници и діакони, которымъ таѧ книжка длѧ ѡ(т)правова(н)ѧ ... бжих справъ, власнє належитъ, ижъ длѧ тыхъ причинъ ... єсть выдрѹкована (Острог, 1606 *Пал. Мол.* 2); Шлѧхетной и Бгобойной Молоди ... и всѣм' веспол блгонравным' Спѹдєѡ(м) ... здоровѧ доброго ... оупреймє зычит' (Київ, 1636 *МІКСВ* 316).

Див. ще **БОГАБОЯЧИЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ.**

БОГОБОРЕЦЪ *ч.* Богоборець: Жидовє ... лестце(м) и бгобо(р)це(м) єго называю(т) и на смрть єго сказоую(т) (!) (XVI ст. *УЄ Трос.* 66); Икономахи, то єсть ѡбразоборцы злѹчившисѧ з' богоборцы Жидами ... оучинили великоє преслѣдованіє Црькви Бжєй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 31); Богоборець. Cum deo pugnans (1650 *ЛК* 429).

БОГОБОРНЕ *присл.* Те саме, що **богоборно:** Алє невда́чный Апоста́та и нє ѡбрѣза́ный жи́дъ, и на то́сѧ Богобо́рнє ѡ(т)зове́тъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 277).

БОГОБОРНО *присл.* Проти Бога: два початки єдиномꙋ ѡ(т) тройца лицꙋ въводєчи, што єсть бг҃оборно и законопротивно (Острог, 1587 *См. Кл.* 18).

Див. ще **БОГОБОРНЕ.**

БОГОБОРНЫЙ *прикм. у знач. ім.* Той, хто виступає проти Бога: г(с)и іс(с)ъ х(с)є бє҃ мои. раздрꙋшилъ єси бг҃оборны(х) столпъ (1489 *Чет.* 101).

БОГОБОРНЯ *ж.* Вороже ставлення до Бога, богоборство: с то(!) срѣди а бг҃обо́р'ни лѣстци соу(т) а бєзакон'ници (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15).

БОГОБОЯЗЛИВЫЙ, БОГОБОѦЗЛИВЫЙ *прикм.* Богобоязливий, богобоязкий: Вы́гонєны зайстє бываю́т' бѣсовє, и чєрез' людій розꙋмныхъ и богобоѧзли́выхъ' силою Хв҃ою спомо́жєныхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 620); Авдѣѧ былъ бг҃обоязливый вє(л)ми (серед. XVII ст. *Хрон.* 310 зв.).

Див. ще **БОГАБОѦЧИЙ, БОГОБОЙНЫЙ, БОГОБОЯЗНИВЫЙ.**

БОГОБОЯЗНИВЫЙ, БОГОБОѦЗНИВІЙ *прикм.* Те саме, що **богобоязливый:** чл҃къ то́тъ то былъ справєдливый и бг҃обоязнивый (1556-1561 *ПЄ* 214 зв.); научила церковь христова вѣрнаго быти простым, а не хитрым; богобоязнивым и мирным, а не жестоким (1608-1609 *Виш. Зач.* 206); Сєго ра́ди Мы ... Митрополітъ Кієвъскій ... и Бг҃обоѧзни́віи Сщ҃енници ... // ... Събо́ръ вчини́хомъ (Львів, 1614 *Вил. соб.* 5-6).

Див. ще **БОГАБОѦЧИЙ, БОГОБОЙНЫЙ.**

БОГОБОѦЗНЬСТВО *с.* Богобоязливість, богобоязність: [А] заты(м) пришє(д)ши Іѡсифъ съ Никодимо(м) коу тѣлоу ст҃омоу, поч(с)тнѣ оуклонилисѧ з вєлики(м) бг҃обоѧзньство(м) ... почали знимати тѣло Іс҃ово съ кр(с)та (XVI ст. *УЄ Трос.* 80); а ѡнъ ты(ж) ... з вєликы(м) бг҃обоѧзньство(м) и ср(д)чны(м) плачє(м). почалъ ... снимати тѣло съ кр(с)та на́шєго мл(с)ти́ваго избა́витєлѧ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15); потрєба є(ст) на(м) того пріслоухати и(з) богобоѧ(з)ньствомъ, и со любовию и ты(ж) с оукроухою срдє(ч)ною ѡ воскрс҃єнїи и(з) гроба нашєго іс҃ ха҃ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 47).

Див. ще **БОГОБОЙНОСТЬ.**

БОГОБУЙЦА *ч.* (*стп.* bogobójca) той, хто вбив Бога, богоубійник: Вшеляко ся, за творцемъ своимъ земстити: И Богобуйцамъ, задосыть учинити (Львів, 1630 *Траг. п.* 162).

БОГОВГОДНО *див.* **БОГОУГОДНО.**

БОГОВГОДНЫЙ *див.* **БОГОУГОДНЫЙ.**

БОГОВИДЕЦЪ *ч.* Той, хто бачив Бога: а єсли то́тъ кто выстꙋпитъ, з' а́рієва, и понꙋрьского зборꙋ ... нєха́йжє спыта́єтъ ст҃го іоа́нна бг҃ови́дъца, що то за єр(с)лимъ з' Нб҃а сходѧ́чїй (Почаїв, 1618 *Зерц.* 46); я́кобы но́вый нѣкій Бг҃ови́децъ, свои ѡ(т) Ба҃ табли́цѣ написаныи Лѣствицꙋ мо́влю оуказа́лъ на́мъ (Київ, 1627 *Тр.* 558); Та́кжє и дрꙋгій бг҃ови́дєцъ Іѡа(н) рєкъ (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.).

БОГОВИДНЫЙ *прикм.* Який здатний бачити Бога: и такъ помра́чи сѧ ѡ́ко мо́є бг҃ови́дноє, по(д) брє́мєнємъ лѣности (Чернігів, 1646 *Перло* 170).

БОГОВИДѢНІЄ *с., перен.* Бачення Бога: А єсли хочєш' ви́дѣти ѡбѣтова́ннꙋю стра́нꙋ, цр(с)тва Нб(с)ногѡ, тог(д)а и ты́ възы(и)ди́ на горꙋ, высо́кѡи бг҃омы́слности, бг҃овидѣнїѧ (Чернігів, 1646 *Перло* 168).

БОГОВОЗЛЮБЛЕННЫЙ *прикм.* Такий, якого любить Бог: абы мѣ(л) пе́ршєє сєдѣньє и го́дность на всѣхъ собра́нїа(х) собо́ровъ ... абы нє то́лко про(д)кова(н)є в чє́сти, абы мѣ(л) на(д) сщ҃енными митрополи́тами и на(д) бг҃овозлю́блєнными архієп(с)пы и єп(с)пы, алє и на(д) тыми блжєннѣйшими архієп(с)пы ахридо́нскимъ и ки́пръскимъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 88).

БОГОВОЛШЕБНИКЪ *ч.* Боговіщун: Бл҃гоговѣннѣйшій. Богово(л)шєбници, вѣщкѡвє (1627 *ЛБ* 11).

БОГОВѢНЧАННЫЙ *прикм.* (*освячений Богом*) боговінчаний: абы́сь ѡ(т) тогѡ ча́сꙋ бы́л' назва́ны(и) Бг҃овѣнча́нны(и) то́ є(ст) Бм҃ъ Короно́ваны Ца́ръ Короно́ва(н) Коро́ною Ца́рскою, Рꙋка́ми прєѡсщ҃є́нногѡ Митрополи́та ки(р) Нєофи́та з' єп(с)пы (Київ, 1623 *МІКСВ* 70).

БОГОГЛАСНЫЙ *прикм.* Який проповідує слово боже: С по́моцію бж҃ію ... дописана єсть прьшаа часть наоуки. книгы єв(г)лєи ст҃ои з дх҃а ст҃го выложоной бг҃огла́снымь ма(т)оєѡ(м) (1556-1561 *ПЄ* 123 зв).; Богогла́сный Єв(г)ли́стъ Лꙋка наꙋкꙋ слѡ́въ Єв(г)лскихъ при́повѣст'ю намъ прєкладა́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 675).

БОГОДАННЫЙ *прикм.* Даний, дарований Богом, *діал.* богоданний: ѳеодѡ́сїа: Бг҃ода́нна (1627 *ЛБ* 210).

БОГОДАРОВАННЫЙ *прикм.* Дарований Богом, *діал.* богоданний: Што все́ терпать, же́ сѧ оуда́ли бо́лшє за свѣцкою Діалєкти́цкою вѣдомостю и оумѣєтностю, анѣжли за дх҃о́вною Цр҃ко́вною и Бг҃одарова́нною філосо́фією (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 202); ѳеωдώра: Бг҃одарова(н)наа (1627 *ЛБ* 210).

БОГОДУХНОВЕННЫЙ *прикм.* Натхненний Богом: мы смѣреннїи по дарꙋ ст҃го дх҃а, повєлєниє(м) га҃ нш҃го іс҃ ха҃ совѣто(м) бг҃о дхновє(н)ны(х) ст҃ы(х) писани(и) пасты(р)скы(м) строєниє(м) повєлѣває(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); в то(м) же пи́смѣ бг҃ωдхновє́нно(м) жаднаѧ таємница яснѣ(и) и значнѣ(и) змоцнє́наѧ нє єсть (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229); А ст҃ый апостолъ Павєлъ, животъ вѣчны(и) проповѣдꙋючы, и до нєго всѣхъ людє(и) бг҃одꙋхновєнною наꙋкою своєю, ѧко всєлєнскы(и) ꙋчитєль вєдꙋчы, абысмо собѣ тꙋтъ на томъ свѣтѣ долгихъ лѣтъ нє ωбѣцєвали (Корець, 1618 *З. Поуч.* 171 зв.); вшєла́каѧ арматꙋ́ра албо зброѧ, на то(и) вынє́слой Бг҃одхновє́нноє моли́твы вєжи ви́си(т) (Київ, 1634 *МІКСВ* 313); Тєпє́ръ, ... на пи́лноє, в Па́ствє мо́єгω смирє́нїа найдꙋючихсѧ Сщ҃єнникωвъ жада́нїє Пꙋсти́лємъ на свѣтъ Бг҃одхновє́ннꙋю книгꙋ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3 зв.);

наділений божою мудрістю: то єстъ дѣло Агглского ѧзыка, и // бг҃одꙋхновє́нного мꙋжа досто́йности и ро́зꙋма (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 289-290); Дово́до(м) того́ сꙋтъ Книги Церко́вныи Бг҃одꙋхновє́нными мꙋжа́ми з грє́цкогω языка на словє́нскїй прєложо́ныи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4).

Див. ще **БОГОДУХОВЕННЫЙ.**

БОГОДУХОВЕННЫЙ *прикм.* Те саме, що **богодухновенный**: Бл҃городныи ... па́нъ Павєл Шꙋмланьскыи со жєною своєю благородною Янкою ... придаєт сію бг҃одꙋховєнную книгу Ст҃оє Єѵглїє тєтрь кꙋ ωбитєли в лѧдском (Лядське, 1637 *Паньк.* II, 13).

БОГОЗВАННЫЙ *прикм.* Званий Богом: Богозва́нный. A deo uocat(us) (1650 *ЛК* 429).

БОГОКОРЧЕМНИКЪ *ч., перен.* Той, хто має світське, неканонізоване розуміння церковних норм; той, хто перекручує вчення Христа: развѣ нє мовлю исти́(н)ного бг҃осло́ва в пꙋсты́ни искꙋ(с) бє(з)мо(л)вны(м) прєтє(р)пѣвшаго ... ω(т) таково́го то(л)ко силꙋ того внима(й) себѣ ꙋслышати могꙋ, а ω(т) богоко(р)чємника и м(д)рьца в мирꙋ прєсловꙋтого никако(ж) (1598 *Виш. Кн.* 290 зв).

БОГОЛѢПНО *присл.* Як подобається Богові: нинє тотъ єсть, што(ж) пєрвѣє моисѣєви явилсѧ на горѣ синаистєи. бг҃олѣпно исполнаѧ законъ (1489 *Чет.* 133).

БОГОЛЮБЕЗНЕ, БОГОЛЮБЕЗНѢ *присл.* Те саме, що **боголюбезно**: Боголюбє(з)нє єпи(с)копє ... бл҃года(т) бꙋди ω(т) бж҃иаго ωбѣщаниѧ (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); Панъ Павєлъ Вороцовский ... каждо(и) нєдєлѣ и ст҃а ꙋрочи(с)того повинє(н) в цє(р)кви ходячи просити о я(л)му(ж)ную, нащо ω(н) бг҃олюбє(з)нѣ нєω(т)рєчєн(н)о позволилъ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35).

БОГОЛЮБЕЗНО *присл.* З любов'ю до Бога: Потребъно же зело и боголюбезно вомєнихомъ уступити убо града Рыма ... свєтейшому папе ... ниже во добрейшомъ месте подъ солнъцемъ лежащый Византию градъ постигнути (Вільна, 1599 *Ант.* 551).

Див. ще **БОГОЛЮБЕЗНЕ.**

БОГОЛЮБЕЗНЫЙ *прикм.* (*цсл.* боголюбьзныи) богоугодний: Тобѣ бг҃олюбє(з)ному ... гєдиωну болобану и(ж) єси пробачи(л) боя(з)нь бж҃ию (Вільна, 1594 *ЛСБ* 255, 1); Вси котꙋ́рїи бы смѣли пєрєстꙋпи́ти грани́цꙋ ст҃го и вєли́кого собώрꙋ, в никє́и бы́вшюго, при бы́тности... бг҃олюбє́зного цр҃ѧ константи́на ... нєха́й нє боу́дꙋтъ в сполє́чности (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191); Бг҃олюбє(з)номꙋ бра(т)ствꙋ ꙋспєниа пр(с)тыа бц҃а старъшина(м) ... здравствовати усє(р)днє жєлаю (Львів, 1607 *ЛСБ* 408, I); Кто прошꙋ нє зна́лъ в Дх҃овны(х) Бг҃олюбє́зногω а Прєвєлє(б): ω(т)ца Кі(р) Міхайла Копистє́нского (Київ, 1623 *МІКСВ* 82).

Див. ще **БОГОЛЮБЕЗНѢЙШІЙ.**

БОГОЛЮБЕЗНѢ *див.* **БОГОЛЮБЕЗНЕ.**

БОГОЛЮБЕЗНѢЙШІЙ *прикм. в. ст.* Миліший Богові, богоугодніший: Ижє вездѣ ωбрѣтаємїи хр(с)тїяни, Бг҃олюбєзнѣйшїє Єп(с)кпи ... и вси ижє га҃ христоимєнитїи людїє (Львів, 1598 *ЛСБ* 120); а при немъ Боголюбезнѣйшии и благочестивыи тоєижъ Святой Константинопольской Патріаршей Столицы послушнїи Восточного благочєстія Єпископы, Господинове и Отцы (Київ, 1631 *ОЛ* 19).

Пор. **БОГОЛЮБЕЗНЫЙ.**

БОГОЛЮБЕЦЪ, БОГОЛЮБЕЦЬ, БОГОЛЮБЕЦ *ч.* Боголюбець: ѳеѡфиль есть држ̑авный, яко бы рекль боголю́бець, которыи есть по́ правдѣ го́денъ, абы слыша(л) сватого єв(г)лїа (1556-1561 *ПЄ* 202 зв.); Вѣра боголюбцем все твори́ти може, сила бо божія таковым поможе (к. XVI ст. *Укр. п.* 75); яким способом имѣет боголюбец предспѣти до истиннаго разума (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189); Присмотри жь ся ту, боголюбче всякий, хулному провѣщанию Златоустаго (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 239); ѳеофі́ль: Бг҃оприа́тный, а́бо бж҃ій дрȣ(г) и́ли бг҃олю́бецъ (1627 *ЛБ* 210); абы́сꙿмо не были бо́лшъ нево́лниками, а́лє во́лними: не были зло́сти грѣхо́вной подле́глыми, а́лє свобо́дными: не были свѣтолю́бцами, а́лє боголю́бцами (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 774); Боголю́бецъ. Dei animans (1650 *ЛК* 429).

БОГОЛЮБИВЫЙ, БОГОЛЮБИВЪ, БОГОЛЮБИВЫ *прикм.* Те саме, що **боголюбный**: Бл(с)вние макария ... митрополита киє(в)ского и галицкого ... ѡ свт҃омъ дс҃е возлюбле(н)ны(м) єже ѡ хр(с)тє сослужебникомъ бг҃омо(л)цомъ и бра(т)и нш҃о(г) смирє(ни)я ѡсвщє(н)нымъ и бг҃олюбивымъ єп(с)кпомъ (Новогородок, 1547 *ЛСБ* 13); Вєдомо чини(мъ) и(ж) да(л) намъ справу бг҃олюбивы(и) ... єписко(п) Лво(в)ски(и) ... гєдєѡ(н) болобанъ ѡ томъ и(ж) ... юрко и ива(н) роготи(н)ци ... бє(з)чєстиє ... ȣчинили (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); И от того самого знаку, боголюбивы прочитателю, по христову и апостольскому о последних часех изображению, лживы костел римский познати можешь (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 185); Фiлоѳеи: Дрȣ(г) Бж҃iй Бг҃олюби(в) (1627 *ЛБ* 239); П. Васили(и) Лєѡнови(ч), П. Васили(и) грыгорович(ъ) ... просили абы были прыняты до союза любвє бг҃олюбиваго бра(т)ства (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.); Богопрі́ймецꙿ Сімеѡ́нъ ... мȣ́жъ былъ боголю-би́вый и справєдливый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 919); Понȣди(л)ся тєды и я ко твоє(и) мило(с)ти написати понєжє и и(н)ныє кȣпци грєки ... свѣдѣтє(л)ствовали ѡ то(м) ... єп҃(с)пѣ ки(р) Киприянѣ и(ж) є(ст) свтитє(л) чє(ст)ны(и) достовѣ(р)ны(и) боголюбивы(и) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34).

БОГОЛЮБИЄ *с.* (*цсл.* боголюбиє) любов до Бога, боголюбство: нєха(и)бы ла(с)ка бж҃ия была з бг҃олюбиємъ твоимъ (Львів, 1587 *ЛСБ* 89); А та(к) пишємо к тобѣ и заповѣдаємо, и дабы єси нѣвчє(мъ) нѣ ко єдиномȣ проти(в)ного што мови(л) во лвовѣ бȣдȣчємȣ бра(т)ствȣ и єдиномыслию на голова(х) ихъ бг҃олюбиа и на потрєбнѣиши(х) родȣ людє(м) блг҃очє(с)тивы(мъ) в которы(х) бг҃ъ почиває(т) и слави(т)са (Там же).

БОГОЛЮБИЦЯ *ж.* Та, яка любить, шанує Бога: прославлєнь твои приводь бг҃олюбицє (1489 *Чет.* 79 зв.).

БОГОЛЮБНЫЙ, БОГОЛЮБНЫ *прикм.* Який любить Бога, боголюбний: Видеши, боголюбны прочитателю, яко от того знаку, по котором езовито правдивы костел римский, яко неподвижны, неотменны и выше всѣх ерессей стоит, познавати повелѣвает (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 181); Присмотри жь ся еще бабским басням, послѣдованию того слова хулы, боголюбный прочитателю, что рече домолѣжный баснословец (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

Див. ще **БОГОЛЮБИВЫЙ**.

БОГОЛЮБЪ *ч.* Боголюбець. Вл. н.: Иванъ Боголюбъ (1649 *РЗВ* 419).

БОГОМАТИ *ж.* **1.** Богомати, Богородиця: А кто сѣ покȣсит порȣшити [того] нашего даанїа и потвръжденїа, таковїи да ест проклат ѡт господа и ... от прѣчистїа его богоматерє (Сучава, 1501 *BD* II, 185); Мл(с)тию бо(ж)єю и млт҃вами прч(с)тои его бг҃омтрє смирє(н)ны(и) макарє(и) єп(с)пъ митрополи(и) гали(ц)ко(и) (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); С по́моцію бж҃ію и прч(с)тыа его бг҃омтрє дописана єсть пръшаа часть наоуки книгы єв(г)леи стои (1556-1561 *ПЄ* 123 зв.); малю́ю млт҃вȣ до Ха вы́рекши, и до єгѡ Бг҃омтрє, ... са́дь з'но́вȣ якъ и пе́рвѣй, на цвиче́н'є са в' Бг҃омы́слности (Київ, 1625 *Кіз. II.* 198); При томъ мило(ст) Божия и прєч(с)тыя єго Бг҃оматєрє и нашого Смирєния Блг҃о(с)вєниє и молитва да є(ст) зо всѣми вами ами(н) (Путятинці, 1630 *ЛСБ* 511).

2. Культова споруда, побудована на честь Богоматері: я тое после пана своего небощика сполнила и ... ведлугъ духовницы пана своего, оддала есми Пресвятой Богоматери (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 8); а до того часу просилъ въ насъ монастыря пречистое Богоматери въ Овручомъ (Краків, 1525 *АЮЗР* I, 68); в само(м) мѣстє при црк҃ви ȣспєнїя

Бг҃оматєрє, томꙋ(ж) чє(ст)номꙋ ... Іωсифꙋ игꙋмє(н)ство ... до вѣ(р)ны(х) рꙋкъ подалъ (Київ, 1627 *ЛСБ* 496).

БОГОМЕРЗКИЙ, БОГОМЕРСКИ, БОГОМРЪЗЪСКИЙ *прикм.* Противний, огидний Богові: выстєрєгатисѧ таковыхъ бг҃омрьзъскихъ блꙋдовъ ꙋмѣймо (Острог, 1587 *См. Кл.* 21); Хс҃ Бъ҃ на́шъ казни попꙋща́єтъ на на́съ, нака́зꙋючи на́съ да бы́хомъ богомрѣзъскоє слоуже́ніє ω(т) Црк҃ви ω(т)риноу́ли (Львів, 1614 *Вил. соб.* 12); Инши живота́ спо́собы два, живо́тъ Смы́слωвъ, и живо́тъ Жите́йскій, Бг҃оме́рски сꙋ́тъ и дш҃егꙋ́бны (Вільна, 1620 *См. Каз.* 14); Трафялися не толко межи Ігнатіемъ и Фотіемъ, але и межи передъ ними пожилыми святыми неснаски и споры; не южъ еднакъ за тымъ заразъ шло, абысмо таковыхъ за клятии и богомерзкии мѣли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 745); ти мєнє ω(т)толъ визвалъ, дабы чрє(з) мєнє всяки(х) грѣховъ бри(д)кихъ (и) богомє(р)зки(х) яки(х) трꙋдню и(з)глаголати, скоштꙋвалъ єси (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); Живѣмω дꙋхо́внω братіє, а нє въ ωбжирствѣ и пиѧнствѣ,... нє въ вшетєче́нствѣ и и́нших богоме́рзских нєчистота́х (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 860); та́ѧ ... ωсо́ба ... нє ωпꙋсти́ла ... црк҃ви ... и нє приста́ла до жа́днои Бг҃оме́рзкои се́кты нєдовѣрствїа // свѣта тогω (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 943-944).

Див. ще **БОГОМЕРЗЫЙ.**

БОГОМЕРЗЫЙ *прикм.* Те саме, що **богомерзкий**: Якихъ богомерзыхъ блюзнерцевъ ... годъ часъ семи вселенскихъ соборовъ повставало! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 737).

БОГОМЕРСКО, БОГОМРЪЗКО *присл.* Противно, огидно Богові: вы кр(с)та хв҃а вєлико(г) постоу на пр(с)тꙋ́лѣ нє дрьжитє, ани(с) ємоу кланѧєтє. А то єсть бг҃о́мръзко и не́ по за́коноу (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 106 зв.); Свята Господскіи зъ стрелбами отправують богопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОМОДЛЦА *ч.* (*стп.* bogomódlca) те саме, що **богомолець**: Да(н) въ градѣ Іиркліѣвѣ ... всѧчє(с)ки(х) блг҃ъ нб(с)ны(х) и зє(м)ны(х) бг҃омод(л)ца пры(с)ны(и) рꙋкою вла(с)ною (Ірклїів, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 37).

Див. ще **БОГОМОЛЄЦЬ.**

БОГОМОЛЄ, БОГОМОЛЇЄ, БОГОМОЛЬЄ *с.* (*цсл.* богомолиє) **1.** (*приношення молитв Богові, поклоніння Богові*) богомілля: то(т) хра(м) знову змуровати вшеи мл(с)ти вси(м) правосла(в)ны(м) хр(с)тияно(м) на вє(ч)ноє бг҃омо(л)є (Львів, 1547 *ЛСБ* 12); на богомо(л)є во вѣ(ч)ныя роды в завѣда(н)ю ро(ч)ны(х) старосто(в) // и игꙋмєна намє(с)ного быти маю(т) (1632 *ПВКРДА* I-1, 133-134).

2. (*відправа церковних служб*) богомілля, богослужіння: положєнъ бы(ст) сии ап(с)ль тє(т)рь .... въ ωбитєли вєликиѧ лавры Дє(р)мани ... при єп(с)пє лꙋ(ц)ко(м) ... а в дє(р)жавє и в богомо(л)и (... — *Позн. вид.*) (Дермань, 1538 *Перетц* 108); мы тоє оубачи(в)ши и(ж) нє є(ст) ... шкотноє и єго мл(с)ти за(м)кꙋ тєж нє шко(т)но и длѧ богомо(л)я г(с)дрьского вєлико(г) королѧ жигимонта и тє(ж) длѧ вбо(х)ства тоє црк҃ви абы в нѣ(и) бо(ж)я хвала была и за .... королѧ богомо(л)є было (Київ, 1540 *ЦНБ* ДА/П-216, 125); съ тыхъ причинъ, его королевская, милость, панъ, отецъ нашъ, не хотячи таковоѣ рѣчи давноѣ рушати, и для богомолья за его королевскую милость въ ономъ манастыри Пустынскомъ, рачилъ оный дворецъ, ... при манастыры Пустынскомъ вѣчнѣ зоставити (Вільна, 1566 *АЮЗР* I, 155); на бг҃омоліє що ωна сама ω(т)казала дякови ω(т) звонѣня, ω(т) спѣванѧ, за свѣчки, дали(х)мо грошєи ді҃ (Львів, 1607-1645 *РДВ* 29 зв.); впередъ заслали на богомолье свое до всего повѣту Кіевского, за што отъ всего рода вамъ благославенство (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265).

Див. ще **БОГОМОЛСТВО, БОГОМОЛЯ.**

БОГОМОЛЕБНЫЙ *прикм.* (*який містить молитви до Бога*) богомольний: тогда да учат богомолебного и праведнословнаго Часословца; во мѣсто хитрорѣчных силогизм и велерѣчивое реторики (1608-1609 *Виш. Зач.* 202).

БОГОМОЛЕЦЪ, БОГОМОЛЕЦЬ, БОГОМОЛЕЦ *ч.* (*той, хто молить Бога за когось, щось, також епітет духовної особи*) богомолець: Во всємъ поволный слꙋга и богомолец Вашей Милости, архимандрита Жидичинский ... низко чолом бьет (Жидичин, 1540 *AS* IV, 247); мы ꙋбоги(и) старє(ц) бг҃омолє(ц) ... проси(м) ... запомочи (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); Славє(т)ны(м) пано(м) мє(с)чано(м) лво(в)ски(м). Маємо того справу ω(т) богомо(л)ца нашєго антония попа суча(в)ского ωколо робот ... тоє цє(р)кви (Сучава, 1558 *ЛСБ* 19); А я єстє(м)

пови(н)ны(м) бгомолце(м) впи(х) мл(с)те(и) во вся дни живота моего (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); А я, яко вѣрный богомолець ... за щасливое здоровье и панованье вашей милости Пана Бога ... просити виненъ буду (Київ, 1594 *АСД* IV, 45); заховати и(х) ѡбецꙋемо вцѣлѣ .... в' покою на ты(х) владꙋцствахъ, яко вѣрны(х) по(д)даны(х) и бгомолцовъ нашихъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 36); Вы добродѣє и бгомолци нашѣ (Чернігів, 1646 *Перло* 49).

Див. ще **БОГОМОДЛІЦА, БОГОМОЛІЦА.**

БОГОМОЛНЫЙ *прикм.* Побожний, богомільний: А вѣдаемѡ ижъ грѣшникѡв' Бгъ не выслꙋхиваетъ: але если Кто // естъ хвалца Бжїй (*на полях* бгомо(л)ныи - *Прим. ред.)* и волю єгѡ чинитъ, того выслꙋхиваетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 273-274).

БОГОМОЛСТВО, БОГОМОЛЬСТВО *с.* **1.** Те саме, що **богомолє** у 1 знач.: А то для ра(з)множения хвалы бога вседе(р)жителя и для наꙋки стому православию за свое ѡ(т)пущение грехо(в) и вѣчное бгомо(л)ство (Львів, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); за што в покорьны(х) млтвахъ нашихъ мы зо всѣми ꙋкры(в)жонными ѡве(ч)ками моими всегда до господаря Бга бгомо(л)ство чинити повинни бꙋдемъ (Новогородок, 1595 *ЛСБ* 276, 2); В чомъ особливе вашей К(н) м(л) ... вшелакимъ способо(м) старанье и вывѣдованье чинити годитсѧ, длѧ бгомолства всѣхъ за себе хр(с)тїанъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 18); Теды тежъ правом' найслꙋшнѣйшы(м) ѡ(т) всѣх' тых' добродѣйства заживаючых' ѡсобъ ... выхвален'е, приѧзнь, и Бгомолство, Впа ... м(л): ѡ(т)носити рачиш' (Київ, 1625 *Kiз. Ходк.* 2 ненум.).

2. Те саме, що **богомолє** у 2 знач.: Мастъ отецъ архимандритъ ... тые села ... держати и уживати ... вѣчными часы, доколѣ тотъ манастыръ Печерскій и тая церковь Божая ... съ богомольствомъ стояти ... будетъ (Вільна, 1579 *АЗР* III, 251).

БОГОМОЛЦА, БОГОМОЛЬЦА *ч.* Те саме, що **богомолецъ:** Вашей милости моего милостивого пана зычливый и вѣрный богомольца и слуга поволный Никифоръ Туръ, архимандритъ манастыра Кіевского власною рукою (Київ, 1594 *АСД* IV, 45); Чого ѧ оуставичный бгомол'ца, оупрїйме щирим' срдцемъ вѣр'не мѣти зычꙋ вм(с) ... щастѧ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 4 ненум.); Мл(с)те(и) ваши(х) ѡпре(и)ме зычливы(и) Приятє(л) и бгомо(л)ца Софроні(и) Поча(с)ки(и) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); з Монастырѧ Пече(р)ского Кієвскаго ... Мл(с)те(и) Ваши(х) в' сто(м) дсѣ зы(ч)ливы(и) ѡцъ Пасты(р) и бгомо(л)ца, иже и вы(ш)ше рꙋкою вла(с)ною (Київ, 1646 *ЛСБ* 574).

Див. ще **БОГОМОДЛІЦА.**

БОГОМОЛЬЄ *див.* **БОГОМОЛЄ.**

БОГОМОЛЬЦА *див.* **БОГОМОЛЦА.**

БОГОМОЛЯ *ж.* Те саме, що **богомолє** у 2 знач.: за которы(м) розрꙋхо(м) в то(м) свето(м) мана(с)тыры фала божъя и богомо(л)я за г(с)дра короля его мл(с)ти ... ѡмешкиваеть (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 123); мае игуме(н) ... богомо(л)ю за го(с)подара его мл(с)ти и ... за вси(х) право(с)лавны(х) хрестиянъ встави(ч)не выпо(л)няти (Новогородок, 1590 *ЛСБ* 137).

БОГОМРЪЗКО *див.* **БОГОМЕРСКО.**

БОГОМРЪЗЪСКИЙ *див.* **БОГОМЕРЗКИЙ.**

БОГОМУДРЫЙ, БОГОМУДРИЙ, БОГОМУДРЪ *прикм.* Який наділений божою мудрістю: Богомудры есте на злое, а щобы розꙋмѣти доброе, не увѣдали есте истинны (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); Што гды чиню, всего свѣта богодухновенныхъ и богомудрихъ мужевъ на судъ взываю (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 688).

БОГОМЫСЛЕНЫЙ *прикм.* Сповнений божою думкою, побожний: Передо мною [поставилися] очевисто богомысленые отецъ Григорей Лозовицкий, протопопа (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 208).

Див. ще **БОГОМЫСЛНЫЙ.**

БОГОМЫСЛЕЦЬ *ч.* Той, хто живе з Богом, з думкою про нього: Скитни(к): Подвижни(к), страдале(ц), бгомыслєцъ (1627 *ЛБ* 114).

Див. ще **БОГОМЫСЛНИКЪ.**

БОГОМЫСЛІЄ *с.* Побожність, пам'ять про Бога: въ церкви ... любомудрцы и богословове находятся: въ правдѣ - тъ не всѣ // видаютъ и книгы, зычачи собѣ въ богомысліи и въ покою жити (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 317-318).

Див. ще **БОГОМЫСЛНОСТЬ.**

БОГОМЫСЛНИКЪ *ч.* Те саме, що **богомыслець:** семꙋ животови впротивъ становиться смерть Изстꙋпленїѧ, котораѧ родити звыкла Бгомысленики,

мӧжи агг҃лского живота, ѡ(т) всѣхъ сегосвѣтны(х) печалій ѡ(т)даленыи (Вільна, 1620 *См. Каз.* 11 зв.).

БОГОМЫСЛНОСТЬ *ж.* Те саме, що **богомысліє**: нѣжли вышюле(с) ѡ(т) ма(т)ки, ост҃иле(м) тѧ и пр(о)рка межи народы дале(м) тѧ, штож бг҃омысл'ностю оукрѣплѣнаа дш҃а зла(к)ши сѧ та(к) великого преложен'ства и оусӧмнив'ши сѧ справы, крыкноу(л) с плаче(м) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 206); за сегосвѣтними роскошами прочь отъ насъ идуть и вшелякіе душевные заразы и розслабы, а наступують цноты и богомыслность (бл. 1626 *Кир. Н.* 24); чл҃вкъ занӧрившисѧ в' вдачности и Бг҃омыслности ѡной, самъ до себе не приходить, але якобы яким' глӧпне(м) и юродивымъ свѣтӧ томӧ ставаєтъсѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 74); богомысл'ностю, приѡздобленого ср(д)ца нашего злосливыми мыслами не сквѣрнѣмѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 913); Радӧйтесѧ бг҃ословци ст҃ыи, прєхвалніи, в' Бг҃омыслнѡсти якѡ стѡ(л)пы ѡгнепалніи (Чернігів, 1646 *Перло* 51).

БОГОМЫСЛНЫЙ, БОГОМЫСЛЬНЫЙ *прикм.* **1.** Те саме, що **богомысленый**: Великіє а высокіє сӧмнѣн'є и дш҃ӧ заходачіє речи великои сталости а Пова(ж)ного и розмыслно(го) постоуп'кӧ, я(к) з многи(х) пама(ти) годны(х) прикладо(в) и бг҃омысл'ны(х) писма с(т) нау(к) обачаемо потребоую(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 202); Бѣгъ своуи ведлӧгъ Астролокгіи ѡ(т)мѣнивши, Астролокгоувъ Бг҃омыслными оучинивши (Львів, 1616 *Бер. В.* 79); Имѧ Могилы и в' словенской Зѡни, И в' Бг҃омыслнюмъ бӧдетъ мѣти Тріѡни Несмертелноє своє залецєньє, И вывышшеньє (Київ, 1633 *Евфон.* 308).

2. *У знач. ім.* Побожний: Бг҃омыслныи в' Нб҃ѣ мешкаю(т) .ли҃. (Вільна, 1627 *Дух. б.* 389).

БОГОНАДХНЕНЫЙ *прикм.* Який пройнятий натхненням від Бога, який натхнений Богом, богонатхненний: Такъ тєды, Прєѡсвѧченый Фѡтій в' єдино(м) Бг҃онадхненыхъ Казаній свои(х) гадаєть, велми правовѣрно, и на(д)дєрь кӧ збитю трӧдно (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 264).

БОГОНАРЕЧЕННЫЙ *прикм.* Названий Богом: θеопемптъ: Богонарєченныи, или Бг҃омъ посланъ (1627 *ЛБ* 210).

БОГОНАЧАЛНЫЙ *прикм.* Який бере початок від Бога: ѡ(т) всєгѡ, Бг҃ом' избранногѡ, и ... до Ієрӧсалимӧ, богоначалным' мановєніем', згромаженогѡ Ап(с)лскогѡ Ликӧ ... Бг҃опріѧтноє єѣ тѣло // проважоно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 760-761).

БОГОНОСЕЦЪ, БОГОНОСЕЦ *ч.* (*цсл.* богоносьць) *(той, хто відданий Богові, носить Бога в серці)* богоносець: Игнатей - 1, Богоносецъ въ листѣ своемъ до Рымлянъ написалсе: "Игнатей церкви светийшое, которая старшенствуетъ въ Рымской" (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 133); пойзри ѡ(т)че владыка оу книжки вашого полского одного богоносца о ѡ(т)стӧпенью грековъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 28 зв); Того николи же, Скарго, показати не можеш, абы з школы ... богоносец выйти имѣл (1608-1609 *Виш. Зач.* 225); оный Дама(с) єп(с)копъ магне(н)скій: которой бг҃оносе(ц) игнатій в' оучтивости мѣти росказӧючи, мовитъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 3.).

Див. ще **БОГОНОСЪ.**

БОГОНОСНЫЙ, БОГОНОСНИЙ *прикм.* (*цсл.* богоносьныи) (*який відданий Богові, носить Бога в серці*) богоносний: вси бг҃оносные оц҃и со слеза[ми] [в]опиють (1489 *Чет.* 282); А кто се покӧсит порӧшити ... нашего дааніѧ и потвръжденіѧ, таковіи да єст проклат ѡт господа ... и ѡт т҃ии богоносних ѡтецъ иже въ Никеи (Сучава, 1501 *BD* II, 185); написана бы(ст) сіа книга... в домоу прч(с)тыа бц҃а еже є(ст) лавра прп(д)бны(х) и бг҃оносны(х) ѡц҃ъ наши(х)... оу бо(г)сп҃саемо(м) градѣ Киевѣ (Київ, 155, *ПИ* № 1); Ѡбыватєли ... просили ... абы на то(м) соборѣ боудӧчи, ѡ(т) преданій ... и канѡно(в) бг҃оносны(х) ѡ(т)цъ ни в чо(м) не ѡ(т)стӧповалъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36); А хто бы не хотѣ(л) на то(м) переставати, на то(м) да бӧде(т) клѧтва ст҃ы(х) ап(с)лъ и бг҃оносны(х) ѡ(т)цъ (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); А речешъ ли: же то чынятъ по преданію церковному и светыхъ богоносныхъ // отецъ, же такъ подали и такъ уставили? (Вільна, 1608 *Гарм.* 218-219); ведлӧгъ канѡновъ ап(с)лски(х) и ст҃ыхъ богонѡсныхъ ѡтецъ тотъ ѡ(т) свѧщенства ѡ(т)даленъ бываєтъ ... который бы ... дрӧгӧю жонӧ поналъ (Львів 1642 *Жел. О тайн.* 16 зв.).

БОГОНОСЪ *ч.* Богоносець. Вл.н.: Панасъ Богоносъ (1649 *РЗВ* 400).

Див. ще **БОГОНОСЕЦЪ.**

БОГООЗДОБЕНЫЙ, БОГООЗДОБЛЕНЫЙ *прикм.* Сповнений хвали божої: Але ма́ючи до́сыть на Проро́цкой мо́вѣ, пабко́вы(м) сѣтка(м) прировна́ль, понижа́ючи Бг҃оздо́беный сво́й до́втѣпъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 204); Вжды хо(т) то́лко ко́лко шанбють почáтки го́лосωвъ оу себе ди́вного Стаиріти, мо́влю Арістóтела, ро́вне и Збави́телевы Бг҃оздо́бленыи сло́ва пошанова́ти и ва́жити (Там же, 23').

БОГООТЕЦЪ *ч.* (*за християнським вченням - цар Давид, прабатько богочоловіка — Ісуса Христа*) богоотець: А ты́хъ ω(т)стоу́пниковъ ω(т) оправда́ній бж҃ихъ, якъ мо́витъ бг҃оте́цъ, ты́хъ бы(м) запыта́лъ ω(т)стоу́пникωвъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186); Штоса ты́че(т) пе́рпюгω оуважéна нале(ж)ногω ... и спосо́бногω млтвѣ ча́сȣ, ω то(м) црствȣючій Бгωте(ц) и Проро(к) Двдъ в' псалмѣ свое(м), нд, та(к) мо́ви(т) (Київ, 1634 *МІКСВ* 312).

БОГООТРОКОВИЦА *ж.* Богородиця, Богоматери: в' три лѣта по нарожéню, Пречи́стȣю богоωтрокови́цȣ ... до Црькви Ієрȣсали́мскоѣ, за дар' многоцѣнный, ... Бгȣ Тво́рцȣ своемȣ ω(т)дали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 759)

БОГООТСТУПНЫЙ *прикм.* Який відрікся від Бога, боговідступник: слȣчиса в нѣкои(х) мира сего веща(х) в домȣ моемъ бы(ти) бг҃ω(т)ступно(мȣ) вл(д)цѣ лȣцкомȣ иже де(р)знȣвъ и вни(и)де в це(р)ковъ ... и властите(л)ско изе(ли) с престола а(н)тими(с) (Верба, 1606 *ЛСБ* 407, І).

БОГОПАРЪНЫЙ *прикм., перен.* Який злітає (підіймається) до Бога: илья бг҃опаръный // ωрелъ (1489 Чет. 236-236 зв.).

БОГОПИСАННЫЙ *прикм.* Написаний, накреслений Богом: А ω Табли́цахъ та́къ пи́шȣтъ ... Якóбы дрȣгій нѣа́кій Бг҃ови́дець Мωисей Бг҃опи́санныи табли́ци ... принса(в)ши, и непокараючимъса лю́демъ показовалъ, абы́ ... не ω(т)стȣпа́ли Ба (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 149).

БОГОПОДАННЫЙ *прикм.* **1.** Наданий Богом: зȣпо́лнȣю владзȣ ω(т) Бга, чере́зъ Бгопода́ннȣю црко́внȣю звéрхность новω ωде́ржавши, ва́жилемъса то дна нн҃ѣшнегω, само́ю пови́нностю моею потáгненый пе́рвый ра́зъ оучини́ти (Вільна, 1620 *См. Каз.* 5).

2. Відданий Богові: тылко ваша побожность о своемъ статку при церкве светое восточное вѣре и при святыни отъ востока обновлена жадному чи (!) шукаючему зводителеви ... (*Позн. вид.*) себѣ недаючись ошикивати (!) и хитро отводити, стояти и богоподаннымъ пастыремъ и братіямъ вѣрнымъ уфати (Київ, 1626 *КМПМ* І, дод. 281).

БОГОПОДОБНЫЙ *прикм.* Який подібний до Бога, богоподібний: Не отъ вышшихъ бовѣмъ и многослынущихъ мѣсть або городовъ и множества народовъ владности къ уприймованю // дару Духа святого бываетъ, але отъ трудовъ, працъ, подвиговъ и богоподобнаго житія Христова тѣсного добре ходящихъ (1603 *Пит.* 23-24); ωбрѣжмω са претω и мы бра́тіе богоподо́бнымъ ωбрѣза́ніемъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 876).

БОГОПОЗНАНИЄ *с.* Пізнання Бога, богопізнання: його богапознания без отлучения и упраздиения в молитвенную единосущную мысль, без всѣх мечтаний мирских, видѣти ниже разумѣти ся не сподобиш (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 245).

БОГОПРЕДАННЫЙ *прикм.* Відданий Богові, боговідданий: не естъ то(т) гра(д), не естъ мѣсто, где бы есте плачю и рыда́нія, стогна́нія и во́пла и слезъ ω(т)ческіа бгопреда́нныа вѣры, людей и дшъ не напо́лнили (Острог, 1598 *Отп. КО* 15 зв.).

БОГОПРИАТНЫЙ, БОГОПРЇАТНЫЙ, БОГОПРЇАТНЫЙ *прикм.* Приємний Богові: θеофілъ: Бгоприа́тный, або бжій дрȣ(г) или бголю́бецъ (1627 *ЛБ* 210); ω(т) Сіωна до Гепсима́нїѣ Пре(с)тое и Бгопрі́атное еѣ тѣло // прова́жоно (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 760-761); А тое слово Бжіе, з' бгωпрі́атною Плотію, назва́нω Сномъ Бжїимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 12).

БОГОПРЇИМЕЦЪ *ч.* Богоприемець. У складі вл. н. Про Симеона, який перший узяв на руки Ісуса Христа на сороковий день після його народження: Богопрїимец' Симеωнъ старец' не был' сщенникъ, але мужъ былъ боголюби́вы(й) и справедли́вый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 919).

БОГОПРЇАТНЫЙ *див.* **БОГОПРИАТНЫЙ.**

БОГОПРОСЛАВЛЕННИКЪ *ч.* Той, хто славить Бога: Тогда естественным послѣдованием человѣцы видѣвше, и бога прославят, и тебѣ повиноватися, яко, богопрославленнику, будуть, и за началника и старѣйшаго пастыря тя вмѣнят (1588-1596 *Виш. Кн.* 137).

БОГОПРОТИВЛЕНІЄ *с.* Те, що противно, огидно Богові: На́съ нака́зѹющє правовѣрно и бгооуго(д)но спѣва́ти, И вяса́щеєса Бгопротивле́ніє Дха ω(т)тина́ти (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БОГОПРОТИВНО *присл.* Супроти Богові: Свята Господскіи зъ стрелбами отправуютъ богопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. II.* 27).

БОГОПРОТИВНЫЙ *прикм.* **1.** Противний, огидний Богові, богопротивний: што ю(ж) нынешни(х) многомате(ж)ны(х), и бгопроти(в)ны(х) ча́со(в), на томъ схи(л)кѹ свѣта. а(ж) и до спа(р)говъ и ге(р)бестовъ пришло (Острог, 1587 *Єм. Кл.* 11); И пишет Потей в тых же остатных книжках своих нынѣшных о новом календару..., хвалячи той богопротивный календаръ, якъ есть добрый и велми потребный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45.); овый въ яму болота перше былъ укиненъ, а на остатокъ каменіємъ былъ побитый... отъ пересeливишихся... богопротивныхъ Жидовъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 836).

2. *У знач. ім.* Богопротивник: Сла́вный и непоро́чный, с тым са ты рѹша́ешъ смѣле, и гро́мишъ нимъ бгопроти́вныхъ сва́дне и оумѣле (Львів, 1591 *Просф.* 66).

БОГОРАЗУМЕНЪ *див.* **БОГОРАЗУМНЫЙ.**

БОГОРАЗУМИЄ, БОГОРАЗУМІЄ *с.* (*цсл.* богоразумие) пізнання Бога, визнання божественного вчення, мудрості: навчишаса бгоразѹмию мытари ѡставили мъзды (1489 *Чет.* 283 зв.);Прежде бо вели́кіи влади́меръ кр(с)щеніємъ просвѣти́лъ, всю землю рѹскѹю бгоразѹміємъ освѣти́лъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Єгда́же оуви́дитъ зміа, и во́дѹ и з оу́стъ его исходя́щѹю: тогда́ заразомъ възлѣтаєтъ на высотѹ бгоразѹміа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61).

БОГОРАЗУМНО *присл.* З божим розумінням: ѡни я́ко искусни прилѣжно внима́ли, И бгоразѹмно оувѣдѣвши посла́вшемѹ дѣли (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.).

БОГОРАЗУМНЫЙ, БОГОРАЗУМЕНЪ *прикм.* (*цсл.* богоразоумьныи) наділений божою мудрістю: сами мало видать, мнимаютъ же южъ на свѣтѣ вси слепи, И южъ з оного своеволного бѹства не маючи што далей чинити, Котори(и) са з нихъ улезъ в одежѹ имене пастырского, ѡного стго і богоразумного мѹжа Генадія патріярха ко(н)ста(н)тіноградского (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Третий цвѣточик. Маленькую пѣсенку церковную, которой зрозумѣвши богоразумную мысль, от сладости николиже пѣти не престанеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); Ѳеогнѡстъ: бгомъ позна́нъ, бгоразѹме(н) (1627 *ЛБ* 210); Дрѹгіи робо́тникѡве, кото́рым потомъ ви́нница пода́на была, сѹтъ Ап(с)лѡве ... и всѣх вѣрныхъ Бгоразѹмныѣ Архієще́нници и пастыревє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 490).

БОГОРОДИТЕЛКА *ж.* Те саме, що **Богородица** у 1 знач.: Мои ласкаве панове, братство честнаго храма Успенія Пречистыя Владичицы нашея Богородителки (1601 *КМПМ* I, дод. 158).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОРОДИТЕЛНИЦА *ж.* Те саме, що **богородица**: Мои ла(с)кави панове бра(т)ство ч(ст)на(г) хра(ма) ѹспеніа прч(с)тои вл(д)чци нашеи бгородите(л)ни(ц) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, I).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА.**

БОГОРОДИЦА *ж.* (*цсл.* богородица) Богородиця: дали есми нашемѹ стомѹ монастирѹ пѹтенскомѹ, идеже е(ст) храм ѹспеніе пр(с)тѣи бци, ѹ рѹки силиѡанѹ ... ѿ зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Образъ пречистое Богородицы ... сребромъ оправенъ, позлотистъ (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); И тежъ пироги, на завтрѣе ро(ж)ства х(с)ва которые приноcя(т) до црквє мняще в че(ст) б(д)цы еже е(ст) велико бесчестие (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Кре(с)тъ ве(с) срѣбны(и) ... з ра(з)пятие(м) ω(т)ливаны(м) и бцею (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4); Чека́єтъ и бнаа на́дъ Херѹвимѡвъ честнѣишая и на(д) ... Серафимѡвъ славнѣишаа, ср(д)ца твоегѡ несы́тнаа оутѣха, Преста́а и преблгосве́нная пр(с)нѡ два Б(д)ца (Вільна, 1620 *См. Каз.* 23 зв.); О пресла́внаа, и Велехва́лнаа, Преч(с)таа Двце, блгослове́ннаа Бце, Пресвѣтлаа Нб(с)наа Црце (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.); ω што тое все яко се вишъ поменило по(д) милостѣю на(и)ви(ж)шого тво(р)ца пана бога моего и пресвятое богородици кожъдого напоминаю и на судъ божы(и) позываю (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219); **Покрова Богородицы** *див.* **ПОКРОВА; Покровъ богородицы** *див.* **ПОКРОВЪ; рожество (рождество) богородици** *див.* **РОЖЕСТВО; успение богородицы** *див.* **УСПЕНИЕ.**

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА, БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОПРОТИВЛЕНЇЄ *с.* Те, що противно, огидно Богові: На́съ нака́зꙋюще правовѣрно и бгоуго(д)но спѣва́ти, И вяса́щееса Бгопротивле́нїе Дха ѡ(т)тина́ти (Львів, 1591 *Просф.* 70).

БОГОПРОТИВНО *присл.* Супроти Богові: Свята Господскіи зъ стрелбами отправуютъ богопротивно и богомерско (бл. 1626 *Кир. Н.* 27).

БОГОПРОТИВНЫЙ *прикм.* **1.** Противний, огидний Богові, богопротивний: што ю(ж) нынешни(х) многомате(ж)ны(х), и бгопроти(в)ны(х) ча́со(в), на томъ схи(л)кꙋ свѣта. а(ж) и до спа(р)говъ и ге(р)бестовъ пришло (Острог, 1587 *См. Кл.* 11); И пищет Потей в тых же остатных книжках своих нынѣшных о новом календару..., хвалячи той богопротивный календаръ, якъ есть добрый и вельми потребный (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45.); овый въ яму болота перше былъ укиненъ, а на остатокъ каменіемъ былъ побитый... отъ пересселившихся... богопротивныхъ Жидовъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 836).

2. *У знач. ім.* Богопротивник: Сла́вный и непоро́чный, с тым са ты рꙋща́ешъ смѣле, и гро́мишъ нимъ бгопроти́вныхъ сва́дне и оумѣле (Львів, 1591 *Просф.* 66).

БОГОРАЗУМЕНЪ *див.* **БОГОРАЗУМНЫЙ.**

БОГОРАЗУМИЄ, БОГОРАЗУМЇЄ *с.* (*цсл.* богоразумие) пізнання Бога, визнання божественного вчення, мудрості: навчишаса бгоразꙋмию мытари ѡставили мъзды (1489 *Чет.* 283 зв.);Прежде бо вели́кїи влади́меръ кр(с)щенїемъ просвѣти́лъ, всю землю рꙋскꙋю бгоразꙋмїемъ освѣти́лъ (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.); Єгда́же оуви́дитъ змїа, и во́дꙋ и з' оу́стъ его исходащꙋю: тогда́ заразомъ възлѣтаетъ на высотꙋ бгоразꙋмїа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61).

БОГОРАЗУМНО *присл.* З божим розумінням: ѡни я́ко искусни прилѣжно внима́ли, И бгоразꙋмно оувѣдѣвши посла́вшемꙋ дѣ́ли (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.).

БОГОРАЗУМНЫЙ, БОГОРАЗУМЕНЪ *прикм.* (*цсл.* богоразоумныи) наділений божою мудрістю: сами мало видатъ, мнимаютъ же южъ на свѣтѣ вси слепи, И южъ з оного своеволного бꙋства не маючи што далей чинити, Котори(и) са з нихъ улезъ в одежꙋ имене пастырского, ѡ́ного сто ї богоразу́много мꙋжа Генадїя патрїярха ко(н)ста(н)тїноградского (Острог, 1587 *См. Кл.* 22 зв.); Третий цвѣточик. Маленькую пѣсенку церковную, которой зрозумѣвши богоразумную мысль, от сладости николиже пѣти не престанеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 203); θеогнѡстъ: бгомъ позна́нъ, бгоразꙋме(н) (1627 *ЛБ* 210); Дрꙋгїи робо́тникωве, кото́рымъ потомъ ви́нница пода́на была, сꙋтъ Ап(с)лωве ... и всѣхъ вѣрныхъ Бгоразꙋмныѣ Архїсщ́енници и пастыреве (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 490).

БОГОРОДИТЕЛКА *ж.* Те саме, що **Богородица** у 1 знач.: Мои ласкаве панове, братство честнаго храма Успенія Пречистыя Владичицы нашея Богородителки (1601 *КМПМ* I, дод. 158).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОРОДИТЕЛНИЦА *ж.* Те саме, що **богородица**: Мои ла(с)кави панове бра(т)ство ч(ст)на(г) хра(ма) ꙋспенїа прч(с)тои вл(д)чци нашеи бгородите(л)ни(ц) (Ясси, 1601 *ЛСБ* 359, I).

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА.**

БОГОРОДИЦА *ж.* (*цсл.* богородица) Богородиця: дали есми нашемꙋ стомꙋ монастирꙋ пꙋтенскомꙋ, идеже е(ст) храм ꙋспенїе пр(с)тѣи бци, ꙋ рꙋки силиωанꙋ ... ѡ зла(т) татарскы(х) (Сучава, 1514 *Cost. DB* 327); Образъ пречистое Богородицы ... сребромъ оправенъ, позлотистъ (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 7); И тежъ пироги, на завтрѣе ро(ж)ства х(с)ва которые приноса(т) до цркве мяще в че(ст) б(д)цы еже е(ст) велико бесчестие (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); Кре(с)тъ ве(с) срѣбны(и) ... з ра(з)пятие(м) ω(т)ливаны(м) и бцею (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 4); Чекаєтъ и ѡнаа на́дъ Херꙋви́мωвъ честнѣишаа и на(д) ... Серафимωвъ славнѣишаа, ср(д)ца твоегω несꙋтнаа оутѣха, Преста́а и преблгосве́ннаа пр(с)нω два Б(д)ца (Вільна, 1620 *См. Каз.* 23 зв.); О пресла́внаа, и Велехва́лнаа, Преч(с)таа Двце, блгослове́ннаа Бце, Пресвѣтлаа Нб(с)наа Црце (Чернігів, 1646 *Перло* 35 зв.); ω што тое все яко се вишъ поменило по(д) милостѣю на(и)ви(ж)шого тво(р)ца пана бога моего и пресвятое богородици кожъдого напоминаю и на судъ божы(и) позываю (Тригорськ, 1648 *ДМВН* 219); **Покрова Богородицы** *див.* **ПОКРОВА; Покровъ богородицы** *див.* **ПОКРОВЪ; рожество (рождество) богородици** *див.* **РОЖЕСТВО; успение богородицы** *див.* **УСПЕНИЕ.**

Див. ще **БОГОРОДИТЕЛКА, БОГОРОДИТЕЛНИЦА.**

БОГОРОДИЧИНЪ *прикм.* Те саме, що **богородичный:** Каждомоу єван'гелїю чтомомоу либо на оутрънա(х) либо на ли(т)р'гїахъ на праз(д)ники, владычнаа̑а̑ богородичины(и) и вы(б)раныль сты(м)ь в' мѣсаци сеп'те(б)рїи рекомѣмь юрьїмь (1556-1561 *ПЄ* 443 зв.); А нє то(л)ко Хвы и Бгородичины образы чинать чюда, алє и сты(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 28).

БОГОРОДИЧНИКЪ *ч.* (*збірник церковних служб Пресвятої Богородиці*) Богородичник: Два прелоги на весь годъ, князя Слуцкого. Соборникъ (!), Богородичникъ (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 10); книги, то есть: треоди две, ... требникъ, богородичникъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 183); Богороди(ч)ни(к) в политурѣ на де(с)ту (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 29 зв.).

БОГОРОДИЧНЫЙ, БОГОРОДЇЧНЫЙ *прикм.* (*який стосується Богородиці*) богородицький: зачала поча(т)кы и кон'цѣ кождомоу єв(г)лїю праз(д)никомъ вл(д)чни(м) и бгородїчнымь ... и прпо(до)бны(м) сты(м) ω(т)цемь (1556-1561 *ПЄ* 444); Гд(с)ким' праздникомъ, Бгородичны(м) ... и всѣм' стым' - по два каноны и по три на всакъ днь (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 28).

Див. ще **БОГОРОДИЧИНЪ.**

БОГОСЛАВИТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **богословити:** Дякуймы жъ все восполокъ Пану Богу, якобы Ємя Єго было Святое отъ насъ богославеное (Київ, 1579 *АСД* I, 154).

БОГОСЛОВЕЦЪ *ч.* **1.** Те саме, що **богословъ** у 1 знач.: а кому на свѣтє може быти та(и)но, же зъ кгрековъ философы, з грековъ богосло(в)цы оувесь свѣтъ маєть, бе(з) которы(х) и єго ри(м) ничого нє знаєть (Острог, 1587 *См. Кл.* 7); Третїй миръ єсть чловкъ, такъ названный ω(т) філозωфω(в), и бгословцовъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 19 зв.); Тѹю бовѣмъ властность присвойтшѹю самомѹ Ωцѹ припиcѹєть посполитаа θеолокгωвъ албо Бгословцωвъ наѹка, яко ты(ж) и родити Сна (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 242); Нє дармωть васъ наречєнω бгословци, Ибо вы пилныи домѹ Бжгω Бѹдωвци (Чернігів, 1646 *Перло* 52 зв.).

2. Те саме, що **богословъ** у 2 знач. : Хс бъ ... превѣчно ро(ж)дєны(и) снъ, во послѣ(д)наа лѣта, яко(ж) свѣдите(л)ствѹю(т) єв(г)листы, и бгосло(в)ци, Григори(и), Васили(и) ... в бесѣда(х), ... восхотѣвши ... ω(т) земны(х) земноє тѣло на себє взати, дла того нищи(х) а нє богаты(х) ... ро(ди)телє(и) собѣ избирає(т) (1598 *Виш. Кн.* 287 зв.); То видиш, ижъ тая хула на отшедших во пустиню или в горы не Златоустого есть, истинного богословца, але бабяка и домолѣжня (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

3. Учень богословських навчальних закладів, богослов: того листа оудалє(м) са а нє дла шаленоє ωказалости, ани дла прожнихъ академиц'кихъ школьныхъ бгословцовъ скировъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 10).

4. Те саме, що **богословъ** у 3 знач. : От сего познавается, иже оно отбѣгания в горы бога ради и спасения своего взбранение не Златоустаго есть, але бабских богословцев и домолѣжнев (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 240).

БОГОСЛОВИЄ, БОГОСЛОВЇЄ *с.* (*вчення про Бога та догмати релігії*) богослов'я, теологія: восточници з' своєє стороны выбрали марка єфеского моужа нє толко в' бгословїи ... бѣглого, алє и побожностью живота, и справъ стоблйвыхъ досконалого и досвѣтчоно(г) (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37); постерегле(м) ω(д) того часѹ: в' Бгословии наѹкѹ поданѹю стыхъ ω(т)цовъ (Єв'є а. Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 6 зв.); былъ той часъ, гди речи наши квѣтнули и добре ся мѣли, кгды тая збытная и выставная языка быстрость, также и мѣстерная штучность въ богословии анѣ вступу не мѣла въ дворы Божія (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 323); *Образно*: Припоасаи (sic. — *Прим. вид.*) по бедрѣ твоє(м) мечь бгословїє(м) кован'ный, добрый воинє, мечь ω(т) всюдѹ наωстрен'ный (Львів, 1591 *Просф.* 66).

Див. ще **БОГОСЛОВЇЯ.**

БОГОСЛОВИТИ *дієсл. недок.* (о кому і без додатка) Проповідувати вчення церкви про Бога, прославляти, вихваляти, славити Бога: о бгѹ бгословити нє есть каждому дано, ани ω всѣхъ реча(х) бгословски(х), ани всєгда алє єсть часъ потомѹ и которы(м) // дозволєно, о томъ мовити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 87 зв. - 88); Добро есть, еже бога ради богословите, ... но лучше есть, еже освятити себѣ (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244); понєваж' иншїѣ Єв(г)листωвє, ω пре(д)вѣчной Бга Слова бытности нє рекли, той богословилъ ω нєй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 829).

Див. ще **БОГОСЛАВИТИ.**

БОГОСЛОВИТИСА *дієсл. недок.* Прославлятися: А хо́че(т) негдє и́ндє, тылко где Бъ Ѡцъ и Снъ щи́рє и нє ѡблу́днє бгослóвитъса, и вéдлѹгъ оухвáлы чти́ гóдной Бгонóсныхъ Ѡцовъ слáвле(н) бывáє(т) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 191).

БОГОСЛОВИА *див.* **БОГОСЛОВІЯ.**

БОГОСЛОВІЄ *див.* **БОГОСЛОВИЄ.**

БОГОСЛОВІЯ, БОГОСЛОВИА, БОГОСЛОВЇА *ж.* Те саме, що **богословиє**: восто́чныє ѡ(т)цєвє ѡ(т)повѣдили. Мы силюйз'мовъ // нє потребоуе(м) ... бо нє до ка(ж)дого писмá, ... нє до ка(ж)дой бгослóвїи налéжатъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 40 зв. - 41); Ѡ прєвысóкаа бгослóвїа (!) алє ѡбѣтнїцы той, трéба ми двóакого сє(н)соу шѹкáти, котóрый ту(т) са здає(т) быти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 233 зв.); Ѿто мáєшъ зєр'цáло бгослóвїи, посмотри́ са внє окомъ разѹмной дшѣ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 3 зв. ненум.); Штóжъ яснѣйшє áлбо правди́вшє на(д) тѹю Бгословію (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 250); Богословиа Theologia (1645 *Уж.* 38 зв.); Доводо́(м) тогѡ сѹтъ Книги Церкóвныи Бгодѹхновéнными мѹжáми з' грéцкогѡ язы́ка на словéн'скїй прєложóныи в котóрыхъ // и́стиннаа и высóкаа знайдѹєтса Бгословїа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4-4 зв.).

БОГОСЛОВНЕ *присл.* Побожно, благочестиво: Господь свою му́дрость з высоты дару́єт, паче же праведным в сéрдца изливаєт, іже богослóвне жи́тіє приходять и по воли богу мысли свои водять (к.XVI ст. *Укр. п.* 85).

БОГОСЛОВНЫЙ *прикм.* Богохвальний. *Образно:* Тако тогда и ты, любимый прочитателю, пилне смотри латынской мудрости духа, коли себѣ и своих во своем писанию хвалит, баснями красными свѣдоств звѣрхных, а не плодов евангельских, подпирает, широкорѣчнѣ и доводнѣ богословным оцкрозанием помагает (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

БОГОСЛОВСКИЙ, БОГОСЛОВЪСКИЙ *прикм.* (*який стосується богослов'я*) богословський, теологічний: Тотъ въ орацыи своей пятой богословской о Духу Светомъ трудностъ подобную // той которая се у Василья припоменула, розвязываючи для чого бы Сыномъ не былъ званый Духъ Светый (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 125-126); о бгѹ бгословити нє єсть кáждомѹ дáно, ани ѡ всѣхъ рéча(х) бгослóвски(х) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 87 зв.); тáя наоу́ка єсть филосо(ф)скаа, ба и бгослóвскаа (поч. XVII ст. *Проп. р.* 242 зв.); Наоу́къ Бгослѡвъскихъ в' гóйноє розъмножєньє, А на вѣчноє Бга в' Тр(о)ци, оувєльбéньє (Львів, 1614 *Кн. о св.* 447); Повтóрє значи́мъ ..., ижъ тóтъ зѹшлый заховáлъ три цнóты Бгослóвскїи, на котóрыхъ всє сп(с)ніє зави́сло (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 159); Тóє Казáніє прєзáцноє, и стоє бгослóвскоє: ѡ двоáких' дѡбрóдѣйствахъ и дарєхъ бѡ(з)кихъ, Ви́димы(х) дочáсны(х), и нєви́димы(х) вѣчны(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 1 зв.); **книга богословская** *див.* **КНИГА.**

Див. ще **БОГОСЛОВНЫЙ.**

БОГОСЛОВЪ, БОГОСЛОВЬ, БОГУСЛОВЪ *ч.* **1.** (*проповідник християнського вчення*) богослов, теолог: А и́лє ви́дечи в' нáйпєршого // Богослóва ... такъ в' кгрєцкомъ, яко и в лати́нскомъ тéкстѣ, нєотмѣнныє и згадли́выє словá, также и в Дамáскинѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 45-45); В притвóрѣ оумѣєнтности зна(и)дѹются филосóфовє, бгослóвовє, красомóвци (поч. XVII ст. *Проп. р.* 176); А ты, правовѣрный, слухай правдивыхъ выкладовъ, подлугъ святыхъ богослововъ и учителей церковныхъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 340); И єжели тыи Дéвят' Чáстюк' выймѹючи выражáємѡ дéвять Хóрѡв' Агглскихъ', взываючи сты(х) Бжїихъ, котóрыи яко Бгослóвѡвє оуча(т), ѡ(т) Гда Ба на исполнéніє мѣстъ, с' котóрыхъ Люци́ферь з' своими Адгєрéнтами стрѹчóный с'пáлъ (Київ, 1639 *МІКСВ* 217-218); Богослóвъ. Theologus (1645 *Уж.* 38.).

2. (*титул євангелістів Іоана і Григорія*) богослов: ива(н) бгоусло(в) рєклъ (1489 *Чет.* 165 зв.); въ замъку вышнемъ тутошнимъ Луцькимъ, въ церъкви святого Ивана Богослова есть зложоно, которогожъ я зознанье возного до книгъ кгродъскихъ Луцькихъ записати казалъ (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 3/І, 14); црковъ всю всъхо(д)нѹю зъ єретиками осѹди́ти хотѣлъ // бы, запомнє(л) бга и прáвды єго и óныхъ свєти(л)никовъ вєли́ки(х) и нєзы́блємыхъ столповъ црковных ѹчи́телей кгрéцкихъ Васи́лїа вєли́кого, Григóрїа богослóва ... и и́ныхъ мнóгихъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 6 зв.-7); року того(ж) на прє(с)тавлєніє Стго Иѡа(н)на бгослова ѡ(т)дано чиншу зо(л) д изъ сѣножати монастыръскои

(Львів, 1605 *ЛСБ* 1044, I); Залецáєтъ тéжъ за оумéрлыхъ дáтки, якω дóбрыи, и Бгословъ Григóрій в Нагрóбнó(м) слóвѣ котóроє оучинилъ Кесáрію Брáтȣ (Київ, 1627 *Тр.* 38).

3. *Перен.* Балакун, баламут: Еще на смѣшное отрыгание бабского богослова отвѣщаем // албо пытати его будем (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 241-242).

Див. ще **БОГОСЛОВЕЦЪ.**

БОГОСПАСАЄМЫЙ *прикм. (епітет, який стосується лише міст) (який перебуває під опікою Бога, захищається Богом)* богоспасенний: Мл(с)тию бо(ж)єю и млтвами прч(с)тыа єго бгомтрє смирє(н)ныї Арсєни(и) Єп(с)пъ Бгоспаємы(х) градо(в) (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); Писанъ въ бгоспаємомъ градє Львовє (Львів 1591 *ЛСБ* 154); Всѣ(м) купно єжє ω хѣ братия(м) гражано(м) бгоспасаємо(г) града Львова, сиє писа(н)є ч(с)тно ω(т)дати (Острог, 1595 *ЛСБ* 287, I зв.); Писа(н) в Бгоспасаємо(м) градѣ Києвѣ (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 32).

БОГОТВОРЕННЫЙ *прикм. (такий, якого обожнюють)* боготворенний, обожнюваний: Тогда себе вѣру о святом духе ... и другие ереси ... во своем лживом костеле латынский род з боготворенными папами соградили, за што их святые отцы, отискавши, навпоминали (1660-1601 *Виш. Кр. отв.* 176).

БОГОТВОРИТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* боготворити) (кого) (*схилятися перед ким-небудь*) боготворити, обожнювати: смрть є(ст) ро(ж)деномȣ сє, и(ж) миръ сє(и) люба(т) и томȣ мысль свою приковали сȣть и водлȣ(г) тѣла живоу(т), и мдрωю(т), ко(то)риє трȣпа своєго бготворатъ (1596 *Виш. Кн.* 231-231 зв.); Тут же зараз хотячи им утвердити разум в Христа вѣрою не их ганит, але себе, абы их не боготворили и болшей учтивости и хвалы над пристойность им не чинили (1608-1609 *Виш. Зач.* 210); Замольчáвши и ω тóмъ, ижъ єсли Єллінове Богатырωвъ свóи(х) філосóфωвъ, выславлáютъ и боготворатъ ... тєды Дхъ Б(о)ж: наслȣшнѣй людєй справєдливыхъ залєцáєтъ и вспоминати зáвшє роскáзȣєтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 164).

БОГОТВОРНЫЙ *прикм.* Створений Богом, боготворний: костел латынский и з своим боготворным чтилищем (силогизмами, от стихий мира вынайдеными) вѣру православную, на соборѣ Никейском святыми отцы выображенную, ... преницовал и претворил (1608-1609 *Виш. Зач.* 222); отступление от православной вѣры влѣзло, и чтилище боготворное на земли явилося и покору и науку христову збурило (Там же, 228).

БОГОТИШНЫЙ *прикм.* Сповнений побожності, який приносить потіху Богові, богоугодний: Мы же, во пристанищѣ семъ боготишномь преживши время живота, и скончити его здѣ хощемъ (Путивль, 1638 *АЮЗР* III, 12).

БОГОТКАННЫЙ, БОГОТКАНЫЙ *прикм.* Створений, витканий Богом: ωбнажáєтє са бготкá(н)ныа ωдéжда, ωбвивáєтє са смокóвны(м) лíствіє(м) дѣáній, и одѣвáєтє(с) пстрыми пóхотами ср(д)цъ вáши(х) (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228); А що мєнє Разбωйницы лютыи, и нємилωстивыи бѣсωвє ωбыдрáли, и ωбнажили з бгωткáнои Ризы нєсмртéлности, то снъ Бжїй самъ для мóєи наготы ωбнажéнъ (Чернігів, 1646 *Перло* 8).

БОГОТОЧНЫЙ *прикм.* Який тече по волі Бога: радȣися даміянє бготочныи источничє бжєства (1489 *Чет.* 69 зв.).

БОГОУБІЙЦА *ч.* (*цсл.* богооубийца) убивця Бога, боговбивця, богоубійник: яко іюда хрістопродá(в)ца ω(т) ха оубóгого, нє для йнои причины до бóгооубі(и)цю(в) ..., єднó для лáко(м)ства має(т)ности ω(т)шюлъ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 37); Жидωвє тéды цѣлый дєнь Сȣббωтный набожєствéнныхъ Слωвъ слȣхаю травили, и тепéръ гдєкóлвєкъ найдȣютса, (хоть юж якъ, богоȣбійцы, ω(т) Бга ωпȣщєны сȣтъ, и забыты) тóєжъ чинатъ (Київ, *УЄ Кал.* 667).

БОГОУГОДЕНЪ *див.* **БОГОУГОДНЫЙ.**

БОГОУГОДНЕ *присл.* Те саме, що богоугодно: А тáкъ найвы(ш)шаа згóда, покóй, и єдномыслноє зєзволєнє в зва(з)кȣ любви мóжє(т) йхъ з обопóлнє задéржати, гды в щирости и простотѣ Бгоȣгóднє жити бȣдȣтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 22).

БОГОУГОДНИКЪ *ч.* (*той, хто приємний Богові своєю святістю*) богоугодник, божий угодник: Или нє вѣдаєтє бѣдници, єсли бы нє было исти(н)ны(х) йноко(в) и бгооуго(д)нико(в) мєжи вáми; оу(ж) бы да(в)но ... жȣпєло(м) и ωгнє(м) оу ла(д)ско(и) зємли єстє ωпопєлѣли (1596 *Виш. Кн.* 227); лакомтеся вы,

руски народѣ, на свое мнихи, жебы ся спасали, и святили, и богоугодницы были (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244).

БОГОУГОДНО, БОГОВГОДНО *присл.* Богоугодно, до вподоби Богові, на вгоду Богові: ѡ великии николаи ... даи намъ боговгодно жити (1489 *Чет.* 198 зв.); а єще домы ... побѹдова(ти), дабы .... в то(м) монастырю ... стра(н)ници, ч(с)тно и бг҃оѹгодно житиє свое провожаючи мешка(н)є мѣли (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); нарадивши ся со всим свещенъным собором нашимъ и то добре усмотревши к намъ пастырем своим моление ихъ зело честно и богоугодно мещан Любелскихъ при той церкви ... братство духовное мети, радити ... и добрами церковными опекатисе ... мают (Берестя 1594 *ЗІПШ* XXVIII, 9); Потѹмъ ста́до свое ѡко́ло трина(д)цати лѣтъ по ап(с)лкѹ и Бг҃оѹго(д)нѡ ѹпа́сши и до овчарни нб(с)нои оупра́вивши (Київ, 1627 *Тр.* 399); Оста́токъ доча́сного сєгѡ живота на́шего сватобли́вє и богоѹго(д)но, прова́д҃мѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 782).

Див. ще **БОГОУГОДНЕ.**

БОГОУГОДНЫЙ, БОГОВГОДНЫЙ, БОГОУГОДЕНЪ *прикм.* Богоугодний, угодний Богові: аще хощете бг҃овгодни быти боудьтє жь мл(с)тиви до вбогихъ (1489 *Чет.* 362 зв.); Протожъ тую справѹ до вѣдомости ваши(х) мл(с)тє(и) всѣмъ доносимъ ... Просячи ѡ споможе(н)є богоѹгодныхъ сихъ дѣлъ для розъмножения хвалы бога во тро(и)ци єдиного (Львів, 1586 *ЛСБ* 72, 1); Священников же богоугодных честных православных и достоверных, не корчемных отколь же колвек бы траюити и збирати собе могли (Берестя, 1594 *ЗІПШ* XXVIII, 9); Что жь то за школы, ... которых хвалищ, коли нихто в них богоугодную волю не научит (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); смислъ языка вѹбращає(т) сѧ ѡрга́нъ весь ѡбрѣта́єт сѧ чл҃вѣкъ, бг҃оугодєнъ и чл҃вѣко(м) прили́чєнъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (*Лв.*) 30); а таково́го нешто и́нного є(ст) зайстє, єнѡ на́божнаѧ до Бг҃а Вседєржи́тєлѧ ... и до всѣхъ бг҃оѹго́дныхъ и бл҃гословєнны(х) спо(л)мешка́нцѡвъ нб(с)ныхъ з҃ чи́стогѡ и покорного ... ср(д)ца походя́чаѧ мл҃тва (Київ, 1634 *МІКСВ* 312); не ты́лько сло́вы, алє тє́ж҃ пода́рками, ч(с)тногѡ, богоѹго(д)ного … живота, просла́вили и во(з)вели́чили (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 762).

БОГОУГОЖДЄНЇЄ *с.* Богоугодництво: Готовѣтє дѣла, готовѣтє ч(с)тоє житїє, готовѣтє Бг҃ооу́го(ж)дєнїє (1596 *Виш. Кн.* 267).

БОГОХВАЛЕНИЄ *с.* Хвала божа: Первое, церковному послѣдованию в славословию, благодарению и молитвѣ непотребны суть, ни бо умѣют у церкви ни читати ани пѣти, только, яко и простѣйшие, без помощи церковной нуждѣ богохваления стоят (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 189).

БОГОХВАЛНЫЙ *прикм.* Який хвалить, прославляє Бога, богохвальний: нѣкто ѡ(т) хѹды(х) простако́въ вда(л)сѧ ѡ(т) ва́съ о бг҃охва(л)ныє вели́коє сла́вы и пра́вое вѣры наро́довє рѹ(с)кїє нє бє(з) великого жа́лю и сѡмнє(н)ѧ вла́снє якъ плю́хи(и) а го́лы(и) за збро(и)ного ры́цєра восва́ти (Острог, 1587 *См. Кл.* 5); бл҃гочєстивыє цр҃їє и на нб҃си и на зє(м)ли нн҃ѣ ѡ(т) оу(ст) бг҃охва(л)ны(х) сѧ прославлаю(т) (1596 *Виш. Кн.* 239 зв.).

БОГОЧЕЛОВѢКЪ *ч.* Боголюдина, богочоловік (про Ісуса Христа): Зпрацова́лсѧ .... августинъ ст҃ый бы(л), абы сєбє бы́ти правди богочл҃ка и лю(д)ски(м) по(д)леглого бѣда(м) показа(л), алє оупрацованый бы(л) ѡ(т) поу́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 181 зв.); мы о двохъ головахъ церкве (о одной богочєловѣци, а другой - простомъ человѣцѣ) не знаемо и не признаваемо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 487); Два тє́ды сѹтъ сыно́вє Чл҃ка, то́ є(ст), Бг҃очл҃ка сло́ва. справє(д)ли́выи, и грѣшныи (Київ, 1627 *Тр.* 28); а тєпє́ръ иж҃ нашо(л)єсь чл҃вка,… нє про́стого, алє Богочл҃вка, то єстъ чл҃вка и Бг҃а, мєнє Х(с)а Збави́тєлѧ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 242).

БОГОЧРЕВЕЦЪ *ч.* Черевоугодник: алє вѣм ѡ то(м) вниманю, нє то(л)ко вы богочрє(в)ци, а́лє и всѣ философи ми(р)скїє по(с)полѹ з ваши(ми) машка(р)ники Ісѹсорѹгатє(л)ми, то є(ст) зовємы(ми) єзѹиты сложи(в)шисѧ, си́лы того слова внима́йтє сєбѣ ѡзна(й)мити ми нє можєтє (1598 *Виш. Кн.* 290 зв.).

БОГОЧТЕЦЪ *ч.* Той, хто шанує Бога, божий угодник: А вѣдаємо ижъ грѣшникѡ(в) Бгъ нє выслѹхива́єтъ: а́лє єсли хто Богѡчтєць єст҃, и во́лю єгѡ чи́нитъ, того выслѹхива́єтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 282).

БОГОЯВЛЕНИЕ, БОГОЯВЛЕНЇЄ, БОГОАВЛЕНЄ, БОГОѦВЛЕНЇЄ *с.* (*цсл.* богоявлениє) богоявлення: Имѣньє моє Голчє ... ѡтписѹю к церкви сватого Богоѧвлєнѧ ѹ замкѹ моєм, Острозѣ (Острог,

1539 *AS* IV, 206); тогды праве значне бъ еди(н) трома персонами я(к) са дѣли(т) показался, што и до нн҃ѣ бг҃оявленіе цр҃ко(в) называе(т) и ст҃и(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 104 зв.); Бг҃оавле́ніа, Пѣснь сла(д)каа гласъ радостный (Чернігів, 1646 *Перло* 74 зв.);

(*назва церковного свята в честь хрещення Христа, також календарна дата*) Богоявлення, Водохрещі: Тогды бы ... мусело быти часу осенного у генвару, въ которомъ обходимь свята обрѣзаніе Господне и святое Богоявленіе (1603 *Пит.* 91); По бг҃оявленію ѡ(т)ворили пѡшкꙋ манасты(р)скꙋю (Львів, 1610 *ЛСБ* 1046, 4зв.); Епіфа́ніа: Прі(й)ста, ꙋказа(н)є, ѡ(б)я(в)ле(н)є, ѡ(т) се(г) Дн҃ь с(т) Бг҃оявле́ніи, Ге(н): С҃. (1627 *ЛБ* 204); еднакъ спорядити его хочу и ... намѣсникови моему Виленскому отдать его, если намъ ведлугъ намовы на празникъ Богоявленіе ставитися тамъ прійдетъ (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 322);

(*назва церкви в честь хрещення Христа*) Богоявлення: Єгдаже онъ попъ бг҃оявле́ніа, не бꙋде(т) жи́ти в цѣломꙋдріи и добродѣтели ..., маю(т) во́лю изверечи его ѡ(т) чреды его (Львів, 1591 *ЛСБ* 157).

БОГОЯВЛЕНСКИЙ, БОГОАВЛЕНСКИЙ *прикм.* Який стосується свята Богоявлення; богоявленський: не лѣпаа церемо́ніа ѡ причаще́нии Агіазмою, або ст҃о́ю Водо́ю Бг҃оавле́нскою(Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5);

який стосується церкви , названої в честь хрещення Христа; богоявленський: до(л)гы ты(є) тєды нѣкому иному толко це(р)кви ст҃ои бг҃оявле(н)ско(и) далєко братьство дръжу ѡ(т)казꙋю (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49); были ѡбесланые п҃ братство богоявленское абы ѡ(т)дали су(м) це(р)ковную за книги и(м) проданые (Львів, 1645 *ЛСБ* 1043, 70).

БОГОЯВЛЕНЪ *прикм.* Такий, якому з'являється Бог: θеофанъ: Бг҃оявле(н) (1627 *ЛБ* 210).

БОГОАВЛЕНЄ *див.* **БОГОЯВЛЕНИЄ.**

БОГОАВЛЕНІЄ *див.* **БОГОЯВЛЕНИЄ.**

БОГОАВЛЕНСКИЙ *див.* **БОГОЯВЛЕНСКИЙ.**

БОГУСЛАВЕЦЪ, БОГИСЛАВЕЦЪ, БОГУСЛУВЕЦЪ *ч.* (*мешканець м. Богуслава або виходець з нього*) богуславець. Вл. н.: Дмитро Богиславе(ц) (1649 *РЗВ* 154); Матвѣй Богꙋсловець (Там же, 360 зв.); Андрѣ(и) Богуславецъ (Там же, 391).

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.

Випуск 2

Б – БОГУСЛАВЕЦЪ

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі,
наданій Інститутові українознавства
Українським науковим інститутом
Гарвардського університету
та Фондом катедр українознавства

Підписано до друку з готових діапозитивів 12.08.94. Формат 84х108/16.
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 15,96.
Зам. 738-4

290008, м.Львів, вул. Винниченка, 24
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Надруковано на Львівській книжковій фабриці "Атлас"
290005, м.Львів, вул. Зелена, 20.